PRIMJERI
IZ
RIMSKE KNJIŽEVNOSTI
U
HRVATSKOM PRIJEVODU.

PRIREDIO

KOLOMAN RAC.

[illegible] 28061

iako

231.231
462
693
231
533.61

Malbaša

animus immortalis, is communis liber
mea seg illud nostrum opus (ἔργον),
mortale corpus

Milić	50 fil.	dela
Živić	50 "	"
Radan	50 "	"
Gyurkoly	50 "	"
Bergam	1-50 "	"
Brica	1-50 "	"
Kosulci	50 "	
Delač	1 -	
Sika	50 "	

Đako[illegible]

Džingis-ka

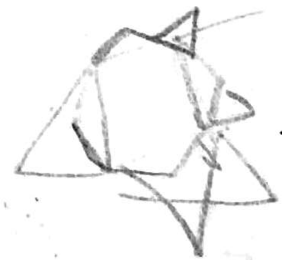

SVJETSKA KNJIŽEVNOST
U HRVATSKIM PRIJEVODIMA,
ŠTO JE IZDAJE KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKA VLADA,
ODIO ZA BOGOŠTOVLJE I NASTAVU.
SVEZAK II.

RIMSKA KNJIŽEVNOST.

I. IZDANJE

SASTAVIO

STJEPAN SENC,
RAVNATELJ KR. DONJOGRADSKE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE U M.

II. PRERAĐENO IZDANJE

PRIREDIO

KOLOMAN RAC,
PROFESOR KR. DONJOGRADSKE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE.

U ZAGREBU.
TROŠAK I NAKLADA KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEM. VLADE.
1910.

STJEPAN SENC,

PRIMJERI

IZ

RIMSKE KNJIŽEVNOSTI

U

HRVATSKOM PRIJEVODU.

II. PRERAĐENO IZDANJE

PRIREDIO

KOLOMAN RAC,
PROFESOR KR. DONJOGRADSKE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE.

U ZAGREBU.
TISAK KR. ZEMALJSKE TISKARE.
1910.

Predgovor.

Onako isto, kao što u drugom izdanju „Primjera iz grčke književnosti u hrvatskom prijevodu“, dodao sam i u ovoj knjizi sprijed kratak nacrt književnosti rimske a na kraju tumač. Pisci nijesu povrstani po vrstama nego kronološkim redom. Izdanje sam nadopunio Terencijem, Lukrecijem, Marcijalom, Juvenalom i Plinijem Mladim. Plautova sam Skupca pretočio u stihove, skratio Vergilijevu Enejidu, Horacija, Cicerona, Cezara, Salustija, Livija, Seneku i Tacita, a dodao Vergilijevu prvu eklogu, jedan odlomak iz Georgika pa smrt Prijamovu, Marcela i opis štita iz Enejide. Štit sam dodao, da se vidi, kolika je razlika između umjeće Homerove i Vergilijeve. Mjesto Ovidijeva Dedala i Ikara pa Borbe za oružje Ahilovo uzeo sam Niobu pa Filemona i Baukidu; mjesto Livijeva Rata s Vejanima, Apoteoze Romulove, Gaja Mucija Scevole, Klelije, Cincinata i Smrti Publija Decija uvrstio sam Hanibalov prijelaz preko Alpa, mjesto Tacitove Germanije i nekih mjesta iz Anala Požar Rima a mjesto Ciceronova Katona i Scipionova sna nešto iz Lelija.

Za književni dio upotrijebio sam Martina Schanza (Handbuch der klas. Altertumswissenschaft, VIII. B.) i rasprave u zborniku Die Kultur der Gegenwart (Teil I., Abteil. VIII., Berlin—Leipzig 1905.).

U Zagrebu mjeseca srpnja 1909.

Koloman Rac.

Gdje je što?

	Strana
Predgovor	V
Kratak nacrt književnosti rimske	1
Pjesništvo	10
Horacije	114
Ode	114
Mecenatu, F. Miler	115
Augustu, F. Miler	115
Popratnica Vergiliju za put u Atenu, K. Pavletić	117
Razmišljanje o proljeću, dr. M. Šrepel	118
Savjet prijatelju, F. Miler	120
Državi, F. Miler	121
Valjan čovjek, F. Miler	122
Apolonu, F. Miler	123
Pravilo životno, F. Miler	124
Prijatelju na povratku, F. Miler	124
Teofanija, F. Miler	125
Omladini, F. Miler	126
Vrelu Banduziji, F. Miler	127
Bakhu ditiramb, F. Miler	129
Moja besmrtnost, K. Pavletić	129
Pobjedniku Augustu, F. Miler	130
Melpomeni, F. Miler	131
Pohvala Augustu, F. Miler	133
Pjesma stoljetnica, F. Miler	133
Epode	134
Smišljanje i odluka, F. Miler	137
Narodu rimskomu, F. Miler	137
Satire	139
Tvrdoća i zavist vrelo nezadovoljstvu, F. Miler	140
Dosadni brbljavac, dr. M. Šrepel	140
Pisma	143
Pohvala seoskoga života, F. Miler	145
Pjesnik šalje Augustu prvu zbirku oda, F. Miler	145
Pismo Pizonima, F. Miler	147
Juvenal	147
Život u Rimu, K. Rac	188
	188

	Strana
Katul	44
Pjesma vrapcu, dr. Fr. Maixner	45
U smrt toga vrapca, dr. Fr. Maixner	45
Prijatelju Veranu, dr. Fr. Maixner	46
Prijatelju Fabulu, dr. Fr. Maixner	46
Pozdrav zavičaju, dr Fr. Maixner	46
Na grobu bratovu, V. Dukat	47
Na povratku, V. Dukat	47
Lukrecije, K. Rac	42
Marcijal, K. Rac	184
Ovidije	168
Metamorfoze	169
Četiri vremena svijeta, dr. T. Maretić	169
Nioba, dr. T. Maretić	171
Filemon i Baukida, dr. T. Maretić	174
Fasti	178
Propast Fabijevaca, F. Miler	178
Tužaljke	179
Kćeri Perili, dr. T. Maretić	179
Vjekopis pjesnikov, F. Miler	181
Plaut	10
Skupac, K. Rac	10
Hvališa, V. Dukat	26
Properćije	164
Cintiji, K. Rac	164
Korneliji, F. Miler	165
Terencije	28
Formion, K. Rac	29
Tibul	160
Deliji, dr. T. Maretić	161
Cerintu, F. Miler	163
Vergilije	47
Ekloga, K. Rac	49
Pohvala seoskoga života, K. Rac	51
Enejida, dr. T. Maretić	53
Proza	195
Cezar	218
Buna plemića, Ariovist i Cezar, K. Rac	219
Prijelaz Cezarov u Britaniju, K. Rac	223
Običaji galski i germanski, K. Rac	227
Ciceron	195
Za pjesnika Arhiju, A. Veber	197
Lelije, K. Rac	206
Livije	247
Predgovor, F. Radanović	248
Hanibal prelazi Alpe, K. Rac	249

	Strana
Uoči bitke na Ticinu, K. Rac	253
Bitka kod Kane, K. Rac	258
Plinije	296
Smrt Plinija Staroga, K. Rac.	297
Provala Vezuva, K. Rac	299
Kaj Plinije caru Trajanu, K. Rac	301
Trajan Pliniju Sekundu, K. Rac	303
Salustije	231
Katilina, A. Veber	232
Jugurta, A. Veber	237
Seneka	263
Što je od potrebe, da bez štete budeš sam? St. Senc	264
Kako je brzo vrijeme i kako ga valja upotrebavljati, St. Senc	265
Najprije treba ići za mudrošću, St. Senc	267
Tacit	269
Razgovor o govorništvu, dr. M. Šrepel	269
Anali	277
Uvod. Konac vlade Augustove i početak Tiberijeve, St. Senc	277
Germanik na istoku, smrt i pogreb njegov, St. Senc	285
Smrt Tiberijeva, St. Senc	294
Požar Rima, K. Rac	295
Tumač	305

Kratak nacrt književnosti rimske.

I latinski jezik pripada grani indoevropskoj. Između narječja, kojima su Italci govorili, dođe do najveće znamenitosti latinsko, što se govorilo u Laciju. Iz njega se razvio umjetni književni jezik latinski, što se sasvim odijelio od narodnoga govora.

Književnost rimska nije samonikla, već je porasla pod utjecajem knjige grčke. U književnosti rimskoj razlikujemo: 1. doba do punskih ratova (g. 240.), 2. doba otprilike do g. 100., 3. doba cvjetanja do smrti Augustove, a raspada se u dva odsjeka i to u prvi do smrti Cezarove (g. 44.) i u drugi do smrti Augustove (g. 14. posl. Is.); 4. doba do Hadrijana (g. 117.), 5. do Konstantina (g. 324.), 6. do Justinijanova zakonika (g. 533/34.).

Prvo doba. I u Rimljana ima narodnoga pjesništva: nabožnih i junačkih pjesama, rugalica, zapjevaka i lakrdija, ali se iz toga ne razvi umjetna poezija ni epska ni lirska ni dramska. Ima i zametaka prozi: popisa činovnika popisa sudbenih dana, svetkovina i igara; ima ugovora i ljetopisa — bilježili su se od godine do godine događaji, i to se čuvalo u arhivu velikoga svećenika, — ali ni odatle ne niče umjetna proza. Jedno je samo djelo, iz kojega je procvala samostalna grana književnosti rimske, a to je zakonik 12 ploča (mjedenih), koji je osnov potonjoj stručnoj knjizi pravnoj. Snaga se rimska pokazala na polju državnom i pravnom, a u svakom se drugom napretku duševnom poklonila i priljubila duhu tuđemu — grčkomu. Grčka pobijedi svoga pobjednika.

Grci se sredinom 8. v. pr. Is. naseljuju u primorju italskom i u Siciliji, te im prosvjeta rano utječe na Rim što izravno — alfabet je od Grkâ — što opet preko Etruščana, koji su sasvim podlegli prosvjeti grčkoj.

Drugo doba. Počinje se umjetna književnost, ali ne prirodno, kao što u Grkâ, gdje se najprije javlja ep, zatim lirika a najzad drama i proza. Rim se puni svjetinom grčkom — zarobljenicima,

kupljenim robljem, slobodnjacima i trgovcima; na trgu, ulicama, dà amo tamo i po kućama čuje se grčki jezik; Grk uči po gjekojega dječaka Rimljanina. U kuću nekoga Livija dospije iz Tarenta zarobljeni dječak Andronik, dostane se slobode i prozove se po gospodaru Livije Andronik. On je začetnik umjetne književnosti rimske i otac svoj prijevodnoj književnosti svjetskoj. G. 240. izađe prvi prijevod. On prevodi za pozornicu tragedije i komedije atičke a za školu Odiseju; za dramu upotrebljava, jampske i trohejske stihove grčke a za Odiseju rimski narodni stih saturninski:

⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ || – ⏑ – ⏑ – ⏑

Junaka mi, Kaména, prèvrtljiva pjevaj.

Za Andronikom se na književnom polju javljaju sve ljudi, koji nijesu iz Rima ni iz Lacija. Pišu tragedije, komedije i epe. U tragediji se povode za Sofoklom i Euripidom a u komediji za novom komedijom atičkom. U tim komedijama rimskim, koliko ih je do nas došlo, sačuvao nam se duh Menandra i drugih velikana nove komedije atičke, te je ovako preko rimskih pisaca djelovao na Držića, Shakespeara, Molièra, Goldonija, Lessinga i druge. Drama se rimska kreće u društvu grčkom ili vadi građu iz života i povijesti rimske. Komedija, što zaseže u domaći život, zove se togata, jer lica nose togu, a ona druga palijata po grčkoj haljini paliju. Tragedija, u kojoj izlaze Rimljani, zove se preteksta po tozi grimizom optočenoj, kako su je nosili uglednici rimski.

Kampanac Knej Nevije piše tragedije, komedije i ep Punski rat; pored atičkih tragedija i komedija bilo je od njega pretekstâ i togatâ. Umbranin Plaut i Afrikanac Terencije iznose same palijate, a Kalabranin Kvinto Enije iz Rudije (dođe g. 204. u Rim) uklanja saturninski stih pa uvodi heksametar i elegički distih, piše tragedije i ep Anale (povijest rimsku od dolaska Enejina do svoga doba), izdaje prozom filozofsko djelce Euhemera ili svetu povijest. Potonje je prijevod s grčkoga, a tumače se priče o bogovima, te se tvrdi, da su to, što svijet zove bogovima, bili ljudi. Anali su Rimljaninu bili narodnim epom sve do Vergilija.

Poslije drugoga rata punskoga širi se vlast rimska preko granica italskih. U Rim dolaze poslanici kraljeva i gradova grčkih, a među njima vrsni govornici, naučnjaci i filozofi, koji ostavljaju

dubok trag u ljudi nauka željnih. Doskora borave Rimljani kao namjesnici s pratnjom cijele godine po gradovima grčkim, a malo je koja uglednija kuća bez učitelja Grka; napokon idu mladići na nauke u Atenu i u gradove u Maloj Aziji, uče u retorâ i filozofâ.

U kolo književničko hvataju se sad odlični ljudi, a plod toga bijaše satira i proza. Kaj Lucilije (g. 180.—102.), bogat čovjek rodom iz latinske naseobine Svese na granici kampanskoj, dade Rimu novu vrstu poezije — satiru. Pobude je za to uneke našao u savremenoj grčkoj književnosti, ali pjesnički joj oblik poda on. Onakve satire, kakva je Lucilijeva, nemaju Grci. Žigoše javni i privatni život, a čitaju je još za cara Domicijana.

Prozi je vrelo povijest rimska pa rad u skupštini, u senatu i na sudu, ali se ona donekle osniva na pisanju povijesti i na govorništvu Grkâ, kao što poezija rimska na drami i epu grčkom. Prvi povjesničari pišu grčki, a prozu rimsku stvara zapravo Marko Porcije Katon Stari i to povjesničkim djelom Počeci (postanje i razvitak Rima do piščeva vremena). Razvija se govorništvo, koje je isprva prirodno, neumjetno, a poslije prihvaća pravila grčka, i filologija, koja se bavi pjesnicima rimskim i tumači stare spomenike, kao što je zakonik 12 ploča i nabožne pjesme.

Treće doba. Prvi odsjek. Rimska se i grčka prosvjeta sasvim stope, a ta rimsko-grčka prosvjeta, potom i rimska književnost i jezik književni, dijeli se sve više od naroda i postaje svojinom samo viših slojeva. Nastaje doba revolucije, zadnji su dani republike, ali se prosvjeta upravo sada visoko vine; ona s vremenom romanizuje zapad, a napokon zaokupi sav barbarski svijet, što obori rimsku državu. Vrhunac joj je Ciceron. Mnogo je pjesnika; ta svaki obrazovani misli, da je zvan pisati stihove. Tragedija gine, togata istisne palijatu; u knjigu se uvlače dvije vrste donjoitalske lakrdije: oščanska — oščansko narječje pripada grani italskoj — atelana i grčki mim. Mim se glumi bez obrazine, zato ima za nj glumaca i glumica; njega najvole Rimljani. Imamo nadalje pored epa elegiju i liriku. Elegija i lirika se prislanjaju uz aleksandrijske pisce. Prvi svraća Katul pogled na klasike grčke. Didaktičkom se pjesmom ističe Lukrecije. Proza, govorništvo i pisanje povijesti, procvate. Nju dotjera Ciceron. Sa sve burnijim političkim životom raste i znamenitost

govorništva, bez kojega se ne možeš na političkom polju istaći. Govori, koliko su se dosad izdavali, izdavali su se tako reći kao pamfleti, a Ciceron ih stane prvi izdavati kao umjetna književna djela, koja ne će samo od danas do sjutra trajati; dà on izdaje govore, kojih nikada nije govorio. U govorništvu nađe Ciceron dva smjera: bujni, prenatrpani azijatski i odviše jedri atički (povodi se najviše za Lisijom i Demostenom). On udari srednjim putem. Pod utjecajem govorništva stvaraju se povjesnička remek-djela (Cezar, Salustije). Ciceron obrađuje i filozofiju; podaje rimskomu čitaocu ono, što su na tom polju stvorili Grci. Filologijom se bavi Marko Terencije Varon; piše o jeziku, književnosti i starinama. Obrađuje također geografiju, pravo i druge struke; uvodi novu vrstu poezije satiru menipsku, koja potječe od cinika Menipa, a izmiješana je u njoj proza sa stihovima. Varonove su satire bile crtice iz života rimskoga.

Drugi odsjek. Republike nestane, vlast dijele mogućnici, dok napokon poslije bitke kod Aktija g. 31. pr. Is. Oktavijan sam ne zavlada. Darovitu i radinu čovjeku ne niče više slava na polju političkom, do nje mu utire put samo književni rad. Obrazovani i bogati ljudi Kaj Cilnije Mecenat, Azinije Polion i Marko Valerije Mesala Korvin kupe oko sebe književnike, pomažu ih imutkom i sami pišu. Polion počinje u biranu društvu čitati djela svoja, te tako udara temelj književnoj kritici. Za njim se povode pjesnici i ljudi govorničkim darom obdareni. Potonji deklamuju pred društvom govore svoje te se natječu lijepom riječju i duhovitošću. Polion osniva i prvu javnu knjižnicu pa tim još više širi knjigu. Sve to živo podupire Oktavijan August, jer mu je do toga, da javni život poteče drugim tokom (da se okani svijet republikanskih sanja), a knjiga da slavi njega i vladu njegovu. On polazi čitanja, sluša deklamacije, diže dvije javne knjižnice, zove na dvor književnike, dariva ih imanjima, sam pjeva i piše. U takovim prilikama cvate književnost, ali krije u sebi klicu propasti — laskanje i zavisnost o duhu jednoga čovjeka, vladara. Pjesništvo dosegne vrhunac. Oblik se usavrši, jezik obogati. Umjetni ep stvara Vergilije, pjesničku pripovijest Ovidije u Metamorfozama; didaktička se poezija diči Vergilijevim Georgikama, Ovidijevom Ljubavnom vještinom i Fastima; lijepa su pjesnička naklapanja — Horacijeve Satire i Pisma. U elegiji ističu se osobito Tibul, Propercije i Ovidije. U lirici nas Horacije zanosi u davninu klasičku — podsjeća nas na popijevke lezbljanske i Anakreontove. Slabija je idila (Vergilijeve Bukolike) i epigram (Domicije Marzo), a drama tek životari. Na glasu su dvije tragedije: Tijest od Vergilijeva prijatelja Lucija Varija i Medeja Ovidijeva. Komedija togata osvane u drugom ruhu; ne kreće se u sobi zanatničkoj, već u društvu viteškom; zove se trabeata po viteškom odijelu (trabea). Silan udarac zada drami nova pojava — pantomim, koji je tragički i komički; komički preotme mah. Pantomim je niz prizora, što ih pjeva zbor, a glumac — redovno jedan — prati glavom, rukama i igranjem pjesmu. Puk mari samo za lakrdiju (atelanu i mim); on najvoli gledati utrke, gladijatore i naumahije; to je smrt drami. Od proze najbolje uspijeva povijest (Livije, Polion, Mesala). Slavni vođa Marko Vipsanije Agripa započinje zemljovid cijele države, August ga svrši i namjesti u trijemu na Martovu polju. Govorništvo vene, jer mu ostaje tijesan krug i malo slobode; povlači se sve više s trga u školsku sobu. Govornik postaje deklamator; ne govori narodu, već društvu i to o izmišljenim predmetima; hoće da bude duhovit i zanimljiv, ne djeluje na srce i volju, već na razum i maštu; sve se kiti cvijećem pjesničkim, te se tako ruši pregrada između proze i poezije; razvija se jezik, što ga zovu srebrnom latinštinom. Filozofija je slabo zastupana, a stručna se knjiga, osobito filologija, pravo i graditeljstvo (Vitruvije Polion), lijepo razvija.

Četvrto doba. Pregrada je između poezije i proze porušena; kako je poezija u prvi kraj utjecala na retoriku, tako sada retorika upravo zarazi poeziju. Ep stupa stopama Vergilijevim, a najviše se odlikuje Hispanac Marko Anej Lukan svojim Farzalijama, što pjevaju boj Cezara s Pompejem. Za ep je, čini se, doba prošlo, na njegovo mjesto stupa roman, što ga dično zastupa Petronije Arbiter svojim Satirama. Taj roman, što je donekle sačuvan — tako na pr. glasovita gozba rasipnoga skorojevića Trimalhiona —, a pisan je što prozom, što u stihovima, podaje nam bez retorike vještački izrađenu sliku tadašnjega iskvarenog života. I didaktička poezija nazaduje, a satira nije više ono nasmješno naklapanje, već žučljiva grdnja; ne vadi građu iz žive sadašnjosti, već iz školske knjige, kao što Etruščanin Aulo Perzije Flak, ili iz prošlosti, kao što naj-

bolji satirik ovoga doba Juvenal. Fedro uvodi esopsku basnu u stihovima, a epigram se s Marcijalom, s tim rimskim Heineom, popinje do najviše visine. Idila je prosta pastirska ili pod plaštem alegorije laska vladaru. Napuljanin Papinije Stacije, epski pjesnik, piše također prigodne pjesme Šume, te nam u njima iznosi mnogu krasnu crticu iz onoga vremena. Tragedija se povodi za Euripidom, a natrpana je deklamacijama; sačuvalo se 9 od Seneke. One su jedine potpune tragedije rimske, što ih danas imamo. Pišu se i mimi i komedije, ali sve ode netragom.

Da vidimo prozu! U povijesti sretamo osim Tacita pisce, koji se, koliko se dâ po sačuvanim djelima prosuditi, ne udubljuju u izučavanje izvorâ ili kupe samo povjesne činjenice za retorsku školu ili uopće pišu bez ikakve kritike. Augustov vijek iznese pjesničko pismo, a sada se javi u knjizi pismo prozaičko, koje više puta ne sadržaje gotovo ništa, što bi se ticalo onoga lica, kojemu je upravljeno. Imamo i otprije pisama (Ciceron), ali ona nijesu, kao što ova nova vrsta, namijenjena javnosti, da ih svijet čita kao književna djela. Pismo dotjera Plinije Mladi. U stručnoj knjizi sretamo enciklopediju. Opseže ili gospodarstvo, liječništvo, vojništvo, filozofiju i pravo (Aulo Kornelije Celzo) ili prirodne znanosti (Kaj Plinije Stari, ujak Plinija Mladoga). Filozofija ne iznosi ni sada nikakvih novih sustava, već samo popularizuje tekovine grčke; ne traži nova vrela spoznanju istine, već iz starih crpe pravila za život. Najbolji joj je zastupnik Seneka. Filologiju obrađuju tri vrsna stručnjaka: Kvinto Remije Palemon (piše gramatiku), Kvinto Askonije Pedijan (tumači pisce) Marko Valerije Prob (kritik teksta). U retorici otkriva Hispanac a vrsni retor Marko Fabije Kvintilijan rak-rane govorništva i hoće da mladež odvrati od sloga Senekina i privede k Ciceronovu.

Peto doba. Hadrijan je veoma obrazovan, piše prozom i u stihu, govori latinski i grčki, pjeva, svira, slika, riše nacrte za gradnje, prepire se s naučnjacima, ali je hirovit, loša ukusa. Na srcu mu je više Atena negoli Rim, voli Katona Staroga, Enija i staroga povjesničara Celija, negoli Cicerona, Vergilija i Salustija. Tako se u knjizi javi struja arhaistička. U knjigu se unose zastarjele riječi. Car filozof Marko Aurelije čita ća govore Scipionove, a carev učitelj Afrikanac Fronton kopa po

Plautu, Eniju, Katonu, Grakhu i drugima pa kupi starinske riječi, da ovako osvježi jezik svoj. Isprva se carevi živo zanimaju za knjigu, ali poslije smrti Septimija Severa (193.—211.) sve se ređe javljaju na prijestolu ljudi, koji bi za knjigu marili. Za Dioklecijana se pocijepa država; nestaje jedinstva državnoga a s njim i književnoga. Pored Rima dignu glavu pokrajinski gradovi, gdje ima sad izvrsnih učitelja. Pjesništvo propada; lijepih misli ni vrela čuvstva nema — sve je samo oblik, prava proza u stihovima. Uvode se igrarije: početak heksametra ponavlja se u drugoj polovici pentametra, a od samih Vergilijevih stihova i riječi krpe se pjesme „centoni“. Drama izdahne, nju zamijene natjecanja, kojih ima već za Tiberija; dva se lica, dvije životinje ili nežive stvari prepiru među sobom, koja više vrijedi. Afrikanac Apulej piše roman, u kojem dolazi i pripovijest o Amoru i Psihi. Pisanje povijesti pada. Ističe se Svetonije Trankvil djelom Život Cezarâ (od Cezara do Domicijana). Car mu je središte pripovijedanju, stoga i nema širokoga pogleda; nije ni povjesničar ni biograf, već sabirač crtica; pogađa pojedine crte, ali cjelovite slike ne umije da poda. Pisanje njegovo zavede potonje pisce povijesti, te se gube u sitnice; carski im je dvor više no država, carski sluga više no državni činovnik; pominju se careva jela, odijela, dâ debljina palca njegova! Govorništvo se više ne takmi duhovitošću, već pazi samo na izvanji oblik i riječi; prevrću se davni pisci, a pođeš li tragom Ciceronovim, ljutiti retori krste te majmunom. U Galiji, gdje narod o velikim slavama voli slušati sjajne govore, niče panegirik (govor na zboru, u slavu); jezik je čist, sastav umjetan, ali je jezgra nezdrava, prožeta gadnim laskanjem. Stručna knjiga napreduje, na vrhunac se popinje pravna struka, jer ona upravo otvara put do časti, kao što za republike govorništvo. Hadrijan stvori pravu nov osnov. Za republike je zakonik 12 ploča izvor pravu; osim toga bi svaki pretor gradski, kad bi nastupio službu, izdao edikt — pravila, kojih će se on u službi sudačkoj držati; nasljednik bi se toga držao ili štogod mijenjao ili dodavao. Sve te edikte dade Hadrijan po pravniku Salviju Julijanu svrstati i urediti. To pa carske naredbe, otpisi i napuci — car ih daje činovnicima — osnov su daljemu radu pravnikâ, među kojima se najviše odlikuju Kaj, Emilije Papinijan i Ulpijan. Najveći je Papinijan.

Kršćanstvo diže glavu. U crkvi se isprva i na zapadu upotrebljava grčki jezik, a pomalo prodire latinski. Afrikanci, među kojima se ističu Kvinto Septimije Florent Tertulijan, Tascije Cecilije Ciprijan i Lucije Cecilije Firmijan Laktancije, osnuju kršćansku latinsku književnost. Piše se iznajprije jezikom pučkim, a kad se u crkvi prikupi obrazovana svijeta, književnim. Potonje je zasluga Laktancija, kojemu je za ugled služilo pisanje Ciceronovo. U obliku se kršćanska knjiga povodi za narodnjom (poganskom), ali diše novim, mladim duhom i životom. Prozom se pišu obrane od poganstva, napadanja na krivovjerstva, propovijedi, sustavna djela; tumači se Sv. pismo, a biskupi izdaju pisma pastirska. Opisivanje progonstva crkve i mukâ mučeničkih zametak je crkvenoj povijesti i legendi. I pjesma se javlja i to didaktička, ali je slaba.

Šesto doba. Konstantin poda milanskim ediktom g. 313. kršćanstvu slobodu ispovijedanja vjere. Ono pomalo sasvim zavlada državom a i knjigom. Poganstvo još koji put skupi svu snagu, da se odrva, ali najposlije zauvijek klone — preživjelo se. Smrtni udarac zadadu prosvjeti i književnosti barbari. Narječja se razvijaju u književne jezike, pučki govor prodire u knjigu — razvijaju se romanski jezici i romanske književnosti. Jedinstveni je jezik mrtav, prigrli ga crkva.

Narodnje je pjesništvo u to doba puko stihotvorstvo bez čuvstva i pravoga sadržaja; ne ogleda se u njemu tadašnji život. Grade se pjesme u obliku paome, pastirskih svirala, žrtvenika i četvorine, u kojoj imamo akrostih i telestih t. j. početna su i krajnja slova opet stih; gdjekad ima prvi stih same riječi od dva sloga, drugi od tri, treći od četiri, četvrti od pet slogova, a u petom slijede redom riječi od jednoga, dva, tri, četiri i pet slogova; stihovi se dadu i obrnuto čitati, da se na njima ništa ne mijenja; a tih igrarija ima i više. Starija se djela, pisana prozom, pretaču u stihove, prevodi se s grčkoga ali sasvim slobodno, te izlazi gotovo jedamput toliko stihova. Uvlače se i kršćanske misli. Amo tamo sine iskra prave poezije, kao što su pjesme pravoga pjesnika Klaudijana i pjesnička pisma slavnoga retora Gala Decima Magna Auzonija, u kojima odvraća od kršćanstva učenika i zemljaka svoga a potonjega velikog kršćanskog pjesnika Meropija Poncija Paulina. Proza spadne na niske grane. Povijest je gotovo epitoma (izvadak iz predašnjih pisaca); što više — krivotvori se, izmišljaju se isprave. Izuzetak je rođeni Grk iz Antiohije Amijan Marcelin, koji se ugledao na Tacita. U govorništvu je najbolji Kvinto Aurelije Simah, ali od svega rada njegova diše pravim životom samo Predstavka caru Valentinijanu II., da izvojšti staro pravo poganstvu; to je jedan od najljepših spomenika starine. Stručna knjiga kusa mrve s bogata stola prošlosti, a filozofija poprima vjerski značaj.

Kršćanska knjiga procvate. Poezija teče iz vrela vjere; mitologiju zamijeni Sv. Pismo, Apolona Isukrst. Ep vadi građu iz Sv. pisma, ali ono ga sapinje, te se ne može pravo razviti; jer drži li ga se doslovce, postaje stihotvorac, a pusti li uzde mašti, činit će se, da se nedostojno titra svetinjom. Muke i smrt mučenikâ otvoraju epskoj poeziji široko polje, razvije se epilija. Grob mučenički dovede do epigrama. Papa Damas ih pjeva i meće na grob mučenikâ u katakombama i to zaradi poklonikâ, da znadu, tko počiva u ovom ili onom grobu. Didaktička pjesma razlaže nauk kršćanski i pobija krivovjerstva. Najljepše se razvi lirika. Milanski biskup Ambrozije sastavlja popijevke za službu božju, a Hispanac ih Aurelije Prudencije Klement pjeva za čitanje. Prudencije stvara didaktičku pjesmu, epiliju, legendu i alegorijski ep — u Pisomahiji se njegovoj bore kršćanske kreposti s poganskim opačinama —, koji u srednjem vijeku buji; Gal Meropije Poncije Paulin uvodi u kršćansku knjigu pjesničko pismo i epitalamiju (svatovsku pjesmu). Ta su dvojica najveći pjesnici kršćanske starine, oni učiniše od narodnje poezije kršćansku. Sve češće sretamo srok.

Jednako kroči naprijed proza. Razvija se crkvena povijest. Geografija je namijenjena pokloniku; govori se o putu u Jerusalem, iznose se izvještaji o hodočašćenjima i opisuje sv. mjesto. Govorništvo, kojemu je najveća dika Ambrozije, obuhvata propovijed i nadgrobno slovo. Filologija se bavi tumačenjem Sv. pisma, pregledanjem njegova teksta (latinskoga) i novim prevođenjem pojedinih dijelova njegovih (s grčkoga), a javlja se i početak literarne povijesti; na glasu je Dalmatinac Hijeronim. U teologiji nastane velik okret; prvenstvo, što ga je u tome dosad imao istok, steče Augustin umom svojim zapadu; za nj se može kao o Platonu kazati da je filozof pjesnik.

Pjesništvo.

Tit Makcije Plaut.

Rodio se u Sarsini u Umbriji od siromašnih roditelja, a vijek svoj proveo je u mnogoj nevolji. Umr'o je oko g. 184. pr. Is. Sačuvalo se 20 komedija palijata. Njegovim djelima ima tragova gotovo u svim svjetskim književnostima. Povodio se za novom atičkom komedijom, ali se nije slijepo držao svojih uzora, nego ih je prema rimskim prilikama preudešavao. U dijalog je upleo dijelove, što ih lica pjevaju; toga nema u atičkoj komediji, već je uzeo iz savremenih melodrama grčkih. Najbolja mu je komedija Menehmi — tako se zovu sasvim slični blizanci; za Skupcem (Aulularia) poveo se Marin Držić u Skupu i Francuz Molière u L'avare, a Hvališa (Miles gloriosus) crta hvastava časnika.

Iz „Skupca".

(40.—73., 75.—275., 277.—279., 349.—361., 371.—397., 537.—586., 608.—669., 673.—681., 701.—726.)

Ulica u Ateni, tri zgrade, jedna do druge; kuća staroga skupca Eukliona, staroga neženje Megadora i hram Vjere. — U proslovu izlazi iz kuće Euklionove kućni bog i pripovijeda, kako skupac ima kćer, koja njemu svaki dan prinosi žrtvu; njoj za volju, da se lakše uda, otkrio je ocu njezinu blago, što ga je tvrdica, djed Euklionov, sakrio i umr'o, da ga nikomu nije otkrio. Kćer skupčevu — kaže — voli bogat mladić iz susjedne kuće, nećak Megadorov; da se djevojka što prije uda, učinit će on danas, te će je Megador za se zaprositi. Uto se čuje vika Eukliona, koji tjera robinju Stafilu napolje, jer bi rad ogledati zlato. Bog se ukloni, a iz kuće izleti Stafila, za njom Euklion.

Čin prvi.

Euklion. Stafila.

Euklion. Van, velim, van! Odávde moraš, bora mi,
Ti jastrebovih očiju uhađalo!
Stafila. Pa što me jadnu biješ?
Euklion. Jadna da budeš
I jadna jadno živiš prema zasluzi.
Stafila. Pa zašt' me sada iz kuće ti izgura?
Euklion. Ja tebi, leglo batina, da račun dam?
Od vratâ makni s' onamo! Gle onamo!
E, kako l' ide! Znaš li, kako s tobom ću?
Štap ili badalj danas rukom zgrabim li,
Uskorit ću ti bome željvin korak taj!
Stafila. Ej, da su rad'je bozi me na vješala
Doveli, no u tebe 'vako da služim!
Euklion. Al' kako prokleta u sebi 'mrmljat zna!
Te oči, huljo, ja ću tebi, bora mi,
Iskopat, da mi ne paziš, što radim ja.
Otidi dalje —, dalje!
Stafila. Još li?
Euklion. Stanide!
Tu stoj! Pa makneš li se bome s mjesta tog,
Koliko palac ili nokat širok je,
Il' ogledaš se dokle god ti ne kažem,
Naučit ću te bome smjesta, što je križ.
(Vraća se u kuću i govori sam za se.)
Od ove babe stalno znam da ne vidjeh
Ja nikad gore; silno me je od nje strah,
Iz potaje će iznenada zateć me
I ući u trag, gdje je zlato sakrito;
Ma oči ima skot taj i na zatiljku.
Sad ić ću dà vidîm, je l' zlato, kako ga
Skrih, jer mi jadnu trista jada zadaje.
(Uniđe u kuću.)
Stafila (sama). Ne mogu bome dosjetit se, kakva je
Gospodina mi snašla bijeda, kaki l' bijes.
Ovako na taj način često iz kuće
On na dan desetput me jadnu istura.

E ne znam, koji bijes je tome čovjeku,
Te cijele noći bdi, a obdan u kući
On sjedi cijele dane kao crevljar hrom.
I kako mislim, ništa bolje ne će bit
Za mene nego zamkom vrat da stegnem svoj,
Od sebe jedno stvorim slovo odugo.

(Euklion dođe iz kuće.)

Euklion (za se). Sad istom vedre duše idem napolje,
Kad vidjeh, da u redu sve je u kući. (Stafili)
Unutra sad se vrati pa de pazi!

Stafila. Zašt'?
Da pazim? Zar da kuću ne odnèsê tko?
Ta u nas nema tu dobitka za tata,
Praznine je i paučine puna sva.

Euklion. Dă, vještice, rad tebe će me Jupiter
Učinit kraljem Filipom il' Darijem!
Ja želim, paučinu onu da čuvaš.
Siromah sam, ne tájîm, trpim; podnosim,
Što bog da. Hajd' unutra, vrata zaključaj!
Ja za čas doć ću. Nikog tuđeg u kuću
Ne pusti! Vatre bi tko iskat mogao,
Utrni zato, ne će imat tražit što
U tebe. Vatre l' nađem, ti ćeš trnuti!
A zaište l' tko vode, reci: nesta je.
A za nož, sjekiru pa stupu, tucalo —
To vazda trebaju i mole susjedi —
Ti reci da su tati došli, odnijeli.
U moju kuću doista, dok izbivam,
Ne pusti, želim, nikoga. Dă, kažem ti:
Pa dobra Sreća došla, nemoj puštat je!

Stafila. E ona, mislim, unić bome žaca se;
Ma bila blizu, ne zađe još pod krov naš!

Euklion. De šuti, uđi!

Stafila Šutim, idem.

Euklion. Vrata de
Zasuni s oba zasunka. Ja sad ću doć.

(Stafila ode u kuću.)

A srce boli me, što moram od kuće.
Preko srca ja bome idem, ali znam,

Što činim. Kotara nam glavar oglasi,
Da srebra, novaca će dijelit med ljude;
To pustim li i ne tražim, svi namah će
Posumnjat, mislim, zlata da je u kući.
Jer ne da s' vjerovat, da ne bi čovjek ti
Siromah koji grošić tražit mario.
Ta sad, dok pomno tajim, da ne sazna tko,
Svi, čini s', znadu i svi pozdravljaju me
Prijaznije, neg' prije što su činili.
Ususret meni idu, stanu, rukuju s'
I za zdravlje me pitaju, što l' radim ja,
Što l' snujem. Al' sad idem, kud sam pošao,
A tad ću se što brže domu vratiti. (Otide.)

Čin drugi.

Eunomija i brat joj Megador (pred susjednom kućom).

Eunomija. Ej htjela bih, brate, da držiš, da ovo
Po duši i ù korist govorim tvoju,
Baš kako se rođenoj pristoji sestri.
Pa makar ja znadem, da mrske smo svijetu —
Ta s pravom nas sve za blebetuše drže
I govore danas, da žena ni jedna
U vijeku ni jednom se nijema ne nàšla —
Al' jedno mi, brate, de razmisli ovo:
Ja tebi sam najbliža, a ti si meni;
Stog pravo je, mene da tî a ja tebe
Da svjetujem, opominjem, gdjegòd to hasni nama
Obome; pa i ne krijmo, ne tajimo što od strâ,
Već jednako de kazujmo ti meni a ja tebi!
I sad ja nasamo te amo napolje dovedoh,
O tvojoj sreći s tobom da progovorim ja ovdje.

Megador. Daj, dobra ženska, ruku mi!

Eunomija. A gdje je ta dobra i koja l' to?

Megador. Ti s'!

Eunomija. Kažeš zar?

Megador. Poričeš, poričem.

Eunomija. Bar ti ćeš govoriti istinu.
Al' dobre lje ne ćeš nać, jedna je
Sve gora, brate moj, od druge.

Megador. I ja mislim to
A protivit ti se u tom, sestro, ne ću nikada.
Eunomija. Poslušaj, molim te.
Megador. Volja te: radi, zapovijedaj,
Ako što, želiš.
Eunomija. Što mislim da za te je
Najbolje, to opomenut te dođoh.
Megador. Po svome srcu, sestro, radiš.
Eunomija. Bilo tako!
Megador. Sestro,
A što je, te dođe?
Eunomija. Što tebi će dovijek
Bit za uhar.
Megador. Da li za ženidbu moju?
Eunomija. Da bog da. Rada bih ženu da
Dovèdêš.
Megador. Oh, ubi me!
Eunomija. Kako to?
Megador. Jer mozak mi stresa jadniku riječ
Tvoja, sestro; ko kamen je govor tvoj.
Eunomija. Eh, čini, što ti sestra kaže.
Megador. Hoću, bude l' volja.
Eunomija. Na tvoju korist je.
Megador. Da mrijet je meni prije no se
Ženit! Ali želiš li mi koju dat, pod uvjet taj se
Ja ženim: dođe l' sjutra, nek prekosjutra je nose
Na ukop! Tako pristajem, pa pir mi, sestro, spremaj!
Eunomija. S koliko većom tebi, brate, osobinom mogu;
Al' starija je, već je ona ženska srednje dobi.
Tu, brate, rečeš li mi da je prosim, prositću ti.
Megador. Smijem li te nešta pitat?
Eunomija. Ama pitaj, volja l' što.
Megador. Ja ću, sestro, taj trud s tebe skinut i umanjit ga.
Ja sam, hvala bozima i našim starim', bogat dost'.
Gospodska ta društva, gizdu, osobinu bogatu,
Viku, zapovijedanje pa sjajna kola, haljine,
Skerlet — ne volim, u ropstvo baca muža trošak taj.
Eunomija. Kaži, molim, koju ti to ženit želiš!

Megador. Kazat ću.
Znaš li starca Euklióna, onog bokca susjeda?
Eunomija. Znam ga, nije bome čovjek loš.
Megador. Sa kćerkom njegovom
Mladom se zaručit želim. Riječi, sestro, ne trati!
Znam, sirota da je kazat ćeš —, sirota sviđa se.
Eunomija. Bilo sretno!
Megador. Nadam s'.
Eunomija. Što ćeš još od mene?
Megador. Zdravo da s'!
Eunomija. I ti, brate! (Otide u kuću.)
Megador. Sad ću k Euklionu, ak' je kod kuće.
Ali eno ga! Baš odnekud se kući vraća on.

Euklion i Megador.

Euklion (za se). Slutila mi duša, da badava idem od kuće,
Zato preko volje pođoh; nitko iz mog kotara
Ne dođe, ni glavar, što je novce dijelit imao.
Sad se kući žurim, jer sam jâ tu, duša kod kuće.
Megador. Zdrav i sretan da si meni, Eükliône, uvijeke!
Euklion. Bog te, sinko, miluj!
Megador. Kako s'? Dobro? Zdravlje l' po volji.
Euklion (za se). Nije slučaj tek, kad bogat bokcu zbori prijazno.
Znade taj, da zlata imam, stog me milo pozdravlja.
Megador. Jesi l' zdrav?
Euklion. Ma jesam, samo nije s novcem najbolje.
Megador. Samo kad ti duša mirna, imaš dost' za život lijep.
Euklion (za se). Stara mu je rekla za zlato, bjelodano je to.
Njoj ću jezik odrezat, iskopat oči u kući.
Megador. Što sam sobom govoriš?
Euklion. Na svoju bijedu tužim se.
Kćer odraslu imam a bez osobine, udat je
Ni za kog ne mogu.
Megador. Muči, veseo bud'! Bit će sve,
Ja ću ti pomoći. Reci, traži, ako treba što!
Euklion (za se). Sad, kad nuđa, ište; zinu za zlatom da požđre ga.
On u jednoj ruci kamen nosi, drugom pruža kruh.
Ne vjerujem, kad sirotinju ti bogat miluje.
Gdje on ruku milo pruža, tu ti misli na štetu.

Znam ja te polipe, koji drže, što gdje zahvate.
Megador. Slušajde me malo! Tebi, Euklione, hoću da
Kažem koju za stvar svoju ko i tvoju.
Jadna li
Euklion (za se). Mene! Oteli mi zlato u kući! Sad hoće, znam,
Za to da se sa mnom pogađa. Al' idem prigledat.
Megador. Kuda 'š?
Euklion. Sad ću ti se vratit, nešta moram pogledat.
(Otide.)
Megador (sam). Bome držim, kad mu za kćer natuknem, da
sa mnom je
Zaruči, ej on će mislit, da mu se podrugujem.
Sa sirómaštva od njega danas nema jadnijeg.
Euklion (vraća se, za se). Bog me čuva. Stvar je cijela; cijelo je,
što ne zgine.
Sav protrnuh. Dok ne uđoh, zamirah ja. (Glasno)
Evo me
Natrag, Megadore, ako me što trebaš.
Megador. Hvala ti!
Molim, de ne krati s' kazat, što ću tebe pitati.
Euklion. Samo nemoj pitat, što me nije volja kazati!
Megador. Recide mi, kakva misliš da sam roda!
Euklion. Dobra baš.
Megador. A poštenja?
Euklion. Dobra.
Megador. Djela?
Euklion. Nit su zla nit opaka.
Megador. Znaš li dob mi?
Euklion. Znam, tolika ti je, kolik novac tvoj.
Megador. Duše mi, za građanina bez svake te zlobe zle
Vazda držah i sad držim.
Euklion (za se). Zlato tome miriše. (Glasno)
Što od mene želiš sad?
Megador. Kad mene ti, ja tebe znam,
Kaki si, to meni, tebi, tvojoj kćeri na sreću
Bilo! Tvoju kćer za ženu prosim, de obèćâj mi!
Euklion. Ej ne činîš prema svojim djelima, sirómahu
Kad se rugaš, a ne skrivih tebi pa ni tvojima.
Riječju a ni djelom ne zaslužih, da mi činiš to.

Megador. Vjere mi, ne dođoh rugat ti se nit se rugam ja
Niti držim, da je dostojno.
Euklion. Pa zašt' mi prosiš kćer?
Megador. Nek je s mene bolje tebi, meni s tebe, s tvojijeh.
Euklion. Meni, Megadore, pada na um, bogat da si ti,
Moguć, a ja med siromasim' siromah najveći.
Ako za te kćer sad udam, ti si, na um pada mi,
Vol, ja magare; u jarmu s tobom kad ne uzmognem
Složno teret vozit, ja ću oso ležat u blatu,
A ti ko vol više na me ne ćeš svrnut, ko da me
Nema. Ljut ćeš na me bit, a smijat će se stalež moj.
Razvrgne l' se brak taj, tu ni tamo ne će stalne bit
Staje. Magarci će grist me, voli rogovima bost.
E, od magaraca prijeći k volima je opasno.
Megador. Što se jače rodbinstvom ti svežeš s ljudma čestitim
To je bolje. Ovu ponudu mi primi: slušaj me,
Kćer mi daj!
Euklion. Al' nemam osobine da dam.
Megador. Nemoj dat!
Samo nek je dobre ćudi, osobine ima dost'.
Euklion. Zato kažem to, da ne misliš, da blaga našo sam.
Megador. Znam, ne uči me! Obreci!
Euklion. Neka! (Čuje se štropot.)
Jupitera mi!
Propadoh li?
Megador. Što ti je?
Euklion. Što zveknu sad ko željezo?
Ama ubi me, svom žurbom ne skočim li u kuću!
(Otrči.)
Megador (sam). Vrt okopat tu sam dao. Ali gdje je čovjek taj?
Ode, stalno nè obreče mi; od mene zazire.
Vidi: prijateljstvo njeg'vo tražim, stog ko drugi on
Radi. Ide l' bogat tražit ljubav siromašnijeg,
Družit se siromah boji; od straha je nespretan.
A kad ona zgoda mine, onda želi — prekasno.
Euklion (više na vratima). Ne dam li ti bome jezik izrezat ja dokraja,
Daj nakazit me — to tražim, ištem —, kome volja te.
Megador. Vidim bome, Euklione, držiš: čovjek zgodan sam,
Kim se — ne zaslužih to — ti titrat možeš, jer
sam star.

Euklion. Megadore, to ne činim, pa da hoću, ne morem.
Megador. Što sad? Obričeš mi svoju kćer?
Euklion. Pod onom pogodbom,
S osobinom, što je rekoh.
Megador. Daješ dakle?
Euklion. Dajem je.
Megador. Sretno bilo!
Euklion. Dao bog! Al' samo ne zaboravi
Pogodbe, da kći ti osobine ne će donijet.
Megador. Pamtim.
Euklion. Al' znam, kako ugovor zamrsit znate vi.
Rečeš, nè reče; ne rèčêš, rèče —, kako svidi
s' vam.
Megador. Spora s tobom ne ću imat nikakva. Al' čemu da
Svadbe ne slavimo danas već?
Euklion. O, bome najbolje!
Megador. Idem, spremit ću se. Trebaš me što?
Euklion. Zbogom, žuri se!
Megador (više u svoju kuću). Ej ti, Strobile, hajd' brže bolje za
mnom na trg sad! (Odlazi.)
Euklion. Ode. Bozi besmrtni, svjedoci ste, što vrijedi
Zlato. Mislim, načuo je, blaga da je u kući.
Za njim zinu, zarad njega mu je do tog rodbinstva.

Euklion, domala Stafila.

Euklion. Gdje si ti, što svima već mi susjedima izbrblja'
Kćeri da ću osobine dat? Hej tebe, Stafila,
Zovem! Čuješ? Brže suđe čisti, peri u kući!
Kćer zaručih, danas ću za Megadora udat je.
Stafila. Bilo sretno! Al' to ne može bit, odveć naglo je.
Euklion. Šuti, nosi s'! Da si gotova, dok s trga vratim se!
I zatvori kuću! Sad ću doći. (Odlazi.)
Stafila. Što ću sada ja?
Propast prijeti nama — meni ko i kćeri gazdinoj.
Idem u kuću, dok gazda dođe, da je gotovo,
Što mi reče; strah me, da mi pelina ne udrobi.

Dolazi Strobil noseći, što je Megador kupio, i vodeći dva najmljena kuhača i dvije sviračice, za svaku kuću po jednoga kuhača i jednu sviračicu.

Strobil, Stafila i kuhač Kongrion.

Strobil. Hej, Stafo, dođi, otpri vrata!
Stafila. Tko je to?
Strobil. Ma Strobil.
Stafila. Što ćeš?
Strobil. Ove primi kuhare,
Sviračicu pa prismok za pir! Megador
Otpremit Euklionu ovo reče mi.
Stafila. Zar pir će, Strobile, priredit Cereri?
Strobil. A kako to?
Stafila. Jer vina, vidim, ne nosiš.
Strobil. Al' bit će ga, kad s trga on se povrati.
Stafila. Tu u nas nema drva.
Kongrion. Ima l' kolja gdje?
Stafila. Ma ima.
Kongrion. Eto drvâ, vani ne traž' ih!
Stafila. Šta? Prljavče, ma služio Vulkanu baš,
Za ručak zar il' svojoj plaći za volju
Ti tražiš, mî da kuću svoju spalimo?
Kongrion. To ne tražim.
Strobil. Uvedide ih!
Stafila. Dođite! (Otidu.)

Euklion, domala se čuje glas Kongrionov iz kuće.

Euklion (sam). Ja htjedoh danas napokon da s' ohrabrim,
Na piru kćerinu da dobre volje sam.
No dođem na trg, tražim ribu, skupu mi
Pokažu; janje skupo, skupo govedo
Pa teletina, dupin, krmak — skupo sve;
To skuplje bilo, jer nij' bilo novaca.
I odem ljut, jer nemah, čim da kupim što,
Pa putem zatim sâm u sebi stanem ja
Razmišljat: ako u dan slave raspeš što,
U radni dan ćeš, ak' ne štédiš, stradati.
Kad želucu i srcu podah račun taj,
Na ovu misao mi duša pristane,
Što s manje da ću troška udat svoju kćer.
Sad kupih ovo tamnjana i od cvijeća
Vijènce, Laru stavit ću na ognjište,

Da kćeri mojoj sretnu dade udaju.
Al' što ja vidim? Kuća otvorena mi!
I stoji buka! Zar me jadna plijene sad?

Kongrion (u kući). Ma veći lonac, možeš li, u susjedstvu
De traži; taj je malen, stat u nj ne može.

Euklion. Jao! Odoh! Zlato s' grabi, lonac traži se!
Doď, Äpolône, molim, i pomozi mi!
Satari tate blaga moga strjelama!
U takvoj zgodi već ti drugim pomože.
Zar hitjet oklijevam, dok nijesam propo već?

Čin treći.

Euklion izlupa i istjera kuhača i pomagače njegove na ulicu, onda ogleda blago; pa kad vidi, da je sve u redu, uzme lonac sa zlatom i sakrije ga pod kabanicu, da ga nekud odnese i bolje spremi. Izide i kaže kuhaču, neka ide u kuću. Uto stigne Megador i ne opazivši Eukliona govori, kako je najbolje uzeti ženu bez osobine, jer je u vlasti muževoj, te ne troši odviše. Kad opazi Eukliona, pita ga, što radi.

Euklion. S veseljem vanrednim ja gutah govor tvoj.

Megador. Zar? Čuo si?

Euklion. Sve od početka do kraja.

Megador. Al' opet, mislim, bolje bi uradio,
Za svadbu kćerinu da s' ljepše odjeneš.

Euklion. Sjaj prema blagu a glas prema obilju
Tko ima, taj na umu drži, čiji je.
Al'meni pa ni jednome siromahu
Lje nije bolje, neg' svijet misli, u kući.

Megador. Dä, dapače! I dali tako bogovi!
Sve većma to ti, što sad imaš, množali!

Euklion. Riječ tâ se, što je reče, meni ne mili. (Za se.)
Za blago zna mi, ko ja; stara odade.

Megador. Pa što to sâm na strani za se vijećaš mi?

Euklion. Ja bome smišljah, s pravom da te tužim.

Megador. Zašť?

Euklion. Zašť? — pitaš me a kutić svaki u kući
Ti jadnu meni tatinama napuni?
Kuhača posla u kuću pet stotina
Sve sa šest ruku, pravi Gerióna rod.
Njih Argo dà pazî, što bješe okat sav,

A Iji ga Junona stavi za stražu,
Ej nikad në napazi! Još sviračicu —,
Tâ mogla bi mi sama vrelo korintsko
Pirénu, vinom da potèčê, popiti.
Pa onda prismok —

Megador. Bome, dosť za legiju.

I janje poslah.

Euklion. Od tog janjca nigdje, znam,
Živine, većeg skrbnika ti nema baš.

Megador. Ja rad bih znati, otkud janje skrbnikom.

Euklion. Jer kost je, koža. Od skrbi je mršavo.
I drob mu živu možeš vidjet na suncu,
Ko punska svjetiljka je ono prozirno.

Megador. Za klanje kupih.

Euklion. Bilo bi ti najbolje,
Da iznijet daš ga, jer je, mislim, crklo već.

Megador. Ja s tobom danas, Euklione, želim pit.

Euklion. Ja bome nemam što pit.

Negador. Al' sam dao ja
Od sebe sudić vina donijet staroga.

Euklion. Al' bome ne ću, jer odlučih vodu pit.

Megador. Ej danas ću, života mi, baš ljudski te
Ja nakitit, kad odluči pit vodu.

Euklion (za se). Znam,
Što smjera. Traži, vinom da me opije,
A to, što imam, u drugi da seli stan.
Tog čuvat ću se, drugdje vani sakrit ću
I gledat trud i vino da on utrati.

Megador. Rad žrtve idem, ne treba l' me, kupat se. (Odlazi.)

Euklion (sam). Ti, lonče, bome pa to zlato, spremljeno
U tebi, silu baš imáte dušmana.
Sad najbolje je, lonče, u hram Vjere da
Odnèsêm te. Valjano tamo sakrit ću.
Ti, Vjero, mene znaš, ja tebe; pazide,
Da imena, kad predam to, ne promijeniš.
Do tebe, Vjero, s vjerom u te idem ja.

Čin četvrti.

Otide u hram, a iz kuće Megadorove izide rob Strobil, što ga nećak Megadorov Likonid šalje, da pazi, što se u kući Euklionovoj zbiva; on sjedne do žrtvenika pred hramom Vjere. Iz hrama izlazi Euklion i govori:

Samo, Vjero, pazi, nemoj nikom odat zlata mog!
Strah me nije, da tko nađe, — tako dobro skrito je.
Al' da tko ponèsê plijena lijepa, ako lonac taj
Zlata krcat nađe, to te, Vjero, molim, nemoj dat!
Kupat ću se sad, da obred sveti svršim, rođak da,
Čim mi po kćer dođe, odmah može kući vodit je.
Gledaj, Vjero, sveđer, lonac čitav da odnèsêm si!
Na vjeru ja tebi zlato predah — hramu, gaju tvom.
(Ide žurno kući.)

Strobil. Bozi besmrtni, što l' čovjeka sam čuo zborit tog,
Lonac zlata pun da u tom hramu Vjere sakri on!
Ne bud', molim, rad'je njemu negol' meni vjerna ti!
To je, mislim, otac one, što je voli gazda moj, —
Euklion. Unutra idem hram pretražit, ne bi l' gdje
Zlata našo, dok je zabavljen. Al', Vjero, nađem li
Vrč ću, cio kongij medovine pun prikazat ti.
To ću tebi, a ja sebi — pit ću, čim to izvršim.

Euklion (gavran grakne, za se). Nije slučaj, što mi s lijeve strane pjeva gavran sad,
Isti mah je nogam' zemlju grebo, grlom graktao.
Odmah mi je srce moje stalo poigravati,
Gotovo iz prsiju da skoči. Hitjet prestat ću.
(Osvrne se i vidi Strobila.)
Van, van, glisto, koja ovčas ispod zemlje izmilje!
Maločas te nigdje bilo nije; sad, kad osvanu,
Gini! Bome jadno ću te, vilenjače, dočekat!

Strobil. Koji bijes te goni? Što li imaš sa mnom, starče moj?
Što me daviš? Što me trgaš? Zarad čega lupaš me?

Euklion. Ližibatino, još pitaš? Ne tat, nego triput tat.

Strobil. Što ukradoh ti?

Euklion. De vrati!

Strobil. Što da vratim?

Euklion. Pitaš zar?

Strobil. Ništ' ne ùzêh tebi.

Euklion. Al' što sebi ùzê, amo daj!

Hoćeš li?

Strobil. Ma što ću?

Euklion. Otud ne ćeš odnijet!

Strobil. Što bi rad?

Euklion. Vadi!

Strobil. Bome, starče, tako zborit, mislim, vičan si.

Euklion. Vadi! Man' se titranja! Do šale nije meni sad.

Strobil. Što da vadim? Kazuj, bilo što mu drago, imenom!
Vjere mi, ne uzeh ništa nit se takoh!

Euklion. Ruku pruž'!

Strobil. Na ti, pružih — obje!

Euklion. Vidim. Deder pruži i treću!

Strobil. Šablasti pa bijes i ludost gone sada starca tog!
Činiš li mi krivdu il' ne?

Euklion. Najveću, jer ne visiš.
Al' te i to čeka, ako ne kažeš.

Strobil. Što dà kâžêm?

Euklion. Što tu ùzê?

Strobil. Ubio me bog, ak' uzeh išta tvog
Il' bi uzet htio!

Euklion. Ded, istreside kabanicu!

Strobil. S voljom ti.

Euklion. Pod košuljam' da nije!

Strobil. Traž', gdje volja te!

Euklion. Aha, skote, dobar si, da ne vidim, da s' uzeo.
Znam lukavstvo. Nude, hajde pruži opet ruku mi
Desnu!

Strobil. Na!

Euklion. Sad lijevu pruži!

Strobil. Ama evo obadvije!

Euklion. Tražit više ne ću. Daj mi!

Strobil. Što da dam?

Euklion. E, šališ se.
Imaš ti.

Strobil. Ja imam? Što to?

Euklion. Ne ću reć, ti rad bi čut.
To, što moga imaš, vrati!

Strobil. Lud si! Ti po svojoj me
Volji prètražî, al' ništa svog u mene ne nađe!
(Hoće da ide.)

Euklion. Stani, stani! Tko je ono drugi s tobom bio tu?
Propadoh! On prevrće u hramu! Ovog pustim li,
Ode! Najzad — tog pretražih, nema ništ'. Hajd',
kuda 'š god!
Strobil. Jupiter i bozi satrli te! (Za se.) Dobro plaća taj!
Euklion. Idem u hram, onom drugu tvom ću grkljan stisnut
sad.
S očiju mi! Ideš il' ne?
Strobil. Idem.
Euklion. Više s' ne vraćaj! (Otide u hram).
Strobil (sam). Ej volio bih, da je smrću mrijet mi zlom,
No starca toga danas da ne prevarim!
Tu zlato sakrit ne će se usudit već;
Sad, mislim, uzet će ga, prenijet drugamo.
Al' vani jeknu! Starca eto sa zlatom!
Uklonit ću se dotle amo k vratima.
Euklion (izlazi, za se). U Vjere, mišljah, ima vjere najviše,
Al' malo da me nije nasamarila.
Da nije gavran došo, jadan propadoh!
Sad samo mislim, gdje ću ovo sakriti.
Silvanov gaj je izvan grada zabitan,
Vrbikom gustim prekrit, tu ću mjesto nać.
Silvanu volim negol' Vjeri povjerit.
Strobil (za se). E dobro, dobro! Čuvaj bože, spasi me!
Preteći ću ga, popet se gdje na drvo
I ondje pazit, gdje će starac zlato skrit.
Gospodar dašto tu mi ostat naredi,
Al' volim uz dobitak gradit djelo zlo.

Uto izide mladi Likonid s materom svojom a sestrom Megadorovom Eunomijom iz kuće Megadorove i moli je, da odvrati ujaka od ženidbe. Čudi se, što nema Strobila. Nato se vrate u kuću, da se s Megadorom porazgovore.

Strobil (vraća se s loncem, za se). Od arslanâ na zlatnim goram'
samo sam
Bogatiji ja. Druge ne ću kraljeve
Da pominjem — te kraljevske prosjačine.
Ja kralj sam onaj Filip. Krasna l' dana mi!
Ta kako otud prije odoh, onamo
Ja dođoh prije pa se smjestih na drvo
I gledah, gdje je starac zlato krio si.

Čim ode, ja se spustim dolje s drveta,
Pun lonac zlata iskopam, pa brzo hajd'!
I vidim, starac vraća s'; on me ne spazi,
Jer malo s puta skrenuh. Ali eno ga!
Ja idem ovo u kući da pohranim. (Otide.)
Euklion (dotrči). Ej propadoh, pogiboh, izginuh! Kuda ću? Kamo
li? Drž' ga, drž'! Koga? Tko?
Ja ne znam, ništ' ne vidim, srćem ko slijep, a
ne mogu se dosjetit pravo, kud
Ja idem il' gdje sam il' tko li sam! (Strka.) Za-
klinjem, molim vas, preklinjem, dederte
Pritecite u pomoć pa mi pokažite čovjeka, koji
ga ödnese!
Što veliš ti? Tebi je vjerovat, jer te po licu ja
poznajem, čestit si.
A što vam je? Zašto se smijete? Poznam sve.
Znam, da je mnogo tu lupeža,
Odijelom i ličilom štono se kriju i sjede, ko da
su čestiti.
Hm, nema l' ni jedan od ovih tu? Ŭbi me!
Reci, tko ima! Ne znaš li?
Ao meni jadniku jadnome! Propadoh! Gadno l'
me ošinu, priredi!
Toliko uzdaha, jada i tuge mi dönese — glad i
siromaštvo
Dan ovaj; siromah sam najveći od svih na svijetu.
Ta šta će mi život taj,
Kad zlata sam eno toliko izgubio, što sam ga
brižno ja čuvao?
Sâm sebe sam, dušu i život svoj kidao, a drugi
mi zlu se vesèlê sad
I kvaru mom —, trpjet ne mogu ja.

Preveo *K. Rac.*

Na viku izide Likonid iz kuće pa misleći, da se Euklion srdi na nj, što je kćer njegovu volio, a ne će da je ženi, moli ga, da mu oprosti. Euklion misli, da ga moli, neka mu oprosti, što je lonac ukrao. Kad se pomutnja razbije, kaže Likonid, da se Megador odriče ženidbe, a on (Likonid) da je prosi za se. Likonid se vrati kući, te mu rob Strobil u 5. činu prizna krađu svoju. Završetak se izgubio.

Iz „Hvališe“.

(1.—78.)

Časnik Pirgopolinik, koga je kralj Seleuk poslao, da mu kupi vojsku najamničku, izlazi s pratnjom i čankolizom Artotrogom iz stana svoga u Efesu.

Pirgopolinik. Nek sjaj mog štita bude samo sjajniji
Sunčanih zrâkâ, kada vedro nebo sja,
Da, kad ga ustrebam — pa dođe l' šaka gdje,
Još ljući plane protiv ljutih dušmana.
Al' tješit hoću sada ljuti mač mi taj,
Da duhom ne klone i pûst da pûstî plač,
Što dugo besposlen o boku visi môm,
A sjeko bi kobasice od dušmana.
Artòtrog gdje je?

Artotrog. Evo ga! Kod borca je,
Što j' junak snagom, blagom, stasom pravi car.
Pa kakav junak! Ne bi pisnuo ni Mars,
Ni junaštvom da tebi ravan bude on!

Pirgopolinik. Zar taj, kog spasoh ja u zemlji lokarskoj,
Gdje Buzdovanić Bježi-deli-Vukonja,
Neptunov unuk, dični vojevoda bi?

Artotrog. Baš isti taj, kom zlatno bješe oružje,
Kom dahom svojim ti sve čete raspršа
Ko vjetar štono lišće ili s krova crijep.

Pirgopolinik. Ej vjere mi, baš teške muke!

Artotrog. K vragu sve!
Al' tek da kažem — (prema gledaocima), što ti nikad ne stvori.
Zar itko vidje lažitorbu većega
Il' šupljeg hvališu, no ovaj što je tu?
Pa ako jest, nek sa mnom mah na vješala!
Al' za kolačima sam njeg'vim gladan, lud.

Pirgopolinik. Ej gdje si?

Artotrog. Tu sam . . . Znaš, kad lakat skrhala
U Indiji je slonu zgrčena ti pest.

Pirgopolinik. Što? Lakat?

Artotrog. Ne, ne! Ama bedro htjedoh reć.

Pirgopolinik. Ah, to je bilo uz put.

Artotrog. Möre, kako ne?
Jer da si upr'o, bome, kröz kožu i kost
I kroz crijeva prodr'o bi mu lakat tvoj.

Pirgopolinik. Sad šuti o tom!

Artotrog. Pravo zboriš, duše mi!
Što ti da pričaš meni, koji sve to znam? (Gledaocima.)
Bijedi svoj je trbuh kriv, jer treba da
Nagrcat puštam uši, tek da žvače zub,
I potvrdim mu, kad što masno slaže on.

Pirgopolinik. Ej, što to htjedoh reć!

Artotrog. Već znam, što htjede reć.
Ne mári! Gotovo je.

Pirgopolinik. Što?

Artotrog. Pa bilo što!

Pirgopolinik. Za popis pitam.

Artotrog. Pitaš zar? I pera šilj!

Pirgopolinik. Gle tepca, kako brzo znaš, što želim ja!

Artotrog. Znat volju tvoju dužnost kruta nalaže
I pazit da znam, srce tvoje što ište.

Pirgopolinik. Zar pamtiš još?

Artotrog. De čuj! Stô u Kilikiji,
Kesokradica pet put deset stotina,
Pak tri'est Sarđana, šezdeset Tračana, —
Sve čeljad to, što smaknu ti u jedan dan.

Pirgopolinik. A svega?

Artotrog. Sedam ravno tisuća je broj.

Pirgopolinik. Baš na dlaku; računat znadeš majstorski.

Artotrog. A nema popisa, pa ipak pamtim sve.

Pirgopolinik. Gle vraga! Vraške l' pameti!

Artotrog. Nju brusi glad.

Pirgopolinik. Ovakav dok si, pobre, žvakat ćeš mi vijek,
Dijelit s tobom hoću vazda ja svoj stô.

Artotrog. A znaš! u Kapadokiji, gdje stotin' pet
Sa zemljom sastavi —, da nè otupî mač?

Pirgopolinik. Pješaka izmet bio to, stog pustih ih.

Artotrog. Što da ti rečem još, što svatko znade živ?
Tek jedan je Pirgòpolinik — taj si ti —,
Kom stasom, rukom, srcem nitko nije par.
A žene tek? Baš s pravom s tebe luduju,

Što tako lijep si; eno pograbiše još
Za kaput mene jučer.
Pirgopolinik. Što ti rekoše?
Artotrog. Sve htjele znati: „Reci, nije l' Ahil to?“ —
„„To ne, al' brat je njegov““, odvratim joj ja.
„Ko dan je krasan, Bože silni!“ druga će,
„I gizdav; gle, zar ljepšu kosu vidje l' kad?
„Aj sretne one, kojoj rekne: „„Ljubim te!““
Pirgopolinik. Zar tako zborahu?
Artotrog. I zaklinjahu me,
Ko čudo onud danas da povedem te.
Pirgopolinik. Neprilika je strašna, kad je čovjek lijep.
Artotrog. Dosadile mi; mole, ištu, kunu se,
Da tebe vide; traže, k njima da dođeš.
Od toga batalim već svaki poso — tvoj.
Pirgopolinik. Vrijeme već je, da na forum pođemo,
Da mazdu platim svojim sad novacima,
Što jučer ih popisah ja u popis svoj.
Jer usrdno me molio Selèuk kralj,
Novaka da mu pòpišêm i sakupim,
A kralju smo posvetit dan taj smislili.
Artotrog. Hajd' da idémo!
Pirgopolinik. Za mnom dakle, družino!

Preveo *V. Dukat.*

Nato izlazi rob Pirgopolinikov Palestrion i pripovijeda, kako je služio u Ateni u mlada, dobra gospodara, koji je volio neku djevojku. Uto stigne u Atenu varalica Pirgopolinik, potkupi mater djevojčinu, ugrabi djevojku i ode u Efes. Njegov je gospodar u to vrijeme po poslu boravio u Naupaktu, zato on (Palestrion) zaputi onamo, da mu to javi; putem napadnu lađu gusari i poklone ga Pirgopoliniku. U novom je domu, kaže, našao otetu djevojku pa pisao svomu pređašnjemu gospodaru, neka dođe u Efes. Gospodar dođe i nastani se kod susjeda. Lukavomu Palestrionu pođe za rukom, te prevari Pirgopolinika, koji izgubi djevojku i dobije batina.

Publije Terencije Afer.

On je iza Plauta najvrsniji pisac komedije u Rimljana. Zovu ga Afrikancem (Afer), jer je rodom iz Kartage. Kao dječak dospije u Rim, gdje je bio rob u kući senatora Terencija, od kojega je ime dobio, kad se oslobodio. Gospodar ga je dao pomno odgojiti i domala pustio na slobodu. Mladi se pjesnik družio s najuglednijim mladićima pa i sa samim Scipionom Mladim. God. 160. pr. Is. otide u Grčku da na izvoru izučava život grčki; odande se više ne vrati, jer već druge godine umre sasvim mlad. — Od njega imamo 6 palijatâ. On se tješnje prislanja uz uzore grčke nego Plaut. Jezik mu je biran i čist, stih pravilan; pristojan je, te u njega nema krupne šale ni prostote, ali ni one snage ni humora kao u Plauta.

„Iz Formiona“

(35.—73., 124.—152., 179.—347., 990.—1006., 1008.—1012., 1014.—1015., 1035.—1055.)

Ulica u Ateni, tri kuće: kuća Demifonta, Hrema i Doriona. — U proslovu se pjesnik brani od napadaja pjesnika Luscija Lanuvina, takmaca svoga, i preporuča svoju dramu gledaocima.

Čin prvi.

Rob Davo dolazi s kesom novaca u ruci.

Davo. Moj prisni prijatelj i zemljak Geta — on
Baš jučer k meni dođe; od računa je
Još nešto malo novaca mu ostalo
U mene, da mu platim. Skucah. evo ih!
(Pokaže kesu.)
A sin se, čujem, gospodara njegova
Oženio — njoj, mislim, kûpî s' darak taj.
Ej koja l' nepravda, što manje imućni
Bogatijeg darivat sveđer moraju!
Što jadan od plaće groš po groš, kidajuć
Od ustâ, s teškom mukom je uštedio,
To sve će ona odnijet, a ne misli,
S kolîkim trudom steklo se. A Geta će,
Kad gospa sina rodi, opet davat dar
I opet, kada sinu svane rođendan
I dan mu posvete. Sve majka odnijet će,
A sin će biti uzrok. (Opazi Getu na vratima kuće Demifontove.)
A je l' Geta to?

Davo i Geta.

Geta (ne vidi Dava, govori nekomu robu u kući).
A traži l' me riđòkos —

Davo. Man' se! Evo ga!
Geta. O! A ja, Davo, htjedoh k tebi.
Davo (podaje kesu). Uzmide!
Sve biran novac, baš koliko dugujem,
Geta. Baš hvala! Hvalim ti, što s uma ne smetnu.
Davo. Dä, kaki sad je običaj! Ovako je:
Tko vrati što, tom hvalit moraš od srca.
Al' što si nujan?
Geta. Zar ja? Ne znaš, kaki strah,
Kolika òpâsnost nam prijeti!
Davo. Što to!
Geta. Čuj,
Al' da ne òdâš!
Davo. Hajde, molim, ne bud' lud!
Kog vjeru ti u novcu prozre, na riječ tom
Da ne vjeruješ? Koja otud korist mi,
Da varam te?
Geta. Pa slušaj!
Davo. Evo, spreman sam!
Geta. Znaš Hrema, našem starcu brata starijeg?
Davo. Ta kako ne!
Geta. A sina njeg'va Fedriju?
Davo. Ko tebe!
Geta. Zgodi se, te starca obadva
Najednom krenuše, na Lemno onaj, naš
U Kilîkiju k znancu starom. Pismom ti
On starca smota, zlatna brda obričuć.
Davo. Njeg, u kog je na pretek svega?
Geta. Mani se!
Ta taka j' ćud.
Davo. Ej, bogatu da j' meni bit!
Geta. Na polasku me oba starca ostave
Sinòvima za pazitelja.
Davo. Gorka je,
Moj Geta, jabuka to!
Geta. Iskušah, te znam.

Geta pripovijeda, kako sin Hremov Fedrija voli sviračicu Pamfilu pa je vazda prati u glazbenu školu i opet iz škole, ali nema novca, da je otkupi u gospodara joj Doriona. A Antifont, sin drugoga starca Demifonta, opazi jednom rasplakanu djevojku Fanu, siromašnu građanku, kojoj je ončas umrlo jedino uzdanje — mati. On je zavoli; htio se ženiti, ali se bojao oca, koji hoće samo bogatu snahu. U toj neprilici pomogne čankoliz Formion.

Davo. Što učini?
Geta Ovako evo svjetova:
„Sirote — zakon je — nek za rod najbliži
Udadu se. I zakon ište uzet ih.
Ti rođak da si kazat ću i tužit te
I oca njena prijateljem gradit se.
Pa na sud onda ćemo poć: tko otac joj,
Tko l' mati, kaki ti je rod, — sve to ću ti
Ja izmislit, a bit će dobro, zgodno mi,
Jer ne ćeš ništ' pobijat, — pobijèdit ću.
A stić će otac, spor me čeka, — što će mi?
A ona bit će naša!“
Davo. Smiješne l' smjelosti!
Geta. Nagòvorî ga. Zbude s'; došli, propali,
On oženi s'!
Davo. Što kažeš!
Geta. To, što čuješ.
Davo. O,
Moj Geta, što te čeka?
Geta. Ne znam. Jedno znam:
Što bog da, mirno trpjet ću!
Davo. To sviđa se.
Dä, tako treba.
Geta. U se stavljam nadu svu.
Davo. Tâ valja.
Geta. K zaštitniku poć ću, on će me
Ovako branit: „Zasad, molim, pusti ga;
A skrivi l' još što, ne ću molit!“ Samo što
Ne dòdâ: „Kad ja odem, možeš ubit ga!“
Davo. A što pedàgog onaj sa sviračicom?
Što radi?
Geta. Tako, jadno.
Davo. Nema valjada
On mnogo dà dâ!
Geta. Ništ' do pustu nadu si!

Davo. A otac mu se vrati il' ne?
Geta. Još ne.
Davo. Što?
Svom starcu kad se nadate?
Geta. E, ne znam ti
Ja stalno, al' je, doznah, pismo stiglo baš
Od njega, u carinari je; idem po nj.
Davo. A želiš li mi, Geta, još što?
Geta. Da si zdrav!
(Davo ode, Geta zove roba, da mu preda novce.)
Hej, momče! Nema l' nikoga? (Dođe rob.) Na, Dorki daj! (Otide u luku.)

Čin drugi.

Antifont se tuži Fedriji, strah ga je oca. Opazi Getu, gdje trči.

Geta (za se). Nema tebe, Geta, ako brzo što ne izmudriš.
Tako iznenada sad ti prijeti ovolikô zlo!
Nit znadem, kako ću mu izbjeć a ni kako izvuć se,
Jer drsko djelo naše više dulje krit se ne može.
Antifont (na strani). Što dođe taj tu uzbuđen?
Geta (za se). Sad krajnji čas je za to — gazda stiže!
Antifont (na strani). Kakva nesreća?
Geta (za se). On kad čuje to, e otkle meni lijek za njegov gnjev?
Da zborim? Vatra. A da šutim? Jara. Da se perem? Ne 'š
Oprat! Jadna l' mene! Strah me za me, a Antifônt mi
Srce kida, žao mi ga, za nj se bojim, on me sad
Drži; njeg da nije, lako za me, gnjev bi platio
Starac: ja bih pobrao pa onda mahom na noge!
Antifont. Ma bijeg il' krađu sprema taj!
Geta (za se). Al' gdje da nađem Antifónta? Kud da krénem tražit ga?
Fedrija (Antifontu). On tebe pominje.
Antifont. Zlu strašnom od glasnika nadam se.
Fedrija (Antifontu). Ah, jesi l' pametan?
Geta (za se). Sad idem kući. Ondje boravi
Većinom.

Fedrija. Zovnimo ga!
Antifont (Geti). Smjesta stoj!
Geta. O! Zapovijed je
Zapovijed, tkogöd si.
Antifont. Geta!
Geta (za se). Glavom je, kog tražim ja.
Antifont. De, što nosiš? molim. Ako možeš, daj pripovijedaj!
Geta. Hoću.
Antifont. Kazuj!
Geta. Baš u luci —
Antifont. Moga li?
Geta. Jest.
Antifont. Odoh!
Fedrija. A! —
Antifont. Što ću?
Fedrija (Geti). Što to veliš?
Geta. Oca mu, tvog strica vidjeh ja.
Antifont. Gdje ću jadan od te nagle propasti sad spasa nać?
Zadesi l' me, te ja s tobom, Fano, moram dijelit se,
Nema mi života!
Geta. Kad je tako, Äntifônte moj,
To ti više pazit je, — junaka sreća pomaže.
Antifont. Nijesam ti pri sebi.
Geta. Al' što većma treba da si sad,
Antifonte! Vidi l' otac, da te strah, e mislit će,
Krivac si.
Fedrija. Dâ, istina je.
Antifont. Al' ne mogu drukčije.
Geta. Što bi, da je tebi drugo što sad teže činiti?
Antifont. To ne mogu, gdje bi ono!
Geta. S njime nije, Fedrija,
Ništa. Dosta! Čemu dangubit? Što čekam?
Fedrija. A i ja. (Hoće da idu.)
Antifont. Ded, što — da se pričinim? Je l' dosta?
Geta. Prtljaš!
Antifont. Gledajte
Lice! Dosta?
Geta. Nije.
Antifont. A ovako?

Geta. Mal' ne.
Antifont. Tako?
Geta. Dà.
Drž' se tako pa de uzvraćaj riječ riječju jednakom,
Da te ljut ne smòtâ riječma ljutim!
Antifont (smeten). Znam.
Geta. Pa sila te,
Reci, preko volje nagna.
Fedrija. Zakon, sud.
Geta. Razumiješ? (Osupne se.)
Al' tko je starac taj, na kraju ulice kog vidim? On!
Antifont. Ne mogu ostat!
Geta. Ej, što radiš? Antifonte, kuda ćeš?
Ma ostaj, kažem ti!
Antifont. Sam sebe, grijeh svoj znam;
Preporučam vam svoju Fanu, život svoj. (Otide.)
Fedrija. Što sada, Geta?
Geta. Prepirku ćeš sad na čut,
A on će, ne varam li s', vješat, lupat me!
Al' što smo ovčas Antifonta putili,
To sami treba da činímo, Fedrija.
Fedrija. Ma pusti ono „treba", — kazuj, što ću ja!
Geta. A sjećaš li se, kad na ono dali se
I branili grjehotu, — stvar je, rekoste,
Tâ pravedna pa laka, dobra, prodrijet će.
Fedrija. Dà, sjećam se.
Geta. Sad riječi tih il', vrijede l' šta,
Još boljih, umnijih nam treba.
Fedrija. Rado ću.
Geta. Ti sada prvi stupi k njemu, ja ću bit
U zasjedi ko pričuva, kad kloneš.
Fedrija. Hajd'!

Demifont. Fedrija. Geta.

Demifont (glasno za se). Pa bez dopuštenja moga se Antifônt oženi?
Pa da s' vlasti moje — ah, šta vlasti — bar ljutine mi
Pobojao! Ne stidi se! Oj drskosti! Oj čuvaru
Ti Geta!

Geta (za se). Ipak jednom!
Demifont (za se). Što će oni reć, koj' uzrok nać?
E, čudim se.
Geta (za se). Al' nać ću, za drugo se brini!
Demifont. Zar će reć:
„Prekò srca uradih, zakon nagna?" Čujem, priznajem.
Geta (za se). Baš sviđaš se! Al' stvar sa znanjem, muče parcu predati —
I na to zakon nagna?
Fedrija. U tom grmu zec —!
Geta. Riješit ću,
Ne bôj se!
Demifont (za se). Ne znam, što ću; preko nade to me zadesi,
Ne slútih. Tako ljut sam, te s' ne mogu sabrat dà mislîm.
Stog svatko, kad ga sreća prati baš, u sebi onaj čas
Razmišljat treba, kako nevolju će tešku snositi —
Opásnost, štetu i potucanje; pa sveđ na povratku
Nek misli na grijeh sina, na smrt žene, bolest kćeri si!
To općeno je, zbit se može, — nek te ne iznènâdî;
Što preko nade zbude s', sve to drži za dobitak svoj!
Geta. Ej ne bi vjerovao, Fedrija, koliko mudrošću
Pretekoh gazdu! Svu si bijedu, vrati l' se, predočih ja:
U mlinu vijek ću mljeti, lupan biti, nosit verige
I radit u polju; ništ' od tog ne će iznenádit me.
Štogòd se preko nade zbude, sve dobitkom držat ću.
Ali što mu nè prîđêš i milo ne progovoriš?
(Fedrija pođe k starcu.)
Demifont (za se). Fedriju, sinovca vidim svog, ususret ide mi.
Fedrija. Moj striče, zdravo!
Demifont. Zdravo! Gdje Antifônt moj?
Fedrija. E, da si —
Demifont. Pusti! Ono odgovòri mi!
Fedrija. Ta zdrav je, tu je. A jes' zadovoljan svim?
Demifont. E, rad bih, da sam.

*

Fedrija. Što je?
Demifont. Pitaš, Fedrija?
Lijep pir ste za odsuća moga slavili!
Fedrija. Pa to se na nj sad ljutiš?
Vrsna glumca mi!
Geta (za se).
Demifont. Ja da se ne ljutim? Ej da mi na oči
Sad dođe, da zna, kako zarad njega ja
Od oca onog blagog postah ljuti ris!
Fedrija. Al' ništa, striče, ne skrivi, da s' ljutiš na nj.
Demifont. Na! Jedan kao drugi! Svi su na dlaku:
Kad jednog znaš, znaš sve!
Fedrija. Al' nije tako baš.
Demifont. Taj skrivi, onaj njega branit dolazi;
Kad ovaj, eto onoga; mijènjajû s'.
Geta (za se). Bez znanja krasno starac rad im orisa!
Demifont. Da nije tako, ne bi za njeg bio ti.
Fedrija. Moj striče, ako ti Antifônt skrivi što
Te imanje il' glas je slabo štedio,
E ne branim, nek trpi to, što zasluži.
Al' ako slučajno tko našoj mladosti
U zlobi svojoj zamku stavi, svlada nas,
Zar naša to je krivnja il' je sudaca,
Što često otmu bogatu iz zavisti,
Od samilosti opet dadu ubogu?
Geta (za se). Da ne znam, držo bih da zbori istinu.
Demifont. Zar ima sudac, koji znat bi mogao,
U pravu da si, kad ti ne bi pisnuo,
Ko onaj što je?
Fedrija. Kao mladić plemenit
On vladao se; na sud kada dođosmo,
Što zamisli, to reći on ne uzmogne;
On plašljiv tako se od stida zbunio.
Geta. Taj znade! Al' što starcu brže ne pridem? (Glasno.)
Oj zdravo, gosparu! Da s' dobro došo!
Demifont. O!
Zdrav, čuvaru oj dobri! Stupe roda mog,
Na polasku kom preporučih sina svog!
Geta. Već davno slušam, gdje nas krivo tužiš sve,
A mene od svih ovih najkrivičnije.

Pa što bih bio, želiš, ja uradio?
Na sudu robu zakon zborit ne daje
A ni svjedòčit.
Demifont. Sve to mimoilazim:
Ja dopuštam, da s' mladić nevješt prepao,
I da si rob; al' bila i rod, uzet je
Stog nije trebalo, već miraz mogli ste —
To zakon ište — dat i tražit muža joj.
Gdje pamet u kuću si vodit ubogu?
Geta. Zar pamet? Novca nije bilo!
Demifont. Odnekud
Vi mogli uzet.
Geta. Odnekud zar? Lako reć!
Demifont. A ako nikako već, pa u lihvara!
Geta. Ha, divno! Samo kad bi za života tvog
Tko dao!
Demifont. Ne, ne, tako ne će, ne može
Bit. Ja da mladu njeg'vu trpim jedan dan?
E, dobra ne zaslužiše! Al' onog mi
Doved'te il' pokažite, gdje stanuje!
Geta. Zar Formióna?
Demifont. Ženskog branitelja tog!
Geta. Sad na će tu bit.
Demifont. Gdje Antifônt?
Geta. Napolju.
Demifont. Hajd', Fedrija, potraži i dovedi ga!
Fedrija. Već idem — ravno onamo. (Ide kući Dorionovoj.)
Geta (odilazi, za se). Dà, k Pamfili.
Demifont. Sad kući kućne pozdraviti bogove
Ja idem, onda na trg ću i drugove
Zvat neke, da mi pomognu, nepripravan
Da ne budem ja, kad Formiôn dođe mi.
(Uniđe u svoju kuću.)

Čin treći.

Formion nešto pripit i Geta dođu s trga.

Formion. Tako, veliš, oca preboja s', te ode?
Geta. Silno baš.
Formion. Fana l' osta sama?

Geta. Tako, dâ.
Formion. I starac ljuti se?
Geta. Grozno.
Formion (za se). Fòrmiône, sad na tvoju glavu spalo sve!
Ti to udrobi, posrkat ti je sve! Na posao!
Geta (moli Formiona, ali ga Formion ne sluša, nego u sebi snuje, kako će sa starcem).
Zaklinjem te.
Formion (za se). Bude l' molio —
Geta. U tebi spas je.
Formion (za se.) Gle,
A što, bude l' vraćao? —
Geta (moleći dalje). Ti nagna.
Formion (za se). Mislim, tako ću.
Geta. De pomozi!
Formion (radosno). Amo starca! U pameti skovah sve!
Geta. Što ćeš?
Formion. Što —, neg' Fana da nam ostane, a krivnje
Antifónta riješim, na se starčev gnjev sav dà svâlîm.
Geta. Čestit čovjek, prijatelj si. Al' me, Fòrmiône, strah,
Ti ćeš junak već na runjavu nabàsat nozdrvu.
Formion. A, nij' tako. Bane l' pogibao, noge nađu put!
Pa koliko, misliš, ljudi ja već izbih namrtvo —
Stranaca i građana? Što dalje, sve to češće ja.
E, pa jesi l' ikad čuo, sudu da me tužili?
Geta. Kako to?
Formion. Ta jastrijeb se ni soko mrežom ne hvata,
Jer nam škodit znadu; a što ne škodi, to hvataju,
Jer se ovdje nuđa slast, a ondje trud sav uzalud!
Drugim odnekuda prijeti —, al' se tu što štinut dâ,
A ja, znadu, nemam ništa! „Osuđena odvest će",
Reć ćeš, „kući", — izjelice ne će hranit; mudri su
Po mom mnijenju, za zlo ne će vratit dobro najveće.
Geta. Ne može ti čovjek dost' po zasluzi da naplati.
Formion. Dà, po zasluzi ni bogatunu nitko ne vraća.
Bez troška mu dođeš namazan i čîst iz kupelji,
Vedre duše, dok ti njega mori briga, troškovi.

Dok ti srcu ugađaš, e on se jedi: smiješ se,
Prije gucneš, prije legneš, ručak bogat nosi se —
Geta. Čemu to?
Formion (dalje u zanosu). Tu ne znaš, čega bi se prije mašio!
Razmisliš li, kako j' ovo slasno, skupo, ne ćeš li
Držat, da je onaj, tko to daje, pravi, živi bog?
Geta. Eno starca! Pazi, što ćeš: prvi sukob naljući!
Odoliš li, poslije možeš po volji se titrat već.

Demifont dođe s trojicom s trga pa se s njima svjetuje; ali kad ne znaju, što bi, odluči Demifont čekati brata. Ide u luku, ne bi li za nj što doznao. Uto Dorion proda sviračicu Pamfilu za 30 mina (neko 2.358 K); jedva ga Fedrija skloni, da čeka do sjutra. Geta ode do Formiona, da pomogne Fedriji.

Čin četvrti. Demifont dođe s bratom Hremom iz luke. Hremo veli, da inoče svoje ni kćeri nije našao na Lemnu, ali je čuo, da su se preselile u Atenu; on vruće želi, da mu se ta kći uda za Antifonta, kako je s bratom Demifontom uglavio, jer bi inače, da za drugoga pođe, mogla njegova prava žena sve doznati i otjerati ga; ta njezin je sav imutak. Geta dođe i veli, da će Formion pristati na razvod braka, ako dobije 30 mina. Demifont ne će da dade, a Hremo odmah obeća i pošalje ih Formionu preko Demifonta. Zatim opazi Hremo staru dadilju kćeri svoje, gdje — ostala je uz Fanu — izlazi iz kuće Demifontove, i sazna od nje, da mu se kći udala za Antifonta. Hremo kaže sve bratu.

Čin peti. Formion otkupi sviračicu i preda je Fedriji. Geta osluškujući starce uđe u trag tajni, kojom se okoristi Formion. Kad starci od njega traže, da im vrati novce, zove Formion najposlije ženu Hremovu Nausistratu napolje.

Nausistrata. Tko zove me? He, kakva, molim, buka to,
Moj mužu?
Formion (Hremu). Ha, što zapanji se?
Nausistrata (Hremu). Tko je to?
Ne odvraćaš mi?
Formion. Taj da tebi odvrati,
Kad bome ne zna, gdje je?
Hremo (ženi). Ništ' mu ne vjeruj!
Formion (Nausistrati). Hajd', takni s'! Nije l' on sav leden, ubij me!
Hremo. A, šta bi!
Nausistrata. Kako? Što taj kaže?
Formion. Sad ćeš znat!
Čuj!
Hremo (ženi). Pa ćeš vjerovat'?

Nausistrata. A što da vjerujem,
Kad ništa nĕ reče?
Formion. E, jadan od straha
Sve bunca!
Nausistrata. Nije štogod, kad te tako strah.
Hremo. Pa mene da j' strah?
Formion. Dobro! Nije l' ništ' te strah,
De ono „ništa", što ja velim, kazuj sam!
Demifont. Ti, huljo, tebi će?
Formion. O! Braniš brata si
Baš živo!
Nausistrata. Mužu, ne 'š mi reći?
Hremo (u neprilici). Al' —
Nausistrata. Što „al'"?
Hremo. Reć ne treba.
Formion. Dä, tebi, al' njoj treba znat!
Na Lemnu —
Nausistrata. Ha, što veliš?
Hremo (Formionu). Šuti!
Formion. Potajno —
Hremo. Ao meni!
Formion. Oženi s'.
Nausistrata. To, čojče, ne do bog!
Formion. Al' tako j'.
Nausistrata. Jadna pogiboh!
Formion. I ima kćer.
Nausistrata. Oj bozi vječni, žalosna mi djela zla!
Formion. Al' zbilo se.
Nausistrata. Zar ima danas grđe šta?
Dĕmifônte, tebe pitam, jer me mrzi zborit s njim:
To su bili česti puti, dugi njeg'vi boravci
Sveđ na Lemnu?
Demifont. Ja sam kriv, Nausistrata, dä — priznajem.
Ali zašt' da s' prostit ne da?
Formion. Mrtvu tâ se zbori riječ!

Demifont opravdava dalje brata, najposlije kaže:

Prosti! Moli, priznaje, opràvdâvâ se. Što ćeš još?

Formion (za se). Al' dok ne prosti, za sebe, Fedriju ću s' pobrinut. (Glasno.)
Hej, Nausistrata, ne odgovòri, dok me ne čuješ!
Nausistrata. Što je?
Formion. Triest mina oteh tome ja na prijevaru,
Sinu tvom ih dadoh, on za djevu poda čovjeku
Hremo. Ah! Što kažeš?
Nausistrata. Zar je tebi tako ružno, ako sin —
Čovjek mlad imade jednu djevojku, ti žene dvije?
Nij' te stid? Pa s kakim obrazom ćeš korit?
Reci mi!
Demifont. On će, kako volja te.
Nausistrata. Pa znaj sad moje mišljenje:
Niti praštam nit obećajem što nit odgòvârâm,
Dokle sina ne vidim; sve sudu njeg'vu prepuštam:
Što on reče, to ću!
Formion. Mudra žena si, Nausistrata!
Nausistrata (Demifontu). Jesi l' zadovoljan?
Demifont. Jesam.
Hremo. Krasno, dobro prođoh ja,
Preko nade!
Nausistrata (Formionu). Ime svoje reci mi!
Formiôn sam,
Vašoj porodici prijan, glavni tvome Fedriji.
Nausistrata. Fȍrmiône, duše mi, što mogu a ti želiš, sve
Zborom, tvorom hoću.
Formion. Milo zboriš!
Nausistrata. Bome zavrijedi.
Formion. Ne bi l', da s' vesèlîm danas prvi put, Nausistrata?
Trn će u oku to mužu biti.
Nausitrata. Hoću!
Formion. K ručku me
Zovni!
Nausistrata. Bome zovem.
Formion. Uđimo sad!
Nausistrata. Neka! Ali gdje,
Fedrija, naš sudac?
Formion. Sad će tu bit! (Ide po njega.)
Pjevač (gledaocima). Zbogom, pljeskajte!

Preveo *K. Rac.*

Lukrecije Kar.

Živi u prvoj polovici 1. vijeka pr. Is. Pjesnik htjede ljudstvo riješiti praznovjerja i straha od bogova i smrti, te napisa prema nauku Epikurovu didaktičku pjesmu „Biće svega“ u 6 pjevanja, ali je ne dotjera, jer umre umom bolan. Djelo odaje, da je u pisca bilo snažna duha i velika dara, ali se on na žalost prihvatio predmeta, koji na svakom koraku krši polet.

1.

(II. 1.—62.)

Godi gledati s kraja veliku nevolju onu,
Kadano vjetrovi silnu pučinu mutiti stanu,
Ali ne zato, što slast je muku gledati tuđu
Nego, jer motriti jade a biti sam bez njih — to godi.
Gode ti također oku ona ograšja ljuta
Na polju bojnom, ni otkud kad ôpâsnost ne prijeti tebi,
Ali ništa ti slađeg nema neg' visoke, vedre
Držat vidike, što nauk mudraca ih učvrsti čvrsto,
Odakle na druge pazit možeš i vidjet ih, kako
Svuda s' potucaju i put životu lutajuć traže;
Umom se nadmeću, svojim slavnijem takme se rodom,
Noći i dane se trudom vanrednim trude i muče,
Ne bi l' se najvišoj dovili moći i dostali s' vlasti.
Jadne li duše u ljudi, slijepa srca li u njih!
Kakvu u mraku, s kolikîm li pogiblima života
Provode ovo si vijeka svoga, kolišno ga ima!
Ne vide l', njima da ništa priroda ne trubi drugo,
Nego da tijelo im bude od bola prosto, a duša
Brige i straha da s' riješi i čuvstvom se blagijem blaži?
Prirodi našega tijela, vidimo, uopće samo
Nešta malo ti treba, te nestat će bola u njemu.
Pune da pregršti slastî dobavit uzmogneš sebi
Za malu katkada cijenu, za to priroda sama
Ne ište, po kući zlatni da kipovi stoje mladića
I u desnici ruci da svjetiljke drže, što plamom
Bukteći gozbi ti obnoć svijetlom svojijem svijetle;
Kuća ti ne treba sjajem srebra nï zlâta sjati
A ni citare jekom stropovi ječati zlatni,
Samo nek tebi je negdje travicom mekom se pružit

Blizu do žubor-vode pod granama stabla visoka
Pa ugađat si slatko bëz blâga velikog tijelu
Ponajpače, kad vrijeme smiješkom se smiješi, a bilje,
Što se zelènî, doba godišnje obaspe cvijetom.
Prevrći se u tkanju kićenu, skerletu sjajnu,
Zato ti vrućica ljuta tijela pustiti ne će
Brže, negol' da tebi u priprostu ležat je ruhu.
Pa kad tijelu našem blago ne koristi ništa
A ni koljena dika ni časti kraljevske slava,
Štono sveđ traje, ni duši ti — držat je — koristit ne će:
Prosto ti legije svoje gledat, gdje ravnijem poljem
Od njih sve kipi, i biju se kao u kakome boju —
Njima su zakrilje čete jake i konjâ sva sila,
Jedno ih oružje kiti, jednijem junaštvom dišu;
Prosto ti brodovlje gledat, gdje vrvi i širom se širi,
Ali zbog toga božji ti strah se prepanut ne će
Nit će poletjeti drščuć iz duše; strašilo smrti
Grudi ti slobodne, od brige proste ostavit ne će.
Ako je, vidimo, sve to pusta ti igra i šala,
A strah se zaista ljudski i brige, što za nama gone,
Zveketa mača a ni ljutijeh ne plaše strijela,
Nego se smiono među kraljima i mogućnicim'
Vrzu, te niti se znadu blistavu klanjati zlatu
A ni svijetlomu sjaju bogate skerletne halje,
Čemu li sumnjaš, da tudijer sva moć do razuma stoji?
Ta sav život u tami ponajpače se kini:
Kao što djeca ti drščću i svega se plaše u mraku
Tmastome, tako se i mi bojímo — za svijetla kadikad —
Onoga, čega se ništa ne treba bojati više
Negol', oda šta djeca u mraku sve strepe i misle:
Sad će se zbiti. Zato tu strepnju nam duše i tminu
Zrake sunčane ni sjaj oštri bijeloga dana
Razbiti ne će, već pogled na prirodu ovu pa nauk.

2.

(III. 1.—30.)

Diko naroda grčkog, za tobom, kojino prvi
Iz mraka tôlikôg tako nam sjajnu îznese svjetlost
I života blagodati nama osvijetli, idem i tragom

Sada stopâ ja stupam, što tvoja ih utrla noga,
Ali nijèsam takme ja željan, već s ljubavi rad sam
Slijedom te slijediti. Što će se s labudom natjecat lasta,
Ili gdje će se jare drhtavih uda usudit,
Da se u trku sa snagom konja vatrena mjeri?
Ti si to našao, oče, ti nama očinski daješ
Nauk, iz tvojijeh djela, čovječe slavni, onako,
Kao što pčelica sve po brdima cvjetnijem pase,
Jednako crpemo i mi one zlatne sve riječi —
Zlatne, koje su udilj života vječnoga vrijedne.
Jer čim razum, štono od božjega rodi se duha,
Glasno zboriti stane o biću svega na svijetu,
Strah se i trepet u duši raspŕšâ, bedemi svijeta
Puknu, te kroz svu čistinu prozirem, što se gdje zbiva.
Svane pred očima biće božansko i sjedišta tiha,
Štono ih ne bije vjętar, nit oblak kišicom kvasi,
Niti ih bijeli sniježak, od zime ljute sav smrznut,
Padajuć vrijeđa, već vazda ih ńebo pokriva vedro
Bez oblačka i smiješe se — obilna zali ih svjetlost.
Sve nam nadalje pruža priroda, nikakva stvarca
Mira ti duše ni u kojem ne otima času,
Nego nasùprot ni traga gdjegod ahèrontskôm polju!
Ništa ti ne smeta zemlja, da okom ne pronikneš u sve,
Štono odozdo pod nogam' u onoj praznini se zgađa.
Stoga ti mene božanska naslada neka i groza
Hvata, na taj gdje način snagom se priroda tvojom
Rasklopi, otkri ovako bjelodano od svijeh strana.

Preveo *K. Rac.*

Kaj Valerije Katul.

Taj se daroviti pjesnik lirski rodio u Veroni. Bogati su mu roditelji imali dobro (Sirmion) na Gardskom jezeru. Uči u Rimu i tu se upozna s književnicima. S propretorom Kajem Memijem zaputi g. 57. pr. Is. u Aziju — u Nikeju u Bitiniji, gdje ostane godinu dana. Na povratku (br. 7.) pohodi grob bratov u Troadi (br. 6.) i pozdravi svoj Sirmion (br. 5.). Mnogo boravi u Rimu. Umr'o je mlad negdje g. 54. pr. Is. Od njega imamo e l e g i j â, l j u b a v n i h i e p i g r a m s k i h pjesama. U prvijencima povodi se za aleksandrijskim pjesnicima, te prevodi i prerađuje njihove

pjesme; poslije se otme tomu utjecaju. U njega nalazimo prvi trag k l a s i č k o j lirici grčkoj. Jedna mu je pjesma upravo prijevod Šapfine, a utječu na nj i Arhiloh i Anakreont.

1. Pjesma vrapcu.

(1.)

Vrapče, zabavo moje mile ljube,
S kim se igrati, kog u krilu držat,
Komu, kad srće, prstić nježni pružat
I na griskanje dražit običaje,
Kad se ljubi lijepoj divnoj mojoj
Ne znam kakve prohtije šale zbijat
I za bolove svoje tražit melem,
Mislim, time i smirit žarki plamen:
Oj da igrat se i ja s tobom mogu
I utišati crne brige duše!

2. U smrt toga vrapca.

(3.)

Tuguj Venera i Kupido svaki
I štogod vas ima nježnih ljudi!
Vrapca nestade mojoj miloj ljubi,
Vrapca, zabave mojoj miloj ljubi,
Kog od očiju svojih više ljubi.
Bješe umiljat, svoju gospu znaše,
Kao što poznaje dijete majku,
Nit se ugibo ikad s njena krila,
Već skačući amo tamo sveđ bi
Gospi cvrkućuć natrag doskakivo.
On sad putuje crnim, tamnim putem,
Otkud nikoga nikad više nema.
Oj prokletstvo te snašlo, grozna tmino
Orkova, koja grabiš, što je lijepo!
Tako milosna vrapca ti mi ote.
Crni zlotvore! Bijedni, jadni vrapče!
Tebe radi su mojoj miloj ljubi
S plača otekle oči sad crvene.

3. Prijatelju Veranu.

(9.)

Od svih mojih trista prijatelja,
Verane, ti meni najmiliji,
Jesi l' došo s puta svojoj kući,
K braći miloj, majci staroj? jesi l'?
Jesi. Srećne li mi vijesti mile!
Vidjet ću te opet zdrava, čila,
Slušat ću te zborit o Hiberskoj
Ljupko, zagrlit ću tebe brate
Pa izljubit oči, usta slatka!
Oj štogöd vas ima srećnih ljudi,
Tko se blažen sa mnom može mjerit?

4. Prijatelju Fabulu.

(13.)

Sjajno kod mene za dva za tri dana
Gostit ćeš se, moj Fabule dragi,
Ako objed sam poneseš sobom
Sjajni s vinom, šalom i veseljem svakim.
Ako kažem ti, to poneseš sobom,
Sjajno ćeš se gostit. Jer Katul tvoj —
U njeg kesa puna je paučine.
Ali dobit ćeš zato čistu ljubav
K tome svega, što ima slasna, mila;
Pomast naime dat ću, koju ljubi
Mojoj Venera dade i Kupido.
Nju mirišuć bogove ćeš molit,
Da te svega, Fabule, stvore nosom.

5. Pozdrav zavičaju.

(31.)

Oj Sirmio, ti biser svih poluotoka
I što ih Neptun nosi divnih ostrva
U moru sinjem, u jezerim' bistrijem,
Kako sam blažen, što te opet vidim sad,
Kako veseo, što već ne vidim polja bitinskih!
Ta ima l' veće sreće, nego bez brige

Sa srca kada streseš breme, izmučen
Kad s puta dođeš k domaćemu ognjištu?
Oj zdravo Sirmio mili, gospodar ti je tu
I vi mi zdravo, bistre vode jezerne,
Oj veselo svi, što igda bolje možete!

Preveo *dr. F. Maixner.*

6. Na grobu bratovu.

(101.)

Narode mnoge i silne valove sinje prebrodiv
K tebi dolazim sad, brate, na samotni grob;
Posljednji nosim ti dar, da tebe počastim mrtva,
Zalud pozivljuć prah, koji tu zavijek je nijem,
Kad već od mene sudbina otkide samoga tebe:
Jao, ostadoh sam, prerano uze te smrt!
Sada pak primi u zemlji tuđinskoj darove tužne,
Kojima kiti se grob, — taki je običaj star.
Primi ih, brate, svi su ti suzama obliti gorkim,
I za vremena mi sva zbogom i spokojno stoj!

7. Na povratku.

(46.)

Već proljeće toplinu vraća blagu,
Već zimski bijes ožujskoga neba
Sav biva tih od duha zefirskoga.
Poljane frîške ostav'mo, Katûle.
I masnu grudu prevruće Nikeje:
Polet'mo k bijelim azijskijem grad'ma!
Već dršće duša, svijetom da se kruži,
Poskočit već mi žele željne noge.
Oj zbogom, prijatéljâ kolo milo!
U jednom jatu dom smo ostavili,
Al' natrag vode putovi nas razni.

Preveo *V. Dukat.*

Publije Vergilije Maron.

Rodio se g. 70. pr. Is. blizu Mantove u selu Andu, na imanju roditelja svojih. Na nauke pođe u Kremonu, zatim u Milan, napokon u Rim, gdje je učio pravo, govorništvo i filozofiju.

Filozofiju prigrli, dok pravo i govorništvo nije prema skromnoj i mirnoj ćudi njegovoj bilo. Poslije naukâ vrati se u And. Kad su g. 42. triumviri stali vojnicima dijeliti obećane zemlje, izgube mnogi buntovni gradovi polja svoja a među njima i Kremona, otkud vojnici, jer im nije dosta zemlje bilo, provale u kraj mantovski i otjeraju Vergilija. Na preporuku Poliona, koji je tamo bio namjesnik, vrati Oktavijan pjesniku imanje. Već druge godine izgubi ga opet i malo ne zaglavi; a kako se novi namjesnik Var, nekadašnji saučenik njegov, ne zauze za nj, zakloni se pjesnik u Rim, te mu, čini se, zagovorom Mecenatovim Oktavijan namjesto izgubljenoga dobra pokloni imanje kod Napulja, gdje je odsad Vergilije većinom boravio, premda je i u Rimu na Eskvilinu blizu vrta Mecenatova imao kuću. God. 37. prati s Horacijem Mecenata u Brundizij, a g. 19. zaputi u Grčku da dotjera Enejidu. Oktavijan August ga na povratku iz istoka zateče u Ateni bolešću srvana i povede sa sobom. Putem mu pozli, te izdahne u Brundiziju g. 19. pr. Is. Po želji njegovoj sahrane ga blizu Napulja. — Od pjesama, što su se kao prvijenci njegovi sačuvale, bit će malo koja od njega. Negdje g. 42. stade pisati Pastirske pjesme po uzoru Teokritovih idila. Poticao ga je Polion. Zbirku (10 pjesama) nazva sam Bukolike, a pojedine pjesme zadobiju ime „ekloga“. Za njima se povodio Dinko Ranjina i Matija Petar Katančić. Poslije Bukolikâ dade se Mecenatu za volju na pisanje didaktičke pjesme Georgikâ. To je najsavršenije djelo pjesnikovo, opseže 4 pjevanja: ratarstvo, gajenje drveća i loze, stočarstvo i pčelarstvo. Napokon uzme po želji Oktavijanovoj pjevati Enejidu, koja ima 12 pjevanja. On je doduše svrši, ali ne dotjera. Po njoj izide najviše na glas. Vergilijeva djela budu domala glavna knjiga u školi; pjesnici skrpljaju iz njih centone, učenjaci pišu za njih tumače, umjetnici po njima grade kipove; iz njih se — ta drže ih izvorom svega znanja a pjesnika sveznalicom — proriče, dä prevode se na grčki. Vergilije dospije i u narodnu priču. U Napulju ga stvore duhom zaštitnikom grada svoga, čuvarom u svakoj pogibli. Ta se priča raširi, te od Vergilija bude u srednjem vijeku čarobnjak; a i naše „vrzino kolo“ kao da potječe od imena njegova. Enejida utječe na Danta, Tassa, Voltaira, Gundulića, Palmotića i druge velikane. Istom proučavanje Homera i Teokrita umanji vrijednost Vergiliju.

Iz „Bukolikâ“.

(1.)

Pjesma je alegorijom prožeta. Titir je Vergilije, komu je Oktavijan (bog) vratio imanje, a Melibej građanin, koji mora s imanja svoga.

Melibej. Titire, ti mi pod krošnjom široke počivaš bukve,
Pastirsku pjesmu na svirali od zobi izvodiš tanke:
Mi se s rođenim krajem i poljima dijelimo slatkim,
Mi iz domaje bježímo, u hladu ti, Titire, dokon
Šume navodiš da Amarilidôm ore se krasnom.

Titir. Mèlibêju, bog ti nam ovo mirôvânje poda.
On će mi bogom bit dovijek, žrtvenik njegov će često
Nježno omastiti jagnje iz ovčarnice naše.
Volima mojim on, kao što vidiš, vrludati dade,
Meni pak svirat, štogöd mi se prohtije, sviralom prostom.

Melibej. Ja ti ne zavidim, većma se čudim, jer svuda po kraju
Cijelom sve dovle uzmutilo s'. Gle, sâm kozice svoje
Naprijed bolan gonim; tû, Titire, jedva i vodim.
Ovdje med lijeskom gustom maločas okoti dvoje —
Stada mi nadu. Ah, goloj na stijeni okozi, pusti!
Često nam, sjećam se, nesreću ovu — al' pamet nam bješe
Luda — proricali hrasti, što grom ih iz neba tresnu.
Ali najposlije reci nam, Titire, tko je taj bôg tvoj!

Titir. Za grad, Mèlibêju, što Rimom ga zovu, ja luda
Mišljah na naš da nalik je, kamo čestoput znamo
Mi pastiri ovácâ nam nježni podmladak gonit.
Tako je, držah, kujama kuče, kozama jare
Slično; tako običavah s velikim sravniti malo
Ali tolikô on glavom gradove nadvisi druge,
Kölikô čempres previsit zna kamišovinu vitku!

Melibej. Ali s kojeg tolikôg ti razloga zaputi u Rim?

Titir. Radi slobode, što kasno al' opet na lijenčinu svrnu,
Kad već pod britvom meni sjedija padala brada;
Svrnu ipak i poslije duga vremena svanu,
Pošto mi Amarilida dođe, Galàteja ode.

Dok je, priznat ću, ona Galateja bila u mene,
Niti mi nade slobodi, nit me za prćiju briga!
Premda iz obora moga mnoga izide žrtva,
A sir se mastan sveđer nezahvalnom gradio gradu,
Nikad mi s' desnica puna sitniža ne vrati kući.

Melibej. Čudih se, što, Amarilida, bogove zazivaš tužna,
Kome li ostavljaš voće na svome da drvetu visi, —
Titira nije tu bilo! O Titire, sámo te borje,
Sama te vrela, samo te drveće ovo je zvalo!

Titir. Što ću? Nit ropstva se inače ja oslobodit ne mogoh,
Niti gdje drugdje bogove gledat ovako baš živo.
Mělibêju, tu vidjeh mladića, kome se dvaput
Po šest dana sveđ na ljeto žrtvenici nam puše.
Tu mi, kad molih njega, on riječju odvrati prvi:
„Pasite, momci, ko nekad goveda!“ —

Melibej. Sretni moj starče, tebi će dakle ostati zemlje.
Dosta su velike za te, ako i kamen ti goli
I baruština blatnom sitom svu pokriva pašu.
Naučna hrana bolnim jagnjenicam' škoditi ne će
A ni zlijedit ih susjednog stada zaraza ljuta.
Sretni moj starče, ovdje ćeš među rijekama znanim,
Među vrelima svetim ti debelim hladom se hladit.
Ovdje će tebe ko uvijek živica na obližnjoj međi,
Gdjeno vrbi po cvijetu hiblejska pčelica pase,
Višeput blagijem zujem mamiti, snu da se predaš;
Ovdje pod visokom stijenom vinogradaru će pjesma
Krilit se, muklo će uto golubica, zjenica tvoja,
A i grlica s brijesta visòka bez prestanka gukat.

Titir. Prije će doista plahi jeleń pasti u zraku
A more nama ribe na öbalu gole izbacit,
Prije će obadva kraja svijeta bjeguncem obaći
I iz Arara Parćanin piti, iz Tigrisa German,
Nego će iz pameti nam nestati njegova lica!

Melibej. Nas al' jedni u Afriku òdâvde idemo žarku,
Drugi u Skitiju i na brzicu Oaks na Kreti
Pa u Britâniju, od svega što dijeli se svijeta.
Hoću li ikada poslije duga vremena kraj svoj
Rođeni, od busa krov na kolibi ugledat jadnoj,

Carstvo to svoje, i onda bar šačici klasja se divit?
Kleti će vojnik ta tako težena posjesti polja,
Barbarin usjeve ove! Gle, kamo ti nesloga jadne
Dövede građane: takim zasijasmo li njive?
Cijepi sad, Mělibêju, kruške, trs sadi u redu!
Hajd'te mi, kozice, hajd'te, stado nekada sretno!
Ja vas, u pećini pruživ se zelenoj, gledati više
Ne ću, daleko gdje na grmovitoj lebdite hridi;
Pjesama pjevati ne ću, ne ćete, koze, pod mojom
Paskom zanovijet cvatući, grku brstiti vrbu.

Titir. Ipak bi ovu noć ovdje na lišću zelenom mogo
Sa mnom počivati; ima u mene zreloga voća,
Kestena mekoga i sva sila gotova sira,
A već daleko na zaselcim' vrši se krovova dime,
I sa visokih brda sve veće padaju sjene.

Preveo *K. Rac.*

Iz „Georgikâ“.

(II. 458.—540.)

Pohvala seoskoga života.

Sretna l' i presretna ratara, kad bi blagodati znao
Svoje! Njemu daleko od oružja razvratnog sáma
Zemljica poštena hranu iz grude bez muke sipa.
Ako s' iz visokih dvora i nè vâljâ na sjajna vrata
Silan ujutru val poklonika iz doma cijelog,
Ako i ne zja u vrata on kornjačom kićena krasnom
Ni u sagove zlatom vezène ni korintsko suđe;
Ako mu s' asirskom bojom i ne bojadiše vuna
Bijela, a mirisnom korom bistro ne kvari ulje:
Al' mu je bez brige počinak, život bez prijevare svake
A blagom raznijem bogat; al' je po širokom dobru
Blažen mir pa pećine, živa jezera i Tempa
Hladna; tu j' mukanje stoke, blagi pod drvetom sanak.
Eno u gori šuma i brlog zvjeradi divlje,
Eno ti mladež poslu dorasla i na malo vikla;
Slave se bogovi, oci se štuju; odlazeć Pravda
S ovoga svijeta tuda posljednjim pokroči krokom.

*

Prva mi želja: Muze me primile, mile nadà sve —
Njihove svetinje nosim ja ljubavlju nadahnut silnom —
Pa mi zvjezdam' pokazale na nebesima pute
Ĭ sûnca pomrčinu i razne mjeseca muke;
Odakle potresi, s koje li sile more nabùjà
Duboko, prevali žale i u se opet se slegne;
Što l' u Okèân toliko se sunašce zimsko zaronit
Žuri, il' koja li zapreka spore ustavlja noći!
Ako l' ne uzmognem ovog dijela prirode doseć,
Jer mi ledena krvca oko srca ne će dopustit,
Polja bar milila s' meni, potoci dolove kvaseć!
Rijeke ja, šume volio neslavan! Lĭjepo li je,
Gdje su poljane sa Sperhej-vodom, gdje Tajget, kud djeve
Lakonke kliču! Ej tko bi u Hema prodole hladne
Prenio mene, zaklonio silnom hladovinom granja!
Blago onome, štono je uzroke svemu dokučit
Znao, što strepnju svaku pa nesmiljenu sudbinu
I šum Aheronta proždrljivog pod noge baci!
Sretna li čovjeka, koji seoske bogove znade,
Onoga Pana i starca Silvana i sestrice vile!
Njega ne diraju narodne časti ni kraljevski skerlet
Pa ni nesloga, braću što nevjernu goniti znade,
Niti Dačanin, štono s buntovnog silazi Istra,
Niti prilike rimske ni kraljevstva, koja će propast;
Nije mu žao bijednika, imućnu zavidjet ne će.
Plodove bere, što grane, što polja mu sama od sebe
Drage volje donesu; ne gleda krutoga prava
A ni mahnitog trga nit narodnoga arhiva.
Jedni veslima more tajnovito burljaju, mača
Mašaju s', prag mogućníkâ obijaju, dopiru u dvor;
Ovaj propašću udara na grad i bijedne Penate,
Iz draguljâ da pĭjê, na saranskom skerletu spava;
Drugi zgrće si blago, na zakopanome zlatu
Leži; taj gòvôrnici divi se zapanjen, onaj
Zinu — u kazalištu ga dvostruki puka i vijeća
Zänese pljesak; vesele s', krvlju se braće okaljav,
I u tuđinu iz doma, s praga slatkoga idu,
Domovinu si traže, što sunce drugo je grije.
Ratar zemljicu kida zavinutijem plugom:

To mu je muka svu godinu, time domaju i kuću
Malu, tim stada govedâ ĭ junâd vrijednu si hrani;
I bez prestanka nosi mu godina obilje voća
Ili podmlatka stadu il' snoplja od vlati žitne.
Brazde rodinôm krca — u žitnice ne može stati.
Dođe zima: tijeskom se boba sikiônskâ tiješti,
Od žira gojne se svinje vraćaju, maginju daje
Šuma; svakovrsne sipa plodove jesen, a meko
Dozrijeva grožđe na prisojnoj stijeni visoko.
Uto dječica slatka ga grle, ljube u usta;
Čisti stidak čuva mu kuću, mliječna vimena
Spuštaju krave duboko, na travici bujnoj rog ö rôg
Sastavljaju jarići tusti i bojak ti biju.
A on svečane slavi dane i pruživ se travom —
Vatra na srijedi plamìnjâ, a drugovi vjenčaju krčag —
Tebe, Leneju, zove lijući žrtvu pa na brijest
Biljegu meće pastirma, nek takme se strjelicom hitrom;
Krepko odgale tijelo, da se na seljačku rvu.
Takim životom su nekad živjeli stari Sabinci,
Takijem Remo i brat mu, tako Etrùrija diže s'
Junačka, a Rim najljepšim izide od sveg na svijetu
Ĭ sedam visova sebi jednijem opasa zidom.
Prije nego što kralj je diktejski držao žezlo,
A rod bezbožni klao junad i častio njom se,
Zlatni Satùrno je živio tijem životom na zemlji,
I još bojnoga znaka nijèsi trubiti čuo
A ni jekom ječat mača na nakovnju tvrdu.

Preveo *K. Rac.*

Iz „Enejide“.

Prvo pjevanje.

(1.—70., 76.—119., 124.—161., 170.—174., 418.—422., 439.—441., 446.—465., 494.—631.).

Bojeve pjevam i onog junaka, što prvi je došo
Od kraja trojanskih gonjen sudbìnôm u italsku zemlju
I to na lavinske žale; po suhu, po vodi ga bozi
Ganjahu mnogo srdže Junóninê zlopamtne radi,
Mnogo i u ratu on je pretrpio, dok grad je mogo

Zgradit i donest Penáte u Lacij, otkle je pleme
Latinsko, albanski oci i zidovi visokog Rima.
Kazuj mi, Muzo, koju božànskû on prekrši volju,
Rad šta li srdita dade junaku duševnu, dičnu
Kraljica bögôvâ jada tolikô i uvali njega
U muke silne? Zar srca tolikô se nebeska gnjeve?
Star grad je stajo, Kartága — u njemu življahu Tirci —
Prema italskoj zemlji i dalekom Tibera ušću,
Blaga svakoga pun i u poslima ratnima grozan.
Od svih zemalja pače od Sama kažu Junóna
Da grad voljaše taj, u njemu joj oružje bješe
I kola njena; tad je već boginja radila brižno,
Ako je suđeno, tu da narodâ stolica bude.
Ali je dočula bila, da od krvi trojanske čeda
Izlaze, koja će tirske razoriti tvrđave jednoć;
Širokog kraljevstva narod i hrabar u boju da od njih
Doći će Libiju zatrt: da Parke određuje tako.
Tog se Satùrnija bojeć i negdašnju pamteći vojnu,
Kad se za dragi Argos pod Trojom borila prva,
Još joj iz duše nijesu izišli uzroci srdžbe
Ni ljuti bol, u pameti još u dubljini joj stoji
Presuda Parisa, kad je uvrijedio njenu ljepotu,
Oteti, milovani Ganìmed i koljeno mrsko.
Stog na Trojance bijesna po vodama bacane svima,
Koji su Danajcima utekli i ljutom Ahilu,
Ne dade dugo im doći u Lacij, godina mnogo
Po svijem morima njih je sudbina gonila svakud.
Rimsko početi pleme tolikâ muka je bila!
Tek od sikulske zemlje odjèdriše vesela srca
U more debelo, pjenu uzbùrljaše među tek lađe,
Kad li Junóna udilj držeći u srcu ranu
Reče: „Od nauma svog da odvratit dadem se silom,
Kralja da teukarskog odbit ne mogu od italske zemlje!
Ne da sudbina dakako! Palada argivske lađe
Spalit je mogla i svu potopiti u moru čeljad
Samo rad bjesnila grješnog, što počini Ojlejev Ajaks!
Jupiterovu ona strijelu isred oblákâ
Baci, razmetne lađe i razbuče vjetrima vodu;
Iz probodènîh Ajaks iz grúdî je izdiso plamen,

Ona ga vihorom zgrabi i natakne na hrid ga oštru.
A ja, kojano šećem med bogovi, žena i sestra
Jupiterova, evo tolikô već vojujem ljeta
S plemenom jednim! Tko će zazivat božanstvo Junone
Odsad, — tko li će klečeć oltare joj darima častit?“
U srcu plamenu takve Junona vijući misli
Pođe ù zemlju kišâ, obilatu burama bijesnim
U Eóliju sad. U prostranoj pećini tamo
Uporne vjetrove, bučne oluje svojome silom
Eol pritiskuje kralj i zatvora i lanci veže.
Oni srditi s toga po zatvoru u brdu svojem
Mumljaju glasno; Eol na visokoj stolici sjedi
S žezlom u ruci pa ih umiruje i gnjev im tiška.
To da ne čini, vjetri siloviti more bi, zemlju
I nebo visoko svukli i uzduhom sve bi raznèsli.
Ali bojeći se toga svemògûćî otac ih vrže
U crne spilje, brda silesiju navali ozgo
I da im kralja, koji po uredbi stalnoj će znati
Vjetre stiskivat i uzde popuštat im, kad mu se reče.
Njega zamoli tada Junona s riječima ovim:
„Eole, bogova otac i ljudi kralj umirivat
Tebi je valove dao i opet ih burkat olújôm;
Po moru tirenskom sad pokoljenje mrsko mi brodi
U zemlju italsku Ilij i beskućne nosi Penáte;
Vjetrima silu uspiri, prevali, potopi im lađe
Il' ih raspršaj te im po vodi tjelesa razbàcâj!
Nato će Eol: „Što želiš, oj kraljice, tebi prosudit
To je nužno, a meni izvršiti zapovijed valja.
Kraljevstvo, kakvo je takvo, i žezlo ti mi namàče
I milost Jupiter-boga, posađuješ ti me uz gozbe
Bogova, ti me kišâ, olújâ činiš vladarom“.
Kako izrekne to, okrenuvši koplje probode
Šuplja brda sa strane, a vjetrovi prodru ko vojska
U boj na izlazak taj i produvaju uokrug zemlju.
Bace se na more pa ga stubòkom stanu razmètat,
S Eurom i s Notom Afrik buronosni udružen bješe,
Oni gromòradne vale uzvaljuju k obali odmah.
Ljudi nato zaječe, a uža škripom zaškripe.
Oblaci naglo dan i nebesa Teukrima otmu

Ispred očiju, a noć po pučini crna se prostre.
Nebo zagrmi, munje sijevaju eterom guste,
Momčadi smrt već svaki se čas odàsvuda sprema.
Čitavo tijelo klone Enèji odmah od zebnje,
Zajeca i ruke pruži k zvjezdama ovo veléći:
„Blago li tri puta onim i četiri puta im blago,
Kojim je suđeno bilo pred očima mrijet otaca,
Ispred trojanskih zida! Oj danajski junače prvi,
Tidejev sine, čemu na ilijskom polju ne ostah
Mrtav i čemu dušu ne pustih pod desnicom tvojom?
Ondje, gdje Hektor ljuti od koplja Ahilova leži
I gorôstas Sarpédon, gdje Simois junačka valja
Tijela ì nosî svojem u valovlju šljeme i štite".
Dok on govori to, a Akvilôn burni zaújî
Udri u jedra vale k zvjezdama bacajuć uvis.
Veslà se razbiju, kljun se zavrti i okrene stranu
Valima silna voda narèvê ko strmeno brdo.
Ovi na vrhu mu vise, pred onima rasjeo val se,
Otvori dno im u vodi, u pijesku bjesni oluja.
Tri Not pograbi lađe, zavitlâ ih o tajne hridi,
Hridi sred mora, koje Oltarima Italci zovu,
Užasni grebeni morskoj u pučini; Eur tri lađe
Na prud na mjesta plitka povuče — žalost je vidjet,
Baci ih nà seku tako i okruži naspom pijeska.
Naoči tada Enèji odòzgô vodurina strašna
Udri u krmu lađu, u kojoj Likijci bjehu
I vjerni Oront; pade upravitelj, te se naglàvcê
Otkotrljâ, a struja zavrti uokrug lađom
Na mjestu istome triput i proguta vir je plahòvit.
Na moru prostranom gdjegdje plivači se rijetki vide,
Vali oružje, grede i trojansko raznose blago.
Uto osjeti Neptun, uzljuljalo s velikim šumom
Da se je more, da bjesni oluja, da stajaća voda
Već s dna provaljuje, gnjevan veòma mirnu on glavu
Iznad najgornjeg vala sad pomoli, po moru gleda.
Po svoj pučini lađe Enèjine vidi kud koju,
Na muci vidi Trojance od vode i rušenja neba.
Brat se Junoninoj srdžbi, prijevari dosjeti odmah.
Eura i Zefira k sebi pozove i ovo im reče:

„Zar je smionost u vas tolikâ s vašega roda,
Te se usudiste zemlju uzljuljati i nebo, vjetri,
Bez volje moje božànskê i graditi metež tolikî?
Ja ću vas! — ali vale umiriti bolje će biti.
Drugi put ja ću vas kaznit drugačije, skrivite l' štogod.
A sad bježite žurno i recite vašemu kralju:
Nijesu zapale njemu, već meni nemile ostve
I nad vodama carstvo. Gospodar je grdnim on hridma —
Stanima, Eure, vašim; u dvorima neka se tima
Razmeće Eol, nek vjetrom u zatvoru zaprtim vlada!"
Reče i pravo još ne dorekavši umiri more,
Rasprša oblake guste i opet povrati sunce.
Triton se trudi sada s Kimòtojôm od hridi oštre
Otrći lađe, a Neptun pomagat im ostvama stane,
Prostrane otvora prude, poravnjuje pučinu te se
Na kotačima lakim niz vrške omiče vala.
Kakono biva, kad se u narodu velikom buna
Pojavi, te već prosta uzàvrî svjetina ljuto,
Kamenje, ugarci lete, bjesnoća oružje daje;
Ako li pravedna tad i zaslužna čovjeka spaze,
Odmah umuknu svi, popostanu ï uši napnu,
A on upravlja duše riječima ï srca smiri.
Tako se ì praska morska utaloži, pošto po vodi
Pogleda otac pa se proveze uz nebo vedro,
Vozi se po volji, uzde držéći i skrećući konje.
Umorena družba Enèjina obalu sada
Najbližu dohvatit hoće te libijskoj okrene zemlji.
Nalazi usjek se dug u ôbalu, ostrvo čini
Luku krajeve šireć, o koje se s pučine svaki
Razbija val i otud u zaliv svija se slomljen.
Ovamo dođe sada Enèja sa sedam lađa,
Što mu ih ostade od svih. Uželjevši vrlo se zemlje
Izlaze momci te pijeska dokopav se žuđenog sada
Na obali se pruže svi vodom prožeti morskom.

Nalože vatru da zgotove kruh, a Eneja se popne na brijeg, ne bi li kojega od svojih izgubljenih drugova vidio; spazi stado jelena, ubije ih sedam, za svaku lađu jednoga; drugovi ih ispeku, poslije jela uzmu žaliti izgubljene drugove, a Eneja ih tješi. Uto baci Jupiter oko na Libiju, a Venera dođe k njemu i stane se tužiti na nevolje sina svojega Eneje, bacajući krivnju na Junoninu srdžbu. Nato on ukratko objavi sudbinu

Eneje i njegovih potomaka i utješi tužnu Veneru nadom u srećno potomstvo i u veliku moć rimsku, a Merkurija pošlje s neba u Libiju, da bi Trojancima kod Kartažana i njihove kraljice Didone osigurao gostoljubiv doček. Sjutradan ide Eneja s Ahatom da razvidi kraj, a Venera ih obavije maglom, da ih nitko ne vidi.

Onda dvojica putem, kud staza ih vođaše, krenu,
Uz brijeg uzlaze već, što dalèko se nad gradom diže
I gleda kule odòzgô, što leže njemu nasùprot.
Čudi se gradnji Enèja, gdje kolibe stajahu negda;
Vratima, vrevi se on i taracu uličnom čudi.
Obavit maglom zađe u ljudstvo, i čùdo je pravo,
Vrze se među ljudma, al' njega ne vidi nitko.
Usred grada gaj preobìlatî sjenom je bio;
Na tom je mjestu Junoni Didona Sidonka golem
Gradila hram veličanstva Junonina pun i daróvâ;
Prag se skalama dizo na mjedenim, mjedeni stupi
Držahu grede, stožer na mjedenih škripaše vratih.
Novo opazi nešto Enèja u tome gaju,
Što mu umiri strah, te spasenje čekati smjede
I boljoj sreći se nadat u svojoj nevolji ljutoj.
Jer u golemom hramu pregledajuć sve pojedìncê,
Čekajuć kraljicu pa se u sèbi bogatstvu grada,
Umjetnikâ vještini i poslima mučnijem čudeć
Ugleda naslikane po redu ratove, bitke
Ilijske, kojim se slava po svemu već rasu svijetu,
Prijama i dva Atrída i na njih gnjevna Ahìla.
Stade i plačući reče: „Oj Ahate, gdje je na zemlji
Kraj taj il' mjesto, gdje nije sve puno bojeva naših?
Evo Prijama! Plaća i ovdje slavi se znade,
Ima nesreći suza i srdaca dirnutih njome!
Ne boj se, tâ će ti slava donesti spasenja dio".
Tako veli i dušu naslađuje slikama praznim
Jecajuć mnogo i lica orošujuć potokom suzâ.
Dok te divote sve Enèja gleda Dardánac
I tu zapanjen stoji i jednako u isto pilji,
Kraljica eto Didona krasotica prekrasna dođe
K hramu i velika nju množina prati mladića.
Kako na Eurote žalu il' kako na brdu Kintu
Izvodi kolo Dijàna, sa strana svih Oreáde
Hiljadama se stječu okò njê, a ona niz plèće

Nosi tulac i boginje sve nadvisuje hodeć;
Tihe Latonine grudi veselje obuzima tada:
Takva je bila Didóna, — med drùgima tako koràčâ
Veselo ona za poso i kraljevstvo bùdûćê brižna.
Tad u trijemu hrama pred vratima boginje ona
Oružjem okružena na prijestolju visoko sjedne.
Ljudma je krojila pravo i zakon, dijelila posle
I muku jednakom mjerom, a štošta razdavala kockom,
Kad li Enèja spazi u nalozi velikoj, gdje mu.
Dolaze Antej i Sergest i Kloant hrabri i Teukri
Ostali, koje je crna olúja raspršala bila
Po moru pa ih daleko na òbale bacila druge.
I sam protrne on, i Ahat sav se potrese
Od straha i od veselja, — rukovat se s druzima žele
Gorućom željom, al' dušu neobičnost objema plaši.
Tàje se još i maglom ko plaštem obviti paze,
Kakva ih snašla je sreća, na kojem su žalu im lađe,
Čemu dolaze amo. Jer obrani iz svijeh lađa
Dođoše moliti milost i k hramu se žuriše kličuć.
Kada već uniđu te im govoriti slobodno bješe,
Ko najstariji tad Iliónej prozbori mirno:
„Tebe, oj kraljice, kojoj sagraditi Jupiter dade
Nov grad i pravdom obuzdat plemèna puna jogunstva,
Tebe molimo jadni Trojanci vjetrima po svih
Gonjeni morih: strašni od bròdôvâ odbij nam oganj,
Duševnim smiluj se ljudma i izbliže gledni nam jade!
Nijesmo mi došli gvožđem Penate libijske harat
Niti smo pljačkati došli i vući k obali plijen;
Nadbitim nije sila na umu tâ i jogunstvo.
Ima stàròdrêvnâ zemlja, Hespèrija zovu je Grci,
Silna je oružjem ona i plodnošću svojijeh gruda;
Tamo Enotrijci žive; potómci je, veli se, da su
Prozvali Ìtâlijôm po ïmenu vojvode svoga.
Onamo plovljasmo.
Ali najednoć kišni Oriôn udari s vali,
U seke tajne nas nagna i s pomoću obijesnog juga
Po moru, koje je uzelo mah, po grebènima strmim
Raspršа sve nas, i malo doplovilo k zemlji nas vašoj.
Kakav je narod ovdje? I koja barbarska zemlja

Dopušta običaj taj? — od pijeska nas primljivog gone,
Traže rat i zemlji ne dadu nam dohvatit kraja.
Ako se ljudî vi ne bojite ni oružja ljudskog,
Ali znajte, da pravdu i nepravdu bogovi pamte.
Kralj nam je bio Enèja, od kojeg pravedniji nitko
Ni duševniji ne bi ni ù ratu, oružju veći.
Ako ga živa drži sudbina i eterski uzduh
Ako još diše te nije med nemile legao sjenke,
Nije nas strah; — i što si dobrotom pretèkla ga, to ti
Žao bit ne će. I zemlji u sicilskoj ima gradova
I njiva, tamo krvi od trojanske kraljuje Akest.
Razbite vjetrima lađe na suho daj nam izvući,
U šumi daj nam greda istesat i nasjeć vesala,
Pak ćemo veselo krenut u Lacij, u italsku zemlju,
Ako nam dano je s kraljem i, s drugovi onamo poći;
Ako l' nam spasenja nesta i tebe, naš premili oče,
More libijsko uze, i Julu se nemamo nadat,
A mi u sikanski zaliv zaputimo, otkle smo došli,
Gdje su nam sjedišta spravna, potražimo kralja Akesta!"
To Iliónej reče, i povlade njemu Dardánci
Žuborom svi.
Njima Didona pogled oborivši prozbori kratko:
„Ne bojte ništa se, Teukri, i prođite svake se brige.
Nužda me nagoni na to i kraljevstva mojega mladost,
Te stražárima dajem daleko čuvati međe.
Tko rod Enejin ne zna, tko Troju i njene junake
Ne zna i junačka djela i plameni rat onolikî?
Nijesmo mi Punci srca toliko tupa, nit sunce
Od grada tirskoga tako daleko uspreže konje!
Il' vi željeli doć u Hespèriju velju il' polja
Na Satùrnova, kraj li u erički, kralju l' Akestu,
Svaku ću pomoć vam na put, potrepštinu dat ću vam svaku.
Ako vas volja je u mom nastanit se kraljevstvu sa mnom,
Grad, što ga gradim, vaš je, povucite na suho lađe;
Među Trojancem i Tircem poznavati razlike ne ću.
Ej da i kralj je ovdje Enèja, da ga je isti
Vihar nanio s vama! Al' uzdane ljude na žale
Poslat ću, Libiju svu nek s kraja pretraže na kraj,
Izbačen burom u gradu il' u šumi možda gdje luta".

Od tijeh besjeda hrabrom Ahatu i ocu Eneji
Duša pozorna bude, te dugo već od srca žele
Razbiti maglu. Prvi Eneji progovori Ahat:
„Božičin sine, koja u duši ti rađa se miso?
Vidiš sigurno sve, i družina i lađe tu su.
Jednog tek nema, kojeg u valima vidjesmo sami
Kako se utopi".
Čim to izrekne Ahat, a oblak, što ih je krio,
Sam se raspukne te se u eter otvoren raspe.
Stane Enèja pred svima, u svijetlu sjajnome sine.
Naličan bogu licem i plećima, mati jer sama
Dražesnu kosu mu dâ i rumenilo mladosti sjajno,
Oči zadahne njemu ljupkoćom veselom ona,
Kako vještačke ruke bjelòkôst kite il' kako
Žutim se zlatom srebro il' parijski optače kamen.
Kraljici ì drugîm tad on iznebuha prozbori, kad mu
Nitko se nadao nije: „Kog tražite, evo me, tu sam
Ja Trojanac Eneja iz libijskog izbavljen mora!
Oj ti, što jedina Troju sa strašnijeh požali jada
Te nas, što Danajcima utèkosmo i svijem zlima
Satrti na moru jesmo i vodi, potrebni svega,
U grad nas, u kuću primaš, — zahvaliti dostojno tebi
Nijesmo, Didono, kadri, nit itko, koga još ima
Od roda dardanskog, što je po velikom rasut svijetu.
Dostojno bogovi tebe nagradili, ako li motre
Duševnost, ako išto vrijedi pravda i srce,
Što zna, da pravo radi! Oj sretno li doba, što tebe
Donese, dični li mati i otac takove kćeri!
Tekle dok ù more budu rijeke, dok kružile sjenke
Budu po plećima brda i pò nebu pasle zvijezde,
Dotle će vječno ti čast i dika i ime trajat,
U kojigòd ja pošao kraj". — Iliónеju tada
Dragome desnicu pruži, Serèstu ljevicu, zatim
I drugim, Gijasu hrabrom i Kloantu hrabrome pruži.
Iza pogleda prvog Didona se Sidonka divi,
Divi se udesu takvom junakovu ì reknê ovo:
„Koji te, božičin sine, u pogibli tòlikê udes
Tjera? Koja te sila na obale dogoni grozne?
Ti li si onaj Enèja, kog Venera boginja blaga

Rodi Anhizu Dardáncu pri frigijskoj Simois-vodi?
Sjećam se dobro Teukra, u Sidon kako je došo
Prognan iz očinske zemlje i kraljevstvo tražio novo
S pomoću Bela; otac mi Bel plijenio tada
Plodni je Kipar pa ga u vlásti pobjeditelj držo.
Udes trojanskog grada od onoga još mi je doba
Poznat i ime tvoje i naroda pelaškog kralji.
Dušmanin bio je Teukrom, al' hvalio on ih je vrlo
Te je kazivo, da i sam od teukarskog starog je roda.
Zato, oj junaci, dajte uniđite u kuće naše!
Mnogim mukama slična i mene gonjaše sudba
Te je napokon htjela, u ovoj da zemlji se stanim.
Dosta okusih zla, te nevoljnim znadem pomagat".
Tako veli pa onda Eneju u dvore povede.

Eneja zapovjedi, da od brodova dovedu njegova sina Askanija, ali Venera, koja Kartažanima ne vjeruje, mjesto njega podmetne Amora, da bi kraljica milujući njega zavoljela Eneju. Najposlije se započne gozba, kod koje pjeva pjevač Jopa, i Didona zamoli Eneju, da joj priča o propasti Troje i o svom putu.

Drugo pjevanje.

(1.—161., 199.—236., 268.—295., 298.—335., 402.—423., 506—553., 559.—607., 634.—719., 767.—804.)

Nato umuknu svi i pozorno okrenu lica,
A s počivala otac Eneja visokog počne:
„Golemu, kraljice, bol ponovit mi u srcu veliš,
Kako su trojansku moć i kraljevstvo trojansko tužno
Razbili Danajci, kakve l' grozote vidjeh, u kojih
Bješe i mene dobráno. Kazivajuć to ti tko ne bi
Zaplako, makar bio Uliksa tvrdoga vojnik,
Dolopac il' Mirmidonac? S nebesa vlažna već hítî
Noć, te zapadajuć zvijezde na počinak zovu.
Ali kad hoćeš tolikô obaznati nevolje naše
I čuti posljednje muke, pretrpjela što ih je Troja,
Počet ću, premda se duša pri spomenu zgraža i žaca
Jada se tog. — Utrudio rat i odbijala sudba
Vođe je danajske, mnoga uminula u tom su ljeta,
Kada li s Paladinom vještinom božanstvenom konja
Načine poput brda; od jele mu istešu rebra:

Zavjetni bozima dar za povratak, — to se razglàsâ.
Onda junake po izbor iždrebaju pa ih u zatvor
Kradom zatvore tamni i golemu onu šupljinu
Utrobe oružanim vojnicima napune dupkom.
Na poglédu je Tened, glasovito ostrvo, blagom
Bogato negda, dok Prijam još kraljevstvo imo je svoje,
Sad je tek zaton i pristan za brodove pouzdan slabo;
Onamo otplove oni i skriju se pustom na žalu.
Odoše — mišljasmo mi —, u Mikenu vjetar ih nosi.
Napokon Teukrija sva se oslobodi žalosti duge.
Vrata se otvore, godi izilazit i tabor dorski
I žal ostavljeni preglédati i mjesta pusta.
Ovdje dolopska četa, a ovdje ljuti je Ahil
Stajao, brodovi ovdje, a ondje su bïle se bitke.
Jedni se poraznom daru Minerve djevice čude
I tjelesini konjskoj; a Timet prvi od sviju
Svjetova u grad konja dovući, u tvrđavu smjestit;
Ili od lùkâvstva, il' to donosila sudba je Troje.
Ali Kapis, i koji pametniji bijahu mišlju,
Reku, il' u vodu bacit da treba danajsku varku,
Sumnjivi dar, il' podmetnut plam pa spalit — probušit,
Il' da utrobu treba i prègledat tajnu šupljinu.
Narod neodlučan stane u protivne misli se cijepat.
Uto pred svima silnim Laòkoont narodom praćen
Onamo trči ozgo iz tvrđave raspaljen te nam
Viče zdaleka: „Kakvo, o jadnici bezumlje to je?
Mislite l', da su otišli dušmáni? il' Danajci išta
Da bez prijevare daju? Uliksa tako zar znate?
Il' su se u drvu tome zatvòrili, skrili Ahivci,
Ili je naprava ta na zator zidima našim,
Kuće da pregleda naše i uspne se gradu na vršak,
Il' je prijevara druga. Oj čuvajte konja se, Teukri!
Bilo što bilo, ja se i dárâ danajskih bojim".
Rekne i golemo koplje zavrti s velikom snagom
Zvijeri u bok i trbuh krivùljastî, gdje se je sklapo.
Koplje zatrèptî i stane, a utroba strese se, — zvekne
Prostrana tad i zajéčî šupljina. Da nije sudbine
Tada božanske bilo, da pameti ne bjesmo lude,
On bi nas naveo, gvožđem da argivski skršimo zatvor,
Te bi još stajala Troja i Prijama visoka tvrđa.

Dardanskih kada li eto pastira, gdje s velikom cikom
Vuku ka kralju mladića ostrágu svezanih ruku;
On im je na put sam izišao nepoznat pred njih,
Svoje da lukavstvo gradi, da otvori Troju Ahivcem,
U srce uzdo se svoje i jednako spravan je bio
Ili izmišljati laži il' sigurnom poginut smrću.
Trojanska mladež grne odàsvud i onamo hrli
Željna vidjeti, sužnjem narugati natječu svi se.
Danajske himbe sad čuj i po zločinu jednoga od njih
Sudi ih sve!
Jer kad zabunjen on i goloruk među nama stane
Svim na pogledu i okom kad omjeri frigijsko ljudstvo,
Reče: „„Jao, gdje zemlja je tâ, gdje to li je more,
Koje će primiti mene? Što ostaje meni jadníku,
Kada me ne puste med sebe Danajci, kad me Dardanci
Neprijatèljskî eto pogubiti krvavo hoće!““
Njegov nas okrene jecaj i navala smiri se naša.
Tad nagovarat ga stasmo, da veli, koje je krvi,
Što li nam nosi; nek reče, u čemu je nada mu sužnju.
Tako se napokon on uslòbodî ì reknê ovo:
„„Sve ću ti““, reče, „„priznat, o kralju, makar što bilo,
Istinski nit ću zatajat. Argivac da sam po rodu,
To je prvo; sudbìna Sinóna učinit je mogla
Jadnim, al' ne će kleta učiniti pustim ga lašcem.
Kadgod možda je glas do ušiju došao tvojih
O Palamédu Belídu i njegovoj slavi i dici;
Njega su krivo Pelazgi potvorili, izdajnik da je,
I na prijavu ružnu umorili nevina, jer je
Od rata odgovaro, a sada za ubitim žale.
U prve godine otac siromašni nä vôjsku mene
Posla, da budem mu drug, a rođak bio sam s njime.
Dok je kraljevo zdrav i s kraljima bio u zbòru,
Dotle je nekakav glas i u mène bio i slava.
Ali kada je on po mržnji pletkára Uliksa —
Govorim poznate stvari — sa ovoga svijeta pošo,
Poništen otad u mraku živario i u žalòsti
Ja sam, al' gnjevan u sebi zbog nevinog prijana smrti.
Nego ne šutjeh ludak, već rekoh, da osvetnik bit ću,
Ako su po sreći kojoj u Argos očinski igda

Pobjednik vratim; sa tih riječî omrznuh vrlo.
Nevolja mojih to je početak, bijedama novim
Strašio udilj me Uliks, u narod je sipao sveđer
Dvoumne riječi; znajuć, da krivac je, tražaše društvo.
Nije se smiriti htio, dok s pomoću Kalhanta nije —
Al' što uzalud tê neugodne javljam vam stvari?
Ili što čekam? Ako su svi Ahivci vam isto,
I čuti to vam je dosta, oj brže me kaznite: to bi
Onaj od Itake htio, Atrídi bi željeli vrlo““.
„Tada nas istom želja podžèžê sve pitat i znati
I ne sluteć zločínstva tolikôg i zlobe Pelazga.
On nam nastavi dršćuć i reče lukave duše:
„„Često su ostavit Troju i pobjeći Danajci htjeli
Toga dugoga rata već siti. Ej kamo li sreće,
Da su učinili to! Al' žestoka na moru bura
Često je razbila njih i na polasku plašio jug ih.
Osobito kad ovog već slože od javor-dasaka
Konja te ga već dignu, zatutnjiše vihari nebom.
U brizi pošljemo Febov orakul Eurìpila pitat,
A on iz svetinje ove donèsê nam riječi tužne:
„Kada ste, Danajci, prvom pristupali k ilijskim žalom,
Djevojku posjekli tad ste i krvlju umirili vjetre;
Krvlju i povratak valja izmolit i žrtvovat jedan
Argolski život“. — Kad dođe do ušiju narodu glas taj,
Protrnu svi i ledeni strah preleti im svima
Duboko kosti, kog čeka li smrt, kog traži Apòlôn.
Proroka Itačanin izvuče Kalhanta tada
Vičući vrlo med narod i navali pitat, što hoće
Bogovi to? Već mnogi prorícali nemilu meni
Smrt su od lukavca i već budućnost su slutili šuteć.
Deset se dana Kalhant sakrivao, mučo je glasom
Ne htio nikoga svojim izrèći i predat ga smrti,
Dokle ga Itačanin ne nàgnâ vikom, te prorok
Napućen izusti riječ i za žrtvu odredi mene.
Pristanu svi i čega se svak pribojavao sebi,
To sad na propast jednog jadníka okrenu oni.
Već se kleti približio dan, već spreme, što treba
Za žrtvu: sa solju žito i trakove okolo glave.
Priznat ću: smrti se tada izmàkoh i sveze slomih

Pa se u jezeru blatnom u noći sakrih med trskom
Čameći, dok ne odjèdrê, ako možda odjedre.
Pređašnju otadžbinu već mislim da ugledat nigda
Ne ću ni djecu dragu ni oca, žuđenje svoje.
Možda će na njima oni izvršiti kaznu zbog mojeg
Bijega i krivicu moju jadnikâ okajat smrću.
Zato te višnjima molim i zaklinjem bozima, kralju,
Koji istinu znadu, poštenjem te zaklinjem, ima l'
Čista ga igdje med ljudma, — tolikîm se jadima smiluj,
Smiluj se duši, što trpi, a nije zaslužila toga!""
„Rad tih mu suza život poklonismo, još ga i žalit
Stadosmo, a sam Prijam zapovjedi, nek mu se skinu
Lisice i sveze tijesne, i njemu progovori blago:
„„Tkogod si da si, Grke zaboravi slobodan sada,
Naš ćeš biti, i meni, što pitam, recider pravo:
Čemu digoše ovu grdósiju konjsku? Tko sklopi?
Što njom hoće? Je l' svetinja to il' naprava ratna?""
Nato će on u prijevari vješt i u pletkama grčkim
Proste od sveza ruke k zvjezdama dižući reći:
„„Vi ste mi, vječni oj ognji, svjedoci i vaše božanstvo,
Koje se ne smije vrijeđat, oltari i mačevi kleti,
Kojim umàkoh, i vrvce, što nošah ih žrtva budući,
Svi ste svjedoci, da prava Pelazgâ razbiti smijem,
Mrziti na njih smijem i javiti štogoder kriju;
Zakoni otadžbine već ne vežu mene. Tek svoga
Ti obećanja se drži, o trojanski grade, i čuvaj
Sačuvan vjernost riječi za istine veliku službu!""

Sinon pripovijeda, kako su Diomed i Odisej jednoga dana ukrali iz hrama u Troji Paladin kip, a božica se zato naljutila; Kalhant reče Grcima, da se vrate u Mikenu, umilostive bogove pa onda opet krenu pod Troju, jer inače ne će uzeti grada; konja su podigli radi Paladina kipa, da okaju onu krađu, pa ako ga Trojanci povuku u grad, branit će ih poput otetoga kipa; povrijede li tu svetinju, stići će ih nesreća Trojanci povjeruju. Eneja pripovijeda Didoni dalje.

„Tad nam se ukaže drugo jadnícima znatnije nešto,
Groznije nešto, što nam iznèbuha zabuni dušu.
Svećenik bogu Neptunu Laòkoont ždrijebom obran
Baš je velikog vola pri svečanom klao oltaru,
Kad li od Teneda mirnoj po pučini dvije se zmije —
Zgražam se kazujuć to — u golemim kruzima viju,

Morem se valjaju one i k obali zajedno jure;
Prsi se propinju njima med valima, krvave kreste
Iznad vode se dižu, a ostali dio im more
Ostavlja za sobom leđa u zavoje goleme vijuć.
Vali se pjene i buče; na domaku već su i zemlji,
Podbule oči krvlju i ognjem im gore, — palùcâ
Jezikom jedna i druga i liže čeljust, što sikće.
Videći to blijedi se svi razbježimo, a zmije
Sigurnim nasrtom tad na Laòkoonta nalete,
Najprije sinčića oba uhvate pa se okò njîh
Obaviju i jadna tjelesa im žderati stanu.
U pomoć s oružjem otac prileti, a tada i njega
Pograbe zmije te ga obmòtajû uzlima strašnim;
Dvaput mu obujme pâs i dva puta okruže vrat mu
Ljuskavim leđima, glave i šije izdignu uvis.
Uto se rukama on iz uzlova trga i trga
Oblit po tracima pjenom i otrovom crnim, a k tomu
Grozna vika ga stoji, k zvjezdama dopire ona;
Takva je rika vola, kad zasječen on od oltara
Bježi i sjekiru zlo zabodenu iz vrata strese.
Zatijem obje zmije odmílê u hram na vísu,
Potraže sijelo ljute Tritonije pa se zavuku
Boginji pod noge te se pod štitom okruglim skriju.
Svakom zadršće srce i popadne svakoga nov strah;
Svi govoriti stanu, Laokoont zbog svog grijeha
Da je po zasluzi kažnjen, jer oštetio je sveto
Drvo rtom i kleto zavrtio koplje u leđa.
Poviču, k boginji kip da uzvesti treba i molit
Svetu njezinu moć.
Zid prosječemo tad i otpremo grad i na poso
Čeljad prione sva i podmetnu pod noge konju
Hitre točkove, uže od konoplje privežu o vrat.
Naprava oružja puna, sudbonosna prelazi zide".

Trojanci se predadu veselju. Kad se noć spusti, otvori Sinon konja, a junaci izidu, ubiju stražu i otvore gradska vrata; vojska, koja s Teneda stigne, provali u grad.

„Bio je čas, kad prvi se san jadnicima smrtnim
Počinje, kad po milòsti božànskôj preugodno puzi:
Kad li se u snu meni pred očima pretužni Hektor

*

Ukaže lijući suze obilate, kakav je bio,
Kad su ga vukla kola, pocrnio od praha kad je
Krvavog, te mu remen probušio otekle noge.
Jao, kakav je bio! Kolikô nesličan onom
Hektoru, što se obučen Ahilovom odorom vraćo
Il' što frigijski oganj na danajske bacaše lađe.
Brada mu bila je blatna, a kosa se slijepila s krvlju,
Posut ranama, kojih pod zidima očinskog grada
Zadobi golemo mnoštvo. Tad bješe mi, kao da plačuć
Govorim sam od sebe junaku žalosne riječi:
„„Oj ti dardansko svijetlo, oj Teukarâ najtvrđa nado,
Što te je držalo dosad? Oj željeni Hektore, otkud
Dolaziš ovamo? Pošto tolikih nestade tvojih,
Pošto su grad i narod pretrpjeli tòlikê muke,
Izmučeni te sada motrímo! Što ti je obraz
Vedri nagrdilo ružno? Pa zašto li rane te gledam?““
Nato on ništa moja za pitanja ne mari prazna,
Već mi progovori teško uzdahnuvši grudima iz dna:
„„Bježi, ej božičin sine, iz ove se izbavi vatre;
Dušmanin već je u gradu, sa vrha ruši se Troja.
Dosta je učinjeno za Prijama i za domáju,
Spasa da Pergamu bješe, obranila b' ova ga ruka.
Sad preporučuje tebi Penate i svetinje svoje
Troja, nek oni ti prate sudbinu, grad im potraži
Veliki, gdje ćeš ih smjestit, po vodama kad se nablúdîš““. —
„Uto se različni jauk po gradu raširi svemu,
Jači i jači jauk, Anhíza premda je oca
Dom odaleko stajo i sakrit drvètima bio.
Buka se čuje sve većma i oružje zvekeće grozno.
Ja se trgnem izà sna te skočim i najgornji na vrh
Kuće brže se uspnem pa napnem uši i stojim,
Ko što kad padne oganj u usjev, a vjetrovi bjesne,
Il' kad gorske se vode bujica napuni nagla
I njive, bujni usjev i muku volova valja,
Šumu ruši i vuče, — na vrhu visoke hridi
Panji se pastir slušajuć huk a ne znajuć, otkle.
Eto dòkâzâ tada i danajske jasno se varke
Pokažu! Veliki dom već Dejfobov stao se rušit
Obuzet odsvud Vulkanom, Ukàlegon susjed već prvi

Gori, Sigejsko more od ognja se prostrano sjaje.
Stala je vika ljudi, trubalja jeka je stala.
Ko lud oružje zgrabim, al' ne znah, s oružjem što ću;
Srce mi samo gori, da sastavim četicu za boj,
S druzi da kuli poletim, a srdžba i bijes gone
Dušu mi, dođe mi miso, da umrem u oružju slavno.
„Al' gle, gdje bježi Pantoj utekavši ahivskom maču —
Pantoj, Otrijev sin i svećenik tvrđe i Feba,
Svladane on Penate i svetinje nosi u ruci,
Vuče unuka malog i ko lud dopada na prag.
„„Gdje je najljući boj? U koju li ćemo kulu,
Pantoju?““ — Čim to izrèkoh, odgovori s uzdahom on mi:
„„Zadnji je došao dan i vrijème, što odbit se ne da,
Dardanskoj. Mi smo bili Trojanci, bio je Ilij
I slava teukarska velja, u Argos sve prènese ljuti
Jupiter, gori nam grad i Danajci vladaju njime.
Ratnike visoki konj u sredini grada nam sipa,
Pobjednik Sinon se ruga i oganj raznosi svuda.
Tisuće ulaze Grka kroz otprta na dvoje vrata,
Koliko igda ih dođe od velikog mikenskog grada;
Drugi su ulice opet sa oružjem podsjeli uske,
Bježat ne dadu, rti sijevaju trgnutih mača
Gotovih sjeći; kod vratâ stražari najprvo bojnu
Kušaju sreću te se u borbi opiru slijepoj““.

Eneja skupi četu, u kojoj bješe i Koreb, zaručnik Prijamove kćeri Kasandre. Najprije posluži sreća Trojance, te s pobijenih Grka skinu bojnu odoru i na se navuku. Ovako uzmu varati Grke.

„Jao uzdanja nema u bogove, kada su kivni!
Prijama kralja kćer Kasandru eno gdje vuku
Rasute kose iz hrama Minèrvê, iz svetinje njene!
Uzalud plamene oči k nebesima diže Kasandra,
Oči, jer ruke joj nježne u okovih sapete stoje.
Koreb se pomami sav i gledati ne moguć toga
U sredinu se baci dušmánâ spravan da umre,
A mi za njime gusto u oružje svi poletímo.
Najprije naši nas ospu s visine jednoga hrama
Strjelama, zatim tužna veòma se otvori sječa,
Varo ih oružja oblik i grivasti šljemovi grčki.
Danajci bijesno vrisnu, što otima njima se djeva,

Sa svih narupe strana, među njima preljuti Ajaks
I dva Atrida, k tomu cijela dolopska vojska.
Kao kad bukne oluja i vjetrovi protivni udre
Jedan na drugi, Not i Zefir i Zorinim konjma
Gizdavi Euro, šume poškripuju, zapjenjen Nerej
Ostvama bjesni i vale stubòkom podiže morske.
Također oni, koje po mraku mrklome noćnom
Lukavo gonjasmo te ih po gradu raspŕšasmo svemu,
I ti se pomole sad, prepòznaju štitove prvi
I lažno oružje, govor sa licem nas nesrečan oda".

Prvi pogine Koreb, a za njim mnogi drugi; ostali pohite k dvoru Prijamovu, gdje se ljut boj bio. Popnu se na krov i odbijaju Grke, dok sin Ahilejev Neoptolem (Pir) ne razbije vrata.

„Možda za Prijama pitaš, sudbina kakva mu bješe.
Kad grad već osvojen vidi i pragove svojega doma
Raskidane, dušmáne u skrovišta svojeg sredini,
Naprazno starac na pleća od starosti drhtava metne
Oružje, od kog se davno odučio, pripaše i mač,
Koji mu koristit ne će, i tražeći smrt med dušmáne
Guste poleti. Oltar usrèd kućê golem je stajo
Pod nebom otvorenim a uza nj lovorika drevna
Nadvodeći se nad njim, okružujuć sjenom Penate.
Hekuba i kćeri njene sabijene oko oltara
Sjeđahu naprazno tu — na golubice nalik, što plaho
Od crne bježe oluje — i grljahu kipove božje.
A kad Prijama spazi u momačkom oružju, reče:
„„Kakva te strašna pamet navèla, oj nesretni mužu,
Da se oružjem time orùžâš? Kamo li srljaš?
Takvijeh branitelja ni pomoći ne treba sada
Niti bi trebalo, sâm na životu moj da je Hektor.
Nego se ovamo skloni; il' oltar će štititi sve nas,
Ili ćeš zajedno umrijet"". Izgòvorî to pa povuče
Starca k sebi te ga na svetome posadi mjestu.
Kada li eto Polit iz Pirove utječe sječe,
Polit, Prijamov sin, kroz dušmáne, kroz oružje bježi
Dugim trijèmom i ranjen po predvorju prostranom luta.
Vatreni natisne Pir se za njime i udrit ga hoće
Nemilo; rukom već drži ga nâ i probada kopljem.
A kad pred lice i oči utèčê majci i ocu,

Sruši se i mnogo krvi istočivši izdahne život.
Premda Prijama smrt opkoljuje sa svijeh strana,
Ipak ne odoli srcu, ne ustegne gnjeva ni glasa.
„„Bozi ti djelo to i opačinu platili — vikne —,
Ako u nebu pravde imade i brine se za to,
Dostojnu hvalu i platu po zasluzi oni ti dali,
Koji si evo mi sina učinio mrtva da gledam,
Ti si njegovom krvlju okaljao očinski obraz.
Nije takav bio dušmánu Prijamu Ahil,
Kojemu sinom se gradiš, već moliteljeva žacne
Prava se i pouzdánja, te tijelo Hektora mrtvog
Dâ mi na pokop pa me u kraljevstvo otpusti moje"".
To izgovorivši starac strijelu bez udara slabu
Pusti, al' ona se odmah od hrapave odbije mjedi
Te se za kvrgu štita na vrhu naprazno zadje.
Njemu će Pir: „„Pripovjedi to i glasnik mi budi
Ocu Pelidu i nemoj zaboravit kazati njemu,
Kako su djela mi zla, Neoptòlem kakav je izrod.
A sad umri!"" — Veleći to povuče k oltaru
Drhtava starca, koji u sinovoj posrće krvi,
Ljevicu u kosu njemu uplètê, a desnicom sjajni
Trgne mač i u bok do drška ga porine starcu.
„Mene tad istom jeza strahovita spopadne, sav se
Prepadnem, dragoga lik u pameti mi stvori se oca,
Kad mu vršnjaka kralja od nemile izdisat rane
Spazim, — i ostavljena Kreúza mi tad u pameti
Stvori se ì pljačkân dom i sudbina maloga Jula.
Obazrem se i gledam, kolikâ je uza me četa.
Svi su me ostavili i izmoreni il' skokom
Na zemlju skočili ili se u vatru bacili trudni.
„Tako preòstadoh sâm, kad najednoć na Vestinu pragu
Ugledam Tindara kćer, gdje tiho na mjestu tajnu
Sjedi i krije se; jasno pri požarnoj vatri sve vidjeh,
Dok sam lutao sâm kojekùdâ bacajuć oči.
Bojeć se Trojanaca bjesnoće, što propade Pergam,
I muža ostavljenog ljutine i danajskih kazni
Ona Erínija prava i Troje i svoje domaje
Sada neòpažena i sakrita sjedi uz oltar.
Oganj mi plane u duši, zažèlîm gnjevan domaju,

Koja se ruši, osvetit i onu opako kaznit.
„„Pa zar da ova Spartu i očinsku zdrava Mikenu
Ugleda i da pođe ko kraljica u slavi tamo?
Muža i kuću opet da ugleda, djecu i oca?
Da je Ilijke mnoge i dvorani frigijski prate?
Mrtav da leži Prijam? Da Troju oganj izgòrî?
Da žal dardanski pliva u krvi tòliko puta?
Ne! Ta doduše se ime glasovito ne može steći,
Ženu li kazni tko, i pobjeda nije to slavna,
Ipak će hvala mi biti, što zatrh grdobu i kaznu
Pravednu svrših, a meni i samom će godit, kad dušu
Osvetnim zasitim plamom i povoljim mojijeh prahu““.
Riječi govoreć tê već pomaman sav ja poletim,
Kad li mi blaga se majka pred očima stvori, a tako
Nigda je ne vidjeh jasno, usrĕd noći u čistu svijetlu
Sine mi; boginja da je, priznádê, i kakvu, kolikû,
Nebesnici je glede, onaka me za ruku primi
Te me zaustavi, k tomu progovori ružičnim ust'ma:
„„Sinko, kakav ti bol to tolikî podjaruje strašnu
Srdžbu? Što mahnitaš? Kud sav za mene mar ti je prošo?
Ne ćeš li pregledat prije, gdje slaboga starog si oca
Ostavio Anhiza? je l' živa ti žena Kreúza
I Askànije sin? Okò njîh sa svijeh strana
Grčke obilaze čete, i moje brige da nema,
Već bi ih odnio oganj i dušmanska posjekla sablja.
Mrska Tindara kći Lakedèmônka nije ti kriva,
Nije ni Paris kriv, već bozi, nemili bozi
Ovu uništuju moć i Troju ruše sa vrha,
Pogledaj, — jer ću oblak razagnati, koji odàsvud
Pogled smrtnički tvoj oslabljuje sada i vlažan
Mrakom obavija sve; — zapovijedî majčinih ti se
Bojati nemoj i gledaj u svemu da poslušaš mene!““

Pokaže mu Neptuna, gdje ostvama ruši, Junonu i Minervu, gdje potiču Grke; a Jupiter, kaže, daje bozima slobodu, da ništе vojsku trojansku. Izvede Eneju iz propasti.

„Kad se već dvorima starim i očinskom domu na pràgu
Nađem, tad otac, kojeg u visoku odnijet goru
Najprije htjedoh te ga i tražah prvoga, reče,
Da mu se ne će duljit života, kad Troje već nema,

Bježat da ne će, te doda: „„Vi, u kojima jeste
Mlađahna krv i snaga u kojima čila je, vi se
Na bijeg spremajte sad!
Nebesnicima volja da bješe, dulje da živim,
Grad bi sačuvali ovaj. Ta dosta i previše jeste
Jedan vidjeti razor i osvojbu grada preživjet.
Neka ležim ovako, pa pozdrav'te vi me i hod'te!
Moja će ruka mi smrt priskrbiti, već će se smilit
Dušman i odoru skinut, a lako grob ću pregorjet.
Otprije bozima mrzak bez koristi godine trajem,
Otkad je ono vjetrom i munjom dunuo u me
Bogova otac i ljudi kralj i pogodio ognjem““.
„Postojan tako nam on je kazivo i ne do se ganut.
A suze obliju sve nas, Askanija, ženu Kreuzu
I kuću svu, da sa sobom sve ne povuče sad otac
U propast i da sudbinu ne ubrzi, koja već tišti.
Al' on ne htjede slušat, ne odumi, ne kroči smjesta;
Zgrabim oružje opet i umrijet jadnik požèlîm,
Jer što znadijah drugo il' čemu se nadah još dobru?
„„Oče, zar pomisli tî, da uklonit se mogu bez tebe?
Tako strahovita riječ iz očinskih ispade l' usta?
Ako bogovi hoće, od tòlikôg ništa da grada
Više ne ostane, te su odlučili — i to im godi —
Uništit tebe i tvoje sa Trojom, koja se ruši,
Otprta vrata su smrti, obljèven će Prijama krvlju
Doći već Pir, što sina pred ocem, oca uz oltar
Ubija. Zato l' si, majko oj blaga, kroz mače, kroz oganj
Mene izvukla, da gledam u skrovištu doma dušmáne,
I gdje mi poklani leže sve jedno u drugog krvi
Otac i Askànije sin i s njima Kreuza?
Oružje, oružje, momci! Ta zove nas pobjeđeníke
Posljednji dan, odved'te k Ahivcima natrag me, da boj
Ponovljen vidim. Ta ne ćemo svi bez osvete umrijet!““
„Opet opašem mač, a oko ljevice zgodno
Remenje štita obmòtâm pa iz kuće onda poletim.
Ali mi tada noge obuhvati žena pri pragu,
Uz njih se privije ona i maloga pruža mi Jula:
„„Ako poginut ideš, povuci nas sa sobom svakud;
Ako li vještak još u oružje štogod se uzdaš

Brani ovaj najprije dom! A maloga komu
Ostavljaš Jula i oca i mene nekada tvoju?““
„Tako vičući plačem cijelu napuni kuću,
Kad li se pokaže znak iznebuha i čudan reći,
Jer u rukama majci i ocu, pred očima njima
Tužnim eto se plam Askaniju s tjemena vije
Tihano i ko šiljak i dirat se može te nježno
Liže Julovu kosu i titra mu okolo čela.
Prepadnemo se svi i stanemo stresati kosu,
Koja gori, i sveti u oganj lijemo vodu.
Ali otac Anhiz k zvjezdama podigne oči
Pun veselja i ruke k nebesima pružajuć reče:
„„Svemožni Jupiter-bože, okrenuti može l' te koja
Prošnja, pogledaj bar sada nas te, vrijedi li naša
Pobožnost, pošlji nam znak i potvrdi sve njime, oj oče!““
„Kad to izrekne starac, zagrmî s lijeve strane
Nenadni prasak, kroz mrak zvijezda vine se s neba
Vukući za sobom luč i poteče s mnogijem sjajem.
Mi je vidimo, kako iznàd kućê spušta se naše
I u idejskoj kako planini sjajna se krije
Za sobom bilježeć put i daleko brazda se za njom
Sjaje, a sumporni dim u širini se okolo dimi.
To mi istom oca preokrene, diže se uvis,
Prozbori bozima riječ i pozdravi svetu zvijezdu.
„„Sad oklijevanja nema! Poved'te me, s vama ću svakud!
Očinski bozi, kuću i unuka čuvajte moga:
Od vas ovo je znak, u moći vašoj je Troja.
Sada ustupam, sinko, i svakamo rado ću s tobom““.
Tako reče, a prasak od ognja po zidima sve se
Jasnije čuje i požar vrućinu valja sve bliže.
„Deder se za moj vrat, oj dragi, uhvati, oče,
Mojih evo ti leđa, otežati trud mi taj ne će;
Bilo što bilo, iste obojici pogibli bit će
I spas obojici isti. Nek prati maleni Jul me,
A izdaleka neka slijedi moja nas žena.
A vi, oj momci, što velim, da uzmete u pamet dobro.
Izljezav iz grada ima brežuljak i hram starinskî
Boginje Cerere i pust, a uza nj čempres je stari,
Kojeg su pobožni oci od mnogijeh čuvali ljeta.

K tomu se mjestu skupit imamo koji odáklê.
Svetinje uzmi ti i Penate djedovske, oče!
Grijeh je taknut ih meni, što iz boja, iz krvi teške
Istom iziđoh, prije u vodi živoj se imam
Oprati ja““.

Eneja uprti oca, za ruku uzme sina, a Kreuza pođe za njima. Začuje se bahat nogu, Eneja u strahu udari stramputicom, a žena mu se izgubi. Nju pođe tražiti i dospije do svoje kuće, koja sva stoji u plamenu, a oko nje su neprijatelji. Odavde pođe dvoru Prijamovu i vidi plijen i roblje.

„Ja se što više tada uslobodim vikati u mrak,
Vika me stane jadníka po ulicah zovuć i zovuć
Ženu Kreuzu, opet i opet vičuć, — al' zalud.
Po svim kućama grada bez prestanka tražim je mahnit,
Kad li najednoć meni pred očima tužne Kreuze
Lik se pomoli i sjen, a veća bješe no prije;
Protrnem, u grlu zapne mi glas, naježi se kosa.
Tad mi progovori ona i tješit me stane ovako:
„„Kako ti hoće se, mili oj mužu, predavat se tuzi
Golemoj? Bez volje to se ne događa bogova višnjih.
Nije suđeno tebi, Kreuzu da vodiš odavde,
Također kralj ti to Olimpa ne dopušta višnjeg.
Dugo ćeš bezdoman biti po širokih pučinah ploveć.
U zemlju hespersku doć ćeš, u kojoj lidijski Tiber
Laganim talasima po rodnijem njivama teče;
Tamo te čeka veselje i kraljevstvo, kraljevskog roda
Čeka te žena. Nemoj Kreuzom zà drâgôm plakat!
Ne ću mirmìdônskîh ja ni dolopskih vidjet gradova
Ponosnih, niti ću ići sužnjevati ženama grčkim
Dardanka ja i Venere snaha.
A sad da si mi zdrav i ljubi našega sina!““
Kad to dorekne ona, tad ostavi mene — a plakah
I htjeh mnogo govoriti — pa zađe u tanahni uzduh.
Triput ondje joj vrat obujmiti rukama htjedoh,
Naprazno uhvaćen lik se iz ruku mi izvine triput,
Laganom vjetru sličan i krilatom presličan sanku.
Tako mi prođe noć, i k druzima svojim se vratim.
„Ali se začudim, kad tu množinu veliku nađem
Novijeh pratilaca, nagrnuše ljudi i žene,
Također momčad spremna da bježi, — ej tužna li mnoštva!

Sa svih se skupiše strana imutkom ï srcem spravni,
U kojegòd ih zemlje po pučini voditi hoću.
Iza vrhova Ide pomaljat se danica stade
I donositi dan, a Danajci pragove vrátâ
Podsjedoše i drže, već nade ne bješe spasu.
Uklonim tad se i oca ponesavši u goru krenem".

Treće pjevanje. Eneja pripovijeda dalje, kako je sagradio lađe i krenuo u svijet. Najprije stigne u Trakiju, gdje hoće da osnuje grad. Čupa na nekom humku mladice, da okiti žrtvenik, ali iz svake kaplje krv. Iz zemlje se začuje glas, koji oda, da je to grob Prijamova sina Polidora, koga je otac s blagom poslao tračkomu kralju Polimestoru, da ga othrani. Kralj ga ubije i blago zadrži. Trojanci mu naspu grob, prikažu žrtvu pa krenu na Del, gdje ih proročište Apolonovo svjetuje, da potraže staru majku. Na savjet Anhizov zapute na Kretu, jer odande potječe prvi kralj trojanski Teukar. Na Kreti stanu graditi grad Pergam, ali zavlada kuga i nerodica. Sad se Eneji u snu jave Penati i kažu, da je Apolon mislio Italiju, jer je odande praotac trojanski Dardan. S Krete stignu na otoke Strofade, gdje s krilatim nemanima Harpijama biju boj; jedna im proreče, da ne će naći doma, dok od gladi ne izjedu stolove. Zatim prođu Jonskim morem i stanu u Epiru, gdje zateku Prijamova sina Helena i Hektorovu ženu Andromahu; bili su roblje sina Ahilejeva Neoptolema, a poslije smrti njegove naslijedili ga u kraljevstvu. Helen proreče Eneji budućnost i opomene ga, čega da se putem čuva. Na daljem se putu sretno ukloni Skili i Haribdi pa stigne k Etni. Noć provedu u strahu od vatre iz Etne, a sjutradan im dođe zaostali drug Odisejev Ahemenid i ispripovijeda, što je Odisej doživio u pećini Polifemovoj. Uto opaze izdaleka Polifema pa u strahu otplove s Ahemenidom. Čuje ih slijepi Polifem i digne viku, a Kiklopi navale na obalu. Eneja sretno umakne i stigne u Drepan, gdje umre Anhiz. Zatim krene u Italiju, ali ga bog zanese u Kartagu. Tim se završuje pričanje Enejino.

Četvrto pjevanje.

(1.—5., 74.—80., 84.—89., 222.—280., 285.—319., 331.—361.)

Ali kraljicu muka već odavno nemila boli,
Ranu u žilama krije i osvaja tajni je oganj.
U pamet dolazi njoj junakova hrabrenost velja
I rod mu slavni; obraz u grudma joj utisnut njegov
Stoji i besjede sve, i počinut ne da joj muka.
Kraljica vodi Enèju po gradu i sidonsko blago
Njemu pokazuje i grad, što pripravno putnike prima.
Počinje besjedit što, al' zapinje u pola riječi;
Kada već izmiče dan, na gozbu poziva opet,

Iznova smetena hoće da jade ilijske sluša,
Opet ne odvraća pogled od obraza pripovjedáča.
Kad se već raziđu gosti, na krilu Askànija drži
Óčinim svladana licem, — da prevari golemu ljubav.
Počete kule se uvis ne uzdižu, momčad se koplji
Ne vježba i ne sigùrâ ni luke ni obrane za rat;
Prekinuti su posli te stoje i veliki, strašni
Zidi i lazila, što se uzvisuju do neba uvis.

Glas o ljubavi Didone i Eneje dopre do getulskoga kralja Jarbe, koji je Didoni dao zemlje za grad i htio se njom oženiti, ali ga je odbila. Jarba se potuži Jupiteru, koji ga usliši.

Jupiter tad Merkuriju reče i naloži ovo:
„Idi i Zefire, sine, pozovi, na krilma se spusti
Dardanskom vojvodi, koji u tirskoj stoji Kartazi
Zà gradove ne mareć, što dade ih njemu sudbina;
Reci i besjedu moju po uzduhu brzom odnesi.
Prekrasna njegova mati obrèkla mi nije ga takvog
Nit ga je dva puta za to iz oružja grčkoga spasla,
Već da će vladati punom gospodstva i ljutom u ratu
Italskom zemljom, da će od koljena Teukrova starog
Rod izroditi on i čitav pokoriti svijet.
Ako se on ne potpaljuje slavnom budućnosti takvom
Te se ne muči sam za svoju diku, — al' otac
Zašto da zavidi sinu Askàniju tvrđave rimske?
Što nakanjuje? Kakva u narodu tuđem ga drži
Nada, te ne misli porod na auzonski, lavinska polja?
Neka otplovi, tako odlučih, to mu dojavi!"

Reče, a sin se spremi pokorit se velikom ocu.
Najprije potplate zlatne Merkùrije na noge sveže,
Koje ga nose u visu na krilima, bilo nad morskom
Pučinom, bilo nad zemljom, ko vjetar kad žestoko duva.
Palicu uzme tad; njome iz Orka blijede duše
Jedne izàzîvâ, jedne u Tartar nemili prati,
Daje i uzima san i mrtve otvora oči.
Pliva kroz oblake mutne i nagoni vjetrove njome;
Već on leteći spazi vrhunac i pleći strme
Atlanta kršnoga, koji podupire tjemenom nebo,
Atlanta, komu obrásla omòrikama je glava,
Te je oblaci tmasti okružuju uvijek, i dažd

Bije je i vjetri, snijeg po plećima njemu se sipa,
S čeljusti starčeve teku rijeke, brada mu strši,
Skrkla se ledom. Tud se Kilènjanin jednako trepteć
Uzvine i stane tu, a odátlê se baci naglàvcê
U vodu kakono ptica, što leti okolo žala,
Oko ribljivih hridi u nizi uz vodu samu.
Upravo tako med zemljom i med nebom lećaše djetić
Kilenski k libijskom žalu pješčànômu, rezaše vjetre
Od djeda po majci leteć. Kilenjanin nogama svojim
Kako se krilatima dotàče kôlîbâ, spazi
Kule gdje gradi, kuće obnovljuje ondje Enèja
Opasan mačem, na kojem od jaspisa žutog su zvijezde,
S njegovih spušta ramena se plašt, što grimizom gori
Tirskim, — plašt mu je taj Didona načinila za dar
Bogata kraljica, tankim provúkla pređu je zlatom.
Odmah Eneju salètî: „Kartágê visoke sada
Udaraš temelje ti i sluga ženina gradiš
Lijep grad, ej s uma kolikô si smetnuo svoje
Kraljevstvo i svu snagu! S Olìmpa me vedroga šalje
K tebi bogova kralj, što nebesa ì zemlju kreće
Voljom; kroz brzi uzduh zapovijeda ovo ti javit:
„Što nakanjuješ? Zašto u libijskoj dangubiš zemlji?
Ako ne mariš sam za diku budućnosti takve,
Ako se mučiti ne ćeš za svoju hvalu, al' misli
Na sina, koji ti raste, na Jula, i čemu se nada
Baštinik on, što rimska i italska čeka ga zemlja!"
Kad to Kilenjanin svojim izgovori ustima, tad se
Ne čekav odgovora od pogleda smrtnih ukrade,
Ispred očiju prhne daleko u tanahni uzduh.
Kad to Eneja vidi, ko smušen tu zanijèmî,
Od strâ mu digne se kosa, a u grlu zapne mu riječ.
Sada ovamo brzu, sad onamo cijepa miso,
On se svakamo mišlju zalećuje, prevrće svuda.
Napokon nađe u tom kolebanju mnijênje ovo:
Mnesteja, hrabrog Seresta pozove i još Sergesta,
Tiho nek spremaju lađe i drugove k obali kupe,
Neka oružje spreme, al' taje novosti uzrok;
A kad ne bude više ni slutila dobra Didona
Niti mislila, da se tolikâ raskida ljubav,

Onda će on pristupiti k njoj i gledati način
Valjan i najbolji čas za razgovor. — Brže se oni
Veselo pokore svi i izvrše, što im se reklo.
Ali kraljica varku — tä tko će prevarit onu,
Kojano ljubi? — spazi i osjeti gibanje, koje
Istom je imalo biti, sigurnosti same se bojeć.
Mahnitoj kleta je Fama dojavila, da se orùžâ
Brodovlje, plovba sigùrâ. Didóna luda, bijesna
U vatri leti po gradu ko tijatka, svetinje kad se
Izvade, na ciku „Bakho!" kad započnu orgije — svakog
Trećeg slave se ljeta — Kiteron kad ob noć ih zove.
Napokon riječi ove Eneji reče Didona:
„Mislio, nevjero, ti si, zatajiti da se zločinstvo
Dade tolikô? Htio iz moje si zemlje otići
Tajno? Zar ljubav te moja ne drži ni desnica data
Ni Didona, koja od nemile umrijet će smrti?
Lađe si spremati stao, a sada je zimsko vrijeme.
Sjever baš sada drži, i u more ti se sad žuriš
Okrutniče? Da tuđa ne valja ti tražiti polja
Ì stâne neznane, da još cijela stara je Troja,
Bi l' ti po moru burnom u Troju plovio sada?
Bježiš od mene? Aj ovih ti suza i desnice tvoje,
Kada već ništa drugo ne ostavih sebi siroti,
Tako ti našega braka i započete već svadbe,
Ako sam dobro ti kakvo učinila, ako ti štogod
Bijaše drago od mene, ded smiluj se na dom, što pada;
Ako se daješ umolit, okani se, molim te, toga!"
Reče mu, a on na ùmu držéći, što Jupiter javi
Ne makne očima i bol u duši stiskaše tvrdo.
Napokon prozbori malo: „Oj kraljice, nigda zatajit
Ne ću da meni si ti veòma učinila mnogo,
Kôliko možeš samo izrèći; ne će me nigda
Mrzit Elìsê se sjećat, dok za se znam i u meni
Duh dok tijelom vlada; govorit ću malo o stvari.
Ne vjeruj, ne mišljah kradom odbježati, nigda nijesam
Lučeva spominjo bračnih, ne dođoh za savezom takvim.
Da je po odluci mojoj sudbina mi pustila živjet,
Da sam poslove mogo po svojoj urediti volji,
Bio bih osto u Troji pri grobima dragijeh mojih,

Prijamovi bi dvori cijèli stajali, Pergam
Svladanom narodu digo od moje bi opet se ruke.
Ali u italsku zemlju Apolon mi grinijski reče
Polazit, isto reče i likijsko proroštvo meni,
Tamo mi ljubav je, tamo domaja. Kule Kartage
Ako su tebi mile Feničanki ĩ poglêd grada
Libijskog, auzonsku čemu Trojancima zavidiš zemlju?
I nama slobodno bit će, da kraljevstva tražimo tuđa.
Kôliko puta mrakom i rosom pokrije zemlju
Noć, i koliko puta zvijezde ognjene sinu,
U snu me zabrinut lik Anhízov opominje, straši;
Tako Àskanije sin i nepravda milome čedu,
Komu Hespèriju, dana sudbìnôm otimljem polja.
A sad glasnik mi božji od samoga Jupiter-boga —
Tako mi moje i njegove glave! — po uzduhu hitrom
Dojavi nalog; boga u vidjelu jasnome vidjeh
Sâm, gdje ulazi u grad i ovima ušima čuh ga.
Žalbama više ne draži ni mène ni sebe; — od svoje
Volje ne idem u italski kraj".

Didona se potuži na kruto srce njegovo i bijesna pobjegne. Još jednom ga pokuša preko sestre Ane namoliti, da ostane, ali ne uspije. Kad Eneji Merkurije po drugi put donese Jupiterovu poruku, spremi se brže na put, a Didona popne se u očajanju na lomaču, koju je dala naslagati, i probode se mačem.

Peto pjevanje. Eneja plovi, a lomača gori. Prispije u Siciliju, gdje ga ljubazno primi Akest. Eneja slavi godišnjicu smrti oca Anhiza pa prinosi na grobu njegovu žrtvu i priređuje igre. Junaci se ogledaju u veslanju, trčanju, šakanju, strijeljanju i igri na konju. Međutim nagovori po lukavstvu Junoninu Irida Trojanke, kojima je dugo putovanje po moru već dosadilo, — da lađe zapale. I tako izgore četiri lađe, a ostale spase Jupiter spustivši naglu kišu. Obnoć se Eneji u snu ukaže Anhiz pa ga svjetuje, da žene i nejake starce ostavi u Siciliji, a s momčadma da otplovi u Italiju i otide k Sibili, koja će ga odvesti u podzemni svijet, gdje će mu on pokazati potomke. Eneja ostavi u Siciliji žene i starce pa s junacima krene u Italiju. Na putu zaspi krmilar Palinur, padne u more i utopi se.

Šesto pjevanje.

(42.—109., 124.—155., 237.—263., 268.—285., 290.—362., 384.—437., 440.—444., 450.—478., 491.—579., 628.—647., 652.—665., 679.—718., 752.—759., 788.—800., 808.—885., 893.—901.)

Eneja doplovi u Kumu i pođe k Sibili.

Golema usječena u pleći je eubejskog brda
Spilja, u koju vrata i ulaza stotinu vodi,
Proroštva prodiru otud Sibilina u sto glasova.
Kada do praga dođu, — „Vrijeme je", djevica reče,
„Pitat budućnost. Evo gle bog!" Dok govori tako,
Promijeni se lice i boja pred vratima njojzi,
Kosa se raskušlja njena, a grudi joj dašću i srce
Stalo se pomamno ljuto nadímati; veća je vidjet,
Glas joj smrtnički nije; zadahnulo sad je božanstvo
Izbliza nju. — „Zar, Trojanče ti još, Eneja, ne ćeš
Molit se, zavjete činit? Otvorit ne će se prije
Velika vrata hrama, što strepi". — To kad im reče,
Umukne. Ledeni strah Trojancima kroz kosti tvrde
Prođe, a srcu tad iz dubine pomoli kralj se:
„Febe, smilovo ti si na trojanske svagda se muke,
Dardansku upravio strijelu ĩ rûku ti si
Parisu na Eakída; slijedeći tebe preplòvih
Mora, što velike zemlje okružuju, k narodom dođoh
Masilskim daljnim veòma, na pòlja, pred Sirtama što su;
Napokon italske zemlje, što uzmiče, hvatamo obrub;
Zao trojanski udes nek dalje nas ne prati više!
I vi bi pomilovat već imali pergamski narod,
Bozi i boginje sve, na Ilij koji i slavu
Dardansku mržaste velju. A presveta tĩ, što budućnost
Znadeš, o proročice, u Laciju daj da se Teukri
Nastane već i njihni Penati, što gonjeni blude;
Ta ja kraljevstvo tražim, što meni po suđenju patri.
Onda ću Triviji hram i Febu od mramora tvrdog
Zgradit i svetkovine urediti u slavu Febu.
Al' ćeš svetište i ti u kraljevstvu našemu imat,
U nj ću metnuti tajna rečénja i proroštva tvoja
Kazana narodu momu, posvetit ću birane ljude
Tebi, o blaga, tamo; al' nemoj na lišće pisat
Proroštva, da ne raznesu ko igračku vjetri ih brzi;

Proriči, molim te, sama!“ Tad dovrši besjedu svoju.
Al' se još proročica pokorila u spilji nije
Febovoj moći, već bjesni strahovito, hoće da boga
Veljeg istrese iz grúdî, al' usta joj divlja sve većma
Feb ukroćuje, silu obuzdava, stiskuje, ravna.
Već se golemih sto od hrama otvorilo vrata,
Sama od sebe, i nose Sibiline u uzduh riječi:
„O ti, koji si zla se natrpio po moru dosta,
Još te čekaju veća na suhu; Dardánci će tvoji —
Nek te ne bude strah — u lavinsko kraljevstvo doći,
Ali će žaliti, što su i došli. Ratove vidim,
Ratove strašne i Tiber gdje mnogom pjeni se krvlju.
Tamo ćeš imati Ksant i Simois ì tâbor dorski;
Već se je drugi Ahil u Laciju rodio tebi,
I on je boginjin sin. Za Teukrima ì tamo svuda
Pristajat će Junona; a ù nuždi kojem li ne ćeš
Italskom plemenu ti se i kojemu gradu li molit!
Uzrok će nesreći biti i opet tuđinka žena,
Al' ti ne uzmiči zlu, već izlazi smjelije preda nj,
Nego te pusti sudbina. A otkle se najmanje nadaš,
Doći će spasenje tebi; iz grčkoga jednoga grada“.
Eto riječima takvim iz svetišta proroštva strašna
Kumkinja naviješta Sibila, sve spilja se ori,
Istinu miješa tamom, — i mahniticu Apòlôn
Tako uzdama bije i ostanom pod srce bode.
Kada popusti bijes i umire usta se divlja,
Prozbori junak Eneja: „Od nevolja, djevice, tih se
Nova ni nenadna vrsta ni jedna ne javlja meni,
Sve ih pred oči uzeh i razmislih sve ih u duši.
Jedno te molim: kažu, da ovdje su podzemnog kralja
Vrata i bara mračna, gdje prodire Aheront-voda,
Tuda nek slobodno pođem pred lice ì pòglêd dragog
Oca; pokaži mi put i otvori sveta mi vrata!“
Tako se moljaše on i držaše oltar, te opet
Prozbori proročica: Oj Trojanče, sine Anhízov,
Porode krvi božànskê, u Avern lako je saći,
Vrata su otvorena danònoćno crnoga Dita;
Ali je posao mučan povratit se òtud i doći
Nà gôrnjî uzduh. Samo ljubimci Jupiter-boga

I sini mogoše božji i oni, koje je uvis
Vatreno jùnâštvo diglo. Jer okolo šire se šume
I crnim zavojem tekuć okružuje Kokit-rijeka.
Ako već volju imaš i želju tolikû u duši,
Da u Stigijsko dvaput zaplòvîš jezero, dvaput
Crni ga ugledaš Tartar, i godi l' ti trudit se odveć,
Čuj bar, što imaš prije učinit! Na sjenastom drvu
Zlatna se krije grana sa gipkimi ogranci, s lišćem,
Podzemnoj posvećena Junoni. Odàsvud je gajem
Sakrita, te je opkoljuje mrak i doline tamne.
Prije u dùbljine zaći zemàljskê nije moguće,
Dokle ne otkine tko zlatolistu mladicu s drva:
Krasna Prozèrpina hoće, da na dar to joj se nosi.
Kada se otkine jedna, pokazuje druga se grana
Zlatna za njom, i šiba ulistâ jednakog kova.
Gledaj visoko dakle, i kada ugledaš granu,
Otrgni rukom je pravo, jer ako te zove sudbina,
Dat će ti sama se lako, a drukčije nikakvom snagom
Ne ćeš je svladati moći ni željezom odsjeći tvrdim.
K tomu ti mrtav — jao ne znadeš — prijatelj leži,
I on tijelom svojim oskvrnjuje brodove tvoje,
Dok ti savjeta pitaš i vrzeš se mojem po pragu.
Najprije mjesto mu nađi i u grob njega sahrani!
Crno dovedi blago, to pomirna neka je žrtva!
Tako ćeš gajeve stiške i carstvo nepristupno živim
Ugledat moći“. Reče i stisnuvši usta ušútî.

Vrativši se natrag nađe Eneja mrtvo tijelo svoga druga Mizena, koji se utopio. Dok njegovi junaci u šumi sijeku drva za lomaču, nađe on zlatnu grančicu, za koju mu je govorila Sibila. Onda spali i pokopa Mizena i zaputi sa Sibilom u podzemni svijet.

Visoka, strašna, grotlom sa širokim pećina bješe
Strma, mračni je gaj okružívo i jezero crno.
Nikakva ptica nije prekò njê preletjeti mogla
Veselo krilima svojim; ždrijela iz crnoga takva
Para je izlazila i k nebeskom vila se svodu.
Najprije svećenica dovede ovamo četir'
Junca crnijeh leđa i čela im oblije vinom,
Izmed rogóvâ dlake iščùpâ najgornje pa ih
Baci u vatru svetu — žrtvènî prvi to dar je —

I gospodaricu neba i podzemlja Hekatu zove.
Momci zarežu ozdo i u zdjele hvataju toplu
Krvcu, a sam Eneja crnorunu zatijem ovcu
Materi Eumenídâ i njezinoj velikoj sestri
Zakolje mačem, a tebi, Prozèrpina, jalovu kravu.
Onda podigne noćne oltare stiškomu kralju,
Zatim čitave junce u oganj s njihovim mesom
Baci i masno ulje na utrobu lijeva vruću.
Kada se rodi sunce i zasja njegovo svijetlo,
Gle pod nogama zemlja zatutnji, vrhunci planine
Stanu se njihat i čuje kroz mračak lavež se pasa —
Boginja eto! „Bježˈte, nepòsvêćenî daleko“,
Poviče proročica, „iz gaja se svega uklonˈte!
A ti na put korači i izvadi iz kora gvožđe,
Sada junaštva treba, Eneja, ì srca hrabrog!“
Tako u zanosu reče i otvorenu se spusti
U spilju, a on krene za vodiljom junačkim krokom.

Iđahu oboje noćnom samoćom kroz sjen, po domu
Praznome boga Dita, po onom bestjelesnom carstvu;
Takav je po šumi put, kad nesigurno svijètlî
Oskudno mjeseca svijetlo, kad Jupiter zastre nebesa
Mrakom i crna noć kad boju stvarima uzme.
Ispred predvorja samog na Orkova ždrijela početku
Jad i osvetne Brige na odrima svojima leže,
Blijede Bolesti stanuju tu i žalosna Starost
I Glad, na zlo potùtkâč, i grdna Nevolja i Strah,
Prilike pogledati strahovite, ì Muka i Smrt;
Dalje Zloradost stoji i Smrti rođeni bratac
San, a smrtonosni Rat nasuprot stoji na pràgu,
Željezne sobe su tu Eumenídâ i Nesloga luda,
Koja je ù kosu zmijsku uplèla krvave trake.
Golemi sjenati brijest u sredini raširio stare
Grane je kao ruke; po njemu, veli se, Sanci
Ništavi stoje i krije po jedan se pod svakim listom.
Zvjerovi nakazni se i različni nalaze mnogi.
Pograbi mač Eneja u strahu nenadnom tome
I svijem, kojeno sreta, oštrice okreće golo;
Pa da mu vodilja vješta ne rèčê, da tanki životi

Tijela nemaju tî, već oblikom obviti pršu,
On bi navalio te bi raspršao željezom sjenke.

Ovdje je put, što vodi u Tartar k Aheront-vodi,
Koja je blatna i mutna, a vrtlog joj strašne dubinê
Šumi i sav izbacuje svoj pijesak u Kokit.
Grozni prevozilac Haron strahovitom pokriti haljom
Tim je rijekama čuvar; sijeda je njegova brada,
Čupava ì vrlo gusta, u ognju stoje mu oči,
Prljavi plašt mu visi s raménâ zavezan u čvor.
Motkom lađicu goni i pazi na njezina jedra,
Pa u rđavom tome u čamcu vozi tjelesa;
Starac je već, alˈ snage je bog u staròsti još čile.
Ovamo naviraše množina k obali silna:
Ljudi i žene, hrabri junaci, što svršiše život,
Djevojke neudate, dječaci i momci, pred licem
Koji su roditéljâ na lomaču metnuti mladi.
U tolikôme mnoštvu, kad jesen prvom zahlàdnî,
Pada po šumi lišće, i od mora debelog ptice
Prema zemlji se tako gomilaju, kada ih zima
Preko pučine pogna i tjera u krajeve tople.
Svi tu stoje i mole, da Haron ih odmah preveze,
I ruke pružaju k njemu želéći na obalu drugu.
Ali prevozilac mrki sad ove prima, sad one,
Druge pak tjera daleko i odbija ih od žala.
Čudi se tomu Eneja i dirnut tome budući
Vrevom zapita: „Reci, oj djevo, što duše te hoće?
Čemu lˈ je naloga ta kod rijeke? Zašto li jedne
Odlaze s žala, druge po vodi veslaju sivoj?“
Vremešna svećenica progovori ukratko njemu:
„Sine Anhízov, pravo i istino čedo božànskô,
Kokita dubokog vidiš vodurinu i bare Stiksa,
Kojeg je svetošću bogove strah da zakunu se krivo.
Sve su jadnici ti to, što pokopani nijesu,
Ono je prevoznik Haron, a koje prevozi, ti su
Sahranjeni; jer nitko prijeći ne može strašne
Obale ì šûmnê vode, dok nijesu mu kosti u zemlji;
Stotinu lutaju ljeta i lepeću okolo žala,
Tad im se napokon dâ, te nä vode žuđene dođu“.
Sin tad Anhízov stane i ustavi korake misleć

Mnogo u duši i žaleć sudbìnu nesrećnu takvu.
Žalosne ugleda tamo i lišene pogrebne časti:
Likijskih brodova vođu Orònta i s njim Leukàspa;
Kad su brodili oni od Troje po moru burnom,
Jug se obori na njih i utopi lađu i ljude.

Kad ali gle Palinura krmára gdjeno se miče,
Koji je nedavno gledo zvijezde od Libije brodeć
Te se izvalio bio sa krme i pao u vale.
Čim ga Eneja tužna prepòznâ u tmini gustoj,
Prvi mu prozbori: „Koji, oj Pälinûre, te meni
Bog je oteo pa te utopio moru u srijedi?
Deder mi kazuj! Jer prije Apòlôn mi nikada nije
Slago, a sada me jedan prelástio odgovor njegov.
Veleć za tebe da ćeš putovati po moru zdravo
I doć do auzonskih međa. A zadana to li je vjera?“
Nato će onaj: „Nije, oj vojvodo, sine Anhízov,
Tronog ti slagao Febov, utopio niti je mene
Bog u vodi, već korman, na kojem po odredbi pomno
Stražah i upravljah plovbom, odvalio strašnom se silom,
Te s njim se sruših naglàvcê. Ej nemirnog tako mi mora,
Za se nijesam se ja tolikô bojao samog,
Samo da lađa tvoja bez naprave i bez krmara
Stradala ne bi, gdje se tolikî dizahu vali.
Tri me je burne noći po vodi beskrajnog mora
Žestoki nosio jug i jedva četvrti danak
Ugledah italsku zemlju sa vrha visokog vala.
Pomalo plivah k zemlji i siguran bjeh već na žalu,
Ali okrutni narod, kad težak u ruhu mokru
Rukama hvatah i grljah gredòvitî podanak brda,
Navali oružjem na me držéći, da plijena pun sam.
Sada me vali nose i bacaju vjetri od žala.

Palinur moli Eneju, da mu tijelo sahrani ili da ga povede preko Aheronta. Sibila ga utješi, da će ga ljudi sahraniti, a ono će se mjesto po njemu prozvati (misli glavicu Palinur). Palinur se tomu obraduje.

Pöčetî produlje put i k rijeci se približe zatim.
Kad izdaleka ih vala sa stigijskih ugleda brodar,
Tihim gdje stupaju gajem i k obali korake kreću,
On im progovori prvi i okosi na njih se oštro:
„Tkogod si da si, koji k rijeci oružan našoj

Dolaziš, reci, što hoćeš, al' otud, i ustavi korak!
Sna, uspavljàčicê noći i sjenâ mjesto je ovo;
Ne mogu živa tjelesa u stigijskom vozit se čamcu.
Alkid kad ovamo dođe, Piritoj kad dođe i Tesej,
Na radost svoju nijesam na ovoj ih primio vodi,
Premda su sinovi bili božànskî, nedobitni snagom.
Čuvar je tartarski drhto pred kraljevim prijestoljem, al' ga
Alkid odvuče otud i okova lancem, a druga
Dvojica gospođu htješe iz Ditove ložnice odvest“.
Amfriska proročica odgòvorî ukratko njemu:
„Nema namjere zle, oj ne boj se, ovdje nit ovo
Oružje udarit hoće; nek ù spilji golemi stražar
Svojoj dovijek laje i plaši beskrvne sjenke,
Neka Prozèrpina čista u domu stričevu stoji.
Oružjem, duševnošću Trojanac slavni Eneja
Silazi k ocu u Ereb k preìspodnjîm sjenkama evo,
Ne može l' duševnosti tolikê te ganuti primjer,
A ti ćeš granu ovu prepoznat.“ Pa pokaže granu
Skritu pod haljinom dotad, te gnjevljivo burno se srce
Smiri i šuteći dalje i čudeć se časnomu daru
Šibe sudbonosne, koje već odavno vidio nije,
Okrene crnjkastu lađu i pođe k obali Haron.
Zatijem rastjera duše, što sjeđahu dugih po klupah,
Prostor na palubi stvori i onda u korito primi
Golemoga Enèju. Zaječi pod teretom čamac
Pleteni i mnoga voda kroz rupice navali u njga.
Napokon prebrodi zdravo sa proročicom, s junakom
Pa ih u zèlenkastôm u rogozu pusti i blatu.
Lavežom iz žvala triju po ovome kraljevstvu laje
Golemi Kerber i grozan nasùprotnôj ù spilji leži.
Vidjevši proročica, na vratu mu da se već zmije
Dižu, baci mu kolač uspavljivi od meda spečen
I od vradžbinskih trava, a Kerber gladan, bijesan
Sva tri razvali grla i uhvati kolač te grozna
Protegne leđa po zemlji i čitavom pruži se spiljom.
Čuvar zaspavši tako, Enèja s žala rijeke,
S koje povratka nema, na ulazu nađe se brzo.
Odmah se glasovi tamo na pragu samome čuju,
Silno se cviljenje čuje, jer plaču dušice djece,

Koju je crni dan života lišio slatkog,
Materi ugrabio i bacio u smrt ih ljutu,
Do njih su, koji su krivu na tužbu kažnjeni smrću:
Al' sva mjesta je ta odredio ždrijeb i sudac;
Glavar sudaca Minos potresuje žaru i u skup
Šutljive saziva suce, istražuje krivnje, živote.
Najbliže zatijem stoje jadníci, koji su sebi
Sami zadali smrt ne sakrivivši ništa, već siti
Žića pogubiše duše; al' sada kako bi htjeli
Nà gôrnjêm trpjet svijetu siromaštvo ì muke teške!
Jadikova se polja — jer takvim ih imenom zovu —
Tu pokazuju blizu, gdje na sve pukla su strane.
Koje je ljuti otrov rastočio ljubavi teške,
Tu se smucaju tajnim po stazama; mrčeva šuma
Odsvud ih krije, jad ih ni mrtvih ostavit ne će.
Med njima šeće Didona Feničanka pò šumi veljoj
S još nezaraslom ranom. U koji časak je do nje
Stao junak Trojanac i ugledo tamnu je kroz mrak,
Ko što kad vidi tko u mjesecu prvijeh dana,
Il' mu se čini, da vidi pomaljat se kroz oblak mjesec.
Prolije suze pa joj ljubažljivo prozbori ovo:
„Dakle me istinit glas, oj Didona nesrećna, stiže,
Da si mrtva i svojim da mačem pogubi sebe?
Ja sam li uzrok ti smrti? O jaoh! Tako mi zvijezda,
Tako mi višnjih i vjere, pod zemljom ako je ima:
Nerado pođoh ja od obala, kraljice, tvojih,
Već mi bogova moć zapòviđe krenuti otud,
Koja me nagoni ovim med sjenama stupat, po ovom
Gnusu, truhležu, tamnoj po noći; mogo nijesam
Vjerovat, da će te odlazak moj rastužit tolikô.
Stani i pogledu mom se ne kradi! Od kog li bježiš?
Ovo je zadnjom, što daje sudbìna mi s tobom govorit!“
Takvim riječma je nju ublažiti gledo Eneja
Lijući suze, a ona ijètka je ì ljûto gleda,
Od njeg je okrenuta oborila na zemlju oči.
Nije joj progovor taj promijeniti mogao lica,
Kao da tvrdi kremen il' marpeska hridina stoji.
Napokon trgne se ona i neprijazno uteče
U sjenoviti gaj, gdje muž joj negdašnji Sihej

Jadima jednak je njoj i ljubav joj ljubavlju vraća.
Nemila njezina smrt Eneju jednako boli,
Suzama on je daleko na odlasku prati i žali.
I put produlji dani. Već dođu krajnja na pòlja
Odjelita, gdje kupe junaci se dični u boju.

Eneja vidi grčke i trojanske junake; Agamemnonova četa udari u bijeg, a neki ciknu sitnim glasom.

Dejfoba, Prijamu sina, Eneja ugleda zatim
Svega osàkaćena; i lice ĭ obje ruke
Grdno su nakažene, a glava je krnja, gdje nema
Jednog ni drugog uha, a ĭ nos je okresan ružno.
Dejfob dršće i gleda da strašne pokrije rane;
Jedva ga pozna Eneja i prozbori znanim mu glasom:
„Ubojni Dejfobe, stare oj potomče Teukrove krvi,
Komu se htjelo tebe da tako pedepše strašno?
Tko li ti smjede učiniti to? Do mène je došo
Glas, da u posljednjoj noći množinu poklav Pelazga
Lego si napokon trudan na zbrkanu rpu tjelesa.
Nato sam ja na žalu na retejskom nasuo praznu
Mogilu, ĭza glâsa povikao triput sam Mane.
Ime je tvoje tamo i oružje, kad te ne mògoh
Vidjet na polasku pa te sahranit u očinskoj zemlji“.
Nato će Prijamov sin: „Nijesi, oj prijane, ništa
Ti propustio, sve si učinio pokojnoj sjeni
Dejfoba. U zlo me ovo sudbina rinula moja
I Lakedèmônkin zločin, od koje ovo je spomen.
Znadeš, u naopakom veselju kako sprovèli
Zadnju smo noć, ta toga i odveć se moramo sjećat.
Kad se sudbonosni konj uzvinuo Pergamu na vrh
Noseći oružane pješake u sebi, tad ona
U kolu tobože žene po gradu vođaše, koje
Kliktahu orgije slaveć; stojeći među njima golem
Držaše luč i zvaše sa vrha tvrđe Ahivce.
Ja sam brigama satrt i sanan u ložnici tada
Nesrećnoj ležao, gdje me savlado je duboki, slatki
San, što mirnoj smrti veòma bijaše nalik.
Iz kuće oružje sve, dok spavah, čestita žena,
Ukloni i mač vjerni, što uz glavu stajaše, jami,
U dvor Menèlaja zovne za time i otvori kuću.

Što ću ti dalje govorit? U ložnicu prodru, potùtkač
Zli je s njima Eòlîd. Odmástite Grkom, oj bozi,
Sve to, ako je pravo za osvetu molbu izustit.
Al' ti sad meni reci, sudbìna koja te amo
Dönese živa? Možda zaluto si po moru brodeć?
Ili je nalog bogova to? Il' koja te sreća
Goni u ovu tamu, u dvore, gdje sunce ne sijâ?"
Dok taj trajaše zbor, već zora prolazeć nebom
Na kolih ružičastih prevalila pola je puta;
U tom bi potratili vrijeme možda cijelo,
Pratilica Sibila da ukratko ne opoménu:
„Noć, oj Eneja, hiti, a nama vrijeme u plaču
Prolazi; ovdje je mjesto, gdje u dvoje cijepa put se;
Desno do dvorova Dita velikog vodi, i staza
U Elizij nam njom je; a lijeva strana zločincem
Služi za kazan, ona u Tartar kleti ih vodi".
Dejfob će nato: „Ne srdi oj svećenice se velja,
Ja ću uklonit se, idem u tamu i ispunit broj ću;
Idi, oj diko naša, i bolja te pratila sreća!"
Tako reče i u toj riječi okrene korak.
Baci oči Eneja i nenadno pòd lijevôm hridi
Ugleda široke dvore, a trostruki pašu ih zidi,
Flegeton naokolo rijeka se tartarska vije
Žestoka, s plamima žarkim i hridine šumeći valja.
Sprijed su golema vrata i dovraci òd nada tvrdog,
Ne bi ih nikakva sila razoriti mogla čovjèčjâ
Željezom a ni božànskâ, a kula se gvozdena diže
Uvis; u zavraćenoj Tisifona haljini sjedi
Krvavoj, predvorje čuva ne spavajuć obdan ni obnoć.
Otud se stenjanje čuje i ljuti udarci zvižde,
Zveket se čuje gvožđa i lanaca, koji se vuku.
Tada stane Eneja i buku prestrašen sluša:
„Kakvi su zločini tu, oj djevice, kazuj mi, kakve l'
Kazni ih tište? Kakva l' do ušiju dolazi vika?"
Odvrati proročica: „Oj teukarski vojvodo slavni,
Na prag opaki nitko koráčiti ne može nevin;
Ali kad Hekata meni nad luzima dade avernskim
Nadgled, bogova kazni pokáza mi, provede svud me.
Nemilo carstvo je tu Radàmanta Gnosijca, koji

Kažnjiva i laži sluša i svakoga sili, da prizna,
Nà gôrnjêm što je svijetu zgriješio te je odgađo
Okajat do smrti kasne i tajio — veseo zalud.
Odmah osvetnica Tisifona udara krivce
Bičem pa im se ruga a zmije ù lijevôj ruci
Ljute pred njima maše i zove nemile sestre".
Sa škripom onda se istom strahovitom prokleta vrata
Otvore. „Vidiš li sad, na ulazu kakova tamo
Sjedi čuvarica? Kakva na pràgu li prilika straži?
Još goropadnija stoji unutra Hidra, u koje
Crnih je žvala pedeset; a Tartar širi se u mrak
I u dùbinu dvaput tolikô, kolikô imade
Do visa pogledati olimpskôg, do eterskog neba".

Sibila priča Eneji o kaznama pojedinih zlotvora.

Vremešna svećenica kad Febova iskaže sve to,
Reče: „Zaputi još dalje i početo djelo dovrši,
Žur'mo se! Zidove vidim, u kovačnici Kiklópâ
Koji su skovani, vrata nasuprot su svedena eno!
Tu nam je naloženo da ostavit dar svoj imamo".
Kada to reče, onda koračajuć jednako tamnim
Stazama prođu srednji kroz prostor i k vratima dođu.
Stupi na ulaz Eneja i vodom se okropi svježom,
Zatim na suprotnome na pràgu granu zabode.
To kad učine istom i boginji ostave dar već,
Uđu ù radosna mjesta, gdje ugodno se zeleni
Tratina gajeva srećnih, gdje blaženika je stanak.
Nad tim je poljima eter obilniji, koji ih kiti
Rumenju; svoje je sunce tu i svoje zvijezde.
Tu se u rvalištih po travi jačaju jedni,
Bojne se igraju igre i rvu se žutom u pijesku;
U kolu opet drugi poskakuju, pjevaju pjesme,
Tu se u haljini dugoj i svećenik nalazi trački,
Koji sad tèrzijânom bjelokosnim bije a sada
Prstima u sedam žica i skladnu ugađa pjesmu.
U zemlju koplja tu su zabodena, konji bez uzda
Po polju pasu kud koji. Junaci oružje kako
I kola ljubljahu živi i kako lijepe konje
Pasahu rado, sačuvali tu i pod zemljom su ljubav.
Lijevo ì dêsno gle po travi vidi Eneja

Druge gdje blaguju, pejan gdje veseo u kolu poju
U mirisavu lugu lovòrikovu, iz kojeg
Kroz šumu na gornji svijet obilati teče Erìdan.
Koji ranjeni biše u boju radi domaje,
Koji su svećenici života pobožna bili,
Koji proroci sveti i dostojni bili su Feba,
Koji su umjeće našli i život ljepšali njima,
Kojih se sjećaju ljudi zbog učinjenih dobara, —
Tijem je čelo svima obvijeno snježanim trakom.
Otac je Anhiz u to vrijeme daleko u dolu
Zelenom zaprte duše, što na svijet imahu poći,
Gledo i pomno razbíro i brojio čeljad je svoju
I svè unuke drage, u duši je sreću i udes
Svakoga promišljavo i značaj i junačka djela.
Anhiz kad ugleda, gdje mu po travi ususret Enèja
Dolazi, veseo starac tad obje raširi ruke,
Suze mu obliju lica i ovu izusti riječ:
„Dakle si napokon došo i duševnost tvoja odòlje
Teškome putu nadi po očevoj! Mogu l' ti, sinko,
Gledati lice, slušat i besjedit riječi znane?
Tako u srcu mišljah i nadah se tomu i brojah
Dane pa eto u čežnji se toj ne prevarih svojoj.
Preko kolikô zemalja i voda si prošao, dok si
Ovamo došo? Kroz koja si zla prebijao ti se?
Kòliko bojah se, da ti ne naudi libijsko carstvo!"
Al' sin će njemu: „Tvoja, oj oče, prilika tužna
Često se ukaza meni i nagna me, amo da idem.
Lađe mi stoje moru u tirenskom. Desnicu daj mi,
Oče, u desnicu moju, ne krati, tebe da grlim!"
Obilnim suzama pri tim riječima nakvasi lica,
Tri puta ocu vrat obujmiti rukama htjède,
Naprazno uhvaćen lik se iz ruku mu izvine triput
Laganom vjetru sličan i krilatom presličan sanku.
Uto u daleki dô Eneja pogleda i tu
Odijeljen ugleda gaj i grmlje šumsko, što šušti;
Ugleda letsku rijeku, što teče uz stanove tihe.
Oko rijeke puci i narodi premnogi lete:
Kao uz ljeto vedro po livadama kad pčele
Padaju nà cvijeće na različno, okolo bijelih

Liljana vrve, ï polje sve od zujanja ječi.
Vidjev iznèbuha to Eneja se uplaši, pita
Uzrok ne znajuć, što je, rijeke kakve l' su dalje,
Kakva l' je čeljad, što grne po žalu u tòlikôm mnoštvu?
Otac odgovori Anhiz: „Pri valima letske rijeke
To ti mironosnu vodu i dugi zaborav piju
Duše, kojim sudbina određuje druga tjelesa.
Njih sam ti hotio ja poimèncê davno pokazat
I po redu ti moj opisati naraštaj, da se
Više raduješ sa mnom, kad zemlju italsku nađeš".
Kad to iskaže Anhiz, povede Sibilu i sina
Usred velike vreve, gdje duše zuje, pa stane
Na brežuljak, sa kojeg preglédat će povorku dugu
Sprijed moći i lica, kad koje dođe, razmatrat.
„A sad neka ti kažem, kolikâ će pratiti slava
Dardanski naraštaj naš i kakve unuke imaš
Čekat od italskog roda; glasovite imena našeg
Neka ti pokažem duše i tvoju sudbinu ti rečem".
Najprije mu pokaže albanske vladare i Romula pa onda nastavi:
„A sad ovamo oči okreni i pogledaj ovaj
Narod — Rimljane tvoje! Gle Cezara i sve potómstvo
Julovo, koje će uspet do nebeskog svoda se veljeg.
To ti je onaj, koji obrèčen često je tebi
Cezar August, sin Božànskôga; zlatno će doba
Dati on latinskijem poljànama, kojima negda
Saturn vladaše bog; Indijánce, Garàmante on će
Sebi pokorit i zemlju raširit će iza zvijezda.
Sad već kaspijsko carstvo i zemlja meotska dršće
Čekajuć dolazak njegov prorèčen od bogova njima,
Nemirna ušća se sad već sedmogranog ljuljaju Nila.
Tko li je onaj dalje, što nosi svetinje — granom
Nakićen maslinovom? Al' kosu i kličavu bradu
Poznajem rimskoga kralja, utvrditi koji će prvi
Zakonma grad. Iz Kure iz malene doć će i zemlje
Uboge on na veliku vlast. Slijediti njega
Tul će, koji će mir domaje razorit, junake
Mlitave i čete, što se odlučiše pobjede stjecat,
On će na oružje dizat. Za Tulom obijesni malo
Dolazi Ank, što već sada i odveć je narodu mio.

Hoćeš Tarkvinije kralje da vidiš i ponosnu dušu
Bruta osvetitelja, što preuze prutiće? On će
Prvi konzulsku vlast i sjekire dobiti ljute
Pa će poradi krasne slobode kazniti smrću
Sinove svoje, kad stanu da metež u državi dižu,
Nesrećnik! Štogod o tom potomci mislili djelu,
Slave će golema želja pretegnut i ljubav k domaji.
Decije pogledaj dalje i Druze, sa sjekirom ljutom
Gledaj Torkváta, Kamila, što bojne znakove vraća.
A dvije one duše, što vidiš u oružju kako
Jednakom sjâjû, sad složno, dok tmina ih pokriva, stoje;
Al' kad na svijetlo dođu života, kôlikê jao
Među se oni će rate, poklaća i bojeve dizat!
S' alpinskih bedema slazit će tast i s Monékove kule,
S neprijatèljskima zet će od istoka četama doći.
Nemojte, djeco, srce na tôlikê navađat boje,
Nemojte òkretat silu i snagu o grud domaje!
Daj ti smiri se prvi, s Olimpa lozu što vučeš,
Oružje baci, krvi oj moja!
A na Kapitôl će onaj na visoki vozit se, pošto
Pobjednik osvoji Korint i razbije slavno Ahivce.
Onaj Mikénu će grad Agamèmnonov satrt i Argos
I Eakída, potómka Ahila ubojnog, svladat,
Okaljan hram će Minèrvin i trojanske stare osvetit.
Tko će prećutjeti vas, oj Katone velji i Kose?
Tko li koljeno Grakha il' zator Libije, munje
Ratne, dva Scipiona? Fabricija, koji je bogat
U malu? Tko l' će mimóći Serana, što sije na brazdi?
Kud me vučete trudna, oj Fabiji? Maksime tu si,
Koji spasavaš sam oklijevanjem državu našu!
Drugi će meklje mjed izrađivat, da diše životom,
Dopuštam, — te će živa iz mramora lica izvodit,
Bolje u parbama znat će govorit i putove neba
Crtati štapićem znat će i javljati rođaj zvijezda,
Al' ti, oj Rimljanine, nad narodi vladati znadi —
To će ti umjeća biti — i postavljat uredbe mira,
Pokorenima praštat a prkosne znadi ukròtit!"
Čudi Eneja se, čudi Sibila, a Anhiz će dalje:
„Gledaj eno Marcela, gdje dično s vojvodskom stupa.

Odorom i sve junake nadvisuje pobjednik glavom!
Taj će državu rimsku utvrdit, u velikom kad se
Metežu nađe, Punce i mutljivce Gale će sart.
Dobitu odoru treću Kvirínu će ocu posvetit."
Zapita tada Eneja — jer s ovim zajedno vidje,
Mladić gdje ide divne ljepote u oružju sjajnom
Ali je turovna čela, oborio oči i obraz:
„Tko je ono, o oče, što tako prati junaka?
Je li mu sin il' od unuka tko iz plemena veljeg?
Kako mu pratnja buči! I kako je glavit! Al' nòćca
Crna nemilim mrakom obuhvaća njegovu glavu!"
Anhiz otac Eneji odgòvorî lijući suze:
„Za žalost veliku tvojih, o sinko, nemoj me pitat!
Toga će zemlji sudbina pokazati samo, a ne će
Dat joj ga dugo. Prejak, o bogovi, rimski bi narod
Vama se činio, kad dar i ovaj svojim bi zvao.
Kolik će jauk ljudî pri gradu velikom slušat
Martovo polje, a ti, o Tibere, kolik ćeš sprovod
Gledati tekući uz novi grob! Od ilijske krvi
Nema mladića, koji u nade bi digo tolike
Latinske djedove; takvim podičiti drugim se sinom
Ne će romulska zemlja. Ej duševnost njegova, vjernost
Ej starìnskâ, u boju ej nèdobîta mu desna
Ruka! Nitko se ne bi bez nesreće primako njemu
Oružanu, il' išao on na dušmane li pješke
Il' bô ostrugom konja u bedro, koji se pjeni.
Mladiću tužni, sudbinu da ljutu razbiješ kako,
Marcel ćeš biti. Pune donesite liljana ruke,
A ja ću ružične sipat cvijetke, da unuka dušu
Tim bar razveselim darom i dužnost učinim sitnu!"
Dvoja su vrata sna, i jedna su, kako se veli,
Rožana; sjenkama pravim izaći kroz njih je lako.
Od sjajne načinjena bjelòkosti druga su vrata;
Kroz njih lažljive sne podzemáljci na svijet šalju.
Dotud isprati Anhiz Sibilu i svojega sina
Besjedeći pa tad ih kroz vrata bjelòkosna pusti.
K lađama zaputi odmah Enèja i k društvu se vrati,
Pa uz obalu pravce zaplòvî kajetskoj luci.
Bace sidro od bàša, a krme na obali stanu.

Sedmo pjevanje. Na daljem putu umre Enejina dadilja Kajeta. On je pokopa i nadjene mjestu ime Kajeta. Odande se proveze pored dvorova vračarice Kirke, iz kojih su se čuli lavovi, medvjedi, vuci i svinje; dospije u rijeku Tiber. U Laciju je vladao kralj Latin, praunuk boga Saturna. Imao je kćer Laviniju, koju je prosio Turno. Za nj je bila kraljica Amata, ali proroštvo nije dopuštalo, da Lavinija pođe za domaćega čovjeka, već joj je bilo suđeno, da se uda za stranca. Kad Trojanci izidu na obalu, naslažu jela na pogače; gladni pojedu i pogače — stolove. Sad se Enejin sin Jul sjeti Harpije, koja im je rekla, da će naći dom istom, kad izjedu stolove. Eneja pošlje poslanike k Latinu, da ištu mjesto, gdje će osnovati grad. Latin dade zemlje i obeća Eneji kćer za ženu. Sada Junona preko furije Alekte raspali Amatu i Turna, te se zavrgne rat s Trojancima.

Osmo pjevanje.

(630.—663., 666.—723.)

Vojska se neprijateljska kupi. To Eneju smuti, ali mu se obnoć ukaže bog rijeke Tibera i uputi ga, da traži pomoći u Arkađanina Euandra, koji je na Palatinu osnovao grad Palantej. Euandar mu dade konjanikâ i svjetuje ga, neka ide u Etruriju, gdje se skupila vojska da udari na svoga okrutnog kralja Mezencija, koji je k Turnu pobjegao; oni, kaže, ne mogu krenuti, jer im je prorečeno, da ih samo tuđin smije voditi. S Enejom krene i jedinac Euandrov Palant. Uto na molbu Venerinu skuje Vulkan oružje Eneji, koji ga se ne može da nagleda.

Stoji na štitu, kako u zelenoj Martovoj spilji
Vučica s mladima leži, okò sîsâ dva se dječaka
Igraju sisajući, ne boje se, mati ih liže
Vitki prignuvši vrat te dječaka sad jednog, sad drugog
Jezikom vučica gladi milujuć njima tjelesa.
Blizu vidi se Rim, a narod sjedi u cirku,
Potkraj se veljih igara bezakonski otimlju žene
Sabinske, i rat bukne med narodom Romula kralja
I med Tacijem starim i Kurom ozbiljnim gradom.
Zatim se vide kralji, gdje nakon svršenog rata
Stoje pred Jupiter-boga oltarom u oružju, drže
Zdjele žrtvènê i savez uglavljuju zaklavši svinju.
A nedaleko otud raskidaju Metija brza
Kola, — ej bješe ti svoju održati, Albanče, riječ!
Utrobu lažljivca Tul je razvlačiti po šumi dao,
Grmove njegova krv je oškropila ì kapljê sa njih.
Dalje Porsena traži, Tarkvinij prognani da se
Natrag primi, te podsjedne grad sa golemom silom,

Al' za slobodu potomci Eneje hrle u borbu.
Lijepo je prikazano, Porsena kako se srdi
I prijeti, što se most usudio razbiti Kokles
I što iz sužanjstva svog u rijeku Klelija skače.
A na vrhu se vidi, pred hramom gdje Manlije stoji,
Tvrđave tarpejske stražar, i visoki čuva Kapitol;
Srebrna guska leti po zlaćenome trijemu
I javlja gakom, da su na pragu već Gali dušmani.
Kroz grmlje već su se Gali provukli, do tvrđave došli,
Krio ih mrak, a crna im noć baš bijaše zgodna,
Zlatna je njihova kosa i ruho je na njima zlatno.
Prutaste njihove sjaju kabanice, vrat ko mlijeko
Svakom je optočen zlatom, u rukama svakom su po dva
Sjajna alpinska koplja, i štitima kriju se dugim.
Zatim od mjesta tog podaleko je načinjen Tartar
U dubini je tu i ulaz u Ditovo carstvo;
Muke su zlotvora tu, Katilina tu je na hridi
Obješen iznositoj i dršće Furije gledeć.
Pravednici su tu napóse, i Katon im sudi.
Od zlata more se burno sredinom med slikama tima
Širilo, vali se pjene po pučini bjelkastom pjenom,
Okolo sjaju delfini u krugu od srebra i repom
Mašu po valovima i pučinu plivajuć režu.
Aktijski vidjeti rat u sredini bijaše štita
S lađama okovanim, do Leukata vidiš gdje vrve
Brodovi gotovi na boj i vali odsijevaju zlatom.
Italce August Cezar odávdê u bitku vodi,
Senat i narod, Penati i veliki bogovi s njim su;
Stoji na visokoj krmi, iz veseloga mu čela
Biju plamena dva a nad tjemenom očina zvijezda.
S povoljnim vjetrima vodi i bozima odrugud vojsku
Visoko stojeć Agrìpa, na čelu mu gizdavi nakit
Bojni se sjaji: od kljúnâ lađènîh složena kruna.
S četama tuđim odándê i s oružjem šarenim kreće
Pobjednik narodâ Zore i crvenog žala — Antonij,
Egipat, Istoka sile i daleku Baktriju vodi
Sa sobom on, i žena je s njim Egipćanka, jaoh!
Nasrću zajedno svi, i po vodi trokraki kljuni
Riju i zamah vesala, te čitavo pjeni se more.

Kreću u pučinu; misliš, da Kiklade plove po vodi
Otkinute, il' brda na visoka ruše se brda:
Takve grdosije ljudi na brodove s tornjići gone.
Goruće kučine ruke, a lukovi krilato gvožđe
Sipaju, krvlju polje Neptunovo počinje rudjet.
Kraljica u srijedi domorodnim prizivlje sistrom
Vojsku, a dvije guje za leđima ne vidi jošte.
Nakazni svakakvi bozi i lajač s njima Anubis
Oružje protiv Neptuna, Minerve i Venere drže.
Bog u ograšju Mavors u željezu izrezan bjesni,
Boginje osvetnice strahovite padaju s neba,
Vesela Nesloga tu korača sa razdrtim plaštem,
Za njom dolazi opet Belona s krvavim bičem.
Gledajuć aktijski sve to Apolon naperuje luk svoj
Ozgo, te od straha toga Egipćani svi i Sabejci
I Indijanci svi i Arapi okreću pleći.
Sama se kraljica vidi, gdje zazvavši vjetre odjèdrit
Hoće i razvezana užeta gdje popušta veće.
Nil gromoradnik stoji nasuprot žalostan, njedra
Šireći svoja i s ruhom cijelim pobjeđenike
Zovuć u plavkasto krilo, u zaklonitu rijeku.
Cezar se uvozi u Rim, da trostruki proslavi triumf,
Bozima italskima prikazuje besmrtni zavjet;
Trista golemih hrama po čitavom rasutih gradu.
Radost, pljeskanje, igre po ulicama se ore;
Kolo je gospođa svakom u hramu, pred svakim oltar,
A pred oltarima leže na zemlji zaklati junci.
Cezar na snježanom pragu pred Febom sjajnijem sjedi,
Pregleda naroda dare, na dovratnike ih vješa
Gizdave; svladani puci u povorci stupaju dugoj,
Jezikom razlikuju i oružjem se i rukom.

Deveto pjevanje.

(176.—200., 205.—307., 355.—364., 393.—443., 471.—502.)

Uto Junona preko Iride javi Turnu, da se Eneja desi izvan tabora i traži pomoći u Euandra i u Etruščanâ; potakne ga na boj. Turno pođ s vojskom na tabor trojanski, pa kad ne može da u nj provali, namisli spaliti lađe, ali ih Kibela, mati bogova, s dopuštenjem Jupiterovim pretvori u vodene vile, jer su bile od drva iz šume, koja je njoj bila posvećena. Dođe noć, a Trojanci postave straže.

Niz je Hirtakov sin prehrabreni junak kod vrata
Stražio; kopljanik brz je, strijèle su lake u njega,
Takvog ga lovica Ida Eneji posla u društvo.
S njime je pošo Eurijal, od kojega ne bješe ljepšeg
Među Enèjevići u oružju trojanskom nikog;
Lica iz nebrijana probijale prve mu malje,
Ljubav mladiće je tê sjedinjivala, jednako u boj
Hrljahu njih dva pa i tad kod vrátâ stražahu skupa.
Niz progovori: „Vatru, Eurijale, bozi li ovu
U srcu pale, il' žudnje žestina svakomu bog je?
Srce me davno već goni u borbu, il' drugog da posla
Znatnog se primim, te mu tišine se ne će i mira.
Rutulce vidiš, kolikô u uzdanju sigurni svom su:
Ognji svjetlucaju rijetki, osvojilo vino ih i san;
Leže, i okolo sve je u pokoju. Slušaj me dalje,
Što li namišljam, kakva l' u duši se odluka rađa.
Puk i starješine hoće, Eneja da se pozove,
Da se pošalju ljudi, nek jave istinu svu mu,
Ako obećaju tebi, što ištem — jer ja sa samom
Slavom sam dovoljan —, mislim, pod humom onijem tamo
Da se nalazi put do zidóvâ Palànteja grada".
Prepadne tad se Eurijal i začudi se tolikôj
Želji slave i drûgu progovori vatrenom ovo:
„Mene zar sobom, Nize, povèsti u posao slavni
Ne ćeš? I ja da tebe u tolikû pustim opasnost?
Ima u mene srce, što život prezire i za nj
Spremno je, slavu dobro da kupi, za kojom se dižeš".
A Niz će nato: „Nijesam za tebe se takvo što bojo,
Niti bi pravo bilo, — povratit se klikćući k tebi
Tako mi Jupiter dao, il' tkogod blago to gleda.
Ali mene li slučaj povuče u nesreću il' bog —
Ta znaš, da takvo se što u pogibli događa često —
Ti bar poživi, jer tvoja života su vrjednija ljeta,
Da me iz boja otet imade tko il' otkupit
Pa me sahranit; il' ako ne dopusti po običaju
Udes, da počasti mene nenazočna žrtvom i grobom.
Majke ti ojaditi ne želim bolju tolikôm,
Koja od matera mnogih, oj momče, jedina pođe
Zà sînom svojim za grad ne mareći slavnog Akesta".

„Zaman uzroke“ — reče Eurijal — „zaludnje pleteš,
Ne će se odluka moja promijenit ni s mjesta maći;
Nego pohitimo!“ Veli pa probudi odmah stražare.
Oni na stražu stupe, na posao, i tad Eurijal
S mjesta svojega pođe sa Nizom da potraži kralja.

Nađu Askanija, gdje vijeća s vojvodama, što bi uradio i koga poslao ocu, da mu javi pogibao. Niz i Eurijal se ponude, da će oni poći.

Starac pametan, zreo progovori zatijem Alet:
„Očinski bogovi, kojih u mòći svagda je Troja,
Valjada ne mislite Trojance uništit posve,
Dok ste im dali momke sa takovim srcem, s pregnućem
Takvim u grudma!“ — i rekavši to obojici primi
Ruke i pleći te stane natapati suzama lica —
„Za djela tako slavna, oj junaci, kakav bih mogo
Dostojan pomislit dar? Al' najljepši dat će vam bozi
I vaše vladanje samo, a ostalo dodat će brzo
Duševni vama Enèja, Askànij također mladi,
Koji zasluga takvih zaboravit nikada ne će“.
Prihvati riječ Askanij: „Oj kako je jedina meni
Sreća u povratku oca, Penatima velikim tako,
Svetištem sijede Veste, Asàraka Larom vas, Nize,
Zaklinjem: sreću svoju cijelu stavljam i nadu
U vaše krilo; oca dozovite, dajte da gledat
Opet ga mogu! Nemam bijede, on li se vrati.
Čaše srebrne dvije, na kojim se izdižu slike,
Dat ću vam, što ih Arizbu osvojivši roditelj dobi;
Dva ću vam tronoga dati i velika talenta zlatna
Dva i starinski vrč, što od Sidonke dobih Didone.
Ako pak dano mi bude, da italsku zemlju i žezlo
Osvojim pobjednikom te plijen dijeliti stanem,
Iz diòbê ću konja izuzet, što Turno ga jaše,
Kako si vidio, Nize, u oružju zlaćenom, — i štit
S crvenom perjanicom, i tebi već sada sve dajem.
Najodabranijih k tomu još dvanaest žena će dati
Otac tebi i sužnje a svakoga s oružjem svojim,
K svemu još dio polja, što pripada sada Latinu.
Tebe pak, mladiću časni, za kojim u razmaku kraćem
Pristaju godine moje, već sada na grudi primam,
Za svog te uzimam druga u nezgodi i zgodi svakoj.
Ne ću nikakve slave bez tebe tražiti sebi;

Bio u miru il' ratu, u besjede tvoje ću i rad
Ja se najviše uzdat“. — A njemu Eurijal ovako
Odmah odgovori: „Nigda vrijeme obličit me ne će,
Nevjeran jùnâštvu da sam ovàkôm, samo nek sreća
Sadašnja me ne izda. Al' mimo ostale dare
Molim te jedno: majku imadem, koja je roda
Staroga Prijamova; ni ilijska nije zadržat
Mogla je zemlja ni grad Akestov, kad kretaše sa mnom
Jadna. I ne sluti sad, pogibelj kakva je možda;
Odlazim, da se s njom ne opròstih; tako mi noći,
Tako mi desnice tvoje, ne mogu je plačući gledat!
Molim te, tješi je jadnu i ostavljenoj pomaži.
Daj, da se nadam to od tebe, i smjeliji u sve
Ići ću zgode i nezgode ja“. Potrese se srce
Teukrom, i udare u plač, navlàstito krasni Askanij,
Očinske ljubavi slika jer dirnu njegovu dušu.
Pa on prozbori tad:
„Štogod je dostojno takvog početka, svemu se nadaj;
Tvoja će majka biti i moja, i samo Kreúza
Ime će faliti njoj, a hvala za taki joj porod
Ne će malena bit. Kakogòd se svršio poso,
Tako mi moje glave, Enèja kojom se otac
Klet običavo, — što tebi obèćah, ako se srećno
Vratiš, to će ti majci i rodu tvojemu ostat“.
Reče i zaplače Jul te pozlaćen skine sa pleći
Mač, što Gnošanin divno izradio ga Likaon
Pa u bjelòkosnê kore uklopio ga je vješto.
Mnestej kušljavu kožu, što s lava je skinuta, Nizu
Dade, a kacidu s njim zamijenio vjerni je Alet.

Isprate ih, i oni stignu u tabor trojanski i uzmu ubijati ljude u snu. Najposlije progovori Niz:

„Prestanimo, jer dân se približuje neprijatèljskî;
Dosta je prolito krvi i otvoren put kroz dušmane“.
Mnoge junačke stvari od srebra ostave ondje
Čistog i oružje, vrče i sagove lijepe k tomu.
Odličje Ramnesovo Eurijal uzme i kajas
Zlatni s pucètima, što ga Tibúrcu Remulu negda
Posla prebogati Kedik za gostinski dar, iz daljine
Vjeru kad hvataše s njim, a na samrti unuku Remul

Dade; pa i taj kad umre, zadobiše Rutulci bojem.
Sada ga zgrabi Eurijal i naprazno na pleći baci.
Nakićen perjanicom Mesápov zgodni tad metne
Na glavu šljem. Na čistinu iz okola iziđu oba.

Uto stigne iz grada četa konjanika latinskih s vođom Volcentom Opaze sjaj kacige na glavi Eurijalovoj i navale. Niz uteče, ali kad vidi da mu nema druga, pođe da ga traži.

Ne mine vremena mnogo, kad vika do ušiju njemu
Dođe, te ugleda Niz Eurijala, kojega mjesto
Prevari i noć i vreva iznebuha zabuni, te sva
Četa ga svlada i vuče, i upinje uzalud on se.
Što će sad Niz? Oslobodit junaka kakvom će silom,
Kakvim li oružjem on? Poletjeti l' među dušmane
Ima, da umre? Ranama smrt ubrziti ima l' ?
Brže zavrti koplje zamahnuvši mišicom krepko,
Visoki pogleda mjesec i ovu molitvu reče:
„Oj ti boginjo, kćeri Latónina, diko zvijezda
I čuvarice šuma, poteci mi u pomoć blago,
Ako je otac Hirtak na tvojim oltarima igda
Dar prikazao za me i ako svojega lova
Pòd trulo objesih ja il' pribih ga sveti na zabat,
Gomilu ovu pomesti mi daj i upravi koplje
Moje kroz uzduh!" — Reče i upevši iz svih se sila
Baci koplje, te ono polètî i prodre kroz mrak,
Okrenutog Sulmóna u leđa pogodi, te se
Na njima slomi pa prebi držálje i kroz prsi prođe.
Sulmon se sruši toplu iz grudi izbacujuć krvcu;
Hladan je, polako krči, da slabine sve mu se tresu.
Na sve se oglednu strane, a evo žestočiji još je
Niz i visoko drugo zavrtî od uha koplje,
Drščću još svi, te koplje prozújî kroz oči slijepe
Tagu i ustavi se u njegovu smlačeno mozgu.
Bjèsnî goropadni Volcent, jer nigdje ne vidi, tko to
Izmeće koplje, i ne zna, navalio kuda bi vatren.
„Ti ćeš mi — poviče — har za obojicu platiti svojom
Toplom krvlju!" — pa potegne mač, na Eurijala krene.
Tada se prestraši Niz i kao bez pameti ne će
Da se sakriva dulje u mraku, tòlikê boli
Ne mogući podnosit ovako poviče: „Na me,

Na me, oj Rutulci, mače okrenite! Evo me, ja sam,
Koji učinih to, prijevara moja je, a taj
Nit je učinio što nit mogo je, tako mi neba,
Tako zvijezda, što znadu; drugára samo je odveć
Ljubio nesrećnog!" — Reče, al' snažno sagnani veće
Prođe kroz rebra mač i bijele probije grudi.
Sruši se mrtav Eurijal po udima krasnima teče
Njegovim krv, i klone mu vrat i na pleći pade.
Tako rumeni gine i vene na polju cvijet,
Kada ga podreže plug, i nä vrât malàksalî tako
Spušta glavicu mak, kad obilna pritisne kiša.
Niz u sredinu dušmânâ polètî i Volcenta samog
Mèd drugîm svima traži i samoga Volcenta motri.
Oko Niza dušmani navírvê te ga odgonit
Stanu izbliza, al' on navaljuje ì mâšê mačem
Vatrenim; Rutulac viče pred njime, a Niz u usta
Turi mu mač i smakne dušmana umiruć i sam.
Tada na prijatelja proboden mrtvog se baci
Niz i počine istom na njemu ù tihôj smrti.

S mrtvima krenu u tabor Turnov, gdje se već žalilo poradi junaka što su ih Niz i Eurijal na prolazu kroz tabor poubijali. Neprijatelji nabodu glavu Nizovu i Eurijalovu na koplje i pođu na tabor neprijateljski.

Uto po prestrašenom po okolu glasnica Fama
Krilata leteć bahne i dođe do ušiju majci
Mladog Eurijala. Odmah siroti kosti ohlàdnê,
Čunak joj padne iz ruku i pređa zamrsi joj se.
Nesrećnica izlètî i leleče načinom ženskim,
Kidajuć kosu ko luda potrči k bedemom ona
I k prvim četama ništa ne mareći za ljude, strijele
Ni ža pogibli sve i nebesa jaukom puni:
„Takvoga dakle te vidim, Eurijale? Ti li si moje
Utjeha starosti kasne? I samu si mogao mene
Ostavit, okrutniče? Zar jadna nije se zadnjom
S tobom oprostila mati, u pogibiju tolikû
Kada te slahu? U zemlji neznanoj latinski će te
Trgati psi i ptice! Nijesam ti majka sprovèla
Tijela ni stisnula oči ni rane isprala tebi
Niti te haljinom pokrih, sa kojom se danju i noću
Žurah tebi te tkanjem u staračkih tješah se brigah.

Kamo ću? Otrgnuti gdje leže ti udi, gdje tvoje
Tijelo raskidano? Od sebe to li mi samo
Donosiš, sinko? Zato l' po vodi, po zemlji te praćah?
Ako ljubavi znate, oj Rutulci, mene probod'te,
Strijele saspite na me i smaknite prvu me gvožđem!
Il' ti se smiluj na me, oj veliki bogova oče,
I mrsku glavu ovu u Tartar svojom strijelom
Baci, kad drukčije svršit ne mogu strašnog života!"
Plač taj potrésê im dušu i kròz četu prođe cijelu
Žalosni jauk, klone i malakše snaga im za boj.
Na suze ona tako dok podžiže, Idej i Aktor
Uzmu je u ruke pa je odvedu kući, jer tako
Reče im zaplakan Jul učiniti i Ilionej.

Turno navali, prodre u tabor i pobije mnogo ljudi. Trojanci zatvore vrata od tabora, pritijesne Turna, koji skoči u Tiber, prepliva i dođe k svojima.

Deseto pjevanje.

(431.—464., 473.—509.)

Jupiter sazove skupštinu bogova pa ih opomene, da ne zameću kavge ni rata. Sad se potuži Venera na Junonu, a Junona na Veneru. Videći Jupiter, da te dvije boginje ne može izmiriti, izjavi, da će na današnji dan sve ostaviti usudu. Uto udari Turno na trojanski tabor, a Eneja stigne s vojskom na lađama. Turno poteče na obalu, boj se zametne.

S jednakim vojvodama i snagom se uđare vojske.
Zadnji sabijaju čete: od saboja oružje, ruke
Micat se ne mogu. Palant odavde bije, jurìšâ,
Lauz pak odande; oba ljepote su divne i slabo
Različni godinama; sudbina ni jednom ni drugom
Ne dade povratka kući. Al' da se udare njih dva,
Toga dopustio nije Olimpa velikog vladar:
Udes od većih čeka dušmánâ jednog i drugog.
Turna zamoli blaga tad sestra, da zamijeni Lauza;
Krilatim kolima Turno po srijedi proreže vojsku.
Ugledav drugove vikne: „Vrijeme je proć vam se boja;
Sam ja na Palanta hrlim, i meni samomu Palant
Patri. Ej htio bih sad, da otac nas gleda Euandar!"
Tad se uklone druzi s mejdana po zapovijedi.

Kada se rutulska vojska razmàkla, oholim mladić
Začudi s' riječma i divi se Turnu i po junaku
Golemom oči baca i mrkim ga pogledom mjeri
Sve iz daljine on i ovako odgovori kralju:
„Vojvodske odore ja ću dobićem se proslavit sada
Ili čestitom smrću, ugodit će oboje ocu.
Nemoj prijetiti!" Reče i iziđe nasred mejdána;
Krv se Arkàđanom sledi u grudima. Oskoči Turno
S dvokolica i pješke približit se odmah je gotov.
Kao kad ugleda lav s vrhunca visokog bika,
Koji u polju stoji daleko i spreman je na boj,
Te lav potrči; baš takav i Turno dolazeć bješe.
Misleći Palant, već na dohvátu da koplja je Turno,
Naprijed stupi, ne bi l' pomògla mu sreća, kad nije
Jednake snage, pa tad u veliki prozbori eter:
„Očeva gostinstva tako t', oj Alkide, tako ti stola,
Kojemu došo si strancem, pomozi u pothvatu veljem!
Umiruć Turno nek gleda, gdje krvavu odoru s njega
Skidam i pobjednika nek vide me smrtne mu oči!"
Čuje Alkid mladića i zatomi veliku tugu
U dnu svojega srca zaplače, ali sve zalud.
Tada izmetne koplje sa snagom velikom Palant
I mač blistavi trgne iz korica, koje ga kriju.
Koplje poleti i našavši put kroz Turnova štita
Obod na rame padne, gdje vršak se oklopa diže,
Tako zahvati nešto junakova velikog tijela.
Koplje sa željeznijem oštrícem vitlajuć dugo
Turno tada ga baci na Palanta ovo veleći:
„Gledaj oružje moje, da l' umije bolje probijat!"
Reče i držćući rt probode baš po srijedi
Štit, što volujska koža obvijala mnogo ga puta,
Kroz mnoge njegove mjedi i željeza naslage prođe,
Oklop, što zadjevu čini, i goleme njegove prsi.
Palant iz rane zalud oštrice istrgnu toplo,
Jednim i istim putem poteče i krv i život,
Sruši se na ranu Palant, a oružje zveknu na njemu,
Krvavim ustima takne na umoru dušmansku zemlju.
Turno nad njime poviče tad:
„Pamtite riječi moje, Arkàđani, pa ih Euandru

Javite: kako je Palant zaslužio, tako ga vraćam.
Svu mu grobnu čast i pogrebnu utjehu svu mu
Poklanjam; gostinstvo njega s Enejom skupo će stajat."
Reče te lijevom nogom na Palanta mrtvoga stane
I strgne tkanicu s njega, što vrlo bijaše teška;
Na njoj je izdjelano zločinstvo: u svadbenoj noći
Sramotno poklani momci i ložnice oblite krvlju;
Sin to Euritov Klon je izradio u mnogom zlatu.
Plijen taj imajuć Turno pocikuje veselo sada.
Pamet ne znajuć ljudska budućnosti niti sudbine,
Kada je sreća uznese, ne umije držati mjere!
Turnu će doći vrijeme, kad mnogo za to bi dao,
Palanta taknuo nigda da nije, kada će mrzit
Na dan i na plijen taj! — Tad Palanta mnoštvo drugova
Plačuć i jecajuć metnu na štito pa ga odnesu.
Žalost i velika dika povratit ćeš svojem se ocu!
Dan te ugrabi onaj, što prvi u boj te posla,
Ali ostavljaš silne tjelesa rutulskih rpe!

Eneja udari na Rutulce, pohvata mnoge žive i pobije ih mrtvomu Palantu u slavu. Eneja traži Turna, ali se namjeri na Mezencija i rani ga. Mezencije umakne iz boja, a Eneja mu ubije sina Lauza; kad to čuje otac, poteče u boj, ali padne od ruke Enejine.

Jedanaesto pjevanje.

(498.—521., 532.—569., 573.—596., 648.—660., 676.—689., 699.—793., 805.—833.)

Mrtvo tijelo Palantovo pošalje Eneja Euandru. Primirje se sklopi, te jedni i drugi zakopavaju svoje mrtve. Kralj Latin saziva vijeće i predlaže, da se s Enejom izmire. Turno se tomu protivi. Međutim podijeli Eneja čete na dvoje i pošlje lako oružane konjanike ravnim putem pod grad Laurent, a on krene s ostalom vojskom preko gora. Kad o tom stiže glas, raspusti Latin vijeće pa se uzme spremati za obranu grada. Dolazi Kamila.

Volštanskom praćena vojskom Kamila dođe ususret
Turnu i samih kod vrata sa konja kraljica skoči;
Kao i ona, tako i čitava njezina četa
Spuzi se na zemlju s kónjâ; Kamila prozbori ovo:
„Turno, može l' se s pravom u se uzdati jaki,
Pregnut ću ja i mogu obećat, Enejinu da ću
Napasti četu i sama pred konjike tirenske izić;
Samo me pusti, prve da pogibli okušam ratne,
A ti s pješadijom ostan' kod zídâ i utvrde čuvaj!"

Turno odgovori oči u djevojku uprvši strašnu:
„Diko italske zemlje oj djevojko, kako da hvalu
Rečem i učinim tebi? Al' kada srce je tvoje
Više od pogibli svijeh, dijeli posao sa mnom!
Glas nam je siguran došo i uhode javljaju, lako
Oružane Eneja da zlikovac konjike posla
Naprijed, da topoću poljem, a gradu približuje sam se
Idući preko gorskih visina pustih i strmih.
Ratnu priređujem varku, na raspuću planinskom strmom,
Vojskom ću oružanom zatvoriti dvoputni klanac,
A ti se konjicima sa tirenskim uhvati u boj;
Mesap vatreni s tobom i čete latinske bit će
I Tibùrtova momčad, na tvojoj nek brizi je vodstvo!"
Reče i sličnim riječma Mesápa podjari na boj
I druge savezne vođe pa krene tad na dušmane.
Tad kći Latónina višnjim u dvorima prozbori brzoj
Djevojci Opidi, koja u sveto drugarica njenih
Pripada kolo, te ovu progovori žalosnu riječ:
„Djevojko, u rat eno Kamila okrutni ide,
Zalud se oružjem našim orùžati išla je ona,
Najdraža meni od sviju, jer nije Dijàni to nova
Ljubav i nenadnom nije dragoćom opojila srce.
Kada je izlazio iz staroga grada Privèrna
Metab omražen buduć zbog òholosti i sile,
On je kroz boj i pokolj bježeći sa sobom uzo
Nejaku kćer, u prognánstvu drug da bude mu, te je
Po majci nazva Kasmìli sa promjenom sitnom Kamila.
Noseć u krilu je sam u vrhovitu planinu dugu
Samotnu hićaše, ljute odàsvud strjelice stižu,
Volštanski razasuti vojnici okolo trče.
Tako bježeći gle k Amazénu povodnom dođe;
Iznad žala se pjeni, jer sasula u nj se tolikâ
Kiša iz oblaka. Metab uploviti hoće, al' ne da
Ljubav djeteta njemu, i boji se bremenu dragom.
Misleći napokon ova najednoć dođe mu miso:
Ubojnik golemo koplje u ruci nošaše jakoj,
Koplje s držaljem čvrstim i čvornatim i obžežènîm,
U liko obvije kćer i ù koru drveća šumskog,
Zgodno obaveže tad po srijedi je kopljače, koju

Golemom rukom zavitlâ i ù nebo prozbori ovo:
„„Blaga Latonina kćeri, oj planinska djevo, dijete
Ovo ti otac u službu prikazujem, prvi put s kojim
Oružjem kròz uzdûh bježi molèćke sad od dušmânâ.
Molim, za svoju je primi, kad puštam jè ù uzdûh sumnjiv.““
Reče i mišicom zamahne on i koplje zavrtî,
Hiti ga; valovi huče, i jadna Kamila na koplju,
Koje zuji, preleti plahovite preko rijeke.
Velika izbliže već pritješnjuje četa, a Metab
U vodu baci se tad i odoljevši nevolji trgne
Boginje Trivije dar iz trave: djevojčicu s kopljem.
Više ni jedan ga grad med zidove, u kuće svoje
Ne primi, a nit bi sam od divljine pružio ruke,
Već on pastirom život proživje na samotnih brdih.
I kad već tabanima dijete korake prve
Načini, ruke joj tad naorùžâ oštrijem kopljem
Otac i objesi luk i strjelice niz pleći maloj;
Zlatnijeh ukosnika ni plašta drugoga nema,
Nego joj tigrova koža od tjemena visi niz leđa.
Djetinjskim oružjem tad već Kamila u ručici znaše
Mahat i oko glave na tankome remenu praću
Vrtjet te strimonskog ždrala i labuda bijelog ubit.
Zalud po tirenskijem gradòvima željahu mnoge
Majke za snahu nju, al' Dijani jedinoj služeć
Oružje, djevojaštvo bez prekida miluje ona
Ne znajuć muža. Ej kamo da nije ova povukla
Vojna nju, da nije na Teukre vojštiti pregla!
Udilj bi bila mi draga i jedna od mojijeh drùga.
Ali kad ljuta nju sudbina pritisnu, deder
Spusti se, nimfo, s nebesa i sađi u latinsku zemlju,
Gdje je žalosni boj i zlokobni počeo sada.
Nâ ti ovo, i izvad' iz tulca osvetnu strijelu;
Bio Italac, bio Trojanac, tko tijelo sveto
Rani Kamilino, tom mi strijelom ga krvavo kazni!
Tijelo jadnice ja u obláku ću ugnutom uzet
S oružjem neskinutim i zemlji u očinskoj shranit.“
Reče, a ona se spusti kroz nèbeski lagani uzduh
Šušteć, a oblak je crn obavijao tijelo njeno.

Kamila i Mesap sukobe se s konjicom neprijateljskom.

Veselo po tom pokláću Kamila Amàzônka, s tulcem
Stupa; da udara lakše, odgrnula jednu je stranu;
Tanahna koplja sada iz ruke na gusto sipa,
A teškom dvosjeklicom zamahuje sjekirom sada;
Zlatni na plećima luk i Dijànino oružje zvekće.
Kada je dušmanin pogna, te valja joj uzmicat, onda
Okreće luk u bijegu i s njega odapinje strijele.
Birane stojè okò nje drugàrice: djeva Larína,
Tula, Tarpeja, koja mjedòkovnôm sjekirom maše, —
Italke, koje je sebi na diku Kamila božanska
Obrala, vjerno da joj u ràtu služe i miru.
Tračanke takove su Amàzônke, kad uz rijeku
Termodont jašu i boj šaròvitîm oružjem biju.
Kòlikê djevojka harbe zavitlâ i pusti iz ruku,
Toliko frigijskih pade junaka. S neobičnim juri
Oružjem lovac Ornit u dalji na japiškom konju.
Tome vojniku pleći široke pokriva koža
S junca oderana, nad glavom vučje mu žvalo
Stoji i strašno zja i čeljust s bijelim zubma;
Pastirska kljuka mu ruku orùžâ. On u srijedi
Vojske se kreće te je nad svima zä glavu viši.
Kad mu se okrene vojska da bježi, Kamila ga lako
Dočeka pa ga probode i prozbori nemilo ovo:
„Mislio, Tirenče, ti si, da zvjerinje po šumi ganjaš,
Nego je došao dan, da besjede pobije vaše
Oružjem ženskim. Al' što si od koplja Kamilina pao,
S tom ćeš nemalom slavom pred Mane doći otaca.“
Na nju se ubojni sin Apeninca namjeri Auna;
Prestraši taj se od onog, što nenadno vidje, i stade.
Ne bješe Ligurac zadnji, dok varati davaše sudba.
Kada već ïz boja vidi, da ne može uteć ni odbit
Kraljice, koja hoće da udari sada na njega,
Počne lukavo on i kovarno varku spletavat
Pa joj progovori: „Dobra u konja kad uzda se žena,
Kakva je slava? Nemoj na bježanje mislit, već ko ja
Na zemlju ravnu sađi i spremi se pješački nä boj,
Hvastanje vjètrenastô da vidiš, kome li škodi.“
Reče, a ona bijesna i jadom užgana ljutim
Preda drugarici konja, i s jednakim oružjem stane,

S golijem mačem i čistim sa štitom pješakinja bez strâ,
Ali ne časeć momak umàče misleći, da je
Djevojku prevario, te uzde okrenuvši bježi
Hitno i željeznom bode brzonoga ostrugom konja.
„Zalud se oholim srcem, oj pusti Ligurče, dižeš,
Zaman si udario u domaće, lukavče, varke,
Ne će te vratiti zdrava prevarljivost lažljivom Aunu.“
Tako djevojka reče i nogama brzim preteče
Konja ko munja pa ga za uzde zgrabivši sprijed
Udari i krv proliv dušmanovu tako ga kazni;
Jastrijeb sveta ptica sa visoke tako stijene
Lako golubicu stiže, što trepti u oblačnom visu,
Drži je, pošto je ščepa, i kukastim pančama trga,
Očerûpano perje i krvca iz etera pada.

Jupiter potakne na boj Tarhona, vođu Etruščana. On poleti u boj, a s njim vojska njegova. Arunt obilazi oko Kamile, ne bi li mu poslužila sreća, te je ubio.

Kudgod se djevojka sad u srijedi okrene vojske,
Tamo se primiče Arunt i korake ćutke joj motri;
Kamo se izmed dušmanâ pobjèditeljica vraća,
Tamo se prikrada mladić i brzo okreće uzde,
Sve se u okrugu vrti, odávdê pristupio bi li
Il' bi odándê, i kopljem potresuje sigurnim zloćo.
Hlorej, svećenik negda Kibélin i posvećen njojzi,
Viđen daleko sja sad u oružju frigijskom, goni
Konja, koji se pjeni i pokrit kožom je, koju
Zlatne skovčavaju kovče, a mjedene ljuske ko perje
Po njoj su; a sam sja u tuđozemskom grimizu tamnom
I sa likijskog roga odapinje gortinske strijele.
Zlaćeni svećeniku na plećima zvekeće tulac,
Zlatni mu šljem je na glavi, a haljinu žutu je sponom
Sjajnom zauzlo zlatnom, te platneni nabori šušte,
Tuniku vezenu iglom imade i tuđinske hlače.
Djevojka lovica ljutom u ograšju Hloreja samog
Od svih slijepo goni, i nëoprêznû je vojska
Vidi cijela, gdje ženskoj u pohlepi za zlatom gori
I za odorom, bilo da oružje trojansko u hram
Pribije il' da koràčâ u zaplijenjenom zlatu.
Uhvati napokon zgodu i koplje iz zasjede trgne

Arunt i bozima vječnim ovako pomoli on se:
„Apolone, oj svetog Soràkta čuvaru, kojeg
Najvećma štujemo mi, od omorika lomaču kojem
Palimo, te se svoju u pobožnost uzdajuć kroz plam
Tvoji štovači idemo i gazimo žeravu mnogu, —
Svemožni oče, ovu sramotu oružju našem
Ukinut daj; od svladane ja od djeve ne želim
Oružja, spomenika ni odore; druga će djela
Proslavit mene; samo od mojega hica nek padne
Grdna nesreća ta, bez dike ću vratit se kući.“

Arunt pogodi Kamilu.

Uplašene pritrčê drugarice i primê gospu,
Koja pada, a Arunt od sviju prestrašen većma
Pobjegne, miješa strah se s veseljem u njemu, u koplje
Ne smije uzdat se više ni navalu djevojke čekat.
Kao kad zakolje vuk pastira i velikog junca
I odmah stràmputičêć u plàninu on se zavuče,
Prije no oružje stane da ganja ga neprijatèljskô;
Zna i osjeća on, što smjelo učini, i rep
Podvija, koji mu dršće, pod trbuh i u goru bježi:
Tako se preplašen sada i Arunt ukloni očma
Srećan, što pobjeći može, i zađe u vrevu bojnu.
Rukom izvlači koplje Kamila, al' između kosti
Duboko ù rebrima oštríce joj gvozdeno stoji.
Djevojka klone blijeda, ohlàdnê mrući joj oči
I klonu, negdašnja rumen odleti joj grimizna s lica.
Izdišuć prozbori jednoj od svojih vršnjakinja — Aki,
Koja je vjernija od svih Kamili bila i s kojom
Brige dijeljaše sve, i ovako tada joj reče:
„Dosad sam mogla, Ako oj sestro, al' ljuta me rana
Satire sad i pred očma mi sve u mraku se crni.
Bježi i zadnju ovu odnesi poruku Turnu:
Neka u bitku uđe, nek od praga odbija Teukre,
A sad zdravo!“ Reče i uzde joj ispadnu, te se
Na tle preko volje spuzi; i pomalo tijela svega
Ona se izbavi hladna te vratom vitkim i glavom,
Što smrt je obuze, klone i ostavi oružje ona,
Med sjenke jaučući i nerado duša odleti.
Golema vika se digne i dò ztâtnîh dopre zvijezda;

Iza Kamiline smrti još žešće se otvori borba.

Opida ubije strjelicom Arunta i ode na Olimp. Latinska vojska udari u bijeg, a drugarica Kamilina javi Turnu svu nesreću. Turno ostavi zasjedu, u koju je stao, i pohiti svojima u pomoć. Eneja siđe sretno u ravnicu. Boj bi se nanovo zametnuo, da nije došla noć.

Dvanaesto pjevanje.

(684.—696., 887.—952.)

Turno odluči da se sam s Enejom pobije. Od toga ga ne mogu ni molbe kralja Latina ni suze kraljice Amate i zaručnice Lavinije da odvrate. Eneja primi ponudu, i oni se naoružaju. Latin i Eneja uglave, da će biti Lavinija onoga, koji pobijedi. Trojanci i Italci se sakupe da boj gledaju. No Junona pobuni Turnovu sestru, vilu Juturnu, da bi ugovor razvrgla i Turna od smrti izbavila. Po Juturninim pletkama prekrše Rutulci ugovor time, što je njihov augur Tolumnije strijelom ubio jednoga od devet sinova Arkađanina Gilipa. Nato se ponovi boj, i Eneju, koji je ne znajući uzroke novomu metežu kušao da svoje ljude zove natrag, rani strijela, te je morao s bojišta. Taj čas upotrijebi Turno i posiječe svu silu neprijatelja. Venera izvida ranu svomu sinu Eneji. Eneja krene u boj i traži Turna. Juturna baci s kola Turnovih upravljača Metiska i prometne se Metiskom pa uzme upravljati kolima i uklanjati se Eneji, koji ne može da nađe Turna pa stoga udari ravno na grad; kad Amata vidi navalu, a Turna nema, pomisli, da je zaglavio, pa se objesi. Turno opazi gdje grad već gori, i doleti.

Kao kad naglo se hrid s vrhunca brdskoga ruši,
Koju odlomi vjetar, il' burna podloka kiša,
Ili je obori starost privukav se s godina mnogo,
Hrli s velikom silom u bezdan strašna stijena,
Skače po zemlji, drveta i stoku ĩ ljûde valja
Sa sobom: tako i Turno k zidòvima gradskima leti
Kroz čete rastisnute na onu stranu, gdje krvi
Najviše teče po zemlji i koplja uzduhom zuje.
Daje desnicom znak i prozbori silnijem glasom:
„Prestan'te, Rutulci, i vi, oj Làtini, ustav'te strijele;
Moja je, kakva je gòd, sudbina! Bolje je, da ja
Okajem ugovor za vas, da mačem boj presiječem."
Nato se rastupe svi, u sredini načine prostor.

Pobiju se. Turnu se prebije mač, i on nagne u bijeg. Juturna poda bratu mač. Jupiter pošlje sada Furiju, koja u slici ćuka preplaši Juturnu i Turna. Juturna ostavi brata.

Pripire junak Eneja i maše golemim kopljem
Velikijem ko drvo i prozbori srca bijesna:

„Što još čekat sad treba? I čemu nećaš se, Turno?
Nije bježati sad, već uhvatiti se u boj.
U oblik, kakav te volja, pretvori se; sastavi skupa,
Što znaš, vještinom i umom, odletjet k zvjezdama uvis
Gledaj il' u zemàljskê šupljine se skrij i zatvori!"
Turno mašući glavom progovori: „Ne straše tvoje,
Ljutico, riječi me gnjevne, već bozi i Jupiter dušman."
Više ne reče ništa, već pogleda golemi kamen,
Golemi kamen starìnskî, — na zemlji je slučajno ležo,
Međa da njivama bude i prekida zavade poljske;
Jedva bi dvanaest ljudi na leđa dići ga moglo,
Kakvi se rađaju danas na zemlji ljudi, — al' Turno
Naglo ga pograbi rukom, potrči s njim na dušmána
Pa se izdignuv uvis zavrti kamenom junak.
Al' on samoga sebe ne poznaje više trčeći
A ni dižući ruku ni mašući kamenom strašnim;
Koljena klecaju njemu i krvca se studena mrzne.
Tako uzduhom praznim poleti kamen junakov;
Al' ñit prostora svega preleti nit udarca zada.
Kao kad u snu nam stisne u noći počinak tihi
Oči, te sve nam se čini, da bježat daleko želimo, —
Uzalud: kušamo trknut i kušamo, ali bez snage
Padamo, jezik nas izda, pomòći poznate tijelu
Ne će sile, te služit ni besjeda ne će nam ni glas:
Tako boginja grozna ni Turnu uspjeha ne da,
Kudgod tražio put junàštvom. U grudima čuvstva
Različna njemu se metu; na Rutulce pogleda i grad,
Od straha oklijeva i boji se: sad će ga koplje;
Kako bi uteko, ne zna, nit kako bi napo dušmána,
Nigdje ne vidi kola, vozačice ne vidi sestre.
Dok on tako još čeka, Eneja kobnijem kopljem
Zamahne očima zgodu uvrebav te iz svijeh sila
Njim izdaleka zavitlâ. Ne zviždi kamenje tako
Bacano hitaćom spravom zidodernom, ne puca tako
Gromovna praska. Koplje ko crna bura poleti
Groznu noseći smrt, sedmoròstrukôme na štitu
Skrajne istrga ploče i k tomu na oklopu optok.
Koplje kroz bèdro prozuji, te veliki pogođen Turno
S koljenom probodenim i prignutim na zemlju klecne.

Rutulce stane jauk, i okolo sva se zaòrî
Gora, od visokog gaja do gaja širi se odjek.
Pogleda Turno smjerno i ponizno, pruži molèćkê
Desnicu ruku veléći: „Zaslužih i ne molim milost;
Srećom se koristuj svojom! A roditelj ako te tužni
Na milost ganuti može, tad molim te, smiluj se starom
Daunu, ta i ti si oca Anhíza imao starog;
Ili ako mi voliš života lišiti tijelo,
Vrati me mojima! Ti si pobjeditelj, — pobjeđeníka
Vidješe, ruke gdje pruža, Auzonci; Lavinija tvoja
Žena je, dalje mržnje ne goni!“ — Žestoki stoji
S mačem Eneja ruku ustegnuv i prevraća oči,
Stoji i besjeda tâ pridobijat sve više ga stade,
Al' tad visoko Turnu na plećima nesrećnu spazi
Tkanicu, sine mu kajas s pucetima zlatnijem — stvari
Palanta mladog, kog Turno savlado je, ranio smako
I na plećima svojim dušmánov je nosio nakit.
Kad tu odoru vidi Eneja, koja je spomen
Ljute mu žalosti, gnjev ga i pomama potpale, strašno
Poviče: „Meni da umakneš ti, što odoru mojih
Nosiš na sebi! Palant osvećuje tebi se, Palant
Opakoj tvojoj u krvi i ubija ovom te ranom.“
Tako reče Eneja te sprijed mu u prsi turi
Vatreno mač, i Turnu ohlàdnê udi i klonu,
Med sjenke jaučući i nerado duša odleti.

Preveo *dr. T. Maretić.*

Kvinto Horacije Flak.

Rodio se g. 65. pr. Is. u Venuziji u Apuliji, gdje mu je otac slobodnjak imao dobarce. Otac ga povede u Rim u školu i brižno odgoji. Iz Rima krene mladi Horacije u Atenu, gdje uči osobito filozofiju. Kad je Brut stao kupiti vojsku protiv triumvira, koji su se spremali da osvete smrt Cezarovu, stupi republikanac Horacije kao časnik tribun u vojsku. Poslije bitke kod Filipa g. 42. prihvati amnestiju; a kako je osiromašio — imanje u Venuziji dopade veterane, — postane pisar u kvestora u Rimu. Sad stane pisati Satire i Epode, te se tako upozna s Vergilijem a preko njega s Mecenatom, koji mu pokloni Sabinsko dobro. U

satiri — dvije su knjige — povede se za Lucilijem, ali je dotjera; šiba slabosti i mane tadašnjega društva i književnosti. Satire zove pjesnik radi oblika i Razgovorima. U Epodama, što ih on krsti Jambima, ugledao se na Arhiloha, ali zaostaje za njim: udara na pojedina lica. U nekima nema napadanja, te se mogu držati za preteče njegovih lirskih pjesama, što ih zovu Ode. One dišu duhom starih grčkih lirika, osobito Alkeja, Sapfe i Anakreonta. Najprije su izišle tri knjige, a za desetak godina kasnije četvrta. Pjesma mu je misaona, ne vatrena i čuvstvena kao u premca njegova Katula, a oblik savršen. Poslije prve zbirke Odâ izda prvu knjigu Pisama. Horacije hoće da se ostavi poezije — satiru i pismo ne drži za poeziju, već za prozu u stihovima — i da životu potraži utjehe u filozofiji. On voli druge putiti i buditi na rad, nego da sam stvara. Tako nastaje druga knjiga Pisama, u svemu tri pisma, a rade o književnosti. Pismo se razlikuje od satire tim, što u pismu pjesnik govori pojedinim ličnostima i bez ruga razlaže misli svoje o životu i lijepoj knjizi, dok se u satiri ruga i govori svijetu. God. 17. pr. Is. ispjeva na poziv Augustov himnu Stoljetnicu za jubilej. To ga vrati lirskoj poeziji, te se tako prikupi pomenuta četvrta knjiga Oda. Horacije umre god. 8. pr. Is. kratko vrijeme poslije Mecenata. Vergilije je bio ljubimac Rimljana, danas više cijene Horacija.

Ode.

1. Mecenatu.

(I. 1.)

Svatko se bavi drugim: jednoga veseli utrka, drugoga časti, a opet drugoga imanja u Africi; ovoga mirno ratarstvo, onoga opasna pomorska trgovina; nekoga mirno uživanje, nekoga rat i lov. Horaciju se mili pjesništvo; on je sretan, ako postigne priznanje. Ovom pjesmom prikazuje Mecenatu prve tri knjige Oda. — Prva strofa asklepijadska:

– ⏑ – ⏑ ⏑ – | – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ –

Prêđâ kraljevskih oj rode, Mecéna moj,
Moja zaštito ti ï diko preslatka!

*

Nekim sviđa se baš trkom uzvitlati
Taj olimpijski prah, metu na hitrijem
Obić kolima; a dična paòma ih
Diže k bozima, tim svijeta vladarima.
Ovom godi, gdje puk kviritski prevrtan
Trima nuđati njeg čast'ma se nadmeće;
Onom, dà spremî sve svoju u žitnicu,
Što na libijskim se ovrši gumnima.
Kad se svidjelo kom polja otaca si
Kopat motikom, tog za blago atalsko
Maknut nikada ne'š, nà lâđi kiparskoj
Morem Mirtojskim da sa strahom zabrodi.
Kad je trgovca strah Afrika, vale što
Bije ikarske, on polja će i mir svog
Grada hvaliti, no zamalo popravlja
Rasklimani si brod, neuk siromaštvu.
Netko nè žalî pit staroga masika
Niti od dana sveg časak koj' otkinut
Pa se pod drvo sad zeleno pružiti
A sad ùz svêtî vir, vreoce tihano.
Mnogim tabor je mil ì trubljê pješačke
S rogom konjičkim zvuk ì rat, od matera
Proklet. Ostaje gdje pòd nebom studenim
Lovac, zà mladu baš nè hajûć ženicu,
Bud da vjerni mu psi košutu zgledaše,
Budi vepar mu jak prodero mrêžâ splet.
Mene združuje gle s višnjima bršljan, dar
Čelu umnome, i od svijeta dijeli
Mene hlađani gaj, vilâ i satirâ
Kolo lagano, — al' samo Eutèrpa nek
Frule ne krati kad, a Polihimnija
Barbit lezbijski nek ne brani s' napeti!
Ako lirskim me ti ubrojiš pjesnikom,
Vrhom tjemena ću zvijezdâ se taknuti.

2. Augustu.

(I. 2.)

Narod su snašli svakojaki jadi: snijeg, tuča, grom, poplava, rat. Sve je to božja kazan za krv Cezarovu. Koji će bog okajati grijeh? Ili će August, u koga se možda pretvorio sam Merkurije? Ostani, Auguste, dugo na zemlji! — Strofa sapfinska:

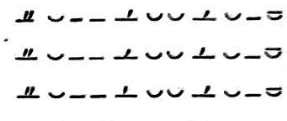

Već je dosta snijega, grada teška
Zemlji poslo otac i zažarenom
Desnicom je gađajuć svete humke
Strašio grad naš

I sav narod, ko da će s' vratit grozni
Pirin vijek s čudesima neviđenim,
Kad je Protej dognao stoku svoju
Nà vise brda,

Kad vrh brijesta igro se rod sav riba,
Gdje su znali gnijezdit se golubovi;
Pučinom kad razlitom zaplivaše
Jeleni plahi.

Tiber žuti gledasmo, kako bijesno
Brijega od etrùščânskôg svraća vale,
Spòmenîk da kraljevski sruši i hram
Božice Veste;

Iliji, dok žali se ona, silnim
Osvetnikom gradi s' i lijevim brijegom
Jupiteru uskos se valja ženi
Odana rijeka.

Čut će, da je oštrio gvožđe građan —
Bolje od njeg Peržanin ljut nek gine! —
Čut će za boj mladež nam, mälobrôjna
S grijeha otaca.

Kojeg boga puk da zazòvê, gdje se
Ruši vlast? Pa molitvom kakvom Vestu
Djeve svete dà molê, kada ne će
Dà slušâ pjesme?

Kom će Div dat zadaću okajati
Grijeh? Oj doði jednom već, molimo te,
Apolone proroče, rame svijetlom
Odjenuv maglom!

Ili ti, Erìcînka mila, voliš,
Oko koje Šala i Ljubav prše;
Il' ti opet unuke zavrgnute,
Praoče, gledaš,

Koj' se duge presiti, jaoh, igre,
Makar klik i kacige sjaj ti godi
I na krvavoga dušmána pogled
Marza pješaka?

Il' se jesi provrgo ti mladićem
Tuj na zemlji, krilati sine časne
Maje, dajuć Cezara osvetnikom
Da te zovémo?

Vrat' se kasno na nebo, budi dugo
Sretan među kvirinskim pukom svojim,
Ì dûh vjetra prebrz ne odnio te,
Nesklona našim

Zločam'! Slavlju radije tu se raduj,
Tu se otac zovi i glava! Ne daj,
Međanin da slobodno vojšti, dok si
Cezare, ti vođ!

Preveo *F. Miler.*

3. Popratnica Vergiliju za put u Atenu.

(I. 3.)

Vergilije putuje u Atenu, a Horacije želi, da ga lađa sretno ponese. Bešćutna srca, bez straha je bio, tko je prvi zaplovio morem. Zalud su bozi morem kraj od kraja rastavili. Smjelost obara sve zapreke:

Prometej je ukrao vatru, Dedal poletio zrakom, Herkul prodr'o u Had. Sve se usuđuje čovjek i izaziva kazan božju. — Četvrta strofa asklepijadska:

⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ –
⏑ – ⏑ ⏑ – | ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ –

Tako možna te Kipranka,
Tako zvjezdani sjaj braće Helenine,
Otac vjetrova ravno te
Svezav ostale, tek pustiv ti zapadnjak,

Brode, koji mi duguješ
Povjerena ti, znaj, Vergila. Vrati daj
Kraju atičkom čitava
Pa ćeš spasiti mog srca polovinu!

Hrastovina i trostruk kov
Onom oklopi grud, prvi koj' krtu splav
Moru povjeri tmurnome
Te ne protrnu on s naprasnog Afrika,

Kad se goni sa Sjeverom,
S tužnih Hijada l' ni s bjesnila Jugova,
Od kog Jadranu gazde nij'
Većeg, hoće li dić il' vale stišat mu.

Kakav smrti lik splaši tog,
Drskim očima koj' nakaze plovuće,
More koj' vidje nabreklo,
Akrokerauna još zloglasne klisure?

Zaman razdvoji mudri bog
Zemlje oceanom razdružnim i pustim,
Ako sa svim tim bezbožne
Splavi preskaču sveđ vode nepristupne.

Smjel pregaratelj u svačem
Ljudski posrće rod u grijeh zabranjen.
Smjel potomak taj Japetov
Oganj narodma donese varkom zlom;

Tad za ognjem ukradenim
S dvora nebeskijeh sušica i nova

Četa groznicâ pritisnu
Zemlje, a prije spor daleke smrti red

Korak pobrza prijeki.
Prazni iskuša zrak Dedal na krilima
Uskraćenima čovjeku;
Prodr'o j' Herkulov trud i sami Aheront.

Ništa smrtnima mučno nij':
I sam nebeski dvor ištemo s ludosti
I ne dademo s grijeha svog
Divu spremiti svê srdite gromove.

Preveo *K. Pavletić.*

4. Razmišljanje o proljeću.

(I. 4.)

Eto proljeća! Treba se veseliti. Život prolazi, smrt ne štedi nikoga. Zato, Sestije, uživaj! — Četvrta strofa Arhilohova:

⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ ⏑ | ⏑ – ⏑ – ⏑ –
– ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ –

Ljutoj je zimi već kraj, izmijenja je proljet i Zefiri,
I stroj na more suhe vuče lađe,
Nit što za staje si haje sad čobanin, ni za oganj ratar
I sinjim mrazom polja se nè bijele.

Kiterska Venera vodi već zborove, kadno mjesec svijetli,
Te s družbom nimfâ Gracije joj plešu
Pravilno lupkajuć tlo, dok ognjani Vulkan sa Kiklopi
U kòvâčnici usijanoj kuje.

Mirtom se sad pristòjî zelènôm si vedro kitit čelo
Il' cvijećem, zemlja slobodna čim rađa,
I u sjenovitim sada gajevim žrtvovati Faunu,
Il' hoće janje ili voli jare.

Jednako kroči u ubogu kolibu noga blijede smrti,
Ko na dvor carski! Sestije moj srećni,
Kratak života nam traj ne dopušta duge smišljat nade,
Doskora će te grlit noć i Mani

I Plutónov dom — tâ pustinja; a čim tamo zađeš,
Ni ravnateljem ne ćeš biti stolu
Nit ćeš se diviti moć nježnom Likidi, za kim plamti žarom
Sad mladež sva, a skoro će djevojke.

Preveo *dr. M. Šrepel.*

5. Savjet prijatelju.

(I. 7.)

Mani se, Planko, glasovitih gradova, doði u naš ubavi Tibur i razbij brige vinom! Tako uradi Teukar, kad ga je otac otjerao. — Strofa alkmanska:

– ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ –
– ⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ –

Drugi pohvalit će Rod, što sjajem sja, il' Mitilénu,
Efes ili Kòrinta zide
Dvomorskoga, Tebu odličnu Bakhom il' Delfe
Apolónom il' tesalsku Tempu;

Nekim zadatak je jedin udilj pjevati slavu
Gradu Palade, djevice čiste,
I vjenčavat odasvud ubranom maslinom čelo;
Tko je Junónu prodičiti revan,

Taj će spominjat Argos konjògôjnî, zlatnu Mikénu:
Mene ni Lakedémon stojni
Niti Larise gojne poljana ne zadivi tako,
Kao što dom Albùnejê glasni

I Anijéna slapovi i gaj Tibùrnov i do njih
Voćnjaci rosni od potoka živih.
Kao što često bijeli jug zna oblake skidat
S tamnog neba, a ne rađa svagda

Kišama: tako se i ti spomeni, mudro da smiriš
Tugu i sve muke života,
Planko, slatkijem vinom, il' te sad držao tabor
Znacima bliješteć il' poslije gusti

Tvojeg Tibura sjen. Kad je Teukar od Salamíne
Bježo i oca svog, ipak on, vele,

Vijencem topòlovim ovjenča čelo, orosiv ga vinom,
Pa ovako druzima reče:

„Kud nas zanijela kob, od rođenog oca mi bolja,
Poć ćemo braćo ì druzi moji!
Ništ' očàjat vam nije, dok Teukar vođ je i branič;
Jer Apòlôn obreče istin,

Da Salamina dvoja će biti po naselju novom.
Fùnâci, koji ì gore jade
Često podnosiste sa mnom, sad vinom gonite brige!
Sjutra se silnim zavezosmo morem."

6. Državi.

(I. 14.)

Teško oštećeni brode (državo), ne daj se na more (u rat građanski), jer ćeš stradati. Prije nijesam za te mario, ali sam se sada zabrinuo. Pjesma nas sjeća Alkeja. Treća strofa asklepijadska:

⏑ – ⏑ ⏑ – | ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ –
⏑ – ⏑ ⏑ – | ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ –
⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ –
⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ –

Lađo, nov li će val zanest te na more?
Što to počinješ sad? Luku osvojide
Smjelo! Ne vidiš, kako
Bez vesala ti osta bok?

Tvoje drijevo je jug burni ozlijedio:
Ragna stenju ti, a teško će moći trup
Tvoj bez konopa podnijet
Udar mora silovitog;

Nemaš jedara već čitavih, bogova
Nemaš, koje bi ti zvala u nevolji.
Pa omorika bila
Pontska, odlične šume kći,

Zalud rodom se i imenom ponosiš, —
Strašljiv brodar se već u šaru ne uzda

Krmu. Ako ne želiš
Vjetrim' igra bit, čuvaj se!

Ti mi nedavno bi smutnja i dotuga,
A čeznuće si sad i briga velika.
Klon' se mora, što struji
Među Cikladam' bijelima!

7. Valjan čovjek.

(I. 22.)

Pošten je čovjek svagdje siguran. Zato se ne bojim ničega, već bez brige živim svojoj ljubavi. — Strofa sapfinska.

Komu život čestit je i bez grijeha,
Njemu koplja maurskog nije treba
A ni luka, Fusko, ni tulca puna
Otrovnih strijela,

Volja njega Sirtama se zaputit
Žarkim, volja Kavkazom negosnijem
Ili tim krajevima, koje Hidasp
Bajovni plâčê.

Jer i mene sabinskom u tom gaju,
Dok sam svoju Lalagu pjevajući
Prešo međe bezbrižan i goloruk,
Odbježe kurjak;

Takva čuda Dauna junačkoga
Vlast ne goji hrastovih širom lugâ,
Nit ga zemlja Jubina rađa, lavlja
Hrankinja suha.

Stavi me na lëdine puste, gdjeno
Nikad stabla ne krijepi vjetric ljetni,
U kraj svijeta, štono ga magle i hud
Jupiter tlači;

Stavi mene pod kola sunca preveć
Bliskog, u kraj bëz stâna ljudskoj glavi:
Ja ću ljubit Lalagu slatkog smiješka,
Govora slatkog.

8. Apolonu.

(I. 37.)

Poslije pobjede aktijske sagradi i posveti Oktavijan g. 28. pr. Is. hram Apolonu na Palatinu. Pjesnik tom zgodom žrtvuje i moli Apolona, da ga očuva zdrava tijelom i duhom. — Strofa alkejska:

⏑ – ⏑ – – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑
⏑ – ⏑ – – ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑
⏑ – ⏑ – – ⏑ – ⏑ –
– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ –

Što traži pjesnik od Apolóna nam
Sad posvećenog? Lijući iz čaše
Kap vina što on moli? Ne će
Žitka, kim sardinska zemlja rodi,

Nit stâda krotka žarke Kalàbrijê
Nit bjelokosti nî zlâta indijskog
Ni polja, što ih tiha rijeka
Liris potkòpâvâ strujom sporom.

Kosirom neka kàlênskî reže trs,
Kom sreća dade; bogati trgovac
Iz zlatnih neka pije čaša
Vino, što steče ga za trg sirski,

Mil samim bozim', kadano godinom
Tri četir' puta prođe Atlàntíkom
Ne stradajući: mene žutka
Hrani i uljika i sljez laki.

Latónin sine, u zdravlju, molim te,
I bistra uma daj mi uživat to,
Što imam! Ne daj ružnu ikad
Starost bez citare da provèdêm.

9. Pravilo životno.

(II. 3.)

Budi ravnodušan u nesreći! Žalostio se ili veselio, snaći će te smrt, koja ne štedi ni bokca ni bogataša. Zato uživaj sada! — Strofa alkejska.

To pamti, mirne duše u nesreći
Da uvijek budeš! U sreći jednako
Od prëobijesna se veselja,
Delije, čuvaj! Jer umrijet ti je,

Bud tužan sav da provodiš život svoj,
Bud u zeléni samotnoj praznike
Da slaviš, te se ležeć blažiš
Kapljicom falernskog vina starog.

S topolom bijelom visoki čemu se
Bor grli, mari gostinski stvarat hlad?
I čemu s vodicom se hitrom
Potočić krîvî, vijùgâ s mukom?

Ded nosi vina amo, mirodija
I ruže ljupke, cvijeća kratkovjeka,
Dok sreća, ljeta i sestara
Triju nam dopušta pređa crna!

Dă, ostavit ćeš gajeve î dom svoj
I dvorac, Tiber što ti ga žućkasti
Sveđ plače, — ostavit ćeš, rpam'
Blaga će nasljednik tvoj zavladat.

Sve j' isto, da l' si Ịnaha starog sin
Bogataš il' ko bogac najprostiji
Pod vědrîm nebom traješ dane, —
Žrtva si Orka ti nesmiljenog.

Svim nama poć je onamo: svima nam
U žari ždrijeb se trese te prije će
Il' poslije izić i u izgon
Vječni na čamac nas onda stavit.

10. Prijatelju na povratku.

(II. 7.)

Tko te, Pompeju, iz rata vrati domu? Mene je kod Filipa iznio Merkurije, a ti si krenuo u dalji rat. Doði pa se sa mnom pod lovorom veseli! — Strofa alkejska.

– ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑ ⏑ – ⏑

Oj ti, što često u krajnju zapade
Opásnost sa mnom vodstvom pod Brutovim!
Tko l' tebe ko kvirita bozim'
Očinskim, italskom vrati nebu,
Oj Pompeju, najstariji druže moj?
Ja s tobom često dugački kratih dan
Uz vino, a od sirske sjala
Pomasti kosa mi ovjenčana.

Doživjeh s tobom filipski nagli bijeg,
Gdje ja od sebe nečasno bacih štit,
Junáštvo skrši se, i ružno
Poljubi hvališa bradom zemlju.

A mene tad u strahu Merkurije
Brz gustom ote maglom dušmanima,
A tebe natrag talas burni
Pučinom zänese boja ljuta.

Ti dakle Divu zavjetnu spremi čast
I mojom pod lovorikom tijelu si
Od vojne duge počin podaj,
Ne žali vrčeva za te spremnih!

Sa razbibrigom napuni masikom
Sad čaše sjajne, punih iz školjaka
Sad pomast ljevaj! Tko će brže
Vijence od vlažnoga splest sad ača
Il' mrče? Kog će Venera ravnalcem
Odabrat stolu? Obijesno ja ću pit
Ko kakav Edon: pobra opet
Primivši slatko j' vragovat meni.

11. Teofanija.

(II. 19.)

Ugledah Bakha i u zanosu sad pjevam slavu njegovu. — Strofa alkejska.

Zamotrih Bakha, stijeni na samotnoj
Gdje uči nimfe — vjerujte, potomci —
I kòzonoge šiljatijeh
Ušiju satire pjevat pjesme.
Još — iju! — öd strâ trepeće duša sva
I Bakha puna grud mi se zbunjena
Veseli. Iju! Prosti, bože,
Prosti, oj strašni sa tirsa silnog!

Ja smijem slavit ustrajne tijade
Pa vina vrutak pjevat i obilne
Mlijèkom potočiće ĩ mêd,
Koji iz debala šupljih kaplje;

Ja smijem nakit pokojne družice,
U zvijezde stavljen, pjevat i Penteja
Dom teškim raspom ràzorenî
Ĩ propâst Lìkurga Tračanina.

Ti rijeke krotiš i more barbarsko,
U zabitnima gorama vinovan
Bez svoje štete Bistonaka
Kosu zavezuješ uzlom zmijskim.

Ti, kad se četa Gĩgântâ kletijeh
U oca carstvo strmenju penjala,
Sa strašnim čeljustima lavljim
Ĩ pânčôm prožđenu Reta silnog.

Nu ma da tebe kolu proglasiše
I igri, šalam' pristala, a boju
Tek slabo spretna, bješe ipak
Jednako ratu i miru vrstan.

I krotak tebe Kerber je ugledo
Sa zlatnim rogom kićena, milo ti
On repom mahao, a trojim
Ždraljem na polasku noge lizo.

12. Omladini.

(III. 2.)

Budi, mladeži, u boju junačka, u građanskom životu kreposna! — Strofa alkejska.

Podnosit voljno uboštvo tjeskobno
Nek òtvrdnuo ljutoj u vojnici
Sveđ uči momak i bijes Pârtâ
Junak nek uzdrma, kopljem strašan;

I život neka pod nebom provodi
Pun straha! Njega s bedema dušmanskih
Sve motreć žena kralja, rat što
Vodi, i djevica uzdisala

U strahu, da — ah! — zaručnik kraljević
Još nevješt boju ne dirne, ne draži
Bijesna lava, kog sredinôm
Pokolja nagoni krvav bijes!

Dà, za dom mrijet slatko je i časno.
Smrt i na bijegu čovjeka stizava,
Nit štedi golijeni, leđa
Plašljivoj mladeži nejunačkoj.

Vrlina, ružnog ne znajuć poraza,
Svijetlim, čistim diči se počast'ma
Nit prima znákâ časti nit ih
Polaže sve po milòsti puka.

Vrlina nebo otvora onom, što
Mrijet nĕ zasluži; kroči, kud ne smije
Svak; svijeta s' kloni, vlažnu pušta
Zemlju na krilma se dižuć hitrim.

I šutnju vjernu stalno će nagrada
Stić; ako svetu Cerere prokaže
Tko tajnu, sa mnom taj pod jednim
Nĕ bio krovom, nit lomna čuna

Taj ne odvézo sa mnom; jer uvrijeđen
Div često grješnu pridruži bezgrješna,
I sve da hrli grješnik, rijetko
Kazan ga u nogu hroma mine.

13. Vrelu Banduziji.

(III. 13.)

Sjutra ću tebi, izvore, žrtvovati jare, i bit ćeš s moje pjesme slavan. — Treća strofa asklepijadska.

Vrelo bandusko ti, stakla providnije,
Vrijedno slatkoga mi vinca i cvijeća!
Sjutra bit će ti jare,
Kome čelo tek nabubri

Prvim rozima i najavi ljubav, boj —
Zalud, tebi će sad hlađanu vodicu
Krvcom zaliti rujnom
Stada obijesna podmladak.

Tebe Sirija žar, njemu kad svane čas,
Doseć ne može, ti lagodan daješ hlad
Biku, ralom kad oruć
Klone, i stadu nestašnom.

Tebe brojit će još k vrelima slavnijem,
Jer ja opijevam hrast, što na kamènu se
Diže dupkome, otkle
Žubor-vodica odvire.

14. Bakhu ditiramb.

(III. 25.)

Četvrta strofa asklepijadska.

Kud me, Bakho, ti zanosiš
Tebe puncata? Kud ù luge, pećine
Hitro povađa duh me nov?
Koje spilje će čut mene, gdje Cezara

Divnog vječitu mislim dić
Diku k zvjezdama i u kolo Divovo?
Krasno, novo ću pjevat, što
Nitko nĕ spjeva živ. Kako se snebiva

Budna eujada gorom, kad
Hebar ugleda i Trakije snježni kraj

I tu Rodopu, noge kud
Stade barbarske trag: tako se lutajuć

Meni nà čudo gledat dâ
Žale ì pusti gaj! Nàjâdâ kralju ti
I bakhantica, rukom što
Mogu s korijena skupst visoke jasene:

Ništa sitno ni priprosto,
Smrtno zapjevat ja ne ću. Opásnost je
Slatka, Leneju, s bogom ić
Čelo zelenom si vjenčajuć lozicom.

Preveo *F. Miler.*

15. Moja besmrtnost.

(III. 30.)

Slava će moja trajati, dok je Rima. — To je epilog prvoj zbirci Odâ. — Prva strofa asklepijadska.

Digoh spomenik si trajniji od mjedi,
Viši nego je stan kraljskih piràmidâ,
Te ga nî griski dažd, nî Sjever sileni
Ne će razrušit moć, à niti nebrojna
Ljetâ povorka sva niti vreménâ bijeg.
Ne ću umrijet sav: velika čest će me
Uteć Libitini — posmrtnom ja ću sveđ
Slavom rasti još svjež, dok bude penjo se
S tihom djevicom na Kàpitol svećenik.
Kud se razliježe šum nagloga Aufida
I kud presušan Daun vladaše ratarskim
Pukom, slovit ću ja, dà s nîza uzdignut
Prvi eolski pjev mjerilom italskim
Preudèsio sam. Ponos ne krati mi,
Stečen zaslugama, ter mi daj delfijskim
Vjenčaj lovorom rad kosu, Melpòmena!

Preveo *K. Pavletić.*

16. Pobjedniku Augustu.

(IV. 2.)

Drugi će, Julo, za povratak Augustov ispjevati enkomiju. Tako što može kaki Pindar, a ja se s njim ne mogu mjeriti. Ja ću kod slave samo klicati Augustu. — Pjesma nas sjeća povratka Augustova iz Galije 4. srpnja g. 13. pr. Is. — Strofa sapfinska.

S Pindarom tkogöd se natpijevat pregne,
Julo, taj ti voštanim leti krilma,
Djelom Dedalovim, da poda ime
Staklenom moru.

Kako rijeka nizbrdo šumeć kipi,
Plohom preko korita nabujala,
I golema dubokim ušćem srlja:
Tako i Pindar,

Dostojan lovorike Apolona,
Il' on smjelim sipao ditirambom
Riječi nove, pjesmom se zanoseći
Slobodna sklada,

Ili pjevo bogove i vladare,
Krv božansku: pravednom smrću od njih
Padoše Centàuri, pade strašna
Ognjem Himera;

Il' kazivo, elejska koga domu
Palma prati nebeska, bio šakač
Il' konj, od sto kipova vrjednijim ih
Darujuć darom;

Ili vojna oteta plačnoj ljubi
Žalio pa snagu i srce, zlaćan
Značaj k zvjezdam' uzdizo, otimajuć
Crnom ga Orku.

Silan polet dirkejskog labuda ti,
Antonije, podiže, kadgod tegne
Pöd oblake visoke; a ja kano
Matinska pčela,

S trudom silnim dušicu štono slatku
Kupi, malen pjesme na domak gaju
I brijegu Tibura vlažnog gradim
S velikom mukom.

Pjesnik većeg poleta opjevat će
Cezara, kad iskićen zasluženim
Lišćem bude vodio uzbrdinom
Svetom Sigàmbre.

Od njeg ništa veće ni bolje svijetu
Nè dadoše sudba i dobri bozi
Nit će dati, sve da se vrati zlatno
Negdašnje doba.

Opjevat će vesele dane, grada
Našeg igre, junačkog jer je cara
Povrat svog izmolio i od parba
Sudnicu praznu.

Tad ću i ja — ako je vrijedno slušat —
Punim grlom zapjevat: „Oj ti sunce
Krasno, dane preslavni!“ sretan, što se
Vratio Cezar.

I dok ti nam prednjačiš kličuć „slava!“,
Klicat ćemo sto puta „slava, slava!“
Narod i ja, bozima milostivim
Žrtvujuć kâda.

Tebe deset bikova, deset krava,
Mene mlado riješit će june mater
Ostaviv, što bujnom se hrani travom
Zavjetu mome.

Ures mu je čela ko rozi plamni
Mjesečevi trî dana po novljaku,
Na njem lisa bijela, a drugud tijelo
Riđasto svud je.

17. Melpomeni.

(IV. 3.)

Koga Muza zamiluje, samo će pjevati. Takav sam i ja, to već priznaje svijet. Zato ti, božice, hvala! — Četvrta strofa asklepijadska.

Koga jednom, Melpomena,
Kad se rodio, ti prijazno pogleda,
Toga proslavit istamski
Ne će šakački boj; ne će prvaka njeg

Povest nà kolih ahejskih
Hitar konj; nit će njeg vođu rat delijskim
Listom okitit, tîrânâ
Grožnje nadute jer mačem smrvi on,

Ni na Kapitol voditi,
Nego voda će, što Tiburom protječe
Rodnim, ì gûstî gaja brst
Pjesmom eolskom tog krasno prodičiti.

Rima, glavè gradova svih
Podmlad ljubazna, sad mène dostojava
Brojit zborima pjesnikâ,
I već zavisti zub manje me ujeda.

Oj Pijerida, citare
Zlatne slađani zvuk koja izvijavaš, —
Koja, ako te volja, dat
Možeš labudov glas ì nijemim ribama:

Sve to tvoj je dar, prstom što
Na me, pjesnika tê lire nam rimske, svak
Kaže prolaznik; pjevam li,
Milim li se, ako s' milim kom, tvoje je.

18. Pohvala Augustu.

(IV. 15.)

Nije mi, Auguste, Febo dao, da budem epski pjesnik i slavim tvoja djela. Ti si povratio mir i red državi, zato te svaki građanin hvali. — Strofa alkejska.

Kad bojeve i gradove pobite
Htjeh slavit lirom, Febo me prekori,
Nek jedra mala tirenskome
Moru ne povjerim. Tvoje vrijeme

Povŕnu zemlji, Cezare, žita rod
I Divu našem povrati znakove —
Sa ponosnijeh stupa partskih
Skide ih —; bezratnu zaprije vrata

Kvirînskôm Janu, postavi pravi red
Pa tako uzdu bijesnoj prebaci
Drskoći, ukide grijehe
I stare dovede nam vrline,

Po kojim ime poraste latinsko
I Ìtâlije snaga, pa vlasti glas
I veličanstvo od zapada
Pruži se sve do na ùran sunca.

Dok Cezar bdije, bjesnilo građansko
Nit sila ne će narušit pokoja
Nit jarost, koja mače kuje
I jadne med sobom svàđâ grade;

Nit tî, što piju Dunav, ni Gećani
Prekršit ne će odredbe Julija,
Ni Perzijanci nevjere, ni
Kojim do Tanaja rodna j' zemlja.

A mî i ù dni radne i svečane
Uz Liberove dare svi veseli
Sa djecom, ljubom vjernom ćemo,
Redovno bozima se pomoliv,

Na način predâ lidsku uz sviralu
O junačkijem zapjevat vojvodam',
O Troji, o Anhizu i o
Venere časne potomstvu dičnom.

19. Pjesma stoljetnica.

Jubilej, što se g. 249. i 146. pr. Is. slavio na čast podzemnim božanstvima Plutonu i Prozerpini, a poslije se odnemario, obnovi August i

proslavi g. 17. pr. Is., ali ga pretvori u slavu na čast bozima svjetlosti — Apolonu (Suncu) i Dijani (Mjesecu). Slava je trajala tri dana i tri noći; treći dan je i na Palatinu i na Kapitolu Stoljetnicu pjevao zbor od 27 dječaka i 27 djevojaka, kojima su još otac i mati živjeli. Dvije su molitve: prvom se moli blagostanje, drugom ćudoređe. — Strofa sapfinska.

Febo i tî, Dijana, gospo šuma,
Dična svijetla neba, vrijèdni pošte
Ì štovani, slušajte molbe naše
Ù svêtû horu,

Gdjeno — to nas sibîlskâ pjesma uči —
Djeve izabrane i momci čisti
Pjesmu poju bozima, koji vole
Húmôvâ sedam!

Sunce blago, na kolim' sjajnim dan što
Izvodiš i smiruješ, uvijek isto
U mijeni, òd grâda Rima, reci,
Vidje l' što veće?

Pazi majke milosno, u čas sretni
Da mi zrel, Ilìtija, porod bude,
Il' te volja, da se Lucína zoveš
Il' Genitalis!

Davaj roda, božice, i otaca
Blagoslovi odredbe, braku djévâ
Nàmijenjene, ì brâčnî zakon, plodan
Novim potomstvom!

Na sto ljeta ĭ deset određeni
Krug da opet donosi pjesme, igre,
Triput ob dan bijeli i opet triput
Za blage noći.

I vi, Parke, istinu bajat vične:
Kako jednom rekoste, to neka čuva
Stalna kob, te s prošlosti sretnom spojte
Sretnu budućnost!

Zemlja rodna stokom i usjevima,
Dărovâla Cereru vijencem klasnim!

Zemlje plodu okrepa bili dažd i
Divovi vjetri!

Spremi strijelu ì smiren i sklon slušaj
Molbe nas dječaka, oj Apolone!
Zvijezdâ gospo, dvorožna Luno, i nas
Djevice slušaj!

Ako Rim vi stvoriste, Ètruščânâ
Ako žal zauzeše čete trojske —
Šaka zvana zamijeni Lare ì grâd
Bijegom spasnim,

A njoj čisti Èneja kroz žar Troje,
Rodni grad bez stradanja što preživje,
Put pokáza slobodni, da mu poda
Zamjenu bolju: —

Bozi, voljkoj mladeži ćud poštenu,
Bozi, mira starcima dajte slatka,
Dajte rodu Romula sreće, djece
I svaku diku!

Što vas žrtvom goveda prosi bijelih
Slavna krvca Venere i Anhíza,
Pòbjednîk to postigo, dušmaninu
Mîlostiv spetom!

Već se morem ì kopnom Međan boji
Moćnih ruku albanskih ì njih mača;
Odgovor već Skićanin, negda ohol,
Moli i Inđan.

Već se Vjera vraćati smije ì Mîr
I Poštenje, negdašnji Stid, Vrlina
Zapuštena, pa nam se javlja s punim
Obilje rogom.

Prorok Febo, sjajnijem dičan lukom,
Što ga devet miluje Muza, — on, što
Umjećom spasonosnom krijepi tijelu
Klonule ude:

Motri l' sklon palàtînskê žrtvenike,
On će rimsku državu, Lacij sretni
Dò drugih sve boljijeh stogodišta
Promicat udilj.

Slušat će i Dijana, koja Algid
Drži i Avèntîn, muževa petnaest
Molbe i priklonit će željam' djece
Prijatno uho.

Da to Div i ostali žele bozi,
Tu mî dobru, stalnu gojímo nadu —
Mi naučiv hvalu Dijàni, Febu
Pjevat u zboru.

Preveo *F. Miler.*

Epode.

1. Smišljanje i odluka.

(2.)

Lihvar hvali život na selu, ali ostaje lihvar. — Jampski trimetar i dimetar:

⏑ – ⏑ – ⏑ – ⏑ –
⏑ – ⏑ – ⏑ –

„Ej blažen onaj, što daleko poslova
Ko rod smrtníkâ negdašnji
Djedovske zemlje svojim ore volima,
Prost svakog posla lihvarskog!
Njeg strašna trublja ko vojnika ne budi,
Nit mora s' boji bijesnog;
On trga kloni se i praga ohola
Gospode tê mogućnije
Pa oko jablana visokih ovija
Naraslu mladu lozicu
Il' gojno svoje stado govedâ
U dolu gleda zabitnom

Il' nožem grane posjekavši jalove
Sve rodnije ucjepljuje
Il' ù sûđe on čisto ižet spravlja med
Il' striže ovce pitome.
Pa jesen glavu zrelim voćem kićenu
Kad rudinama pokaže,
Veselja li, gdje krušku i grozd ubira,
Što s grimizom se natječu,
Da Prijapa i tebe, oče Sĭlvâne,
Čuvara međam', daruje!
A hoće l' mu se leškat starim pŏd dubom
Il' kad u gustoj tratini:
A ono voda teče strmim pod brijegom,
U gaju pticâ stoji pjev,
A lišće sve uz romon vode šušti mu
I sanak laki doziva.
A zimi gromovnik kad ono Jupiter
Dažd, snijeg silan prosiplje,
Bijesne vepre s hajkom pasâ ŏdsvakud
U spremnu zamku goni on
Il' mrežu rijetku raspne glatkom rasohom,
Da gladne drozde prevari;
I zeca plašljiva, došljaka ždrala, plijen
Taj slasni, pruglom hvata on.
Tko ne bi brige teške — čemer ljubavi —
Zaboravio pri tom sve?
Pa ako stidna žena za dom vodi skrb
I za tu slatku dječicu,
Ko Sàbînka što zna il' crna ŏd sûnca
Apulca naglog ženica
Suhárcima naložit sveto ognjište,
Kad muž joj susto dolazi,
I u tor spleten stoku gojnu spremiti,
Vimena puna ižeti
I novo vino slatko vadeć ĭz sûda
Bez tröška jelo pripravit:
Lukrìnskê tad mi ne bi većma ostrige
Nit sklač ni obliš godili,
Oluja ako kojeg valom s istoka

Zanese amo u more,
I slađe ne će kliznut ptica afrička
Ni ona jonska lještarka
U želudac mi nego sočna uljika,
Sa grane stablu ubrana,
Il' s livade kiseljak ili mladi sljez,
Zdrav bolnom tijelu svakomu,
Il' janje, klano na dan Terminalijâ,
Il' jare vuku oteto.
Za takim stolom kako l' godi gledati,
Gdje ovce s paše žure se,
Pa gledat vôke trudne, šijom klonulom
Gdje ĭzvĭnûtî vuku plug,
I oko Larâ radosnijeh družinu,
Tu četu kuće bogate!"
Sve ovo kad izreče novčar Alfije,
Ko da će sad bit seljanin,
On ŭpô mjeseca sve novce utjera,
Da prvoga ih uloži.

2. Narodu rimskomu.

(7.)

G. 39. nagodi se Oktavijan sa Sekstom Pompejem, amnestija se proglasi. S veseljem pozdravi svijet svršetak građanskoga rata, ali još potkraj iste godine uzmu se Pompej i Oktavijan oružati. Pjesnik vidi u tom neko prokletstvo radi krvi Remove. — Jampski trimetar i dimetar.

Kud opaki srljáte? Zašto desnice
Sve za mač smiren hvataju?
Zar još se morem, širom zemlje nije dost'
Te krvi rimske prolilo,
Ne oholih da tvrđâ dušmanske
Kartage Rimljan popali,
Il' nesvladani Britan sapet lancima
Da Svetom siđe ulicom,
Već prema željam' Parćanâ da ovaj grad
Sam svojom padne desnicom?
Vuk vuka nikad, nì lav lava ne kolje,

Već svako druge zvjerove!
Zar bijes vas slijep il' jača sila nagoni
Il' grijeh? Dajte recite!
Svi šute; lica smrtno pokri bljedilo,
A duša trne snebita.
E tako jest: kob gorka goni Rimljane
I bratskoga ubistva grijeh,
Krv otkad Remu na tle proli s' nedužna,
Prokletstvo svim potomcima.

Preveo *F. Miler.*

Satire.

1. Tvrdoća i zavist vrelo nezadovoljstvu.

(I. 1.)

Kako je to, Mecena, da nitko, kakvo mu zvanje
Il' namijenio razbor, il' slučaj donio, s njime
Zadovoljan ne živi, već hvali, čim drugi se bave?
„Sretnih li trgovaca!“ vojnik pod bremenom ljeta
Reć će, komu je napor silan skrhao ude.
Naprotiv trgovac, jug kad lađu mu bacati stane:
„Bolja je vojska! Zašto? Sraze se: odlukom kratkog
Časa il' hitra dolazi smrt il' pobjeda mila.“
Poljodijelca hvalit će pravu i zakonu vještak,
Kad — a pijevac još ne pjeva — klijent mu kuca na vrata;
Onaj, što stavivši jamce iz sela mora baš u grad,
Viče, da sretni su samo oni, što žive u gradu.
Drugo, što ima još slično, utrudit moglo bi bŕblju
Fabija, tol'ko je toga. Da ti ne dosadim, slušaj,
Na što ću svrnuti stvar. Kad bi bog koj' rekao: „Evo
Ja ću učinit, što tražite! Ti, što vojnik si, bit ćeš
Trgovcem; ti, sad pravnik, seljakom. Ovamo vi sad,
Onamo vi odstup'te promijeniv uloge! Hajde!
Što stojite?“ Ne bi htjeli, a mogu bit sretni.
Kako da s' Jupiter s pravom ne naljuti na njih pa oba
Obraza nadme i kaže, da poslije nikada ne će
Tako usrdan biti i željama uho priklonit?
Napokon, dä stvâr smijuć se nè smîrîm, ko da tek šale

Zbijam (premda što bi mi branilo smijuć se zborit
Istinu? Tako katkad dječacima daje kolača
Dobri učitelj, rad'je da uče prve početke —
Nego okaniv se šale dajmo potražimo zbilju!):
Onaj, što tešku zemlju čvrstim premeće ralom,
I taj varalac krčmar, vojnik, mornari, što smjeli
Svuda po moru plove, kažu, da s namjerom tom se
Naprežu svi, u starósti kako bi siguran u mir
Sklonili s', trošak sebi za to namaknuvši, ko što
Sićušni mrav — jer on im je primjer — s velikim trudom
Ustima vuče, štogöd već može, i naslaže na kup,
Što ga si gradi; ta zna, što ga čeka, zato se brine.
On, kad potkraj godine Dažnjak zamrači nebo,
Nikud ne izlazi, ono uživajuć mudro, što prije
Skupio bješe, dok od dobitka ni žarko tebe
Odvraća ljeto ni zima ni oganj ni more ni gvožđe —
Ništa te ne smeta, samo da nije bogatiji drugi.
Kakva ti korist, što breme golemo zlata i srebra
Kradom u iskopanu bojazljiv polažeš zemlju?
„Ako uzmeš od njega, e spast će do pušljivog asa.“
Ako ga ne diraš, što l' kup naslożen ima lijèpa?
Sto nek tisuća mjerova tvoje ovrši gumno,
Ne će želudac tvoj od mojega više obujmit:
Kao među robovi kad bi nä lêđih vukao hljeba
Vrećicu, ne bi ti više od onoga dobio, koji
Ništa nosio nije. Il' živi l' u granicam' tkogod
Prirode, reci, što mu je do tog, da l' tisuću ore
Jutara il' sto? „Al' slatko je s velikog uzimat kupa.“
Dok daš nama s malena crpsti isto toliko,
Zašto da žitnice svoje hvališ nad koševe naše?
Ko da bi trebao samo krčag il' čašicu vode
Pa da kažeš: radije bih iz velike rijeke
Neg' iz vrelašca ovog istu grabio mjeru.
Tako ti one, što množ ih naslađuje veća, no treba,
S obalom skupa odvaliv ponese žestoki Aufid.
Al' tko tolicno uzme, koliko treba, taj s glibom
Smiješane ne grabi vode nit život u valima gubi.
Dobar al' dio svijeta pohlepom zavaran ludom
„Nikada“, kaže, „dosta, jer to, što imaš, i vrijediš.“

Što ćeš tome? Pusti ga, neka je nesretan, kad ga
Tako je volja. Tako se priča, da u Ateni
Bogata tvrdica neka znala je svijeta govor
Tako odbijati: „Svijet mi zviždi, a ja si pljeskam
Kod kuće sâm, kadgod u sanduku zagledam novce.“
Tantal žeđajuć hvata vodu, što s usta mu bježi —
Što se smiješ? Ime promijeni, pa se o tebi
Priča pripovijeda: silne skupivši vreće odasvud,
Na njima zijevaš bez sna, i goni te nešto, da štediš
Njih ko svetinje ili da se ko slikam' veseliš.
Ne znaš li, čemu je novac, kakva je korist od njega?
Kupi si hljeba, broskve, vina mjericu i još
Štošta, bez čega bi teško priroda podnijela ljudska!
Il' dan ĭ nôć da ŏd strâ bez duše bdiješ, da tátâ
Zlih se i vatre strašiš i robova, koji bi pobjeć
Mogli pa te orobit, — je l' to veselje? Od takva
Dobra bih uvijek prost i siromašan želio biti.
Nego ako ti tijelo groznica srva, il' drugi
Jad te u postelju svali, imaš li, tko će kod tebe
Sjedjet, obloge metat i liječnika tražiti, da te
Podigne opet ĭ djeci vrati i milomu rodu?
Niti žena ni sinak zdravlja ne žele ti, na te
Mrze susjedi svi i poznati, muško i žensko.
Zar se čudiš, kad najviše cijeniš srebro, što tebi
Nitko ljubavi ne da, koje zaslužio nijesi?
A kad bi rođake, što ti ih priroda daje, bez tvojeg
Napora htio usvojit i čuvat u prijateljstvu,
Jalov ti, jadniče, trud, ko kad bi na polju osla
Čovjek učiti stao da trči poslušan uzdi.
Nek je već jednom kraj tvom stjecanju, pa kad imadeš
Više, uboštva manje se boj i naprezanja već se
Kani stekavši, što si požeiio, prošo da ne bi,
Kako Umidije neki. Kratka je priča. Bogataš,
Da je brojio novce na mjerove, ali i škrtac
Da se nikad od roba bolje nosio nije,
Sve se životu do konca bojao, da će ga snaći
Nevolja ĭ glâd; njega je puštena robinja bradvom
Rasjekla popola, svih Tindàrîdâ smjelošću prva.
„Što me svjetuješ dakle? Da živim ko Nevije ili

Kao Nomèntân? I opet ideš slagat sučelce,
Što se složiti ne da; kad velim: „Ne budi škrtac!“
Time ne rekoh, da raspikuća i ništavac budeš.
Mjera je neka u svačemu, stalne neke su međe,
S kojih ne smije nikud zastranit to, što je pravo.
Odakle pođoh, tamo se vraćam: škrtac ni jedan
Ne hvali sebe, već rad'je one, što drugim se bave,
Pa se jedi, što j' u tuđe koze punije vime,
I ne poređuje sebe s većim bjednijeg svijeta
Mnoštvom, već ovog i onog silom prestići gleda.
Dok on ovako hrli, bogatiji uvijek mu smeta.
Tako i vozač, konji kad s biljege pušteni s kolma polete,
Sveđer za konjima goni, što prestižu njeg've, a onog
Prezire, što je med stražnjima, te ga on prestigo veće.
Stog ćemo malokad naći čovjeka, koji bi reko,
Da je poživio srećno, i koji bi svršenim vijekom
Zadovoljan ko gost sit pošao iz svog života.
Već je dosta. Da ne mniš, da sam Krispina slijepca
Okrao pisanku, sad već ni riječi dodati ne ću.

Preveo *F. Miler.*

2. Dosadni brbljavac.

(I. 9.)

Po običaju sam jednoć Svetom išao cestom,
Ne znam više ni sam, u kakve se zamislih trice.
Sretne me neki tad po imenu tekar mi znanac,
Te me zà ruku zgrabi: „Kako je, preslatki druže?“
„„Dobro““, nato ću ja, „„bar sada, lijepo ti hvalim““.
Kad me je pratiti stao, salètîm ga: „Želiš li štogod?“ —
„„Treba da poznaš nas, jer mi smo ti učena glava““. —
„To ćeš mi draži biti“. — Želeći umaknuti silno
Časak pobrzam, a kadšto stanem i nà uho nešto
Robu prišanem svom, a znoj mi do gležanja teko.
Kad mi čavrljati stao i hvaliti ulice i grad,
Sa sobom govorah sâm: „Aj srećne si, Bolane, ćudi!“ —
Kad mu ne odvraćah ništa, tad reče: „Želiš veoma
Meni umaći, davno već vidim, al' uzalud muka,

„Sveđ ću se držati tebe i pratiti. Kuda ćeš sada?““ —
„Nemoj se mučit; nepoznâta ti želim obaći,
Preko Tibera leži kraj Cezarovih vrtova“. —
„„Posla baš nemam, a nijesam ni lijen; sveđ ću te pratit““. —
Oborim uši ja ko magare mrgodne volje,
Kad mu pretežak trh na leđa metnu. On začne:
„„Ako se poznajem dobro, niti ćeš prijana Viska
A ni Varija štovati većma; ta tko će od mene
Više il' brže napisati stihova? Spretnije tko će
Udima kretat? A pjevam, Hermogen mi zavidjet može““.
Ovdje bijaše čas, da ga upitam: „Imaš li mater,
Rôđakâ, koji te trebaju živa?“ — „„Nikoga nemam,
Sve sam sahranio već““. — „Aj srećnici, ja još preostah.
Svrši! Tužna još čeka me kob, što je baka sabelska
Meni dječaku prorekla potresavši žarom božanskom:
Ovog nit otrov ljut a ni mač pogubiti ne će,
Ne će prsiju bôl ni kašalj ni ulozi teški;
Brbljavac njega će zgubiti jednom; stog neka se mane,
Ako je mudar, svih blebetuša, čim poodraste“.
Četvrt dana već minu, kad k Vestinu prispjesmo hramu.
On je tad morao na sud, budući da jamstvo već dade;
Pa ne učini li to, stradat bi s parnice moro. —
„„Ako sam išto ti drag, ded ovdje mi malo pomozi!““
„Duše mi, pomoć ne mogu nit znadem građanskog prava,
A hitim, kamo već znaš“. A on reče: „„Kuda bih, ne znam.
Tebe da ostavim sad ili parnicu?““ — „Mene izvoli!“ —
„„Ne ću!““ reče i naprijed pođe, a ja za njime,
S pobjednikom sve ako je teško se boriti, krenem.
„„Kako je s tobom Mecena? Umnik je, kakvih je malo““,
Nastavi opet. „„Nitko još ne nađe zgodnije sreće;
Druga ćeš imati orla, što tebe će u svem pomagat,
Ako preporučiš čovjeka ovog; tako mi glave,
Ako ne istisneš svih““. — „Ne živimo ondje onako,
Kako to pomišljaš ti, od one kuće ti nema
Čistije niti od ovih zálâ slobodne više.
Ništ' mi ne naudi, što je tko većma bogat il' učen,
Mjesto je svakome svoje“. — „„Čudno mi kazuješ nešto,
Jedva bih vjerovat mogo““. — „Pa ipak je tako“. — „„Ti žariš
Želju u mene, što bliže da se primaknem njemu““. —

„Volja te: kakav si junak, pobijedit ćeš; svladat se može,
Prvi tek pristup je težak“. — „„Ne će ponestat mi snage,
Sretat ću njega na raskršću te ga pratiti svagdje.
Ništa ne daje ljudma bez velika napora život““.
Dok je zborio to, gle — Fuska Aristija dragog,
Koji je njega poznavao dobro. Stanemo. A on:
„Odakle ideš i kamo kaniš?“ — Trzat ga uzmem,
Rukom natezat za kruta ramèna, klimati glavom,
Očima migat, neka me spase. Vragolan nijedni,
Smiješeć se pretvara on, a žuč mi od srdžbe zakipi. —
„Reko si: sa mnom govoriti želiš nasamo nešto“.
„„Sjećam se dobro još, al' u bolje ću reći vrijeme.
Trideseta je subota danas: hoćeš li možda
Našim da se Židòvima rugaš?““ — „Nije mi, rekoh,
Ni do kakve vjere“. — „„Al' meni je, slabiji malo
U tom sam, jedan od mnogih; prosti, reći ću drugda““. —
Taj li je tako crn za mene osvanuo danak!
Pobježe nitkov nijedni i ostavi mene pod nožem.
Protivnik slučajno dođe ususret te navali vikat:
„Kud ćeš, grdobo ti?“ i: „Mogu l' te zvat za svjedoka?“
Ja mu primaknem uho. A on ga na sud odvuče;
Oba se pru, svud strka. Apolon me spasao tako!

Preveo *dr. M. Šrepel.*

Iz „Pisama“.

1. Pohvala seoskoga života.

(I. 10.)

Fusku, što ljubi grad, evo ovim pozdravlje šaljem
Ja, što ljubim selo, dakako jedino u tom
Različan od njeg; drugim u stvarma smo skoro blizanci
S bratskim dušama mi — što jedan, to jednako drugi
Odbija ili prihvaća. Mi smo ko golubi stari,
Koji se znadu: ti čuvaš gnijezdo, ja ubavo selo
Hvalim svoje i potok, mahovito kamenje i gaj.
Što ćeš? Ja ti živim ko kralj, čim ostavim ono,

Što vi do neba svojom pohvalnom dižete vikom.
I ko odbjegli rob popovskih ne ću kolača,
Već se nad pogače s medom hljeba sada zaželjeh.
Ako treba da živiš, kako je prirodi shodno,
I odabereš kućište, gdje ćeš udarit dom svoj,
Znaš li zgodnije mjesto, već što je blaženo selo?
Gdje ti je blaža zima, gdje li ugodniji zračak
Hladi žestinu Pasju i dob bijesnog Lava,
Kad ti jedamput njega sunce dohvati žarko?
Gdje pretrgava manje sanak ti zavidna briga?
Vonja li trava il' krasi manje od libijskog piljka?
Čišća l' po ulicam' voda probija olovne cijevi
Nego li ona, što žubor-potokom niz do romînjâ?
Istina, stvara se gaj i među šarenim stupljem
I hvali stan, s kog vidik se širi na prostrana polja:
Prirodu vilama tjeraj, udilj će ipak se vratit
I krivo gnušanje kradom će pobjediteljica svladat.
Ne će taj, što ne umije sidonski vješto raspoznat
Grimiz od akvinskog lišaja, što ga upija runo,
Sebi tu štetu svoju sigurnije uzeti k srcu
Nego onaj, što ne zna istinu od laži dijelit.
Koga zanosi sreća više, nego što treba,
Njega će promjena boljet. Čemu se diviš, napustit
To ćeš nerado. Kani se velikih stvari! Životom
Možeš u kolibi kralje nadvisit i kraljevsku svojdbu.
Jelen spretniji borbi konja sa paše skupne
Gonio, dok u boju dugotrajnom slabiji pomoć
Čovjekovu ne zatraži i primî uzde na sebe.
Al' kad pobjednik pogna junački neprijatelja,
Nit jahača sa leđa nit s gubice otrese uzde.
Tako, tko se boji siromaštva, nema slobode
Vrjednije od zlata; on gospodara podlo ti nosi
I robovat će dovijek, jer s malim ne zna se služit.
Tko spram imutka ne živi, taj, ko cipela kad je
Koji put veća od noge, posrće, manja ga žulji.
Veseo s svojom sudbinom mudro, Aristije, živi
Pa mi praštati nemoj bèz kaznê, ako se čini,
Da ne prestajem zgrtati više, neg' što je dosta.
Novac sabrani ili je nama gospodar il' sluga,

Al' je bolje, za užem da ide, no da ga vuče.
Ovo kazivah u pèro za trošnim hramom Vakune
Zá te vesele volje, samo još ti da si sa mnom.

2. Pjesnik šalje Augustu prvu zbirku odâ.

(I. 13.)

Kako na polasku već te često i dugo učah,
Augustu ovaj zapečaćen smotak, oj Vinije, predaj,
Ako je zdrav mi i veseo, ako ga napokon ište;
Da od revnosti za me ne bi pogriješio, mržnju
Knjigam' mi pribaviv kao poslûšnîk previše nago.
Ako te hartije moje teret baš preveć utišti,
Rad'je ga baci, nego da ga, kud rekoh, odneseš
I ko magare samarom lupiš i Azine oca
Pridjev da obrneš na rug i razgovor postaneš svijetu.
Prolazeć uvalom, strmcem i lokvom upri se dobro,
Al' čim naumljen prevališ put i prispiješ tamo,
Lijepo teret ćeš pazit, da ne bi slučajno svežnjić
Knjiga pod pazuhom držo, kao što seljanin janje
Il' ko Pirija pjana klupko ukradene vune
Il' ko podgradac gost, sa šeširom što papuče drži.
I ne pripovijedaj svakome, kako se uznoji noseć
Pjesme, koje su vrijedne zànimat Cezaru oko
I uho. Samo te molim lijepo, miči se naprijed.
Pođi sad s bogom! Pazi, ne posrći, pošiljku čuvaj!

3. Pismo Pizonima ili o umijeću pjesničkom.

(II. 3. 1.—178., 189.—469, 472.—476.)

Pojedine ljepote ne podaju još lijepe cjeline, za potonje treba jedinstva u sastavu.

S glavom kad bi čovjèčjôm slikar šiju od konja
Spojiti htio od kojekùda skupivši ude
I to sve pokrio različnim perjem, u crnu i ružnu
Da se svršava ribu ženska lijepa odozgor:
To da vam dâ tko gledat, bi l' smijeha uspregli se, braćo?

*

Vjerujte, Pîzôni, na tu će sliku sasma bit nalik
Knjiga, u kojoj se puste utvare grade ko tlapnje
U bolesnika, te ni glava ni noga ne liči
Liku jednome? „Pjesnik ĭ slikâr ìmâhu uvijek
Jednaku povlast, da stvarati smiju, što im je drago".
Znamo i tu slobodu ištemo mi pa i damo,
Ali nikako da se s divljim pitomo pari,
Ni da se zmije s pticama sljube, s tigrima janjci.
Veličajnu većinom početku, što velike stvari
Obriče, jedna ì druga s' prišije grimizna krpa,
Ù svu šir da se sjâ, kad Dìjanê žrtvenik i gaj
I vijuganje potoka hitra kroz ubave râvni
Ili rijeku Ren il' dažnu opisuje dugu;
Al' tad tome ne bješe mjesto. Ì možda čempres
Naslikat znadeš. Al' na što, kad razbi se brod pa stradálac
Ispliva i za novac se slikat dâ? Amforu začneš
Graditi: zašto ti na kotaču izlazi krčag?
Ukratko: djelo svako jednòstâvno budi i jedno.
Pjësnîkâ nas većina, oj oče i sinovi vrijedni,
Što je pravo, ne znamo: hoću da budem kratak,
I bivam nejasan; tegnem za skladnim, ali me snaga
Izda i polet; nadut je, tko na visoko sjekne;
Zemljom puže, tko preveć se oprezan boji oluje;
Tko šarolik bit želi, čudo stvara jedinstva:
U šumi slika delfina, u morskim valima vepra
Zabludi vodi strah od griješke, gdje ùmjećê nema.
Onaj će vajar na uglu Èmîlijevoj školi
Od mjedi nokte vješto izradit i mekanu kosu,
Al' u cjelokupnom nesretan djelu, jer složit cjeline
Ne zna. Taki ja, kad bih što pjevati želio, ne bih
Volio biti negoli živjet krivonos, pa bio
Inače krasan očiju crnih i crnijeh vlasi.

O biranju izričaja i jasnu poretku.

Vi, što pišete, prema silama birajte svojim
Građu i ràzmîšljâjte dugo, ramena što mogu
Podnijet i nè mogû. Tko spram snage odàberê stvar si,
Njega ni rječitost nï rêd jasan ostavit ne će.
To je bitnost reda i dražest — il' se ja varam, —

Da već sada rekneš, što sada već treba da kažeš,
A mnogo štošta ovčas odgodiš, napustiš zasad.
Neka tankoćutno, oprezno riječi bira, nek ovu
Voli, od one zazire pjesnik, obrèčenê pjesme.
Krasno ćeš reći, kad od riječi obične zgodnijem spojem
Učiniš novu. Ako li slučajno ustreba novim
Riječma izraziti pojmove nove, morat ćeš riječ
Stvorit, što pòtpasânî je Ceteg još neču, a tu ćeš
Dobit slobodu, ako se njome okoristiš skromno.
I nove riječi, skoro građene, nać će priznanje,
Iz grčkog ako izviru vrela, a izvode s' trijezno.
Hoće li Rimljanin Vèrgîliju i Variju kratit,
Ceciliju što dade i Plautu? A mogu li nešta
Malo privrijediti, zašto mi krate, kad Enije, Katon
Govor obogatiše otaca i zà stvari riječi
Stvoriše nove? Bilo je prosto i uvijek će biti,
Riječ da gradiš, znak sàdašnjosti što nosi na sebi.
Kao što šuma lišće mijenja ljetu pod konac
Gubeći prvašnje: òvetšâlê riječi tako
Propadnu i ko mladice cvatu i začile nove
Mi i sve naše smrti smo podložni; štitio Neptun,
Kopnom obuhvaćen, sada lađe od sjevera burnog —
Kraljevsko djelo! — il' močvara, nekad veslanju spretna,
Hranila grade sad bližnje i plug ćutjela teški,
Il' rijeka promijenila tijek, usjevim štetan,
Na bolju svrnuta stazu: smrtnička propast će djela,
Kamo da riječî čast i vrijednost ostane trajna!
Mnoge opet će iznić, što veće propaše; past će,
Koje sada vrijèdê, ako to navika hoće,
Koja je jeziku sudac i zakon i pravilo svako.

O stihu i duhu pjesme.

Kojim se mjerilom vođâ i kraljeva junačka djela
I tužni ratovi mogù opisat, pokazo je Homer.
Ù stihe nèjednâko se spojene tužaljka prvo,
Poslije još se čuvstvo uklopilo smirenih želja.
Ali malenu tko je elegiju iznio prvi,
O tom se pru učenjaci i raspre još ne riješi sudac.
Ljuti Arhìloha bijes je njeg'vim òružô jambom;
Ovu prihvati stopu smiješna i ozbiljna igra,

Jer je za razgovor spretna i jaka nadvikati buku
Naroda i ko rođena za prikazivanje radnje.
Uz strune Muza nam bogove, bogova djecu, šakača
Pobjednika i konja u utrci prvog, mladićâ
Jade i razbibrigu vino pjevati dade.
Izvjesni kad ja značaj i boju djelima čuvat
Ne znam ili ne mògu, zašt' da me pjesnikom zovu?
Zašto od krivoga stida ja volim ne znat no učit?
Tragičkim stihom komička stvar se prikazati ne da;
Opet ne podnosi gozba Tijèstova, da nam se stihom
Opjeva priprostim, štono šaljivoj pristaje igri.
Neka je sve na onome mjestu, koje ga ide.
Ali i kòmêdija katkada podigne glas svoj,
Pa se razjaren Hremo svađa bujicom rijèčî,
Dok većinom tragički Telef i Pelej sve zborom
Običnim tuže, kad jedan se ì drugî ubog i prognan
Okani kićenih riječi sve podrug stope dugàčkih
Hoteć jadanjem svojim u srce dirat gledača:
Nije dost', da su pjesme lijepe; slađane nek su
I duh neka slušaču zanesu, kudgod ih je volja.
Ko što se lice čovječje smješljivu smije, baš tako
S plačnijem plače. Želiš li, ja da zaplačem, treba
Prvo tebe da boli, tad tvoj će me, Telefe, dirnut
Il' tvoj, Peleju, jad. Kad neskladne besjede zboriš,
Il' će osvojit me drijem il' smijeh. Žalosne riječi
Bolnu pristaju licu, srditu pune puncate
Prijetnjâ, veselu šaljiv a strogu ozbiljan govor.
Prema prilici svakoj iznutra nas priroda prije
Udesi; il' nas veseli ili nas nagoni u gnjev
Ili teškom nas tugom gnjavi i pritište k zemlji,
Onda tek pokrete duha jezik izražava tumač.
Ako su riječi onog, što zbori, prilikam' sprotne,
Grohotom će se nasmijat vitez rimski i pješak.
Bit će razlika silna, da l' bog koj' zbori il' junak,
Da li vremešan starac il' vatren u naponu snage
Mladić, odlična da li gospa il' dadilja vrijedna,
Trgovac skitnik il' obrađivač zelene njive,
Kolšanin ili Asírac, u Tébi rođen il' Argu.

Il' se predaje drži il' smišljaj, o sebi što j' skladno!
Àhila ako dičnog ko pisac prikažeš opet,
Junačan, ljut, neumoljiv i žestok nek kaže, za njega
Zakon da s' rodio nije, sve neka oružjem traži.
Mèdeja neka je nèobuzdâna, plačljiva Ina,
Ija skitna, Iksiôn nevjera, žalostan Orest.
Ako nepròkušâno na pozornicu izneseš
I novo lice stvoriti pregneš, neka je isto
Do kraja, kako s početka izide, dosljedno sebi.
Teško je građu skroz izmišljenu životom nadàhnut,
Lakše ćeš pjesmu o ilijskom boju ù čine složit,
Nego da prvi neobrađen, nepoznat predmet izneseš.
Òbrâđena jur građa će pravom postati tvoja,
Ako se samo ne mòtâš običnim, širokim krugom,
I ne nastojiš riječ po riječ prenosit ko tumač
Vjerni i slijedeć ropski drugog ne zapadneš u škrip,
Odakle strah ti il' sastav djela noge izvući
Ne da. I počinjat nemoj ko pisac ciklički nekad:
„Prijamovu ću opjevat kob i preslavni poboj . . .“
Što će nam, toliko zinuv, taj obèćalac donijet?
Brdine rađaju, ali porod — miš će bit smiješan.
Kako je bolje onaj, što nezgrapno ne slaže ništa:
„Pjevaj mi, Muzo, junaka, u vrijeme po propasti Troje
Koji od mnogijeh ljudi život i naselja vidje . . .“
Ne za svjetlošću dim već zà dimom svijetlo nam davat
Misli, da bi se redom čuda prikazala divna:
I Antìfat i Skila i Kiklop i Hàribda s njime.
Nit Diomédov povratak on od Melèagra smrti
Niti od blizanaca ti vojnu započinje trojsku.
Uvijek svršetku hrli i u srèdinu stvárî,
Ko da su poznate, on slušača zanese, a ono
Pušta, što misli, da pričajuć ne bi mogo ukrasit;
A zna i izmislit, tako s lažju istinu miješat,
Da se s početkom sredina, sredinom podudara konac.
Ti sad poslušaj, ja i narod sa mnom što ište!
Ako si željan pljeskača, što čekat će sjedeć, dok zastor
Padne i ono: „Pljeskajte vi!“ dok zavikne pjevač,
Valja ti uzeti na um značaj svakoje dobi,

Dati, što ćudi promjenljivoj, godinam' pristaje onim.
Muškić, koji već zna izgovarat riječi i nogom
Sigurnom stupati, želi s vršnjacima igrat se i sad
Sve bez razloga plane, sad pomiri s' — svak čas se mijenja.
Mladić golobrad, od kog se jedva uklonio čuvar,
Konju se raduje, psu i rudînê prisojne travi,
Pravi nàzlobȋz; opomeni ga, okosi s'; svoju
Za korist slabo ti mari, a novac rasipa silno;
Poletan, strastan je; ono, što ljubi, napušta brzo.
A dob muževna i ćud promijeni težnje, te ona
Blago i prijateljstvo si traži, za častima ide;
Čuva se činiti, što bi naskoro morala mijenjat.
Mnoge neprilike snalaze starca, budi što stječe,
Pa kad je stekao, jadan se uspreže — strah ga uživat —
Budi što râdî sve posle sa strahom, hladno, pa krsma,
Nade dugòtrâjnê gaji, mlitav je, željan budućnost
Znati, nesnosan; tuži se, hvali prošla vremena,
Kad je dječakom još bio, a kudi i kârâ mlađe.
Ljeta, što dolaze, mnogo ugodno sa sobom nose,
A mnogo prolazeć nama otimlju: neka se zato
Uloga staračka ne da mladiću, ni muževna dječku.
Drž'mo se udilj tog, što je pristalo dobi i zgodno!

Pojedini napuci za tragediju. Pjesnik ima na pameti tragediju atičku, za kojom se povela rimska.

Neka ni manje ni više od pet čina ne broji
Drama, što hoće, svijet da je traži i ponovno gleda;
Nek se ne pojavi bog, kad čvor se ne zamrsi vrijedan
Njegove pomoći; neka ne besjedi četvrti glumac.
Ulozi glumca i zadátku njegovu zbor nek
Priskoči, ali pjesmom da ne prekida čina,
Ako ne pomaže radnji i s njom se ne slaže zgodno;
On nek bude dobrima sklon i prijazan svjetnik,
Srdite neka miri, a očajne rado nek tješi;
Neka hvali kratkotrajnu gozbu, spasonosnu pravdu,
Hvali zakone i mir kod otvorenijeh vrata;
Tajnu nek čuva i bozima neka se klanja i moli,
Da se bijednu vrati, a oholog ostavi sreća.
Svirala, ne kao sad od taneća složena, trublji

Takmica, nego tanka, jednostavna, s glásnîcâ malo
Bješe vrsna započet i popratit zbor pa još nije
Sjedala dupkom puna glasnom zaglúšala svirkom.
Tud'jer se narod — izbrojit bilo ga lako, jer bješe
Malen — skupljao čestit, ćudòredan, obraza stidna.
Poslije, kad je on pobjednik stao razmicat zemlje,
I prostraniji zidovi pasali gradove, kad bi
Nà prâznîk prosto već obdan ugađat Geniju vinom:
Onda zädobî glazba, napjev veću slobodu.
A što je neuki seljak mogo razumjet, kad posla
Riješiv se sjeđaše s gradskim svijetom, prostak s gospodom?
Time umjeći staroj živost poda i raskoš
Svirač slobodno šećuć i pomostom halje potéžûć;
Time i strunama glas se ozbiljnim uznio jače,
Pa i rječitost smjela stvori neobičan govor,
A misli, korisnom naukom bogate, što su naslutit
Znale budućnost, ko delfijsko proroštvo sada ti zvuče.
Tko se tragičkom pjesmom o neznatna natjeco jarca,
Taj i divljega otkri naskoro satira i strog,
Čuvajuć dostojanstvo, uze izvoditi šalu
Jer je zamamit, zadržati trebalo novošću milom
Gledaoca, što žrtvova, opi se, odvrže zakon.
Ali zgodno će biti, da tako preporučiš jetke
Brbljavce satire, tako šalu da izmijeniš zbiljom,
Bog da ni jedan ni junak, što ga dovedeš — a krasna
U zlatu, grimizu njega maločas gledaše svijet, —
Sada ne siđe prostim govorom u niske krčme,
Il' dok nizine se kloni, da ne hvata oblake prazne.
Tragedija, kojoj ne pristaju stihovi kliski,
Nešto će stidno ko gospođa kakva, na svečane dane
U kolo zvana, u društvu se bavit satira drskih.
Ne ću, oj Pîzôni, ja kao pisac satira ljubit
Bez svakog nakita riječi i svagdanje nazive samo
Nit ću nastojat tako se odreć tragičke boje,
Kao da razlike nije, kad Davo s Pitijadôm smjelom
Zbori, što je Simóna za jedan opalila talent,
Ili boga gojénca čuvar i pratilac Silen.
Složit ću pjesmu od poznatih riječi, da će svak reći:
„To znam i ja", al' će se uzalud trudit i znojit

S istijem poslom: toliko vrijedi poredak i spoj,
Tolika znade ljepota običnim riječma pristupit.
Fauni iz šume došli nek moga se čuvaju suda,
Da ne govore, ko da su s raskršća, gotovo s trga,
I da se nikada odviše nježnijem ne kite stihom
Niti poganim i nepristôjnim buče riječma.
Jer to vrijeđa ljude odlična, bogata roda;
Što se kupcu pržena graška i kestena sviđa,
Oni ne primaju ravne duše nit daruju vijencem.

Briga u metrici je potrebna, da se dostigne savršenstvo Grkâ.

Poslije kratkoga dugi slog zovémo mi jambom.
Stopa je hitra; ona je sobom i trimetru jampskom
Podala ime, premda se po šest ùdârâ vraća,
Od prvog jednaki svi do posljednjeg. Nije baš dugo,
Kad je, da bi se malko sporiji ì težî uha
Hvatao, spòndeje trajne pod očinsko primio krilo
Snosljiv i prijazan, al' im bratski ustupio nije
Drugo mjesto i četvrto. On i u trimetru slavnom
Akcijevu rijetko se javlja, a stihove one,
Što ih je Enije silno teške slao na scenu,
On objeđuje grdom potvorom prebrza rada
Bèz svakôg mara, il' da im nije zakona znao!
Ne raspoznava svaki sudac u pjesmama nesklad,
Ì dana jest sloboda nedóstôjna pjesnika rimskih.
Zato da prevršim i pišem miloj po volji? Il' bih
Sigurno, pomno slobode se granicâ držao misleć,
Svi da će mane mi opazit? Tad ja ubjegoh korbi,
Al' ne zavrijedih pohvale. Grčke uzore rukom
Vi premećite danju pa ih premećite noću!
Istina, djedovi vaši Plauta stihove znahu
Hvalit i šale, obómu se divili strpljivo odveć,
Da ne velim budàlasto; al' sad jâ znam pa i vi
Neslanu šalu razlučit od dosjetke dražesne i stih
Pravilna zvuka razabrat prstima i uhom svojim.
Nepoznatu je vrstu Kaménê tragičke Tespis
Obreo, vele, i na kolim' svoje iznosio pjesme,
Što su ih pjevali, glumili lice naličiv si drožđem.
Eshil poslije njega, izumilac haljine časne
Pa i čuvide, pomost stavi na balvane niske

I glas učaše dizati i na kòturnu stajat.
Stara kòmêdija za njima osvane s mnogo
Pohvale, al' se sloboda provrže drskošću silnom,
Koju je trebo obuzdat zakon; zakon se primi,
I zbor zanijemi ružno, kad više nè smjede vrijeđat.
Ništa ne ostaviše bez pokusa pjesnici naši
I zaslužiše nemalu hvalu, stope što Grka
Smjedoše ostavit i veličati domaća djela,
Ozbiljne pisali oni pretèkste il' smiješne togáte.
Nit bi vrlinom Lacij ni oružjem slavnijem bio
Znatniji negoli jezikom, pjesnika svakog da s trudom
I mukom dugom brusit ne mrzi. Dajte vi svaku,
Pòmpîlijeva krvi, pjesmu prekorite, koju
Mnogi dani i popravak mnogi ne ôkresâ ter je
Desetput pòpravljânu ne dotjera do savršenstva.
Jer od vještine jadne Demòkrit darovitost drži
Vrjednijom i na Helikôn pjesniku razbora trijezna
Ne da, zato dobrano ih ne mari nokte ni bradu
Rezati; osamna traže mjesta, kupke se klone:
Steći će naime glas i cijenu pjesnika, tko si
Glavu — ne bi je tri Antikire mogle izliječit —
Nikad Licinu brici ne povjeri. Alaj sam luda
Ja, što svak put si pročišćam žuč u proljetno doba!
Ne bi pravio drugi boljih pjesama! Al' sad
Ne marim za to, nego ću služit se brusom, što gvožđe
Oštriti može, a njemu nije dano da siječe.
Ništa ne pišući sam, pokazivat ću zadaću, dužnost,
Otkle nam dolaze sredstva, što l' pjesnika odgaja, stvara;
Što se smije, što ne; kud znanje vodi, kud bludnja.

Odakle pjesniku sredstva t. j. bogatstvo misli?

Dobru pisanju razbor i vrelo jest i počelo.
Građu ti mogu pokazat spisi sokratske škole:
Ako usvojiš građu, i riječi rado će slijedit.
Tko je naučio, domu što duguje, što prijatèljma;
Kako li ljubiti valja oca, brata si, stranca;
Što je vijećniku dužnost, što l' sucu; koja je vođe
Zadaća poslanog ù rat: taj će zaista znati
Podat svakome licu ulogu, doličnu njojzi.
Učenom pjesniku kazat ću, neka na uzor života

I ćudoređa pazi i otud glas izvodi živi.
Katkada drama divna sa misli i značaja vjernih
Ali bez dražesti, bez krepkoće i bez umijèća
Narod bolje naslađuje i zaùstavljâ dulje
Negoli stisi bez mislî — samo brbljarije zvonke.

Što odgaja i stvara pjesnika?

Grcima Muza um, Grcima glatku podade riječ —
Njima, što ničega doli slave ne bjehu željni.
Rimski dječaci as se dugim uče računom
Dijelit na dijelova sto. „Albinov neka mi rekne
Sin, što ostane, uzmem li od pet dvanajstina jednu.
Već si mi mogao reći!“ „„Trećina““. „Dobro! Imutak
Znat ćeš čuvat. A ako se doda dvanajstina, što je?“
„„Pola““. — Kad takova jednom rđa, skrb o dobitku,
Dušu nam obuzme, zar će se moći graditi pjesme
Vrijedne cedrova ulja i čuvanja čempresom glatkim?

Što se smije, što li ne?

Ili koristiti pjesnici žele il' naslađivat
Ili spojiti, što je u žiću ugodno, s dobrim.
Učio ti štogòd, bud' kratak, nauka željan
Duh da brzo razumije riječ i dobro je pamti.
Čega je previše, sve to iz prepunih grudi istèčê.
Smišljeno zabave radi neka je istini slično:
Neka ne traži drama, da s' vjeruje, nju što je volja,
I nek iz Lamije site ne vadi djeteta živa.
Stariji ne vole ono, što plodne pouke nema;
Ponosni Ramni opet za ozbiljne ne mare pjesme.
Svi su za onoga, koji ugodnim korisno složi,
Zabavom čitaocu i poukom zajedno služeć.
Takva će knjiga Sozijem donijet novaca, prijeć će
More i piscu slavnom dug će stvoriti vijek.
Ipak imade mana, koje bih rado i prostit.
Ne da ni žica glas, što volja i ruka ga ištu:
Tražiš krupan, a ona te prečesto ponuđa sitnim;
Nï lûk uvijek ne će pogoditi, čemu se grozi.
Ako je pjesma većinom krasna, neke me ne će
Griješke uvrijedit, štono ih zgrĭješî nebriga, il' se
Priroda ljudska baš slabo pazila. Što dakle slijedi?

Prepisivaču, kad udilj istu pogrješku pravi,
Ma opòmenût bio, nema proštenja. Pjevaču
Ja se smijem, kad svaki put istu promaši žicu;
Tako mi onaj, što mnogo kvari, vrijedi ko Heril,
Kome sa smiješkom se čudim, kad dva triput je valjan,
Al' se ljutim, kadgod mi vrsni podrijema Homer;
Premda se veliku djelu i san potkrasti može.
Pjesma je kao slika: nèkâ ti više se sviđa,
Kad si joj blizu, neka, kad dalje se odmakneš od nje;
Ova ti voli tamu, onu spram svijetla de gledaj,
Jer se ne boji oštra uma duhovita suca.
Ova se svidi jedamput, a ona će s' deseput sviđat.

Kud znanje vodi, kuda li bludnja?

Stariji ti oj mladiću, premda očeva riječ te
Dobru odgaja i sam si razborit, riječi ove
Drž' u paméti, da nekim stvarma se donekle pravom
Može popuštat: pravnik neki i odvjetnik srednje
Ruke nema vrsnoće rječitog onog Mesale
Niti znade tolikô, kolikô Kascèlije Aulo,
Ali je ipak u cijeni; srednjim pjesnikom biti
I ljudi brane i bogovi pa i knjižarski izlog.
Kako za stolom inače ugodnim glazba ne prìjâ
Raskladna nï pomast gusta nì mak, sa sardinskim medom
Pomiješan, jer se ručak obavit mogo i bez tog:
Tako i pjesma rođena, stvorena, duši da gòdî,
Čim s visine malko se spusti, nà nisko padne.
Tko se igrati ne zna, igrišnih káni se sprava;
Nevješt lopti, kolutu, obruču miruje lijepo,
Da krug gusti gledača se pravom nasmijo ne bi:
Ipak stihove gradi, tko ne zna. Zašto i ne bi?
Slobodan jest i plemić, dapače ocijenjen svotom
Viteškog reda, a na poštenju ljage mu nema.
Proti Minèrvinôj volji nit zborit ćeš što a ni tvorit:
To je mišljenje tvoje, to sud tvoj. Nu kada bi ipak
Što napisao jednom, to nek do uha dođe
Meciju, ocu i meni, i devet ljeta nek leže
Listovi dobro spremljeni; što još izdao nijesi,
Možeš zatrti — riječ poletjela ne zna se vratit.

Pjesništvo je isprva sadilo u čovjeka čudoređe, a s vremenom stalo služiti raznim svrhama.

Ljude divljáke Orfej svećenik, bogova tumač,
Odvrati od života surova i od ubistva;
Zato se reklo, da tigre miri i lavove bijesne;
Reklo se, da i Amfion, tebanskog grada osnivač,
Kamenje miče zvucima lire i krasnom ga pjesmom
Upravlja, kud mu se hoće. Nekoć mudrost bi ovo:
Od općih stvari odvojit lične, od svetinja svjetske,
Kuditi bezrednu ljubav, oženjenijem davat
Prava, gradove dizat, u drvo zakone rezat.
Tako stekoše ime ï čâst božanski pjevači
Ï pjesme njihove. Nakon onijeh poslije Homer
Slavni i Tirtej slobodiše pjesmom junačka srca
Na boj Martov; stihom su se izricale gatnje,
Njim se kazivao put životu; pìjerskîm pojem
Milost se tražila králjâ, obrèla igra se dramska,
Odmor òd duga rada: zato se citari vješte
Muze stidjeti nemoj nit Apolona pjevača.

Kako ćeš doći do usavršenja pjesničkoga?

Pitali ljudi, da l' pjesma biva od prirode krasna
Il' umijèćem. Ne znam jâ, što bi nauka mogla
Bëz dâra bogata, duh što li sirov: jedno ti traži
Pomoć drugog i tako se s njime sljubljuje bratski.
Tko se biljege dòmać željene utrkom mari,
Mnogo taj se mladićem mučio, potio, zebo,
Čuvo se ljubavi, vina. Svirač, za pitijski što se
Natječe vijenac, prije se učio, meštra se bojo.
Sada dosta je reći: „Divne pjesmice slažem,
Posljednjeg spopao svrab! Stog meni je bruka zaostat
Pa još priznat, da ne znam, što istina učio nijesam".
Kao što vikač, što poziva svijet da kupuje robe,
Tako laskavce pjesnik, zemljama bogat i novcem
Danim na kamate zove, da se okòristê kod njeg.
Pa još ako je rad čim masnim goste poslužit,
Za siromaha ljuta se jamčit, i zapletèna
U gadne parnice izvući, bilo bi zaista čudo,
Da zna raspoznat u sreći pravog od lažljiva druga.

Il' ti nadario koga il' kanio nešta darovat,
Nemoj pred tog, što pun je veselja, stihova iznijet,
Koje si složio ti, jer klicat će: „Prekrasno, divno!"
S njih će protrnuti, pače iz prijateljskog će oka
Suza mu kanuti, skakat će, nogom lupati o tle.
Kako oni, što zä nôvce plaču pri pogrebu, zbore
Ì râdê gotovo više od onih, što od srca žale,
Tako se uzbudi rugač više no hvalilac pravi.
Priča se, kraljevi sve da salijeću čašama silnim
Ì silê onoga vinom, koga proniknut žele,
Je l' prijateljstva vrijedan: tebi, kad sastavljaš pjesme,
Ne umàklo nikada, kako lisiče ljudi.
Kad bi što Kvìntîliju ti čitao, znao bi reći:
„Ispravi, molim, to i to!" Ti kad bi reko, dva triput
Da si kušao zaman i ne znaš bolje, on nato:
„Satri stihove skovane zlo, il' nakovnju vrati!"
Kad bi ti volio branit pogrješku nego je zatrt,
Više ni riječi ni truda uzalud gubio ne bi,
Već sâm sebe i svoje si mogao ljubit, ko premca
Dà nêmâš. Valjan i razborit loše će stihove kudit,
Prigovorit će tvrdim, po hrapavim poprijeko perom
Crnu će povuć crtu, preòhole nakite on će
Pristrić, nukat će tebe, da rasvijetliš, jasno što nije.
Dvoličnu riječ prekorit, označit, što promjene ište.
Bit će Arìstarh, ne će govorit: „Zbòg trîcâ zašto
Prijatelja da vrijeđam?" Te trice u zlo će dovest
Ozbiljno tebe, kad jednoć te pozdravi ruganje i smijeh.

O pjesniku, koji kao lud voli svoja djela.

Ko što se boje onog, kog svrab il' žutica mori
Ili ludilo vjersko i Dìjana srdita, tako
Pametni ljudi pjesnika mahnita boje se dirat,
Bježe od njega; djeca ga slijede i nestašno gone.
U nebo zureć dok luta, stihove sipa
Pa ko ptičar, što za kosima gleda, u zdenac
Padne il' jarugu, neka viče, što grlo ga nosi:
„Avaj, pomozite, ljudi!" — nitko ga izvadit ne će.
Ushtjedne l' tkogod njemu pomoći i spustiti uže,
Ja ću mu reći: „Kako ti znaš, da l' nije baš htio
Skočit ne mareći za spas?" Pa ću mu pričati propast

Pjesnika sicilskog. Htjede Empèdoklo, da bi ga bogom
Držali vječnim, i hladne se krvi žarku u Etnu
Strovali. Pjesniku nek je slobodno gubiti glavu.
Tko ga sproć volje spasava, čini, što i ubilac.
Češće već je to kušo pa izvađen opeta ne će
Čovjekom postat i odvrć žudnju glasovite smrti.
Nije dosta jasno, zašto on stihove gradi;
Zacijelo bit će, te bjesni kao što medvjed,
Koji je bio jak svom kavezu rešetku razbit,
I tjera neuka, učena svuda — krasnoslovac ljuti;
A kog uhvati, njega i drži i ubija štijuć —
Pijavica, tek krvi se napiv s kože što spadne.

Preveo *F. Miler.*

Albije Tibul.

Potječe iz viteške porodice, te je kao vitez služio u vojsci, premda mu se život vojnički nije milio. Pristao je u društvo Mesalino i bio u njemu najugledniji pjesnik. S Mesalom zaputi na istok, kad je Oktavijan poslije bitke kod Aktija slao Mesalu, da uredi pokrajinu Aziju i Siriju. Putem se na Korkiri pjesnik razboli. Ne zna se, je li pošao, kad je ozdravio, za zapovjednikom u Aziju. Poslije ga vidimo uz Mesalu u Galiji, u boju s Akvitancima. S veseljem dočeka čas, kad se riješio vojske i vratio — imao je dobro kod Peda, na istok od Rima — životu seoskomu, što ga u više pjesama slavi. Horacije mu je bio prijatelj. Umr'o je mlad, kad i Vergilije, g. 19. pr. Is. — Imamo 4 knjige Elegija, od kojih su zacijelo samo prva i druga knjiga i nekolicina četvrte knjige od njega. Najljepše su one, što pjevaju ljubav k Deliji, koja se zapravo zvala Planija, pa one, što pjevaju ljubav pjesnikinje Sulpicije, valjada nećakinje Mesaline, k nekomu Cerintu. U Tibula ima najmanje učenosti mitološke, kojom savremenici njegovi pune djela svoja. On se oteo duhu elegije aleksandrijske i priljubio jonskoj. Vedru mu dušu muti sjeta, pomisao na ranu smrt.

1. Deliji.

(I. 3.)

Ne ću, Mesala, s tobom ni s druzim' u Egejsko more,
Ali samo vijek mene se sjećajte oj!
Ljuto oboljeh u toj dalekoj feačkoj zemlji:
Crna smrti, još nemoj me lakomo stić!
Molim te, crna smrti, matere ovdje mi nije,
Da mi kostiju kup saberé bijedna u skut.
Nit bi mi sestra pokádila mirisom asirskim pepel,
Nit bi razvezavši pram uz moj naricala grob.
Delije nema; kad sam se na put spremao, vele,
Da je bogove sve savjeta molila tad.
Triput ona dječaku izvuče ždrebove svete,
S raskršća dõnese rob sigurne sreće joj glas.
Sve joj kazivalo, da ću se vratiti, al' joj se nikad
Suzâ ne sustavi tok, na put kad pomisli moj.
Tješilac ja se njezin jurve oprostih na polaz,
Ali za časom čas mnogi zategnuti znah.
Il' se ispričah rad ptica il' drugih radi znamenja,
Ili Saturnov dan, rekoh, da ne dâ mi poć.
Često si, često kazah na polasku, da ću postradat,
Jer se spotakoh o dver nà otaj polazeć put.
Nitko ne kreći na put, nije li Amoru pravo,
Ili tkogođ već zna, da mu zabranjuje bog.
Na što mi sada, Delija, Isida tvoja i na što
Ručicom tolikoput onu mi potrese mjed?
Sad mi pomozi, boginjo, jer da liječiti znadeš,
Mnogi dokazuje lik, gdjegođ je koji ti hram,
Pa će ti moja se Delija zavjetnim molitvam' molit
I pred svetu ti dver tkanicom pokrita sjest;
Prosute kose na dan će dvaput ti hvaliti te će
Farskom med družbom svom uvijek viđena bit.
Meni dopusti Penate očinske štovati jošte,
Svaki nek mjesec Lar dobija od mene kâd.
Srećna li svijeta, dok je Saturno kraljevo njime
Zemljom putovi još nijesu se križali tad!
Još omorika ne bješe sinjijeh prezrela valâ,
Nit je šireći grud hvatala vjetrova dah.

Nit je u kraju neznanom brodar skitnik dobitka
Tražio u svoj brod strpavši tuđinski trg.
U to vrijeme pod jaram nijesu zaprezali bika,
Niti je ikoji konj uzde si grizao ljut.
Vrata u kućah ne bješe, niti je susjedu kamen
Ležo na njivi tad međi pokazujuć put.
Med je iz hrasta teko, ovce su nosile same
Puna vimena tad čovjeku bezbrižnu još.
Niti je vojne ni srdžbe bilo ni rata, nit kovač
Umjećom znaše zlom opaki skovati mač.
Jupiter vlada sad, te znamo za rane, ubistva
I brodolom ljut; stovrsna danas je smrt.
Oče, oprosti, strah me, al' krive me ne plaše kletve,
Niti mi opaka riječ na boga umače kad.
Ako sam kobni već si dovršio život, a ono
Kostim' nad mojima nek pišu mi besjede te:
„Ovdje počiva nemilom smrću ugrabljen Tibul,
Kopnom i morem svud prativ Mesalu si svog".
Ali će Venera u Eliziju mene povesti,
S nježnim kad Amorom živ ljubazno pazih se sveđ.
U Eliziji vječno je pjevanje i ples je vječan,
Ptice milòpôjke tuj ljupko začinjaju pjev.
Nesađen darčin mirisnu koricu daje, i ružâ
Blaženom zemljicom tom miri odasvuda cvat.
Tu se s nježnim djevama igraju skupa mladići,
A međù njima boj Amor zapòdijevâ sveđ.
Tkogod je naglo ljubeći um'ro, boravi tud'jer,
Vlasim na krasnim tom mirtovac vijenac je svit.
A mjesto prokleto skrito u tmini je vječnoj,
Crne rijeke tok šumi okò njega sveđ.
Tu Tisifona ljuta, zmijovlasa nemilo bjesni,
Kleta joj družba pak razlijeće s' ovud i tud.
Kerberu crnome s glave zmije pred ulazom sikću,
Dveri pred mjedenom on leži i čuva je sam.
Na kotaču se hudu brzi vrti Iksion,
Puca za udom mu ud, vrijeđat Junonu je zno.
Preko devet izvališe rali Titija bijednog.
Ptice kljuju mu grud, crn mu izjedaju drob.
Tu je i Tantal; okò njeg jezero, al' se ispred njeg

Vodice izmiče val, hoće l' utažiti žeđ.
Danaja kćeri ljuto uvrijediše Veneru nekoć,
Letinom vodom stog prodrt napunjuju sud.
Tudijer budi, tkogod mi ljubav povrijedi moju
I vojništvu mi dug zaželje dà trajê vijek.
Tebe pak molim, ostani čista, a starica pomna
Neka na sveti stid uvijek pripazi tvoj.
Neka ti pričice priča i uz svjetiljku nek ti
Punoj na preslici tad k niti dovezuje nit,
Ne bi l' uz poslove trudne poslenu robinju tvoju
Sladak osvojio san, ne bi li pustila râd.
Tad bih banuo k tebi, ti ni slutila ne bi,
S neba — rekla bi tad — da sam ti došao ja.
Kakva bila, da bila, rasutih vlasi i bosa
K meni, Delija, oj u taj poteci mi par.
Molim bijelu Auroru, da nam na rumenim konjma
Svijetli donese dan, dà sjâ nam Danice sjaj.

Preveo *dr. T. Maretić.*

2. Cerintu.

(II. 2.)

Čestita Cerintu i želi mu srećnu ljubav.

Evo godòvnô! Dobrosretnju recimo riječ pred oltarom:
Tko je pristupio, nek sveti ga osvoji mûk!
Nek se na ognjištu pali tamnjan, mirodije, što ih
Nama šalje ko dar prokšenog Arapa kraj.
Genije sam nek pribude, dà vidî počasti svoje;
Vijenac ukrasio sad svećene glave mu vlas!
S čela neka mu kane miris čistoga smiljka,
Kolač bio mu dar, vinca ga krijepila kap:
Pa neka tebi, Cerinte, ispuni što ga već moliš.
Nut', što oklijevaš? Daj moli i bït će ti sve!
Slutim, da ćeš ga ljubav žene prositi vjerne —
Mnim, da su bogovi već molbi se privikli toj.
Nemoj željet zemalja, štogod ih širokim svijetom
S krepkim volcima gdje seljak obdjelava jak.
Nemoj ni to, štogod se dragulja Inđanom sretnim

Rađa, istočnu kud moru rumeni se val.
Želju tî reče — oj da bi doletio treptavim krilma
Amor i braku vam zlaćeni nosio vez,
Vez, što udilj trajao, sve dok starost vam pozna
Nabere mrštine pak kosu vam pokrije snijeg.
Tad nek osvane djedu godovno, poroda dalo,
I do koljena ti igrala dječice množ!

Preveo *F. Miler.*

Seksto Propercije.

Taj premac Tibulov rodi se g. 47. pr. Is. u Asisiju u Umbriji. Mlađi je od Tibula. Otac mu je rano umr'o; a kad je Oktavijan vojnicima dijelio zemlje, izgubi Propercije dobrano imutka. Valjano se naobrazio, dobro pozna mitologiju i pjesništvo grčko pa djela umjetnikâ. U Rimu se upozna s Mecenatom, preko njega s Vergilijem, a i Ovidije se hvali prijateljstvom njegovim. Umr'o je, čini se, g. 15. pr. Is. — Napisao je 5 knjiga Elegijâ. Povodio se za Mimnernom i aleksandrijncima, osobito za Kalimahom, od kojega je prihvatio ljubav k učenosti mitološkoj, s koje su mu pjesme čestoput tamne. Elegije su mu dubokoumne, pune vrela čuvstva i žive mašte.

1. Cintiji.

(I. 18.)

Dă ta zabitna mjesta, što mukom o tužnjavi muče,
I pusti evo gaj zaprema Zefirov dah:
Ovdje bez prijekora smijem tajne iznositi boli, —
Samo da kamen mi sâm riječi očuvati zna!
Kako da, Cintija moja, o nehaju protužim tvome?
Otkle mi, Cintija, daš, sada da započnem plač?
U miljenike me srećne maločas brojili ljudi,
Sada u ljubavi gle crno zapísa me ti!
A što skrivih tolikô? Koj' mi te promijeni grîjeh?
Nova djeva zar uzrok je tuzi ti toj?
Tako mi s' vratila lako, kako drugoj ni jednoj

Lijepe nožice krok ne kroči na prag mi moj!
Makar si s boli mi mnogu zaslužila gorku od mene,
Opet ne će mi jed biti baš tôliko ljut,
Te bi s pravom ja vječni bio ti bîjes, a plačem
Očima tvojim bi sjaj grdio suzicâ tok.
Jer se oglašujem slabo, žar ljubavi otkad se sleže,
Nikakve l' vjere se krik ne kida s usta mi stog?
Ima li ljubavi kakve u debla, svjedokom ćeš biti,
Bukvo i bore mi tî, arkadskom bogu sveđ drag!
Kôlikoput mi — ah! — riječi odjekuju laganom sjenom
Vašom, i ù koru vam „Cintija" bilježim ja!
Eto kolikô mi briga zadade nepravda tvoja, —
Samo mi dobro je jad tihijem vratima znan!
Svaki ti, ohola, nalog sa strahom vršit sam vičan,
Ni na kakav ti čin glasno se ne tužim ja.
Zato me šikara gorska i stijene studene grle,
Divlja mi stazica tvrd stere za počinak log.
I štogŏd pripovijedat tužaljke umiju moje,
Pticam' milopojkam' ja moram kazivati sâm.
Ali kakva si, da si, — Cintijom šume nek ječe,
Svaka samotna hrid za ime tvoje nek zna!

Preveo *K. Rac.*

2. Korneliji.

(IV. 11.)

Kornelija, kći Publija Kornelija Scipiona, bila je žena Lucija Emilija Paula Lepida. Umrla je g. 16. pr. Is. — Pokojnica govori mužu.

Prestani, Paulo, suzama grob moj uznemirivat:
Nikakim molbama već vrata ne otvora smrt.
Kada je duša jednom podzemskoj dopala vlasti,
Od krutog željeza tu vodi strahoviti put.
Ma ti i doprle molbe do boga mračnijeh dvora,
Suze tvoje će žal svakako popiti gluh.
Bogove gornje zavjeti ganu; dinar kad uzme
Prevoznik, zeleni hum groban zatvorit će mrak.
Tako tužne zapojaše trublje, kada je mene
S mrtvačkog odra mog skinuo nemili luč.
Što mi je prudio sa Paulom brak, što l' djedova slavlja

I što zalozi svi glasa mi dičnoga tad?
Jesu li zato manje mi bile okrutne Parke?
Evo sam breme, što pet prstiju može ga dić.
Mračna ti noći kleta i vi, močvare mrtve,
I ti, vale, što sad korak zaustavljaš moj:
Istina prerano dođoh, al' grješna k vama ne dođoh —
Sjenu mojemu bog milostiv izreko sud!
Il' ako Eak kakov ko sudac dò žarê sjedi,
Mojim kostima tuj njegov nek presudi ždrijeb;
Do njeg braća nek sjednu i uz Mínojev stolak
Tîh Eumènîdâ zbor, pomnim slušačima strah.
Sisife, mani se mûkâ, Iksìona kotači, stan'te,
Vodo prijevarna, daj ustma se Tantala pit!
Neka prokleti Kerber danas ne ište sjenâ,
Lanac nek spusti svoj, vrata nek ne škrinu sad!
Sama ću zborit za sebe, a slàžêm li, neka na mene
Sestre za kaznu svoj preteški navale sud!
Ako su ikome bila slavlja djedova dikom,
Afričkim kraljevstvom moj slàvî Numàntîn se djed.
Svojta je ovoga materinim Liboncima ravna:
Jedan i drugi dom nápîsâ dičnih je pun.
Zarana djetinju halju mi zamijeni zublja svatovska,
I druga poveza tad kose mi pokrila splet:
Tvoja postadoh, Paulo, tako da ostavim tebe!
Al' taj govori kam: s jednim me svezao brak.
Zazivam pepeo pređa, kog ti je pòštovat, Rime,
Jer je pod imenom tih Afrika satrta sva;
Zovem svjedokom i onog, što, Perseju, uništi dom tvoj,
Ma se junačio ti, da ti je Ahilo djed;
Nije mi udio zakon cenzure; ognjište vaše
Nije s grijeha mog snašao rumeni stid.
Kòrnêlija ne ôbručî tolike znakove slave,
Veljega plemena svog ona bi uzoran član.
Uvijek jednaka, bèz griješke vazda pròvâđâh vijek,
Čestiti život moj luča obasjaše dva.
U krvi meni zakoni bjehu, što priroda daje,
Nije od suca me strah boljemu putio tek.
Strogi sud kakavgòd nek osudu meni osiječe,
Nikojoj s druženja mog ne će potamnjeti čast,

A ni, Klaudija, tebi, što konopom tešku Kibelu
Krenu, božici toj prerijetka služnice ti;
Ni toj, kojoj je halja bijela, Vesta kad od nje
Oganj potraži svoj, živi izvinula plam.
Ne vrijeđah tebe, Skribônija, majčice slatka:
Druga te ne muči bol, već što me odnijela smrt.
Majčine suze me diče i tužnjava cijelog grada,
Vapaj Cezarov još moj sad posvećuje prah.
„Život ti dostojan kćeri bi moje a sestrice tvoje!"
Tako uskliče bog i stade suza ga tok.
Al' i zavrijedih dičnu odliku počasne halje,
I ne ostavlja smrt moja bez dječice dom.
Lepide ti i Paulo, mrtvoj ste utjeha meni,
U vašim grudima sad život se nastavlja moj.
Brat mi, doživjeh, na kurulsku stoličù drugi put sjede
Konzul postade on, sestru mu ugrabi smrt.
Kćerko, cenzuru što ocu prodiči porodom svojim,
Daj nasljeđuj nas ti, ï bio jedan ti muž!
I vaša djeca ponijela rod naš! U čun ja rado
Zađoh, dok tolika množ mojih će dikom mi bit.
Ženskom je srcu posljednja nagrada i slavlje ovo,
Gdje neùmîtan glas čestit joj pohvali grob.
Sada Tebi izručujem djecu, skupni naš poklad:
Za njih gorljiva skrb još mi oživljuje prah.
Oče, budi im udilj i majka! Dječicu moju
Sada ćeš morati svu imat na vratu si svom.
Uz svoj cjelov plačnima daj i materin cjelov:
Odsad cijeli dom teret je jedino tvoj.
Ako te sa'rva bol, podnòsi, da ne vide oni;
Suhijeh obraza im varave poljupce daj!
Neka ti dostaju noći, što s mene te izmuče, Paulo,
I sanje, često što lik tebi ukazuju moj.
I ako nasamo mojoj ikad progovoriš slici,
Zbori, ko da bih ja tebi odvratila riječ!

*

Što sam izgubila ja, nek vašim se ljetima dòdâ:
S mojom djecom će rad Paulo staròvati tad.
Zadovoljna sam: majkom se ja u crno ne zavih,
A na pogreb mi sad došla su dječica sva.

Obranu svoju dovrših. Plačite, svjedoci, za mnom,
Dok evo život moj blagi ucjenjuje Had!
I nebo vrsnim se otprlo dušam': zavrijedila i ja,
Da se uznese moj prah u dičnih preda mi zbor!

Preveo *F. Miler.*

Publije Ovidije Nazon.

Rodio se u gorskom gradiću Sulmonu g. 43. pr. Is. Otac je kao imućan vitez poveo Ovidija i starijega sina u Rim, da se naobraze za zvanje odvjetničko i državničko. Brat Ovidijev prione uz nauk, dok se Ovidiju mililo samo pjesništvo. Otac ga je odvraćao od toga, a i sam je višeput odlučio okaniti se pjesnikovanja, ali uzalud — riječi su mu se same pretakale u stih. Brat mu umre sasvim mlad, a Ovidije stupi ocu za volju u državnu službu. No doskora mu ona dodija, ostavi je, pođe u Atenu a zatim valjada u Aziju; na povratku se dulje zadržao na Siciliji. Vrativši se druguje u Rimu s pjesnicima. Najvećma su ga zanijele vatrene elegije Propercijeve i ode Horacijeve. Domala čita u biranom društvu prvijence. Njegove se ljubavne elegije svide i brzo rašire. God. 8. posl. Is., kad je već bio ljubimac obrazovana svijeta, zamjeri se Augustu, i on ga iz Rima progna u stepu na Crnom moru — u tvrđavu Tome; djela mu dade ukloniti iz javnih knjižnica. U Tomima umre g. 18. posl. Is. — U mladenačkoj dobi (do svoje 40. godine) napisa: Ljubavne elegije u 3 knjige, Herojide (pisma, što pišu herojkinje herojima), Lijek za lice (nepotpuno), Ljubavnu vještinu (kako ćeš steći ljubav) u 3 knjige, Lijek od ljubavi i tragediju Medeju, koja se izgubila. — Muževnoj dobi pripadaju: Metamorfoze (preobrazbe) u 15 knjiga i Fasti u 6 knjiga. Ljubavna vještina i Metamorfoze — potonje nije dospio dotjerati — najbolja su mu djela. U Metamorfozama je preko 200 pričâ spleteno u krasan vijenac; počinje se s početkom svijeta, a završuje, kako se Cezar pretvorio u zvijezdu repaticu; poveo se za aleksandrijcima. U Fastima, nekom koledaru, opisuje se i tumači postanje svetkovina narodnih; svakomu je mjesecu pjesnik namijenio jednu knjigu, ali djela nije dovršio, jer ga je stigao izgon, a nije valjada imao građe za ostalih 6 knjiga. — U izgonu ispjeva; Tužaljke u 5 knjiga i Pisma iz Ponta (Crnoga mora) u 4 knjige, a osim tih tužnih elegija još neke druge pjesme. Ovidije je vanredno darovit i plodan pjesnik; dubine i plemenitih ideala nema u njega, sva snaga stoji u obliku i lakoći, s kojom obrađuje predmet; on je najduhovitiji pripovjedač rimski.

Iz „Metamorfozâ“.

1. Četiri vremena svijeta.

(I. 89.—150.)

Najprije zlatno bješe vrijeme vječnosti, pravdi
Odano samo od sebe bez zakona i kažnjivača.
Kazni ne bješe ni strâ, sa pribitih mjedenih ploča
Nijesu se čitale grožnje, još ponizna čeljad se nije
Bojala sučeva lica, bez braniča sigurni bjehu.
Sječena još se iz svoje iz gore omorika nijesu
Spuštala bistre u vale, da tuđe krajeve gleda,
Drugih obala ljudi do svojih poznavali nijesu.
Strmi prokopi još opkoljavali nijesu gradova;
Mjedene upravne trube ni krivoga mjedenog roga
Ne bješe, a ni mača ni kaciga; sigurno tada
Življahu narodi mirno i ugodno nemajuć vojske.
Slobodna zemlja sama od sebe davala sve je,
Motika nije ticala nje ni ranjavao plug je,
Ljudi dovoljni hranom, što rastaše bez sile ič'je,
Brahu planikov plod i jagode gorske, drijenak,
Kupine, koje s grmlja sa žilavog višahu, i žir,
S Jupiterova koji sa širokog spadaše drva.
Vječno proljeće bješe, a cvijeće, koje je raslo
Ne bivši sijano, toplim vjetrici pahahu dahom.
Neorana je zemlja izatoga rađala voćem,
Njiva ne dvojačena bijeljela teškim se klasjem;
Ovdje su tekle rijeke mlijekom a nektarom ondje,
Pa i žućkasti med je sa zelenog kapao hrasta.
Pošto je Saturn bačen u tartarsku tminu, te svijet
Dođe pod Jupiter-boga, tad srebrno nastade doba,

Koje je od zlata gore a bolje od crvene mjedi.
Negdašnjeg proljeća tada vrijeme Jupiter skrati,
Godinu razdijeli u četiri vremena: ljeto
I jesen nejednaku i zimu i proljeće kratko.
Tada od pripeke suhe ražario prvom se uzduh
I prvom obisnuše ledenice sabite vjetrom.
Tad se u kuće ušlo, a kuće bijahu prije
Spilje i grmovi gusti i prutovi vezani likom.
Sjeme je Cererino u brazde bacano duge
Prvi put tad i pod jarmom zaječaše prvi put junci.
Treće koljeno dođe izatoga mjedeno, koje
Bjesnije bijaše ćudi, na bojeve spremnije ljute
Al' ne opako ipak. Od tvrdoga gvožđa je zadnje.
U doba loše rude grjehota svakakva odmah
Navali; nesta stida i istine, vjernosti nesta,
A na njihovo mjesto prijevare, lukavstva dođu
I podmuklost i sila i ìmânja opaka želja.
Stalo se uz vjetre brodit, a brodar još vjetara nije
Dobro poznavo; na vodi na neznanoj njihat se staše
Lađe, što u drvu dugo na visokim stajahu brdma.
Zemlju, općenu prije ko svjetlost sunčanu i uzduh,
Sada oprezni mjerač dugàčkôm označi međom.
Nije se ljetina samo i hrana dužna od zemlje
Obilne tražila, već se u utrobu slazilo njenu
I blago skrito u zemlji nadomak Stiksovoj tmini
Stade iskapat se sad — podjarivalo ljudima na zlo.
Gvožđe i zlato od njega pogubnije iziđe tako
Na svijet, iziđe i rat, što vojuje s onim i s ovim
I što krvavom rukom zveketljivo oružje trese.
Sad se od grabeža živi; domaćine treba se bojat
Gostu a tastu zeta, rijetka je med braćom ljubav,
Ženama muževi rade o glavi a mužima žene,
Strašne maćuhe otrov miješaju bjelkasti, a sin
Prije suđenog dana za očeve godine pita.
Satrta pobožnost leži; od sviju bogova zadnja
Zemlju okrvavljenu Astréja ostavi djeva.

2. Nioba.

(VI. 157.—185., 192.—199., 201.—212., 214.—312.)

Proročica Mantója, Tirèsijê kći, objavljivat
Stade po ulicama božanskim zanosom bivši
Taknuta: „Ismenke, vi se u povorke kupite sada
Te se mol'te Latóni i dvoma Latonine djece
Pobožno kadeći njima, upletite u kose lovor!
Ustima mojima to vam Latona poručuje". Sve se
Tebanke pokore tom i po poruci okite čela
Lišćem te mole i tamnjan u sveti bacaju oganj.
Evo Nioba dođe sa pratnjom velikom vrlo,
Diči je frigijsko ruho, u koje je utkano zlato;
Koliko dopušta srdžba, lijepa je; tresući krasnom
Glavom i kosom, koja na ramena oba joj pada,
Uspravno stade i oč'ma strijeljajuć oholim reče:
„Kakva je ludost više od bogova viđenih cijenit
Čuvene? I pri oltarma Latona zašto se štuje,
A mòm božanstvu se ne kadi još? U mene je otac
Tantal, što jedini smjede približit se bogova stolu;
Majka je moja sestra Plejádâ; golemi Atlant
Djed mi je, koji drži nebesa na plećima svojim;
Jupiter drugi je djed mi, i svekrom njime se dičim.
Mene se frigijska boje plemena, gospođa ja sam
Kadmova grada a zidma, što sklopi ih svirkom Amfion,
Zidma i u njima ljudma sa svojim kraljujem mužem.
Kudgod okrenem oči po domu cijelome, blago
Svuda bezbrojno vidim, a k tome dolazi jošte
Boginje dostojno lice; nek svemu se doda još sedam
Kćeri i sedam sinova a skoro i snahâ i zetâ.
Pitajte sada, da l' ja ponosit se s razlogom mogu!
I dajte više od mene cijen'te Titànidu sada,
Koja porodi dvoje, baš sedminu poroda moga!
Srećna sam — tko to može poricat? — i ostat ću srećna.
Tko će o tome sumnjat? Sigurnost u obilju imam,
Veća sam, negol' da meni sudbina naudit može;
Nek mi i ugrabi mnogo, al' mnogo će ostati više.
Moja sreća već straha ne poznaje. Uzmite, da se
Mojijeh čeda množinì i uzet što može, al' opet

Ne ću ni oplijenjena na mnoštvo Latonino spasti,
Odlaz'te, dosta je žrtve; iz kosa jamite lovor!“
Žene jamiše lovor i žrtve ne svršivši odu;
Čine, što mogu, štuju Latonu šapćući tiho.
Razgnjevi se Latona te dvoma djece na vrhu
Najvišem brda Kinta progovori besjedu ovu:
„Majka gle vaša dična, što rodi vas, koja od sviju
Boginja ustupa samo Junoni, — boginja da l' sam,
O tom sada se sumnja, i ne bude l' pomoći vaše,
Odvajkad štovani će oltari uzet se meni.
Nije to jedina žalost, — i pogrde svojoj grjehoti
Doda Tantàlida te se usudila vâs iza svoje
Štovati djece“.
Kazavši to još molit Latona ih htjede, al' reče
Feb joj: „Prestani, tužbom dugàčkôm se zavlači kazan“.
Isto reče i Feba. I uzduhom brzo poletjev
Pokriti oblacima do Kadmove stigoše kule.
Ravno se široko polje protezalo blizu zidova
Udilj gaženo konjma, gdje mnoga kola i tvrda
Kopita smrvila bjehu u prašinu grumenje ozdo.
Od sedam sina kralja Amfiona tamo su neki
Posjeli junačke konje; na hrptima, što se crvene
Od tirskog grimiza, sjede držeći od zlata teške
Uzde; med njima Ismen, što prvo materi dijete
Bijaše nekad, u krug u određen skrećući potrk
Konja i zapjenjena ustežuć mu usta najednoć
Poviče: „Jaoh meni!“ u prsima strjelicu noseć
Zataknutu te pustiv iz ruke umiruć uzdu
Polako na stranu se sa desnoga ramena spuzi.
Najbliži Sipil čujuć, gdje tulac u uzduhu zvekće,
Stane popuštati uzde krmáru nalik, kad spazi
Oblak te sluteć oluju odasvud spuštava jedra
Viseća, da mu vjetrić odakle izletio ne bi.
Stane popuštati uzde, al' u tom neizbježna strijela
Stigne ga, navrh vrata oštríce drščući osta
I još iz grla njemu izvírî nemilo gvožđe.
Kako je nagnut bio, skotrlja se niz vrat i grivu
Jurećem konju, i topla po zemlji proli se krvca.
Tantal, imenjak djedov, i s njime nesrećni Fedim

Pošto obični rad dovršiše, na drugi prijeđu
Posao momački sjajni, na rvanje, — i već se bjehu
Tijesno obuhvatili i složili s prsima prsi
Boreć se, kad li strijela sa nategnute tetive
Odapeta probode obojicu, kako se bjehu
Stisli, i jaoknu skupa i skupa na zemlju padnu
Od bola skvrčenih uda i ležeć izvrnu oči
Skupa posljednji put i skupa izdahnu dušu.
Vidi Alfenor to te bijuć i drpajuć prsi
K njima poleti, da hladna tjelesa zagrli, digne,
Ali u ljubavnom pade u poslu, jer Deljanin njemu
Gvožđem smrtonosnijem probode nutrašnjost grudi.
Kada izvadi gvožđe, izvuče i komad pluće
Na kuki, te krv skupa sa dušom se u uzduh izli.
Mladić nešišan još Damasihton dobije dvije
Rane; pogođen bude, gdje počinje golijen, gdje neke
Međuzglavke prijegib od koljena žilavi čini.
Dok Damasihton gleda da pogubnu strijelu izvuče,
Dotle mu se do pérâ zabode u grlo druga;
Ovu istjera krv, i krvca provalivši ode
U visinu i prsne daleko prolomivši uzduh.
Zadnji ostade još Iliònej, na molitvu ruke
Digne, al' naprazno on, i reče: „O smilujte vi se.
Bogovi svi!“ a ne znaše, sve da ne treba molit.
Gane se bog strijelac, kad nije ustegnuti više
Strjelicu mogo, al' ipak od najmanje pogibe rane
Onaj, jer duboko nije strijela prodrla srce.
Glas o nesrećnom tom događaju i naroda žalost
I plač domaćih majci dojaviše nenadnu propast;
Čudi se, kako su mogli, i srdi se, kako su smjeli
Bozi učiniti to i toliko imaju vlasti,
Jer i Amfion otac i život bješe i tugu
Zajedno svršio umrv od ugnane u prsi strijele.
Aoh kolikô je sada drugačija Nioba bila,
Negoli od oltara Latoninih skoro kad narod
Gonjaše i iđâše po gradu kočeć se, da joj
Zavidješe i svoji, a sada je žali i dušman!
Na hladna padne tjelesa i bez reda ikakvog stane
Posljednjim cjelovima da cjeluje sinove svoje

I ruke modrikaste k nebesima dignuvši od njih
Reče: „Nasladi se, grozna Latona, nasladi se moje
Tuge te prsi svoje i okrutno zasiti srce
Mojijem jadovima! Mrtvácâ me pogubi sedam!
Nemila pobjednice, veseli se, kliči, — al' zašto
Pobjednica? Još tužna obilnija ja sam od tebe
Srećne i nakon tolikîh mrtvaca nadvisujem tebe!"
Reče, — i odmah zazuji tetiva s napetog luka,
Te se prestraše svi do Niobe jedine, koja
Smjela u nesreći bude. Pred odrima braće su sestre
Stajale spuštenih kosa, obučene u ruho crno.
Jedna od njih izvlačeć iz utrobe viseću strijelu
Utisne u brata lice i umiruć tu onemòćâ;
Druga hoteći sestra da tješi nesrećnu majku
Umukne iznenada i od rane previ se skrite;
Ova se sruši zalud bježeći, ona na sestri
Umre; jedna se krije, a druga dršćući trčka;
Pošto ih pogine šest pretrpjevši različne rane,
Sedma ostane još; cijelim je tijelom i rukom
Pokrije mati i vikne: „Tek jednu, najmlađu ostav'!
Između mnogih molim za jednu, za najmlađu samo!"
Dok je molila, ona, za koju je molila, pade.
Sama med mrtvima kćerma i sinima i mužem osta;
S nesreće ukipi se, te vjetrić joj ne giba kosom,
Bez krvi boja joj je u licu, u žalosnoj glavi
Ne miču oči se njene, u líku je sve bez života.
I sam se ukoči jezik u ustima zajedno s nepcem,
Koje je otvrdnulo, i žila joj prestane kucat;
Ne može vrat se okrenut, a ruke se ne mogu micat,
Noge ne mogu ići, i utroba bude joj kamen.
Ali joj ostanu suze, vjetromet je žestoki zgrabi
I u zavičaj baci, te ondje na vrhu planine
Stoji i tâjê, te mramor još i sad suzama kaplje.

3. Filemon i Baukida.

(VIII. 611.—725.)

Bog rijeke Aheloja ispripovijeda svojim gostima, kako su se nimfe pretvorile u otoke.

Riječni bog izgovorivši to ućuti, i čudan
Događaj dirne sve, al' Iksionov sin se nasmije

Vjerujućim i, kako prezirač bogova bješe,
Prkosnik reče: „Priče su to i bogove odveć
Jakima držiš misleć, da daju i uzimlju like".
Svi se zapanje nato i pokude besjede takve.
Prvi tad prozbori Leleg i ljetima zreo i umom:
„Bez kraja je i konca mogućstvo bogova višnjih;
Štogod je njihova volja, izvršiti sve se imade.
A da vjeruješ boljma: na frigijskom jednom brijegu
Stoji uz lipu hrast, oko njih maleni zid je.
Sâm sam vidio mjesto, jer Pitej me poslao jednoć
U zemlju Pelopovu, gdje nekad mu vladaše otac.
Jezero tamo je blizu, gdje naseona su mjesta
Nekada bila, a sad i ronci vrve i liske.
Jupiter ovamo dođe u liku ljudskom, a s ocem
Dođe i Atlantov unuk Oglàsnik skinuvši krila.
Hiljadi pristupe kuća za konak i počinak moleć,
Hiljadu zaprtih nađu. Al' jedna kuća ih primi,
Mala doduše bješe a pokrita slamom i trskom.
Pobožna Baukida stara i iste dobi Filémon
Bjehu se vjenčali u toj kolibi za ljeta mladih,
U njoj i ostarješe; siromaštva svog se ne stideć
Pa ga podnoseć mirno učiniše, da im je lako.
Isto je, za gospodare li tu il' za sluge pitaš:
Oboje kuća su sva, gospoduje jedno i drugo
I služi. Nebesnici kad dođu do kućice male
I glavu sagnuvši uđu na vrata niska, starina
Stolicu postavi im i reče, nek počinu na njoj,
Koju je Baukida žustra prostiračom pokrila prostom.
Onda razgrne ona na ognjištu zapret a zatim
Potakne vatru odjučer te lišćem je i korom suhom
Podjari i stane da je raspiruje staričkim dahom;
Drvljadi rascijepane i granja suhog donese
U kuću pa sve lomi i meće pod kotao mali.
Zelja u zaljevanom u vrtu nareže muž joj,
Ona ga čistiti stane. Tad dvorogim račvama starac
Zadimljen svinjski hrbat sa grede dosegne crne,
Onda komadić Filémon od hrbata čuvanog dugo
Odreže pa ga stane u vodi ključaloj kuhat.
Razgovorom međutim pokraćuju oni vrijeme,
Jastuke onda potresu od rogoza potočnog mekog,

Koji na ležnici bjehu — a ležnica imaše vrbov
Odar i noge, — pa prostru po njojzi prostirku, kako
U dane prostirahu u svečane samo, al' prosta
Prostirka bješe i stara za ležnicu vrbovu zgodna.
Bozi se pruže, a stara zapregla se bila i dršćuć
Primakne stô, a njemu prekratka treća je noga,
Al' ga izjednači crijep. Kad tako stô se nagibat
Prestane, uravnjena tad zelenom obrišu metvom,
Dvobojne masline čiste Minerve postave na sto,
Jesenski k tome drijenak u talogu žitkome čuvan,
Žućanice i rotkve i gustoga kiselog mlijeka,
Stave jaja u mlakom pepelu vrćena tiho —
Sve u zemljanom suđu. Od rude dragocjene iste
Stavi se također vrč i čaše iz bukova drva,
Koje su oblijepljene iznutra žutijem voskom.
Začas eto i topla sa ognjišta jestvina dođe,
Onda se ne velike starine ukloni vino
Na stranu malo, da bi i zaslade dobile mjesta.
Ovdje su orasi, smokve i mreškaste urme i šljive,
Tamo u košarama u širokim mirisne eno
Jabuke, i grožđa s loza sa grimiznih ubranog ima,
Saće se u sredini bijeli. K svemu se tome
Dobra pridružuju lica i hitra, podašna volja.
Uto opaze stari: iz vrča se jednako grabi,
A vrč se puni sam i vino jednako raste.
Čudeć se zgodi neobičnoj toj i bojeć se ruke
Plašljivi digne Filémon i Baukida uvis te molit
Stanu proštenje za gozbu za takvu, za nikakvu dvorbu.
Jednu su imali gusku čuvaricu maloga dvora
Pa je zaklati htjednu i žrtvovat gostom božanskim,
Al' ih je trudila stare i spore brzijeh krila
Guska i varala dugo, dok napokon uteče eno
K samijem bogovima, a oni je ne daše zaklat.
„Mi smo bogovi — kažu —, a susjedi bezbožni vaši
Bit će kažnjeni, kako zaslužuju, al' vas bijeda
Nikakva postići ne će. Iziđite iz kuće vaše
I nas slijedite samo i pođite navrh planine
S nama!" Oboje njih se riječima pokore tijem
Te se poštapajuć s mukom na visoki uspinju brijeg.

Kad su daleko bili od vrha, koliko strijela
Dohvatit može, tad se obazreše i vide, gdje je
Vodom pokrito sve, tek kuća njihova nije.
Tome se oni čude i plaču nad nesrećom svojih.
Uto se koliba stara, malèna i njima, u hram
Pretvori, podupornje zamijeniše račvaste stupi,
Slama se zlatniti stane i zlato se zasja na krovu,
Vrata su izreskana a mramorom pokrita zemlja.
Onda Saturnov sin progovori besjedu blagu:
„Recite, čestiti starče i ženo čestitog muža
Dostojna, što sad želite!" Dogovori malo se s ženom
Starac i zajedničku izreče odluku višnjim:
„Hoćemo svećenici da budemo i vašeg hrama
Da smo čuvari, pa kada proživjesmo u slozi život
Dosad, nek ista nas ura odnese, da nikada groba
Ženina ne vidim ja, ni da ona sahrani mene".
Želja se ispuni njima. Dok bješe im dano života,
Bijahu hramu čuvari; kad pritisnu godine već ih
I starost, stajahu jednoć pred stubama hrama i staše
Pričati mjesta sudbinu, al' starac spazi Filémon
Baukidu, kako lista, a Baukida, kako Filémon
Lista; i već se vije nad glavama njihovim vršak,
Govore jedno s drugim, dok mogu, i zajedno reku:
„S bogom ostani, druže!" a onda im pokrije granje
Lica i zastre; i danas pokazuju još stanovnici
Kibire grada deblo uz deblo iz dvaju tjelesa.
Starci mi pouzdani kazivaše događaj ovaj —
Zašto bi lagati stali? Vijence sam vidio i sam
O granju obješene i svježe, dodavši rekoh:
„Bozi za pobožne mare, a štuju se njini štovači."
Prestane Leleg, i sve kazivač i događaj dirne.

Preveo *dr. T. Maretić.*

Iz „Fasta“.

Propast Fabijevaca na dan Faunalija.

(II. 193.—242.)

Fauna seoskoga na Ide se dime oltari
Eno na otoku, gdje vode se razdvaja tijek.
To je onaj dan, kad na poljanama vejskim
Fabija tri puta sto i šest pokosila smrt.
Snaga jednoga doma zadaću preuze grada:
Jednoga plemena rod ponudi s', pograbi mač.
Izlazi vojnik plemenit ispod istoga krova,
Kojih svaki bi jak, drugima da bude vođ.
Najpreči put je prolazom desnim na karmentska vrata;
Nitko ne pođi njim, jer je to zlokoban put!
Kako su korakom hitrim stigli do Kremere plahe,
Zimskim vodama baš rijeka se nadula sva.
Tamo udare tabor. I mačem golim, junáštvom
Divnim krče si tad kroz vojsku tirensku put.
Upravo tako, kao kad lavovi s libijskih hrida
Padnu u pitomi krd, rasijan ledinom svud.
Bježe dušmáni kud koji, leđa im sramotnih rana
Dopadnu, i zemlju svu tuščanska zalije krv.
Tako postradaju drugom i počesto: otvoren boj im
Ne dade pobjede, stog zasjedu spremiše zlu.
Bila ravnica. Ravnice rub su okolili humci
I lug: planinska zvijer zaklon si nalazi tu.
Polju po srijedi nešto ostave stoke i ljudi,
Grmlje i gaj je pust ostalu prikrio množ.
Eto säd ko bujica, što teče, kišom nabrekla
Silnom i snijegom, kad zefir ga otopi blag —
Usjevom ona i putima brzâ neobičnom silom,
I nagle vode tok sad ne omeđuje brijeg —
Tako Fabiji dol sav poklope četujuć širom.
Štö vide, pobiju sve — čega ih dà budê strah?
Odlična svojto, kud srljaš? Dušmánu vjeruješ jadna;
Nevjernog koplja se ti, čestita plemčadi, boj!
Jùnáštvo prijevara satre: na polje puklo odasvud

Slade dušmana skok, četu okoliše svu.
Što je malina junaka prot tisućama tolikîm?
U taj nesretni čas otkud da osvane spas?
Kao što vepar, dugo po šumah laurentskih gonjen,
Zubma strjelovitim svud prebrze razgoni pse,
Ali domalo pogine: tako poginu oni,
Tako ih dopade sve, al' ne bez zamjene, smrt.
Jedan je dan sve Fabije bio odàslao u boj,
U boj poslane sve jedan ih uništi dan.
No da bi Herkulova od plemena ostalo sjeme,
Samih bogova to valjada bijaše skrb;
Jer je mlađan, do oružja još nedòrâsto dječak
Fabijskog koljena tog jedini ostao on:
Svakako ti da se jednom, Maksime, roditi možeš,
Krsmanjem državi što imade donijet spas.

Preveo *F. Miler.*

Iz „Tužaljka“.

1. Kćeri Perili.

(III. 7.)

Netom pisani liste, pozdravit pođi Perilu,
Vjeran poruk mi vijek riječma si mojijem ti.
Il' ćeš je zateć, gdjeno uz milu majku si sjedi,
Il' se čitajuć baš s vilama zabavlja sad.
Ostavit poso će, čim saznade, od mene da ideš,
Smjesta će pitat te, što dođe, što l' radim joj ja.
Reci joj, liste, da živem, al' radiji mrijet sam,
Svaki bogovetni dan donosi nova mi zla.
Premda mi škodiše vile, sestrimit opet ih stadoh;
Zgodnih od riječi gle gradim elegički stih.
Pitaj je: „Je li ti pjesma slatkom zabavom jošte?
Pjevaš li pjesama još, kako to otac ti zna?“
Priroda pored ljepote sramežljivost dala ti ljupku,
Darove rijetke i bistar podijelila um.
Do pegasijskih ja sam te valova priveo prvi,

*

Po zlu da ne pođe kud krasan ti pjesnički dar;
Opazih dara u tebe, dok djevovala si mlada,
Bijah ko otac tad kćerki i vođa i drug.
Ako ti jošte isti plamenak ogrijeva grudi,
Samo će Lezbljanka tvoj pjesmom natkriliti pjev.
Ali se bojim, s moje da gorke kobi se žacaš,
I da ti pusta je grud, otkad me snašao jad.
Pjesme, dok mogasmo, čitasmo svoje — ja tebi, ti meni;
Često ti sudija ja, često ti nastavnik bjeh.
Stihove spjevane tvoje znao sam slušati pomno,
A kad si prestala, tad rumen te oblila svu
S mene. Zar možda zato, što mene ucvijeliše pjesme,
S moje te kazni strah poništi, priguši sad?
Ne boj s', Perila, samo neka ti djeve ni momka
Pjesma ne nauči kad ljubavlju ljubiti kog!
Mudrice moja, svakog se uzroka neradu mani,
Lijepe umjeće gaj', svetinje svoje de štuj!
Ljepušnomu će licu ti naudit godine puste,
Staračkih nabora pak bit će na čelu ti dost',
U ljepotu će tvoju ah kivna dirnuti starost,
Tih je dolazak njen, koraka nije joj čut.
Rekne l' tko: „Tâ ti je bila lijepa", bit će ti žao,
Zrcalu: „Lažeš" — ćeš reć, kada se pogledaš u nj.
Srednjeg u tebe je blaga, i ako vrijedna si veljeg;
Ali neka je to bogatstvo golemo baš,
Svakako daje i grabi ga sreća, kome ga hoće;
Koji je bio Kres, Irom je za tinji čas.
Ništa besmrtna nema u nas — čemu da duljim? —
Krepost i znanje tek besmrtnim mogu se zvat.
Od vas, od doma i od domaje daleko sam nuto,
Što se oteti dâ, to su mi oteli sve.
Drûgom i ugodom pravom je ovdje jedini duh mi,
Cezar mi krivično njeg oteti ne može bar.
Čovjek mi ljutijem mačem život ukinut može;
Makar me ubio on, slava će živjet mi vijek.
Svak će čitati mene, dok sà sedam bude bregova
Pobjednik davorski Rim gledao svladani svijet.
Budi pregnutljiva, kob te od moje čekala ljepša,
Gledaj, da s tobom glas u tvoj ne zamakne grob!

Preveo *dr. T. Maretić.*

2. Vjekopis pjesnikov.

(IV. 10.)

Tko bjeh ja, te nježne ljubavi pjevač
— Čitaš me, pä da me znaš — slušaj, budućnosti, ti!
Sulmon mi je domaja, obilan valima hladnim:
Koraka devetsto tisuća od njeg je Rim.
Tu sam se rodio ja, pa još i vrijeme da znadeš:
Kada konzula dva jednaka ukide kob.
Ako je do tog, još sam od djedova nasljednik reda,
Nije sreće me dar vitezom stvorio tek.
Ne bjeh přvenac sin, jer preda mnom brat mi se rodi;
Prije dvanaest on mjeseca ugledo svijet.
Ista je danica sjala rođaju oboje braće,
Dvjema kolačima sveđ isti se slavio dan.
To je od praznikâ pet Minerve junačke onaj,
Kojim se prvi put krvavi zameće boj.
S dječicom odmah odgoja poče i slavnim ljudma
Učenim u grad nas odvede očeva skrb.
Od ljeta mlađanih brat mi težaše na govorništvo
Rođen za bojeve, što rječiti bije ih trg.
Meni se već ko dječaku milila nebeska pjesma,
Krišom Muza me sve djelu privlačila svom.
Često mi zborio otac: „Što ništetnim poslom se baviš?
I Meónjanin sam blaga ne östavî ništ'."
Dirnu me besjeda ta, i napustiv cijeli Helikôn
Htjedoh pisati ja riječi bèz sklada sveg,
Ali bi sama od sebe stopama pjesma izišla:
Štogod ikada reć pokušah, bijaše stih.
Dok su međutim korakom tihim ljeta odmakla,
Muški slobodniji plašt primio sa mnom je brat.
Odje ramena naša grimiza pruga široka
I rad ostade, što otprije zànimo nas.
Ali kad dvaput deset je ljeta navršio brat mi,
Umre; života mi pô otela njegova smrt.
Primih i mladosti nježne prvu počasnu službu,
I u trojice zbor mene su brojili tad.
Čekao me još senat. Al' pruzi šîrinu stegoh:
Veći bijaše trh, neg' što mi dopusti moć.

Nit mi podnosilo tijelo, nit duša tražila napor:
Častima nemirnim ja uvijek se uklanjah rad.
I sve me svjètovâhu sestre aonske, život
Miran da provodim, što uvijek bijah mu sklon.
Štovao sam i ljubio pjesnike onoga doba;
Koliko bilo ih gdje, mnjah, da su bogovi svi.
Često Ptice mi svoje čitao stariji Makro,
Koji je poguban gmaz, koji li koristan sâd.
Često Propèrcije mi je kazivao ljubavne pjesme,
Prijateljstva je vez bratskog me svezao s njim.
Pontik herojskim stihom, Baso jambima slavan
Društva bijahu još premili članovi mog.
Uho moje i Hòrâcije osvoji zvonki,
Lirom auzonskom dok uzvišen pjevaše poj.
Vèrgîlija ja vidjeh samo, pa ni Tibulu
Gorka ne dade kob, meni da prijatelj bi.
Tvoj je on, Gale, nasljednik bio, Propèrcije njegov,
Redom vremena ja pò njima četvrti bjeh.
Kao što starije ja, i mene štovahu mlađi;
Moju Taliju već zarana upozna svijet.
Prvom kad pjesme mladenačke narodu čitah,
Jedan, dva puta tek brada mi skinuta bi.
Duh mi potâče djeva po cijelom slavljena gradu,
I Korînôm je ja nepravim imenom zvah.
Mnogo toga napisah; što mi se učini loše,
Ognju predadoh sam, on neka popravi sve.
I onda, kad bjeh prognan, spalih, što bi se moglo
Svidjeti, nà râd svoj cijeli ì pjesme ljut.
Srce mi bijaše meko, pristupno strjelam' Kupída,
Da je i neznatna stvar mogla uzbuditi njeg.
Ako i bijah takav, te mala me upali iskra,
Opet pod imenom baš mojim ne pričalo s' ništ'.
Bijah gotovo momčić, kad ženu nevrijednu, štetnu
Daše mi, ali nam brak kratkoga vremena bi.
Nju je naslijedila druga žena, premda bez krivnje,
Ali ni svezi toj trajnosti ne dade kob.
Posljednja, sa mnom što vjerno ustraja dò pozníh ljeta,
Pristade ženom bit mužu, što zatočen bi.
I već otac mi vijek svoj završi, lustara devet

I devet drugijeh k tom bješe doživio on.
Tako ga ožalih, kako bi on me, samrt da mene
Ugrabi. Posljednju čast naskoro materi dah.
Sretni vas oboje i još u dobar čas pogrebeni,
Jer ste mi umrli, dok crni mi ne svanu dan!
Sretan i ja, što za života me njihna ne snáđe
Bijeda; sada bar njih s mene ne zàdesî bol!
Ali ostaje l' osim imena od mrtvih nešto,
Pretraje l' slabašni sjen podignut lomače kup,
Glas o meni, oče i majko, sjenama stiže l'
Vašim i za grijeh moj znade već stigijski trg:
Ja vas molim, da znate — grjehota bi bila vas varat! —
Zabluda zatočju mom kriva je, nikaki grijeh.
Dušama ovo je dosta. Živim se ljudima vraćam
Željnim, života svog da im pripovjedim tijek.
Ljepša ljeta minula meni, sjedine došle,
I već prvašnji moj sada se progruša vlas;
Otkako ugledah svijet pisejskom maslinom vjenčan
Nagradu deseti put odnese pobjednik konj:
Kada me vladar uvrijeđen, gnjevan Tomljanom posla,
Kojim uz lijevi žal Crnoga mora je dom.
Razlog propasti moje, svima i predobro poznat,
Ne treba nikome već moja da potvrdi riječ.
Što da vam pričam o nevjeri pratnje i kradljivih sluga?
Mnogo podnašah, što gore je nego sam bijeg.
Ali ne dadoh ja, da me nevolja srva: iziđe
Duh nepobijeđen moj, snagom se služeći svom.
Sebe zaboravih i miran nekada život pa rukom
Neviklom uhvatih sad oruđe — nesreći lijek.
Toliko poguba snosih morem ì kopnom, kolik
Sitnijeh zvijezda roj nebeski pokriva svod.
Dugim lutnjama gonjen napokon obalam' dospjeh
Sarmata; do njih jest strijelaca Gećana dom.
Premda tu svud oko mene susjedsko oružje zveči,
Pjesmom kakvom već znam, tužnu olakšavam kob.
Nema istina nikog, da mu je povjerim uhu,
Ali kratim si njom vrijeme i prevarim dan.
Što sam dakle još živ, što odolijevam patnjama teškim,
Brižni što nije mi još život dotužao taj,

Za to tebi hvala, o Muzo! Ti utjehu daješ,
S tebe mi dolazi mir òd brigâ, ti si mi lijek.
Meni ti jesi vođa i pratilica; od Istra
Mene odvodiš, stan sred Helikóna mi daš.
Meni ti, što je rijetko, živu glasovito ime
Dade, što mrtvima tek slava udijeliti zna.
Pa ni zavist, što stvari nam kudi sadašnje, — mojih
Djela ni da bi kad zlobni joj krnjio zub.
Ako i pjesnika inih velikih porodi vijek naš,
Opet ni geniju mom ne bješe zavidan glas;
I dok mnoge od sebe više ja cijenim, od njih
Ne manje slave me svi, i cijeli čita me svijet.
Ako dakle u pjesnika slutnje što istinske ima,
Ne ću, zemljo, bit tvoj, sasvijem dà umrêm ja.
Bud da sklonošću tvojom glas taj stekoh, bud pjesmom,
Tebi svakako čast, čestiti štioče moj!

Preveo *F. Miler.*

Marko Valerije Marcijal.

On je najumniji epigramski pjesnik rimski. Rodom je iz Bilbilisa u Hispaniji. God. 64. posl. Is. — bio je u 20. godini — zaputi u Rim, gdje je bilo uglednih Hispanaca, kao što su retor Seneka i retor Kvintilijan. Marcijal se dade u klijente, dobije dobarce kod Nomenta i poslije kuću na Kvirinalu. U milosti je cara Tita i Domicijana. Život klijentski, ponajpače ono moljakanje, dotuži mu, te ode g. 88. u današnju Imolu (između Bologne i Rimini), ali se domala vrati. Poslije smrti Domicijana, kojemu je silno laskao, nema mu toga radi više boravka u Rimu, gdje je 34 godine proživio; vrati se u rodno mjesto, gdje doskora umre. — Ima 15 knjiga pjesama od njega; dvije su knjige natpisi za kojekakve darove a 12 knjigâ epigrami — kratke satire. Već za života bio je na glasu; njega je čitao centurion u taboru, putnik na putu; pjesme su mu ća u Britaniji išle od usta do usta. Pravi je pjesnik, pjesme mu nijesu duhom retorskim natrunjene; smetaju dvije mane: nepristojnost i podlo laskanje.

1.
(I. 19.)

Ako se, Elija, sjećam, ti četiri imala zuba.
Kašalj ti izbije dva, a drugi opeta dva.
Sada već sigurna možeš cijele kašljati dane,
Kašalj po treći put naudit ne će ti moć.

2.
(I. 22.)

Zeče, što bježiš od strašnih očiju mirna sad lava?
Razderat ne mari on takovu sićušnu zvijer.
Panče onakve se štede samo za velike šije,
Onolikû ti žeđ ne gasi krvi tek kap.
Zeko je plijenom psima, on silnih ne nasiti raljâ;
Ne treba Cezarov mač đačkom bit djetetu strah.

3.
(I. 47.)

Nedavno bijaše liječnik, sada je grobar Dijaulo:
Grobar što radi sad, liječnik je radio sveđ.

4.
(I. 107.)

Često puta mi, dragi Lucije Julije, zboriš:
„Pišide veliko što, čovjek si lijenčina baš!“
Dokolicu de nama ti podaj, ali onako,
Kako Mecènât je dà Flaku i Vergil'ju svom:
Kušat ću ispjevat čuvstva, što vijekom će živjet;
Plamenu oteti sjaj imena gledat ću svog.
Junad ti ne voli jaram u polje neplodno nosit;
Umara crnice trud, ali vesèlî sam rad.

5.
(II. 7.)

Lijepo deklamuješ, lijepo na sudu, Atiče, zboriš,
Povijesti lijep ti je slog, pjesmama sastav je lijep;

Lijepo ponačinjaš mime, epigrame jednako lijepo,
Lijep si gramatik ti, a i astròlog si lijep;
Lijepo, Atiče, pjevaš i igrati umiješ lijepo,
Umjećom lire si lijep, lopte vještinom si lijep;
Pa i ne radio dobro, al' opet lijepo sve radiš.
Želiš li, što si mi, čut? Danguba silna si ti.

6.

(V. 29.)

Ako mi, Gelija, zeca kad pošlješ, poručuješ meni:
„Marko, zà sedam ti dana ljepota ćeš bit."
Ako se ne rugaš, ako istinu, sunašce, zboriš,
Gelija, nikada baš zeca mi nĕ jede ti.

7.

(VII. 81.)

„Trideset ima u cijeloj ti knjizi epìgramâ loših".
Valja l' tolikî ih broj, Lauzo, e dobra će bit.

8.

(VIII. 56.)

Doba djedova vijekom se našim ne može mjerit,
Veći poraste Rim pod vođom svojijem sad,
Ali nam — čudiš se — uma Maróna svetoga nema,
Niti oglašuje tko trubljom onako nam boj.
De Mecenátâ nam podaj, i bit će, Flako, Marónâ,
Vergil'ja tebi će dat rođeni zaselak tvoj.
Oteše polja, što jadnoj bjehu Kremoni na dòmak,
Titir plakaše tad, rad krda srva ga bol.
Vitez se tuščanski smiješkom osmjehne, zlobnicu bijedu
Pogna i naredi njoj, na brz da spremi se bijeg.
„Bogatstvo", kaže mu, „primi i pjesnikom najvećim budi,
Pa mi i Aleksa ti možeš baš ljubiti mog!"
I gospodinu on se do stola prekrasan stavi,
Rukom bijelom ko snijeg crnoga fàlernca kap
Lijevaše, čašu na usta, ružicu rumenu, stavi —

S njih bi se Jupiter sam mogao zanijeti sav.
Pjesnik se snebi i s uma Galateju krupnu on smetne
Pa i Testilidu, što žetva joj obrazâ ruj
Ogari. Ìtâliju sad, Boj junačine spjeva,
A prije Kòmara tek priprosto oplaka on.
Čemu da Varije, Marze i pjesnikâ silna imèna
Pominjem? Teška će bit muka nabrojit ih sva.
Ako mi daš Mecenatovih darâ, hoću li biti
Vergil'je? Vergil'je ne, ali ću Marzo ja bit.

9.

(XI. 18.)

Pod gradom, Lupè, dobro darova mi,
Al' dobro veće moj ti prozor krije.
Pa tô zar dobro — dobro krstit smiješ,
Gdje rutvica ti stvara gaj Dijànin,
A glasnog cvrčka krilce prekrili ga,
U jedan dan ga mravac izjest može,
A list mu s pupa ružina je vijenac?
Na njemu ćeš tolikô travku naći,
Koliko listak Kozmov, papar zelen.
Ni krastavac se ne može tu pružit,
Ni zmija sva, kolikâ je, udomit.
Vrt — jedva gusjenicu jednu hrani,
Komarac vrbu obrsti i gine,
A krt je meni kopač pa i orač.
Nit može zinut pečurka, ni smokva
Nasmìjat se, nit ljubica se rascvast.
Miš hara krajem, seljak ga se
Ko onog vepra kalidonskog boji.
A leteć Prokna pančom usjev digne
I sav u gnijezdo lastavičje strpa.
Sva žetva jedva žlicu puni, širu
U orah, smolom zalijepljeni, spremam.
U slovcu jednom, Lupe, prevari se;
Jer kad ti ono posjed meni dade,
Ej kamo sreće, objed da si dao!

Preveo *K. Rac.*

Decim Junije Juvenal.

Bio je deklamator, a za Trajana, kad su bolja vremena svanula, dade se na pisanje Satirâ; ima ih 5 knjiga. Ima dobro u latinskom gradiću Akvinu, a živi nešto preko g. 127. posl. Is. Zanosi se u doba Domicijanovo; udara na pokojne i one, koji mu više ne mogu škoditi. On je retor, a satira mu je deklamacija; iznosi samo tamne strane života, a za svijetle ne mari.

Život u Rimu.

(I. 3., 1.—3., 41.—65., 67.—103., 137.—153., 190.—322.)

Umbricije, prijatelj Juvenalov, seli iz Rima.

Ako se mene i kosnu odlazak staroga druga,
Ipak hvalim, što tihoj u Kumi gnijezdo si savit
Misli i jednog Sibìli građanina poklonit.
Baji na pragu je ona, mila joj obala, zabit
Ugodna! Istu ja Prohitu volim negol' Suburu.
Vidje l' što tako bijedno, tako li samotno, te bi
Sudio: bolje je strepit od požara, strepit od vječnog
Rušenja kućâ, od onih tisuća pogiblî grada
Bijesna, od pjesnikâ, što u kolòvozu čitaju pjesme?
Ali dok cijela mu kuća u jedna krca se kola,
On do svodova starih stade — do vlažne Kapénê.
Ovdje, kud Numa bi obnoć príji na razgovor išo,
Sada se vreoce sveto, šumica, svetinje daju
Za stan Židovu, kome je koš i sijeno sav nared.
Svako nek stablo — taka je zapovijed — nosi dobitak
Narodu; vile su otud prognane, prosjači šuma.
Sađemo u dô Egèrijin, k pećinam' onim, što nijesu
Pravima ravne. Kolikô bi bliže božanstvo nam vrutka
Bilo, da zelenim rubom romon-vodicu travka
Optače, rođeni kamen — sedru da ne vrijeđa mramor!
Ovdje će Ùmbrîcije sada: „Jer nikakva mjesta
Nema poštenju u gradu, ni öd râda koristi kakve,
A moj imutak je danas manji, neg' jučer mi bješe,
A sjutra od malog još će gubiti nešto: stog selit

Onamo smjeram, gdje Dedal umorna odloži krila.
Dok su sjedìne još mlade, dok prva je starost i ravna,
Dok još Lahesa ima što grbit, dok moje me noge
Nose, a desnica ruka ne uštapa s' nikakvim štapom,
Ostav'mo dom svoj! Nek ovdje Àrtôrije i Katul
Živu; nek ostaju oni, što okreću crno u bijelo,
Kojima lako je gradnju hrama zakúpit pa rijeke,
Luke; isušiti bare, na lomaču nosit mrtvaca,
Glavu na prodaji prignut pod gospodara — pod koplje.
Što u Rimu da radim? Lagat ne umijem, knjigu,
Ako je loša, ne mogu hvalit ni iskat je; kreta
Zvjezdama ne znam, smrti očeve ne marim saznat
Niti mogu to. Žabi u utrobu još ne zavirih
Nikada; udatoj nosit ono, što preljubnik šalje,
Što on poručuje, — drugi to znadu; uz pomoć moju
Nitko tatom bit ne će, i nikome pratilac nijesam,
Kao da sakat sam — truplo beskorisno s desnicom mrtvom.
Osim sukrivca koga sad vole? I kome se duša
Burno talàsâ zbog tajne, što dovijek je čuvati mora?
Ništa ti misli da dužan nije i ništa ti podat
Nikada ne će, tko tajnu poštenu povjeri tebi:
Vero će milovat onog, tko Vera, kad ushtije, tužit
Može. Sav kolik pijesak hladovitog Taga ni zlato,
Što ga se u more valja, nek ne vrijedi tebi toliko,
San da žrtvuješ svoj i jadan se nagrade mašiš,
Što je odbaciti moraš, i drûga da s' moćnog sveđ plašiš.
Kakva je gavanu našem bagra sad srcu prirasla,
I od kakijeh bježim najviše, mahom ću kazat,
Ne će me smetati stid. Ne mogu ja, građani, grada
Trpjeti grčkog. Al' ahejskog taloga kòliko ima?
Prije već tokom u Tiber Oront pòteče sirski,
Jezik i običaje, frulača sa sobom noseć
A s njim poprečne žice, talàmbase rođene, svoje,
K tomu još djeve, štono na zapovijed kod cirka stoje.
Kvîrine, onaj ti seljak tvoj oblači haljinu grčku
I ko rvač se maže i odlike nosi o vratu.
Ovaj pusti Sikiôn visoki, onaj Amìdônt;
Ovaj je s Andra, onaj sa Sama, a taj iz Trala
Il' iz Alàbandê, te na Eskvìlîn i na Vimìnâl

Grnu, a duša će i gospodari bit uglednim kućam'.
Duh je okretan, smjelost bestidna, govor mu teče
Smjesta i silnije no ù Isèja. De reci za njega,
Što je po sudu tvom? Svako u sebi dònese zvanje
K nama: gramàtik je, retor, mjernik pa slikar, gimnàstik,
Gatar, pelìvân, liječnik i vrač — sve umije Grče
Gladno, ići će ravno u nebo, ako mu rečeš.
Ukratko nije ti Maur ni Sarmat ni Tračanin bio
Onaj, što napravi sebi krila, već isred Atene.
Ja da od skerleta njeg'va ne bjèžîm? Od mene će prije
Taki s' potpisat, na jastuk leć bolji, te se podbočit,
A vjetrom, kojim i šljive i smokve, dòveze s' u Rim?
Ne vrijedi l' gotovo ništa, što zrak je avèntinskî naše
Djetinjstvo disalo, boba sabinska hrana mu bila?
A što — nije l' to pleme veòma laskanju vješto?
Ne hvali l' prijanu neuku govor, obličje ružnu
Pa ne poredi l' dug vrat slabića s Herkula šijom,
Kojino Anteja trže uvis dobráno od zemlje?
Ne čudi li se glasu piskutljivu, od kog ni onaj
Gore ne kriješti, što muž je goropadni kokoši jadnoj?
I nam je slobodno isto hvaliti hvalom, al' onim
Vjeruju. Je li stog bolji, što Tajidu on komedijâš
Glumi il' udatu ženu il' Doridu, nikaki što je
Plašt ne odijeva? Prava pravcata, čini se, ženska
Govori, nipošto glumac. —
Ali opet se ondje ne će Antìohu čudit
A ni Stratòklu, Demètriju ni mekoputnom Hemu —
Ta komedijaš je narod vas kolik. Smiješ li s', sav se
Grohotom trese; plače, kad ugleda ù drûga suzu,
Ali ne žali; tražiš li žeravke u doba hladno,
Maša s' kabànčinê; kažeš li: „Vruće mi“ — probije znoj ga.
Rimu podaj svjedoka čestita, kaki je bio
Onaj, što idejsko primi božanstvo; nek izide Numa,
Il' tko Minèrvu, svu drščuć, iz gorućeg ïznese hrama:
Za imutak će odmah te pitat a najzad za značaj.
„Kòliko robova hrani? Koliko jutara zemlje
Ima? Iz kòlikîh, kako li velikih blaguje zdjela?“
Dä, kolìkô tko novca u svome kovčegu čuva,
Toliko i vjerê ima. Pa kleo s' oltarima našim

I samòtračkîm, strijele božje i bogove — drže —
Prezire bogac, a sami bogovi praštaju njemu.
Pa ne podaje l' isti svakomu građu i uzrok
Šali, kabanica ako mu j' rasparana i ružna,
Ako je prljava toga, na jednoj cipeli pukla
Koža, te reži, il' rupa je sašita, à prostu, novu
Lanenu ističe krpu šavova više no jedan?
Ništa siròmaštvo bijedno u sebi groznije nema,
Nego što čovjeka smiješnim gradi. —
Tko se rušenja boji il' bojo u hladnoj Prenèsti
Il' u Volsìniju, štono sred brdâ šumovitih leži,
Ili u priprostu Gabiju, na strmom Tibura visu?
Nama je stanak u gradu, na tankoj što gredi većinom
Počiva; upravnik kuće staje oprezno na put
Raspu — zijev pukotine zalijepi stare i kaže,
Sada da siguran spavaš, a ruševina ti prijeti.
Ondje treba da živiš, gdje požara nì straha obnoć
Nema. Već „Vode!“ Ukàlegon viče, već napolje nosi
Ono sirotinje, a kat se treći tebi već puši,
A ti nè slutîš; stoji l' na donjim stubama strava,
Posljednji planut će, koga od kiše jedino crìjep
Brani, a jaja svoja gdje nježna golubica nese.
Krevet bješe u Kòdra — za Prokulu nije ga dosta —
I šest vrčića, nakit stoliću, pa kondijer pod njime
Malen i Hiron, što leži pòd istôm mramornom pločom;
A stari kovčeg mu čuva ono grčkijeh knjiga,
Pjesme božanske sve glođu te glođu miševi glupi.
Ništa nemaše Kodro. Pa tko će to tajit? A opet
Nesretnik izgubi ono sve „ništa“. Vrhunac je krajnji
Svoj bijèdi, što golu, gdje jadnik zalogaj prosi,
Nitko pružiti ne će i nitko ga primiti pod krov.
Sruši l' Astùrikova se palača, gospođe žale,
A gospoda crninu navuku, sud odgađa pretor.
Sada ti nesreću grada plačemo, kunemo vatru.
Gori, a eno već leti jedan i daruje mramor,
Nuđa mu građu; ovaj će kipove nage i bijele,
Onaj Eufránora ili Poliklita krasno dat djelò;
Ova će ures starìnskî sa azijskih hramova božjih,
Onaj knjige s ormarom, Minèrvino poprsje k tomu,

A taj novaca vreću. Bolje i veće će Persik,
Najimućniji samac, podići iznova; s pravom
Već se sumnja na njega, sam svoju da zapali kuću.
Od cirka ako se možeš otkinut, lijepu u Sòri,
U Fabratèriji il' Fruzinónu ćeš kupiti kuću,
Stat će te, kòliko mračna na godinu sad izba.
Vrtlić je ondje i zdenac nizak, bez užeta iz njeg
Grabiš i, crpući lako, nježni zalijevaš cvijetak.
Živi i motiku voli pa vrt svoj gaji i redi!
Sto Pitagorovaca iz njeg ćeš moći pogostit.
Nešta ti vrijedi ma gdjegod, u kakoj mu drago samoći,
Gospodarom bit makar gušterici baš jednoj.
Najviše bolesnih ljudi od nesna umire ovdje,
Ali bolešću rađa neprokuhana ti hrana;
Ona u želucu leži i pali. Pa ima li stan, što
Spavat ti dâ? Za skupe novce se sniva u gradu.
Odatle bolesti izvor. Prolaz kolija tijesnim,
Krivim ulicama i psovke goniča, kad stoji,
San će razbit i samom Druzu i teletu morskom.
Zove li posao, bogat se nosi — uklanja s' svìjet —
A on na nosilim' silnim libùrnijskîm zamiče brzo,
Čita nešto il' piše ili ti spava unutra,
U san ga zatvoreno okance nosilâ ljulja;
Ali će mene preteći, u hitnji me naloga smeta
Prêda mnôm, ostrag mi narod gustom pritiskuje četom
Bokove; laktom me jedan gura, drugi me motkom
Tura; ovaj me stupom u glavu, sudićem onaj
Shvati; po bedrima blato prska, nožùrina mene
Odsvakud čepa; čavlić vojnikov se zabada u prst.
Ne vidiš, s kòlikîm dimom na zabavu jela se nose?
Stotina gostiju, svakog svoja ti kuhinja prati!
Toliko golemog suđa Korbùlôn jedva će nosit!
Toliko robu jadniku na glavu naprte, a on,
Ispraviv šiju, sve nosi i trkom raspiruje vatru.
Haljine nove novcate se trgaju. Dolaze kola,
Na njima njiše se jela dugačka, omoriku voze
Druga — duboko se one savijaju, narodu prijete.
Slomi li se osòvina, kamen što ligurski vozi,
I na narod se svali i onom potŕpâ ga stijenom,

Što će od tijela ostat? Tko će ti ude, tko l' kosti
Naći? Zgazi se, zgine svako svjetine truplo
Kao dah zraka. Međutim već bez brige družina pere
Zdjele, nabreklo lice potpiruje vatru i masnim
Klepeće strugalom; plahte, uljarica pripravlja s' puna.
Žurno svak priprema svoje, a on na òbali vêće
Čuči — novajlija strepi od onoga grdnog vozača;
Nade nesrećnu nema od čamca na blatnom viru,
Jer u ustima nema novčića, da ga podâdê.
Sada de pogledaj druge svakakve pogibli noćne
Ej kolikâ l' je kućam' visina, odakle crîjep
Mozak ti rasprska, kòliko l' puta s prozora suđe
Raspucano i krnje pada, s kolikôm težinom
Udari, u kamen zadre — mrvi ga! Pođeš li na čast
A sve bez oporuke, nehajnim držat te mogu,
Slijepim za nesreću naglu; tolikô je smrtî, kolikô
Budnih se prozora obnoć, dok prolaziš, otprto desi.
Zato de moli se, želju kukavu u srcu nosi,
Bar da vrčinu samo odozgo izliju na te!
Ako slučajno nikog ne izbije pjani vragolan,
Platit će — noć će preturit poput Pelída, što plače
Drûga; ležat će sada potŕbuškê, sad naleđàškê.
Ne može spavat ináče, — nekome namakne sanak
Svađa; al' makar u njemu krv mlada ključa, a glava
Vinom mu gori, opet se čuva, kog klonit se struka
Skerletna kaže i silno dugačka povorka pratnje
Pa i bäkâljâ k tomu sva sila i od mjedi svijetnjak.
Mene, kog obično mjesec zna kući pratit îl' slabi
Svijeće plamečak — ta stijenj proračùnâm i oprezno štedim, —
Mene on prezire. Čujde početak žalosne svađe,
Ako je svađa, gdje lupaš ti, batâ jâ samo primam.
Stane pa dovikne: „Stoj!“ Pokorit se njemu ti moraš.
Što ćeš, kada te mahnit i k tomu jači od tebe
Sili? „Otkud tî?“ vikne. „Čijeg se kiselog vina,
Čijeg li s' nagrca graha? Govòri, il' ću te nogom!
Kazuj, gdje ti je stan? U kojemu židovskom hramu?
Il' odvratio štogod il' mučeći pošao dalje,
Svejedno — jednako tebe mlate pa jamstvo od tebe
Onda ljutiti traže. Bokcu je ovo sloboda:

Lupan on moli, šakom smlavljen na koljen'ma prosi,
S nekoliko tek zubi da odande smije otići.
Ali ne boj se samo to! Ima, tko će orobit
Tebe, kada se kuće zatvore, à svakâ svuda
Daščara čvrsto se lancem zapre i umukne mukom.
Katkad — a nè slutîš — na te i mačem nasrne lupež;
Oružana kad straža Pomptinske stane sigùrat
Bare i Galinsku onu omorikovu nam šumu,
Onda odande amo svi kao na korito hite.
Koji ti viganj il' nakovanj lance ne gradi teške?
Najviše gvožđa se troši za verige — strah te je, za plug
Ne će ga biti, kuke i motike nestat će svake.
Djedove pradjedova ćeš sretnima zvati, a sretnim
Vijekove one, što nekoć za kraljevâ i za tribúnâ
Vidješe, tamnica Rimu gdje jedna bijaše dosta.
Nadovezat bih mogo još ï više uzroka drugih,
Ali kola me zovu, a sunce se naginje — poć je.
Mazgar odavno meni šibom već maše i zove.
Zato budi mi zdravo i sjećaj se mene, pa kada
Na opòravak jurneš i Rim te tvojem Akvinu
Vrati, pozovi i mene iz Kume k Cereri vašoj
I Dijàni; a ja ću satiram', ako s' ne stide,
Potkovan u pomoć stići na ona studena polja".

Preveo *K. Rac.*

Proza.

Marko Tulije Ciceron.

Rodio se g. 106. pr. Is. u Arpinu u Laciju. Njega i brata mu Kvinta povede otac vitez u Rim na nauke. Na nj utječu dva velika govornika onoga doba Lucije Licinije Kras i Marko Antonije Orator; uči pravo u Marka Mucija Scevole Augura, zatim u Kvinta Mucija Scevole Pontifika; čita i prevodi grčke pisce, upoznaje se s naukom Epikurovom, akademičkom — osnivač joj je Platon — i stoičkom; sluša retora Apolonija Molona s Roda, koji boravi sada neko vrijeme u Rimu. Kao govornik javlja se za Suline diktature, a izlazi g. 80. na glas svojim govorom „Za Roscija Amerinca", koga su bezdušnici tužili, da je tobože ubio oca, i ovako mu htjeli imutak oteti. Ciceron uspije sjajno. Druge godine zaputi što radi zdravlja, što opet radi nauka u Atenu, zatim u Aziju i napokon na Rod k Molonu. Vrati se za dvije godine; usavrši se u govoru, vatrena mu se ćud umiri, zdravlje ojača. Doskora otide kao kvestor na Siciliju, a god. 70. tuži po želji Siciljanâ njihova nepoštena upravnika Vera, što ih je kroz tri godine gulio. Da se silna parnica ne otegne, ne govori govora, već naprosto navodi činjenice i zove svjedoke, da to potvrde. Građu izradi i izda u 5 govora „Protiv Vera" za čitanje; nije ih nikad govorio. Iste ga godine narod izabere za edila. G. 66. govori kao pretor svoj prvi državni govor u skupštini i to „Za prijedlog Manilijev ili o zapovjedništvu Pompejevu", te podupire tribuna Manilija, koji predlaže, da se Pompeju, koji je svršio rat gusarski, preda zapovjedništvo u ratu s Mitridatom. Kao konzul otkrije g. 63. urotu Katilininu i izreče što u senatu, što opet u skupštini 4 govora „Protiv Katiline". Druge godine brani pjesnika Arhiju. Doskora mu

*

svanu crni dani. Po nastojanju tribuna Klodija progna ga narod; imutak mu zaplijene, dobro opustoše. Već druge godine pozovu ga iz Tesalonike kući. God. 52. brani Milona, koji je početkom iste godine ubio Klodija na Apijskoj cesti. Govor „Za Milona“ njegov je najbolji govor, ali to nije onaj, što ga je govorio na sudu, već što ga je poslije preradio. Uoči građanskoga rata boravi kao prokonzul u Kilikiji, gdje se odlikovao kao pošten namjesnik. U građanskom ratu pristane najposlije uz Pompeja; kad Cezar svlada Pompeja i oprosti Ciceronu, odonda boravi na svom imanju, a dolazi samo kadikad u grad, da koga brani. Poslije smrti Cezarove udari na Antonija u 14 govora, što se „Filipski“ zovu, jer su ih poredili s Demoštenovim govorima protiv Filipa. Kad zavladaju triumviri, bude po nastojanju Antonijevu prognan, te pogine g. 43. od ubojničke ruke. — Ciceron je prije svega govornik. Govori su mu pribavili časti; pa ako i nije kao najveći govornik rimski postigao ono, što je želio, naime da bude trajni vođa na polju političkom, a ono je — to su mu i savremenici priznavali — bio duša svemu duševnomu životu i napretku. Pored mnogobrojnih govora zaredaju u dva maha zamašna djela: prvi put, kad ga je nada, da će biti glava politička, iznevjerila; drugi put desetak godina kasnije, kad mu se porodična sreća rasula — rastavio se sa ženom, a miljenica mu kćerka Tulija preminula (g. 45.). U prvi odsjek spadaju znamenita djela: „O govorniku“ (3 knjige, teorija govorništva) i „Država“ (6 knjiga, nepotpuno). I u drugom odsjeku sretamo djela retorska i filozofska. U govorništvu stade otimati mah struja protiv modernoga govorništva grčkoga (azijatskoga), a tražila je sebi uzore u starom atičkom govorništvu. Uz taj aticizam pristajao je i Cezar. Ciceron zabaci jednu i drugu krajnost pa htjede da stvori neku mjeru. Najprije napiše povijest govorništva rimskoga pod naslovom „Brut o slavnim govornicima“, a zatim „Govornika“ (prikazuje uzor-govornika, kojega nema, a najbliže mu se primakao Demosten). Kad mu je umrla kći, potraži utjehe u filozofiji, a odatle mu se rodi misao, da obradi ovo pusto polje književnosti rimske; ta osim Lukrecija i njegove Države nije čitalac rimski imao što čitati na materinskom jeziku. Tako izađu filozofska djela, od kojih su glavna: Zakoni (nepotpuno), Granice dobra i zla (5 knjiga), Tuskulanske rasprave (5 knjiga, zovu se po Tuskulanskom dobru Ciceronovu), Biće bogova (3 knjige),

Katon Stari ili o starosti, Lelije ili o prijateljstvu, Dužnosti (3 knjige). Većina je retorskih i filozofskih spisa napisana u dijalogu. Umjetni dijalog Platonov postaje u Aristotela i drugih peripatetika jednostavan, a još gore prolazi u cinikâ i stoikâ. Ciceron segnu za dijaloškim oblikom peripatetika, ali se po sastavu dramskom primiče kadšto i samomu Platonu. Misli je uzimao iz grčkih djela, ali je umjetni oblik, što im ga je podao, svojina njegova. Spisi su filozofski osobit izvor za poznavanje filozofije grčke od Aleksandra naprijed, kao što su mu Pisma, kojih se sila sačuvala, vjerno ogledalo duše njegove.

Govor za pjesnika Arhiju.

Osim drugih gradova odlikova i Herakleja Arhiju građanskim pravom. Budući da Arhija nije bio procijenjen u Rimu, tuži ga Gratije kod pretora a brata Ciceronova Kvinta, da je krivo prisvojio sebi građansko pravo. Gratije je valjada bio potkupljen od Pompejeve stranke, koja je mrzila na Lukula, zaštitnika Arhijina. Tužeći Arhiju mislili su se osvetiti Lukulu.

Uvod. Ako ima u mene što dara, građani, koga je, osjećam, malo, ili kakve govorničke vještine, u kojoj sam, ne tajim, prilično okretan, ili kakve znanstvene upute, što je proistekla iz nauka i vježbanja u najplemenitijim umijećima, a nijesam joj se, ispovijedam, ni u jedno doba svoga života otimao: mora dapače među prvima ovaj Aulo Licinije gotovo s pravom iskati od mene plod svega toga. Jer doklegod mi duh može pregledati tijek prošloga vremena i osvježiti spomen djetinjstva, vidim, ako sve odande zaredim, da mi je on dao prvi povod udariti i poći pravcem ovih nauka. Ako su ovaj moj govor njegovo poticanje i nauk obrazovali, te je bio kad komu spas, to mi je zaista, koliko do mene stoji, donijeti pomoć i spas upravo onomu, od koga sam naučio, kako ću ostalima u pomoć priskočiti i druge izbavljati. Da se pak ne bi tko slučajno čudio, što ja tako govorim. — ta u okrivljenika ima neki drugi duševni dar, a nema znanja ni vještine govorničke, — znajte: nijesam ni ja uvijek sasvim bio predan samo tomu nauku. Jer sva umijeća, koja se tiču uljudbe, imadu neki zajednički vez, te su nekim srodstvom združena među sobom.

Ali da se vas komu ne pričini čudno, što se na zakonitom sudu i u državnoj parnici, gdje se raspravlja pred izvrsnim čovjekom, pretorom rimskoga naroda, i pred strogim sucima, pred tolikim, tako brojnim svijetom, upotrebljava ovaj način govora, koji se ne slaže ni s običajem na sudu ni s govorom na trgu: molim vas, dajte mi u ovom slučaju dopustite — bit će prema ovomu okrivljeniku, a vama, kako se nadam, ne će dodijavati, — da braneći velikoga pjesnika i učenoga čovjeka, s obzirom na ovaj skup prosvijetljenih ljudi, na vašu uljudbu, napokon s obzirom na ovoga pretora, predsjednika sudbenoga, malko opširnije progovorim o naucima i znanostima i da za ličnost, što je dosad, jer je na miru živjela i naucima se bavila, nitko nije potezao na sud ni bacao u opasnost, upotrijebim neki gotovo novi i neobični način govora. Ako opazim, da mi to dajete i dopuštate, zaista ću postići, te ćete suditi, da se evo Aulo Licinije, jer je građanin, nesamo ne smije brisati iz popisa građanskoga, nego bi se, da i nije građanin, imao u nj uvrstiti.

Pripovijedanje. Čim Arhija stupi preko praga djetinjstva i svrši one nauke, kojima se dob dječačka obrazuje za život, dade se na pisanje; pođe mu najprije u Antiohiji — jer ondje se rodio od uglednih roditelja, u naseljenu nekoć i bogatu gradu, koji obiluje učenim ljudima i ljubavlju za plemenite znanosti — za rukom, te je brzo nadmašio sve slavom uma. Kasnije probudi njegov dolazak po svim azijskim stranama i po cijeloj Grčkoj toliku pozornost, te je nada, koju su postavljali u čovjeka, nadilazila glas o umu njegovu, a dolazak i udivljenje onu nadu. Bijaše onda Italija puna grčkih umjetnosti i znanosti, te su se ti nauci jače gajili u Laciju nego sada po istim gradovima, a i ovdje se u Rimu, jer je mirna bila država, nijesu zanemarivali. Zato ga nijesu samo Tarenćani, Reginjani i Napuljani odlikovali građanstvom i drugim odlikovanjima, nego su ga i svi, koji su mogli što suditi o umu, držali vrijednim poznanstva i gostoljublja. Kad mu se slava tako brzo raširi, te su ga poznavali i u dalekim zemljama, dođe u Rim za konzula Marija i Katula. Tu se najprije namjeri na takve konzule, od kojih mu je jedan mogao podati velika djela za pisanje, a drugi nesamo djela nego i zanimanje i razumijevanje.

Namah ga Lukuli, premda je još optočenu haljinu nosio, primiše u svoju kuću. Već to je plod nesamo njegova dara i

znanja nego i ćudi i vrline, kad mu je ista obitelj, koja ga je mladićem prva prigrlila, bila i kao starcu svim srcem odana. Rado ga imaše u ono vrijeme Kvinto Metel, koga prozvaše Numidskim, i sin mu Pije; slušaše ga Marko Emilije, življaše s Kvintom Katulom i ocem i sinom, štovaše ga Lucije Kras; stekavši pak svojim općenjem privrženost Lukulâ, Druzâ, Oktavija, Katona i cijeloga doma Hortenzijeva uživaše najveće štovanje, jer su ga nesamo oni cijenili, koji su htjeli što naučiti i čuti, nego i oni, koji su to možda samo naoko htjeli.

Kad je međutim poslije prilično duga vremena pošao s Markom Lukulom u Siciliju pa s istim Lukulom otišao iz te pokrajine, dođe u Herakleju. A kako je taj saveznički grad sasvim ravnopravan, zaželi Arhija postati njegovim građaninom pa i ishodi to u Heraklejana, jer su ga ovamo samoga sobom držali za vrijedna, a onamo po zagovoru i utjecanju Lukulovu. Dadu mu građansko pravo po zakonu Silvanovu i Karbonovu, „Ako se tko u savezničkom gradu uvrstio među građane pa ako je onda, kad se izdao zakon, stanovao u Italiji, te se za šezdeset dana prijavio pretoru“. Arhija je već mnogo godina prebivao u Rimu, te se prijavi Kvintu Metelu, svomu glavnomu prijatelju.

Dokazivanje: 1. predmet (Arhija je građanin heraklejski, prebivao je u Rimu, prijavio se na vrijeme, mogao se javiti kao građanin od više gradova, procjena ne odlučuje); 2. izvan predmeta (korist i pohvala pjesništva).

Govori li se tu samo o građanstvu i zakonu, ne kažem ni cigle više, stvar je riješena. Ta što se, Gratije, može od toga pobiti? Hoćeš li poreći, da je bio uvršten u Herakleji? Evo ti ovdje čovjeka veoma ugledna, savjesna i pouzdana — Marka Lukula! On kaže, da ne misli, već znade; da nije čuo, već vidio; da nije samo bio tamo, već o tom radio. Evo ti ovdje heraklejskih poslanika, odličnih ljudi! Oni su poradi ove parnice došli ovamo s nalozima i službenim svjedočanstvom pa kažu, da je on u Heraklejane uvršten. Ti li tu ištеš javne spise heraklejske, koji su — svi to znamo — propali za italskoga rata, kad je planuo arhiv? Smiješno je ne kazati ništa o onom, što imamo, a za ono pitati, što ne možemo imati; šutjeti o usmenom svjedočanstvu, a iskati pismeno, pa dok ti jamči zdušnost odlična čovjeka, prisega i vjera čestitoga slobodnog grada, zabacivati ono,

što se nikako ne može izopačiti, i tražiti spise, koji se rado — to sam kažeš — iskrivljuju.

9) Zar nije u Rimu prebivao onaj, koji je toliko godina prije, nego što mu je podijeljeno građanstvo, u Rimu smjestio sve svoje blago i imutak? Ili zar se nije prijavio? Što više — prijavio se onakvom ispravom, koja jedino ima po bnoj prijavi kod zbora pretorskoga vrijednost javna dokazala. Jer kako je Apije — tako se govorilo — nemarno čuvao svoje spise, i kako je lakoumnost Gabinijeva, dok nije bio osuđen, a kad je bio osuđen, njegov pad oteo popisu svaku vjerodostojnost, pokaza Metel, čovjek savjestan i točan, toliko brige, te je pošao k Luciju Lentulu i k sucima pa kazao, da ga je uznemirio ispravak jednoga imena. A u popisu tom vidite ime Aula Licinija bez ikakva ispravka. 10) Kad je tō tako, zašto sumnjate o njegovu građanstvu, pogotovo kad je i u drugim gradovima bio uvršten među građane? Pa kad su ljudi u Grčkoj bez otezanja podjeljivali građanstvo srednjim glavama i nikakvim ili neznatnim umjetnicima, uskratit će dakako Reginjani ili Lokrani ili Napuljani ili Tarenćani ovomu glasovitomu umniku to, što su znali dati glumcima! Što? Kad su se drugi nesamo poslije podijeljenoga građanstva, nego i poslije Papijeva zakona nekako potkrali u popise onih slobodnih gradova, zar će se brisati ovaj, koji se ni onima, u kojima je zapisan, ne koristi, jer je htio vazda biti Heraklejanin? 11) Išteš naše procjembene spise. Dakako, jer se zna, da je okrivljenik bio za prošlih cenzora sa slavnim vojvodom Lucijem Lukulom u vojsci, za pretprošlih pak s istim kao kvestorom u Aziji, a za prvih, Julija i Krasa, da nije ni jedan dio naroda procijenjen. Ali budući da procjemba ne potvrđuje građanskoga prava, nego samo pokazuje, da se onaj, koji je procijenjen, onda gradio građaninom: to je u ono vrijeme onaj, koga ti bijediš, da se nije sam vladao kao rimski građanin, više puta pravio oporuku po našim zakonima i primao baštinu od rimskih građana, a Lucije Lukul ga je kao prokonzul prijavio državnoj blagajni. Traži dokaza, ako možeš! Ta okrivljeniku se ne će nikad ni po sudu njegovu ni po sudu prijatelja njegovih protivno dokazati.

12) Pitat ćeš me, Gratije, zašto nam se toliko mili taj čovjek? Jer mi daje priliku, da mi se i duh oporavi od te buke na trgu i da mi uši, od te vike umorne, počinu. Misliš li, da bismo kod tolike različitosti predmeta mogli imati svaki dan dosta građe za

govore, kad ne bismo duha obrazovali znanjem, ili da bi nam duh mogao podnositi toliki napor, da ga ne odmorimo upravo tim znanjem? Ja zaista priznajem, da sam odan tomu zanimanju. Drugi neka se stide toga, ako se tko tako zadube u znanosti, da iz njih ne može ništa izvaditi za opće dobro ni iznijeti pred oči i na svijetlo. A zašto bih se ja stidio, koji toliko godina tako živim, sudije, te me nije nikada ni od čije opasnosti ni probitka odbila dokolica, ni zabava odvratila, ni san napokon zadržao? 13) Zato tko će me koriti ili se s pravom na me srditi, ako ja sebi onoliko vremena uzmem za ponavljanje ovih nauka, koliko se drugima dopušta za obavljanje svojih posala, koliko za pohađanje svečanih igara, koliko za druge zabave i za sam odmorak duha i tijela, pa onoliko vremena, koliko drugi potroše na rane gozbe, koliko na kocke, koliko na loptu? Pa to mi se mora stim više dopustiti, što po tim naucima raste moja rječitost i sposobnost, koje nijesam, bila kolika mu drago, nikad uskratio prijateljima u neprilici. Ako se ona komu preslabom čini, to znam, iz kojega ću vrela crpsti ono, što je čovjeku najveće. Jer da se nijesam iz predavanja mnogih učitelja i iz mnogih knjiga od mladosti uvjerio, da ni za čim ne treba u životu više težiti nego za slavom i poštenjem, i da treba idući za tim malo mariti za sve muke tjelesne, za sve pogibli smrtne i progonstva: nikad se ne bih bio za vaše dobro izvrgnuo tolikim i tako ljutim borbama, ni ovim svakidašnjim navalama propalih ljudi. Ali pune su primjera sve knjige, pune riječi mudraca, puna starodavnost; sve bi ležalo u tmini, da to ne obasja sunce znanosti. Koliko su nam živih uzora vrlih ljudi nesamo za gledanje nego i za nasljedovanje ostavili grčki i latinski pisci! Njih sam ja uvijek sebi za ugled uzimao u upravi državnoj, obrazovao sam i srce i dušu samim spomenom na velike ljude.

14) Zapitat će možda tko: „Što? Zar su oni isti veliki ljudi, kojima vrline ističu knjige, po tom nauku, što ga ti hvališ i uzvisuješ, postali učeni?“ Teško je to o svakom tvrditi, ali ja za izvjesno znam, što ću odgovoriti. Dopuštam, da se mnogo ljudi odlikovalo duhom i vrlinom, te su bez nauka samim prirodnim, gotovo božanskim darom postali trijezni i ugledni; pače to dodajem, da je češće prirodni dar bez učenosti negoli učenost bez prirodnoga dara pomogla do slave i vrline. Ali ja ujedno tvrdim, ako k izvrsnomu i sjajnomu daru prirodnomu pristupi

znanstveno obrazovanje, to se obično rodi onaj neki prekrasni i vanredni uzor. Ovamo ide onaj — njega su naši oci vidjeli — božanski čovjek Afrikan; ovamo Kaj Lelije i Lucije Furije, veoma umjereni i trijezni ljudi; ovamo onaj čestiti i u ono vrijeme učeni starac Marko Katon. Oni se doista ne bi nikad bili dali na učenje znanosti, da ih nijesu pomagale u tom, da nauče i gaje vrlinu. Ali uzmimo: da se i ne pokazuje tolika korist, već da se u tim naucima traži samo zabava, a ono biste, mislim, opet držali, da takav odmor duha veoma dolikuje čovjeku slobodnu. Ta drugi odmori nijesu ni prema svakoj prilici ni prema svakoj dobi ni prema svakomu mjestu; no ovi nauci hrane mladost, vesèlê starost, rese sreću, nesreći daju zaklon i utjehu, zabavljaju kod kuće, ne smetaju uvani, noćivaju s nama, putuju i borave na selu. Da ih se i ne možemo taknuti ni pameću ih dokučiti, opet bi im se morali čuditi, kad bi ih u drugoga vidjeli. Tko nas je bio tako prost i bešćutan, te ga ne bi bila onomadne smrt Roscijeva dirnula? Premda je starcem umr'o, mišljasmo ipak, da porad izvrsne umjeće i milote uopće ne bi smio umrijeti. Taj je dakle čovjek kretom tijela svoga stekao kod svih nas toliku ljubav, a mi da ne hajemo za nevjerojatnu okretnost i brzinu duha? Koliko li puta, sudije, vidio sam našega Arhiju — koristit ću se vašom dobrotom, jer me kod ove nove vrste govora tako pozorno slušate, — koliko sam ga puta vidio, gdje nije pisao ni jednoga slovca, već je smjesta kazivao svu silu dobrih stihova o događajima, što su se onda zbivali! Koliko li puta, — gdje je na poziv istu stvar kazao drugim riječima i mislima! Što bi pak s marom i promišljeno napisao, to se, vidio sam, tako sviđalo, te je gotovo dosegao slavu starih pjesnika. Njega da ja ne volim? Njemu da se ne divim i ne mislim, da ga moram svakim načinom braniti?

Ovako smo čuli od velikih i učenih ljudi: drugi nauci stoje do učenosti, do pravila i vještine, pjesnik pak ima snagu od same prirode, njega duševna sila budi i neki regbi božanski dah nadahnjuje. Zato s pravom zove onaj naš Enije pjesnike svetima, jer nam ih regbi bogovi nekim svojim darom i milošću preporučuju. Stoga budi, suci, kod vas, prosvijetljenih ljudi, ime pjesnika sveto, što ga nije nikad ni jedna barbarska zemlja oskvrnila. Kamenje se i pustoš odaziva glasu njegovu, divlja se zvjerad često pjesmom gane i stane, a nas, plemenitim naucima

prosvijetljene, da ne dira glas pjesnikov? Homera drže Kolofonjani za svoga građanina, Hijani ga prisvajaju sebi, Salaminjani ga ne dadu, a Smirnjani tvrde, da je njihov, pa su mu stoga u svojem gradu i hram posvetili; osim toga premnogi se drugi prepiru za nj među sobom i natječu. Oni dakle tuđinca, jer je bio pjesnik, još i poslije smrti svojataju, a mi da ovoga živa, koji je i po svojoj volji i po zakonu naš, odbijemo, pogotovo kad je već davno Arhija sav svoj mar i sav svoj um upotrijebio, da prodiči ime i slavu rimskoga naroda?

On je cimbarski rat kao mladić opjevao i samomu onome Kaju Mariju, komu nijesu baš mnogo godili ti nauci, drag bio. Ta nitko nije tako protivan Muzama, te ne bi rado dao, da se glas o njegovim naporima pjesmom ovjekovječi. Za onoga Temistokla, velikoga čovjeka u Ateni, kažu da je, kad su ga pitali, kakve bi riječi i čiji glas najvolio slušati, kazao: „Onoga, koji bi najbolje proslavio moje zasluge". Zato je i onaj Marije osobito zavolio Lucija Plocija, jer je mislio, da će njegov um moći proslaviti njegova djela. Veliki i teški rat s Mitridatom, što se s velikom promjenom ratovao morem i kopnom, opjevao je naš pjesnik sav savcat. Te knjige proslavljuju nesamo hrabroga i dičnoga Lucija Lukula nego i ime naroda rimskoga. Ta rimski narod pod zapovjedništvom Lukulovim otvori Pont, utvrđen nesamo kraljevskom nekad moću nego i prirodnim položajem, vojska naroda rimskoga razbi pod istim vođom ne baš velikom silom nebrojene čete armenske; rimski narod ide slava, da se razborom istoga čovjeka najprivrženiji grad Kizik oslobodio od svake kraljevske navale, te je istrgnut iz ralja i ždrijela cijeloga rata i spasen; kao naše će se djelo vazda dičiti i veličati ona nečuvena pomorska bitka kod Teneda, kad se borio Lucije Lukul, te su izginule neprijateljske vođe, a brodovlje se potopilo. Naši su to pobjedni znaci, naši spomenici, naša slavlja; tko njih uzvisuje pjesmom, taj uzvisuje i slavu rimskoga naroda. Drag je bio starijemu Afrikanu naš Enije, pa se i misli, da je on zato od mramora podignut u scipionskoj grobnici; zaista njegova pohvala ne veliča samo onoga, koga hvali, nego i ime rimskoga naroda. U zvijezde se kuje Katon, pradjed ovoga evo, a ovako se i djelima rimskoga naroda pridaje velika dika. Napokon se svi oni, Maksimi, Marceli, Fulviji slave tako, da njihova slava na sve nas prelazi. Zato su pređi naši njega, koji je to ispjevao, primili —

a bio je Ruđanin — za građanina. Mi da ovoga Heraklejanina, koga je mnogo gradova željelo, a naš ga po zakonu prigrlio, bacimo iz našega građanstva? Jer ako tko misli, da se manja slava postizava grčkim negoli latinskim pjesmama, jako se vara; ta grčke se čitaju kod svih naroda, a latinske su stegnute na svoje zaista tijesne granice. Zato, ako naša djela sežu do međa ovoga svijeta, željeti nam je, da onamo, kamo je doprlo oružje naše desnice, prodre glas i slava naša; jer kako su pjesme samim narodima, kojih se djela opijevaju, dika, tako su zacijelo junačama, koji za slavu žrtvuju život svoj, najveća pobuda za podnašanje pogibli i napora.

24) Koliko je, kaže se, pisaca za svoja djela imao sa sobom onaj Aleksandar Veliki! Pa je opet, kad je na Sigeju stao do groba Ahilejeva, uskliknuo: „Oj sretni mladiću, što si u Homeru našao vjesnika svoga junaštva!“ I pravo. Ta da nije izašla ona Ilijada, isti bi grob, koji mu je pokrio tijelo, zakopao i njegovo ime. Što? Nije li onaj naš Veliki, koji je bio tako hrabar, kako i sretan, Teofana Mitilenjanina, koji je opisao njegova djela, pred svojim vojnicima nagradio građanstvom; nijesu li to oni naši junaci, ali seljaci i vojnici, dirnuti nekom slašću slave, kao da su dionici iste slave, odobrili burnim klicanjem? 25) Potom dakako ne bi Arhija, da nije po zakonu građanin rimski, bio mogao postići, da ga koji vojvoda nadari građanstvom! Kad je Sula njime nadario Hispance i Gale, bio bi dašto njega, da je molio, odbio — on, koji je, kako smo vidjeli, u jednoj skupštini zapovjedio, da se nekomu pučkome stihotvorcu, kad mu je predao pjesmicu, neki njemu namijenjeni epigram u oduljim, nejednakim stihovima, namah dade nagrada od onih stvari, koje je onda prodavao ali pod pogodbom, da ne piše više ništa. Zar čovjek, koji je stihotvorca nametnika držao za vrijedna kakve takve nagrade, ne bi posegao za umom, vrsnim perom i bogatim vrelom našega pjesnika? 26) Što? Zar on toga ne bi ni po sebi ni po Lukulima bio zadobio od svoga najboljega prijatelja Kvinta Metela Pija, koji je mnoge obdario građanstvom? Ta on je tako vruće želio, da mu se opijevaju djela, te je rado slušao i pjesnike rodom iz Kordube, kojima je jezik bio nekako načičkan i tuđ. Ta ne smijemo tajiti, što se ne da sakriti, već treba otvoreno priznati: sve nas vuče želja za slavom, i što je tko valjaniji, to se više zanosi slavom. Isti oni filozofi, koji pišu

o preziranju slave, stavljaju na te knjige ime svoje te ovako žele, da se upravo u onom spisu, u kojemu preziru slavu i diku, njihovo ime diči i pominje. 27) Decim Brut, velik čovjek i vojvoda, uresi vrata svojih hramova i spomenika stihovima svoga velikoga prijatelja Akcija. Nadalje Fulvije se onaj, koji je uz pratnju Enijevu vojevao s Etolcima, nije kratio plijen Martov prikazati Muzama. Zato u gradu, gdje su vojvode gotovo pod oružjem štovali ime pjesnikâ i svetišta Muzâ, ne smiju suci u tozi gaziti štovanje Muzâ i spas pjesnikâ.

28) Da biste, suci, to stim radije činili, tužit ću vam sada sam sebe i priznati neku svoju možda preveliku ali plemenitu ljubav k slavi. Ta onoga, što sam ja za svoga konzulata s vama skupa učinio za dobro našega grada i zemlje, za život građana i za svu koliku državu, prihvati se naš pjesnik i započe pjevati. Čuvši to — a učini mi se stvar velika i mila — potakoh ga, da dovrši. Jer vrlina ne ište druge nagrade za napore i pogibli do ovu — hvalu i slavu; pa uskrati li nam se ona, suci, zašto da se na tom tijesnom i kratkom putu života tolikim mukama mučimo? 29) Zaista, da nam duh ništa ne sluti o budućem životu i da sve svoje misli stegne u one iste međe, kojima je omeđeno vrijeme našemu životu, ne bi se čovjek kidao tolikim mukama ni kinjio tolikim brigama i nesnom ni toliko puta žrtvovao isti život. Ali ovako se u sve najboljem čovjeku vriježi neka vrlina, koja mu dan i noć srce ostanom slave podbada i opominje, da ne smijemo zajedno s vijekom života svoga zatrajati spomen imena svoga, već ga prenijeti na cijelo potomstvo. 30) Ili zar da se čini, da smo mi, koji se krećemo u tim državnim poslovima i u tim opasnostima i naporima života, tako malodušni, te mislimo, da će s nama — a do zadnjega časa svoga nijesmo ni jedamput mirno i bez posla dahnuli — sve zajedno uminuti? Kad su se mnogi veliki ljudi pobrinuli, da za sobom ostave svoje kipove i likove, prilike ne duha, već tijela: zar ne moramo mi kud i kamo voljeti, da ostavimo lik svojih misli i vrlina, što ga veliki umovi izrade i izglade? Ja sam za sve ono, što sam radio, već onda, kad sam radio, mislio da sijem i rasijavam za vječiti spomen cijeloga svijeta. Pa makar ne osjećao ja to poslije svoje smrti ili, kako veći mudraci sude, dopanuo koji dijelak dušu moju, a ono me zaista sada veseli neka pomisao i nada.

31 Završetak. Zato izbavite, suci, toga čovjeka poštenjaka, kao što to, vidite, potvrđuju, ugledni i stari prijatelji njegovi; čovjeka umna — to možete suditi po tom, što su ga najumniji ljudi, kako vidite, nastojali za se pridobiti — a u takvoj stvari, koju brani blagodat zakona, potvrda slobodnoga grada, svjedočanstvo Lukulovo, spisi Metelovi! Kad je tako, molim vas, suci, ako ovako umnim ljudima treba kakve nesamo ljudske nego i božanske preporuke, dajte onoga, koji je svagda veličao vas, vaše vojvode i djela rimskoga naroda, — koji obećaje, da će i ovim novim mojim i vašim domaćim pogiblima postaviti vječit spomenik slave, — koji napokon pripada, onim ljudima, što ih je svagda sav svijet držao i zvao svetima, onako primite pod svoje okrilje, da bi se činilo, da ga ne povređuje vaša oštrina, već radije podržava uljudba vaša.

32 Suci! što sam o stvari po svojoj navici kratko i jednostavno rekao, to svi, nadam se, odobravate; a što sam protiv običaja na trgu i na sudu kazao o umu i uopće o radu toga čovjeka, to ste vi, suci, nadam se, dobro primili, a da to čini onaj, koji predsjeda sudu, stalno znam.

Preveo *A. Veber.*

Iz „Lelija".

(1.—7., 17.—18., 27.)

Kvinto Mucije Augur znao je silu toga vjerno i ugodno pripovijedati o svome tastu Kaju Leliju i nije se u razgovoru kratio zvati ga mudrim. A mene je otac, kad sam obukao mušku togu, poveo k Scevoli zato, da se od starca, dogod mogu i smijem, nikad ne maknem. Pa tako sam mnoga njegova pametna razlalaganja i mnoge kratke a zgodne riječi u pamet sebi usađivao i gledao da s njegova znanja izidem učeniji; a kad je umr'o, pođem k Scevoli Pontifiku, za koga se usuđujem reći da je bio umom i pravednošću jedan od najvećih građana naših; ali o tom drugi put, sad se vraćam k Auguru. Kako je često puta mnogo toga kazivao, tako je, sjećam se, sjedeći kod kuće po svom običaju u naslonjaču — a bio sam zajedno ja i veoma malo prijatelja — zapao u onaj razgovor, što je baš onda mnogima bio na jeziku. Ta sjećaš se, Atiče, — to više, što si se mnogo družio s

Publijem Sulpicijem — koliko se svijet to čudio, to tužio, kad se ono on kao pučki tribun zavadio s Kvintom Pompejem, koji je onda bio konzul, i na nj iz dna duše mrzio, a živio nekad s njim u najvećoj slozi i ljubavi. Zato nam onda Scevola, jer je u govoru upravo na to naletio, stao kazivati razgovor, što ga je o prijateljstvu raspreo Lelije s njim i s drugim zetom Kajem Fanijem Markovim nekoliko dana poslije smrti Afrikanove. Misli njegova razlaganja upamtih, te ih evo u ovoj knjizi iznosim po svome shvaćanju; da se odviše često ne umeće ono „kažem" i „kaže", pa da bi se činilo, kao da se oni glavom pred nama razgovaraju, predočio sam, gdje tobože oni govore. Pa jer si mnogo puta sa mnom govorio o tom, da napišem štogod o prijateljstvu, učini mi se, bit će ovamo vrijedno, da to svi saznadu, a onamo dostojno prijateljstva našega. Stoga sam to od srca rado učinio, eda bi na molbu tvoju koristio svijetu. Ali kao što sam u Katonu Starom, što sam ga tebi pisao o starosti, prikazao starca Katona, gdje raspravlja — ta ni jedno mi se lice ne učini prikladnije, da o toj dobi govori, nego ono, koje je najdulje bilo starcem i mimo ostale u samoj starosti srećom cvalo, — tako mi se, jer smo od otaca čuli, da je najviše na glasu bilo prijateljstvo Kaja Lelija i Publija Scipiona, učini prikladna ličnost Lelijeva, da razlaže o prijateljstvu ono, o čemu je ona, kako se Scevola sjećao, raspravljala. — A taj način razgovora, što se osniva na ugledu starih ljudi i to znamenitih, ima, čini se, nekako više snage; zato me kadšto, kad sam svoje čitam, osvaja takvo čuvstvo, te mislim, da govori Katon, ne ja. Ali kao što sam onda o starcu kao starac o starosti pisao, tako u ovoj knjizi pišem prijatelju kao prisni prijatelj o prijateljstvu. Onda je govorio Katon, od kojega u ono doba gotovo nije nitko bio stariji, nitko pametniji; sada će o prijateljstvu govoriti Lelije, koji je bio i mudar — ta tako se držalo — i na glasu s prijateljstva svoga. A ti budi tako dobar pa me malo smetni s uma i drži, da govori sam Lelije! Kaj Fanije i Kvinto Mucije dolaze k tastu poslije smrti Afrikanove; oni zapodjenu razgovor, odgovara Lelije, njegova je cijela rasprava o prijateljstvu; čitajući je upoznat ćeš sebe samoga.

Fanije. Tako ti je, Lelije. Ta nije bilo ni boljega ni slavnijega čovjeka od Afrikana. Ali moraš imati na pameti, da su oči sviju ljudi uprte u tebe jednoga; tebe zovu, a i drže mu-

dracem. Sudilo se — nije tomu davno — tako o Marku Katonu, znamo za Lucija Acilija da su ga oci naši zvali mudrim, ali svakoga nekako drukčije: Acilija zato, što je po sudu ljudî bio vješt građanskomu pravu, Katona opet, jer je imao velikoga iskustva; mnogo se toga o njemu pronosilo, za što se on i u senatu i na trgu bilo razborito postarao ili postojano izvršio ili oštroumno odgovorio; zato je u starosti već imao regbi nadimak Mudri. Ali ti si, misle, nekako drukčije mudar, nesamo po prirodi i vladanju svome nego također po nauku i znanju, ne onako, kako narod običava zvati koga mudrim, već kako ljudi prosvijetljeni; a takoga nije bilo ni jednoga u svoj ostaloj Grčkoj — ta one, što se sedmoricom krste, ne broje u mudrace oni ljudi, koji to natanje osijecaju, — a u Ateni, čuli smo, bio samo jedan, koga je i Apolonovo proročište proglasilo najmudrijim. Takva je, sude, u tebe mudrost, te držiš, da je sve blago tvoje u tebi, i misliš, da je od svih mijena u ljudskom životu krepost jača. Zato pitaju mene a tako isto, mislim, evo Scevolu, kako li podnosiš smrt Afrikanovu, pa to stim više, što prošastih Nonâ, kad smo se po običaju u vrtu augura Decima Bruta bili na vijeće sastali, tebe ondje nije bilo, premda si znao pomno paziti na onaj dan i vršiti taj posao.

Scevola. Dä, pitaju, Kaju Lelije, mnogi, kao što reče Fanije, ali ja odvraćam, da sam opazio, da žalost, što te je snašla zbog smrti nesamo velikoga čovjeka nego i velikoga prijatelja, trpiš mirno; a nijesi mogao ostati tvrd, niti bi to bilo prema srcu tvome. A što nijesi na None bio u zboru našem, bolest je, rekoh, uzrok, ne tuga.

Lelije. Pravo veliš, Scevola, i istinu; ta nikakva me nezgoda moja nije smjela odvratiti od te dužnosti, što sam je vazda, dogod sam bio zdrav, vršio, niti držim, da bi se to u kakvu slučaju moglo dogoditi čovjeku stalnu, te bi ikako dužnost propustio. A ti, Fanije, radiš kao prijatelj, kad veliš, da me svijet cijeni tolikom cijenom, koliku ja niti pripoznajem niti tražim, ali, čini mi se, ne sudiš pravo o Katonu, jer ili nije nitko — a to ću prije vjerovati — bio mudar, ili ako je već tko bio, a ono je on bio. Kako li je, da drugo mimoiđem, podnio smrt sina svoga! Sjećam se Paula, vidio sam Gala, ali ti su izgubili dječake, Katon odrasla i ugledna čovjeka. Zato nemoj ma ni onoga, koga je, kako veliš, Apolon proglasio najmudrijim, više cijeniti negoli Katona;

ovoga se slave djela, onoga riječi. A o meni, da već jednom govorim s obadvojicom, sudite ovako: kad bih ja rekao, da me ne obuzima čeznuće za Scipionom, neka prosude mudraci, bi li pravo radio, ali zacijelo bih lagao. Dira me, što sam izgubio takva prijatelja, kakav, mislim, ne će nikad nitko biti, a — tvrditi mogu — zacijelo nitko nije bio. Ali ne trebam lijeka; sam se tješim a ponajpače tom utjehom, što nema u mene onoga krivog mnijenja, s kojega je većina obično poništena, kad im premine prijatelj. Mislim, da se nikakvo zlo nije Scipionu dogodilo; meni se dogodilo, ako se iole dogodilo. No silno se poništiti radi svoje nevolje ne dolikuje prijatelju, već čovjeku svesebici. A tko će kazati, da se nije s njime prekrasno zbilo? Jer ako se — a to nije nipošto imao na pameti — nije uželio besmrtnosti, e čega se nije dostao, što čovjek smije željeti? Ta on je najveću nadu, što su je u njega već kao dječaka građani polagali, odmah kao mladić nečuvenom vrlinom natkrilio; on nije nikad tražio konzulata, a postao je dva puta: prvi put prije vremena, drugi put za se na vrijeme, za državu gotovo prekasno; on je dva grada, najljuća dušmana našoj vlasti, razorio i tako nesamo zaonda, već i unapredak zatr'o svaki rat. Što da rečem o ljubaznoj ćudi njegovoj, o ljubavi k majci, o plemenitosti prema sestrama, o dobroti prema svojima, o pravednosti prema svima? Poznato vam je. A kako ga je građanstvo voljelo, moglo se suditi po žalosti kod pogreba. Pa što bi mu koristilo, da je poživio još koju godinicu? Ako i nije starost teška, kako je ono, sjećam se, Katon godinu dana prije, nego je izdahnuo, sa mnom i sa Scipionom raspravio, a ono opet otima onu čilu snagu, što ju je još i sada imao Scipion. Potom mu je život, bilo po sreći ili slavi, bio takav, te nije više ništa moglo pridoći, a brzina nije dala, da osjeti, kako se umire. O toj smrti njegovoj teško je kazati što; što ljudi sumnjaju, vidite. Ali opet se smije reći, da je Publiju Scipionu od mnogih najodličnijih i najradosnijih dana, što ih je doživio, bio onaj dan najslavniji, kad su ga senatori, narod rimski, saveznici i Latinjani poslije senatske sjednice podvečer otpratili kući dan prvo, nego se iz života prestavio, te se čini, da je s tako visokoga stepena dostojanstva dospio prije k bogovima negoli u donji svijet. I ne slažem se s onima, koji su nedavno stali naučati, da s tijelom ujedno duša gine, i da je smrću svemu kraj. Za me više vrijedi vjera starih bilo naših dje-

dova, koji su tolika sveta prava podali mrtvima — a to zaista ne bi učinili, da su mislili, da im nije ni od kakve koristi — ili vjera onih, što su u ovoj zemlji bili i Veliku Grčku, koje doduše sada više nema, ali je onda cvala, svojim uredbama i naukom uzgojili, ili vjera onoga, koga je Apolonovo proročište proglasilo najmudrijim, i koji nije sad ovo, sad ono, kao što većina, nego uvijek jedno isto mislio t. j. da je duša čovječja božanska, i da joj je, kad iz tijela izađe, povratak u nebo otvoren i to sve najboljoj i najpravednijoj najlakši. To je isto Scipion mislio; on je, kao da sluti, nekolika dana pred smrt svoju — a bili su prisutni i Filo i Manlije i više ih, pa i ti si, Scevola, sa mnom došao — u tri dana raspravljao o državi, a svršetak je raspravi otprilike bila besmrtnost duše; to je, kaže, čuo od Afrikana, koji mu se u snu javio. Ako je tako, te duša sve najboljega na samrti najlakše poleti iz tijela kao iz zatvora i okovâ, e kome li je onda, mislimo, bio put k bogovima lakši nego Scipionu? Stoga će više pristajati zavidniku negoli prijatelju žalostiti se radi toga udesa njegova. Ako li je istinitije ono, da u jedan mah gine duša i tijelo, i da ne ostaje nikakva osjećanja, a ono, kako nema u smrti nikakva dobra, tako nema zaista ni zla, jer izgubiš li osjećanje, bit će isto, kao da se uopće rodio nijesi; a opet se ne radujemo samo mi, nego će se i naša država, dogod je bude, veseliti, što se on rodio. Zato, kako sam ono prije kazao, s njim se dobro i predobro zbilo, gore sa mnom; pravije bi bilo, da sam se ja prije rastao sa životom, kad sam i prije u nj stupio. Ali opet uživam tako u spomenu na naše prijateljstvo, te mi se čini, da sam blaženo živio, jer sam živio sa Scipionom; ta s njim sam dijelio brigu za državu i za kuću, njemu sam bio drug kod kuće i u ratu, s njim sam se — u tom je sva snaga prijateljstva — potpunoma slagao u svakoj želji, težnji i misli. Stoga me ne veseli toliko onaj, kako je maločas Fanije pomenuo, glas o mudrosti mojoj, pogotovo lažan, koliko to, što se nadam, da će nam spomen prijateljstvu biti vječan, pa to mi je stim više na srcu, što se za sve vijekove pominju tek tri do četiri para prijateljâ, a među ovima bit će, nadam se, i prijateljstvo Scipiona i Lelija poznato potomstvu.

Fanije. Dä, Lelije, tako mora biti. Ali jer si pomenuo prijateljstvo, a dokoni smo, ugodit ćeš meni a, nadam se, i Scevoli uvelike, ako budeš o prijateljstvu onako, kako to znaš o drugim

stvarima, kad te pitaju, raspravljao, što o njemu misliš, kakvim ga držiš i kakve daješ naputke.

Scevola. Ama i meni će biti drago. Pa baš sam to s tobom htio govoriti, ali me Fanije preteče. Zato ćeš nama obojici veoma ugoditi.

Lelije. Ja se ne bih kratio, da se sâm u se uzdam; ta predmet je prekrasan, a kako reče Fanije, dokoni smo. Ali tko sam ja, kakva li je u mene sposobnost? Tome su vične učene glave i to Grci; njima se zada, o čemu će, makar i smjesta, raspravljati. Težak je to posao i treba dobrane vježbe. Zato držim, da od onih, kojima je to zvanje, tražite, što se o prijateljstvu dâ kazati. Ja vas mogu samo poticati, da prijateljstvo cijenite više nego sve ljudsko, jer ništa nije tako prema prirodi, ništa ne pristaje tako sreći ili nesreći. Ali prije svega mislim, da prijateljstva ne može biti doli u dobrih. No to ne raščinjam usitno, kao što oni, koji to odviše natanko razlažu, možda pravo ali slabo za opću korist. Ta kažu, da ni jedan smrtnik nije dobar čovjek doli mudrac. Neka! Ali ono tumače da je mudrost, što dosad nitko živ nije postigao, a mi treba da promatramo ono, što se desi u običnom, svakidašnjem životu, ne ono, što se samo pomišlja ili želi. Nikad ja ne ću reći, da su Kaj Fabricije, Manije Kurije i Tiberije Korunkanije, što su ih djedovi naši držali za mudrace, bili prema pravilu ovih mudri. Stoga neka sebi oni zadrže ime mudrosti i mrsko i tamno, samo neka dopuste, da su ono bili dobri ljudi. Pa ni to ne će; kazat će, da se tako što može samo mudracu dopustiti. Zato raspravljajmo, štono riječ, na prostonarodnu: tko se tako vlada, tako živi, da se vjera, poštenje, pravednost i plemenitost njegova priznaje, pa neka nije u njega nikakve požude, strasti ni drskosti, neka je jake postojanosti, kao što su bili oni, što sam ih ovčas pomenuo, za njega držimo da ga treba — a tako se i držalo — zvati dobrim čovjekom, jer se povodi, koliko već čovjek može, za prirodom, najboljom vodiljom čestita života! Ama ja razbiram, da smo za to stvoreni, da među svima bude neki vez i to stim jači, što je tko kome bliži. Pa tako su građani preči nego stranci, svoji nego tuđi; prijateljstvo s ovima rađa sama priroda, ali ono nema dosta snage, jer prijateljstvo nadvisuje tim rodbinstvo, što iz rodbinstva možeš iskinuti odanost, a iz prijateljstva ne možeš. Ta ako se ukine odanost, ukida se ime prijateljstvu, a rodbinstvo traje

i dalje. A kolika je sila prijateljstva, najbolje se dâ razabrati iz toga, što je kod neizmjernoga društva roda ljudskoga, što ga je sama priroda sklopila, tako to stegnuto i natijesno sabito, te se sva ljubav zameće među dvojicom ili između nekolicine.

Prijateljstvo nije ništa drugo nego sloga u svemu božanskom i ljudskom a u svezi s odanošću i ljubavlju; od njega nijesu bogovi ništa osim mudrosti dali bolje smrtnicima. Jedni cijene više bogatstvo, drugi zdravlje; ovi vlast, oni čast, a mnogi i slast. To posljednje dolikuje dašto živini, a ono drugo je prolazno i nestalno, ne stoji toliko do volje naše, koliko do slijepe sreće. Oni pak, što najveće dobro polažu u krepost, — ti čine prekrasno; ali upravo ta krepost i rađa i čuva prijateljstvo, te bez kreposti nikako ne može biti prijateljstva. Prijateljstvo ima toliko blagodati, koliko jedva mogu da izrečem. Prije svega može li, kakono kaže Enije, život biti životom, ako se ne osniva na međusobnoj odanosti? Što je slađe nego imati koga, s kojim smiješ govoriti sve, kao sam sa sobom? Bi li bio tolik užitak u sreći, da nemaš koga, koji joj se baš tako veseli, kao što ti sam? A nesreću trpjeti bilo bi teško bez čovjeka, koga ona jače dira nego tebe. Napokon ostalo, za čim se ide, prikladno je svako gotovo samo za jedno: bogatstvo, da se njim koristiš; moć, da te štuju; čast, da te hvale; slast, da uživaš; zdravlje, da ne ćutiš bola. Prijateljstvo obuhvata silu toga. Kudgod se okreneš, evo ti ga! Nigdje nije isključeno, nikad nezgodno, nikad nemilo; zato se, štono riječ, ne koristimo ni vodom ni vatrom više nego prijateljstvom. Prijateljstvo čini ovamo sreću sjajnijom a onamo nesreću lakšom, jer je bratski dijeli i podjeljuje. Pa kako prijateljstvo ima u sebi silu veoma velikih probitaka, tako dašto natkriljuje sve tim, što dobrom nadom svijetli u budućnost i ne da srcu da sustane ili klone. Tko prava prijatelja gleda, gleda regbi neku sliku i priliku svoju. Stoga su i odsutni prisutni, siromašni bogati, slabi jaki i — još je teže kazati — mrtvi živi; toliko ih štovanje, spomen, čeznuće prijateljâ prati; potom se smrt onih čini blažena, a život ovih hvale vrijedan. Iskineš li iz prirode vez odanosti, ne će ni jedna kuća ni grad moći obastati, niti će se težiti polje. Pa ako nije jasno, kolika je snaga prijateljstva i sloge, a ono se može razabrati iz razmirica i svađa. Ta koja je kuća tako čvrsta, koja li država tako jaka, te je ne bi mogla mržnja i razdor dokraja raskopati? Potom se može suditi, kolo o dobra ima u prijateljstvu.

Ljubav, koja je izvor prijateljstvu, ne smije predaleko da ide; neka vrijedi zakon, da ništa zlo ne ištemo od prijatelja niti činimo njemu za volju.

Sine li tračak kreposti, sklapa se prijateljstvo. Krepost priteže i veže slično srce; pa kad se to zbude, mora da se zametne ljubav. Ma što je gluplje nego veseliti se koječemu ispraznome, na pr. časti, slavi, zgradi, haljini i nakitu tijela, a ne veseliti se uvelike stvoru, kojega krasi krepost, — onakvu, što može ljubiti ili uzvraćati ljubav? Ta ništa nije ugodnije od uzvraćanja odanosti, ništa od uzajamne susretljivosti i uslužnosti. Što? Dodamo li i to — a može se s pravom dodati — da nema ničega, što bi k sebi išta tako mamilo i vuklo, kao što sličnost u prijateljstvu, zaista ćemo dopustiti, da je istina, da dobre dobri vole i prigrljavaju, jer ih s njima veže regbi srodstvo i priroda. Ta ništa ne čezne i ne gramzi za onim, što je njemu slično, više negoli priroda. Zato, Fanije i Scevola, neka stoji — tako sudim — to, da je dobrima među dobrima potrebna odanost, a ona je od prirode vrelo prijateljstvu. Ali ista se dobrota tiče i svjetine, jer krepost ne mrzi na ljudstvo niti je opora ni ohola; ona zna i cijele narode štititi i najbolje se za njih starati, a to zaista ne bi radila, da joj nije do ljubavi k narodu. Pa meni se bar čini: tko koristi za volju sklapa prijateljstvo, taj raskida najmiliji vez prijateljstva, jer te korist, što je po prijatelju stečeš, ne veseli toliko, koliko sama ljubav prijateljeva; ono, što od prijatelja polazi, istom onda omili, ako ide od srca, te prijateljstvo ne gajiš, jer si u potrebi, što više — tko po svojoj moći i bogatstvu, a osobito po svojoj vrlini, koja je najbolja potpora, najmanje treba drugoga, taj je najplemenitiji i najdobrostiviji. Ali zacijelo nije od potrebe, da prijatelj uopće nikad ništa ne ustreba; ta gdje bi se odanost moja pokazala, da nije ni kod kuće ni u ratu Scipion nikad zatrebao savjeta, nikad pomoći moje? Potom se nije prijateljstvo izvilo iz koristi, već korist iz prijateljstva.

Ne treba dakle ljude, što se tope u slasti i lasti, slušati, ako kad stanu govoriti o prijateljstvu, što ga niti iz života niti iz knjigâ ne znadu. Ta ima li — tako vam vjere bogova i ljudi! — tko, koji bi rad plivati u svakom bogatstvu i živjeti u svakom obilju, a nikoga da ne voli, ni da njega tko voli? To je život tiranâ; u njemu ne može dašto biti nikakve vjere, nikakve ljubavi, nikakva čvrsta uzdanja u odanost; sve vazda budi sumnju, nemir, nema mjesta prijateljstvu. Pa tko bi volio ili onoga, koga

se boji, ili onoga, za koga misli da se njega boji? Ali opet ih, dakako jedno vrijeme, naoko štuju; padnu li po slučaju, kako to ponajviše biva, onda se vidi, kako nijesu imali prijatelja. Tako je, kažu, rekao Tarkvinije, da je istom protjeran, kad nije više nikomu mogao ljubavi da uzvrati, razabrao, tko mu je bio vjeran prijatelj, tko nevjeran; a čudim se, što je kod one oholosti i krutosti mogao imati prijatelja. Pa kao što značaj toga čovjeka, što ga pomenuh, nije mogao steći pravih prijatelja, tako bogatstvo mnogih mogućnika odbija vjerno prijateljstvo, jer sreća nije samo slijepa, nego i onoga, koga zagrli, ponajviše čini slijepa; stoga se obično od gizde i prkosa ponesu, te ništa ne može da bude nesnosnije od luda sretnika. A možeš vidjeti, tko je prije bio prilična vladanja, taj se vlašću, moću, srećom promijeni; staro prijateljstvo prezire, novomu se odaje. A što je luđe nego, kad si moguć bogatstvom, blagom i moću, stjecati drugo, što se za novce dâ steći, — konje, sluge, prekrasne haljine, skupocjeno suđe, a ne stjecati prijateljâ, najljepši, da tako rečem, nared života? Pa dok drugo stječu, ne znadu, za koga stječu ni zašto se trude, jer tko je jači, toga dopadne sve to, dok prijateljstvo ostaje svakomu svoje čvrsto i stalno, te ako i traje ono, što su regbi darovi sreće, a ono opet život samotan, bez prijatelja ne može biti ugodan. Nego dosta o tom!

Treba odrediti, koje nam je granice i regbi međe u prijateljstvu odabrati. O tome, vidim, tri se mnijenja iznose: prvo, da budemo prema prijatelju onakvi, kao prema sebi; drugo, da naša odanost prema prijateljima jednako i na dlaku odgovara njihovoj prema nama; treće, koliko tko sam sebe cijeni, toliko neka ga cijene prijatelji. Ni uz jedno od ta tri mnijenja ne pristajem sasvim. Ono prvo — kaki je tko prema sebi, neka je taki prema prijatelju — nije istinito, jer koliko toga činimo prijateljima za volju, što za se nikad ne bi činili: moliti nedostojna, padati ničke, zatim ljuto udarati na koga i žeskoko ga progoniti! To za se raditi nije baš dično, ali za prijatelja — najveća je dika. I mnogo toga ima, gdje dobri ljudi mnogo otkidaju od svoga dobra i dadu sebi otkidati, eda bi to radije prijatelji nego sami uživali. Drugo mnijenje mjeri prijateljstvo po jednakim uslugama i odanosti. To znači prijateljstvo odviše natanko i usitno podvrći računu, da bude račun primitka i izdatka jednak. Bogatije je i imućnije, čini mi se, pravo prijateljstvo i ne pazi strogo,

da ne bi više vraćalo, nego je primilo; a i ne treba se bojati, da će se što prosuti ili da će se što proliti na zemlju ili da će se podati prijateljstvu više, nego treba. A ona treća granica je najgora: koliko tko sam sebe cijeni, toliko neka ga cijene prijatelji. Ta u nekoga je često puta duša odviše potištena, ili nada na bolju sreću odviše slaba; zato ne dolikuje prijatelju, da bude prema onome onakav, kakav je onaj prema sebi, nego treba radije da gleda i nastoji, kako će prijatelju dušu potištenu pridići i navesti na bolju nadu i misao. Odrediti nam je prijateljstvu drugu granicu; samo ću prije kazati, što je Scipion znao najvećma prekoravati. Kazivao bi, da nema riječi, koja bi bila gori otrov prijateljstvu, nego je riječ onoga, koji je rekao, da valja tako voljeti, kao da ćeš jednom mrziti. On, kaže, nikako ne može da vjeruje, da je to, kako se misli, rekao Bijant, koga su držali za jednoga od sedmorice mudraca; to je misao čovjeka rđava ili tašta ili čovjeka, koji sve svodi na svoju moć. Ama kako da budeš prijatelj onomu, za koga držiš da ti može biti neprijatelj? Što više — morat ćeš htjeti i željeti, da što češće griješi prijatelj, eda bi tebi što više regbi oslona dao karanju; a opet morat će te dobra djela i sreća njegova peći, boljeti i zavist te mučiti. Stoga je to načelo, bilo od koga mu drago, vrsno ukidati prijateljstvo; trebalo je radije naučati, da s onakim oprezom sklapamo prijateljstvo, te nikad ne zavolimo čovjeka, na koga bi jednom mogli mrziti. Što više, ako i nijesmo baš sretne ruke bili u izboru, a ono — držao je Scipion — valja radije trpjeti negoli misliti na čas neprijateljstva. Ovo, mislim, treba da su nam granice prijateljstvu: kad je značaj prijateljâ čist, bit će onda među njima u svemu, u mislima i u željama bez ikakva izuzetka sklad, a smjet ćeš, ako i kakva nesreća navali, te ustreba poduprijeti manje pravedne želje prijateljâ, gdje se radi o njihovoj glavi ili glasu, saći s puta, samo neka ne bude izatoga velike sramote; ta donekle se može praštati prijateljstvu.

Ali često puta — vraćam se k Scipionu, njegov je sav razgovor o prijateljstvu — tužio se, što su ljudi u svemu brižniji: umiju kazati, koliko tko ima koza i ovaca, ali koliko imadu prijatelja, to ne umiju; i ono s nekom brigom dobavljaju, a u izboru prijateljâ nehajni su i nemaju nikakvih znakova ni znamenja, po kojima bi prosudili, tko je za prijateljstvo prikladan. Birati dakle treba čvrsta, stalna i postojana, a ovakvih ima veoma

malo; pa teško je doista prosuditi koga, dok ga nijesi iskušao, a iskušati ga valja u samom prijateljstvu; tako ide prijateljstvo pred sudom i oduzima priliku, da iskušaš. Potom će razborit ustavljati navalu nagnuća onako, kao kbla, te dajmo se prijateljstvom koristimo kao prokušanim konjma iskušavši uneke ćud prijatelja. Neki se često puta u malom novcu prozru, kako su slabi, a neki se, što ih ne uzmogne ganuti malen, upoznaju u velikom. Pa ako se i nađu gdjekoji, koji drže za ružno voljeti novac negoli prijateljstvo, ali gdje ćemo naići na ljude, koji ne bi čast, službu, vlast, moć i bogatstvo cijenili više od prijateljstva, te ne bi, kad bi im se ovamo nuđalo ovo, a onamo pravo prijateljstvo, kud i kamo voljeti ono? Ta priroda nije jaka prezirati moć; pa ako je se čovjek i dokopa, a odnemari prijateljstvo, misli, da će se to prikriti, jer nije prijateljstva odnemario bez velikoga uzroka. Zato se teško i preteško nađe prijateljstvo u onoga, koga su okupile časti i država. Ta gdje ćeš se namjeriti na čovjeka, koji bi čast prijateljevu više cijenio nego svoju? Što? Pa da to mimoiđem, — kako li nemilo, kako li teško čini se većini dijeliti s kim nevolje! Nije lako naći koga, koji bi se htio u njih uvaliti. Enije istina pravo kaže:

U nevolji se vidi pravi prijatelj,

ali ovo dvoje dokazuje u većine lakoumnost i slabost: ili čovjeka preziru u sreći ili ga u nesreći zapuštaju. Stoga tko se u jednom i drugom slučaju pokaže ozbiljnim, postojanim i stalnim u prijateljstvu, o njemu moramo suditi da je čovjek rijetka kova i gotovo bog.

A temelj toj stalnosti i postojanosti, što je u prijateljstvu ištemo, jest vjera, jer ništa nije stalno, što je nevjerno. Osim toga valja birati prostodušna, prijazna i složna t. j. onakva, koga isto dira; a sve to zasijeca u vjeru. Pa i ne može ćud šarena i prevrtljiva biti vjerna, niti može biti vjeran ili stalan, koga ne dira isto i tko od prirode nije iste misli. K tomu treba dodati, da ne smije rado potvarati ni vjerovati potvorama, a sve se to tiče one postojanosti, o kojoj već dugo raspravljam. Tako se obistinjuje ono, što sam na početku rekao, da prijateljstvo može biti samo među dobrima; jer čovjek dobar — njega smijemo ujedno mudrim zvati — držat će se dvoga u prijateljstvu: prvo, da ne bude što lažno i himbeno, jer otvoreno makar i mrziti dolikuje većma plemenitu nego čelom misao svoju kriti; drugo: potvore

će, što ih netko iznese, nesamo odbijati, nego ni sam ne će biti sumnjiv, niti će mu se vazda vrsti po glavi, da je prijatelj nešta povrijedio. K tomu treba da je još neka ljubaznost u razgovoru i ćudi, nipošto malen začin prijateljstvu. Mrka ćud i u svemu strogost imadu doduše ugleda, ali prijateljstvo mora da je srdačnije, slobodnije, slađe i svakoj prijaznosti i umiljatosti sklonije.

Stara prijatelja treba uvijek više cijeniti nego nova. U prijateljstvu se donekle prema nižemu ponizi i njega, koliko to već može biti, pridigni! Kadikad se mora staro prijateljstvo razvrći, jer ga drug nije vrijedan, ali ono ne valja jednim mahom raskinuti, nego pomalo treba da ohladni. Uopće nastoj da ne zavoliš koga prebrzo! Voli samo dostojna, dobra, ali budi i sam dobar! Traži od prijatelja samo, što je pravo i dobro, a tako neka i on od tebe! Prijateljstvo je potpora kreposti, ne pratilac grijehu. Prijatelja opominji i karaj; pa ako i jest istina nemila, te se radi nje rađa mržnja, koja je zator prijateljstvu, a ono je kud i kamo nemilije, ako je prešutiš i pustiš prijatelja, da sve dublje pada. Ne laskaj!

Lelije završuje:

Krepost, krepost, velim, Kaju Fanije, i ti, Kvinto Mucije, — ona i sklapa prijateljstva i čuva; u njoj je sloga, u njoj stalnost, u njoj postojanost. Kad se ona javi i sine svjetlošću svojom te isto spazi i vidi u drugome, njemu se prikuči i naizmjence prima ono, što je u drugoga; a odatle plane ljubav ili prijateljstvo. Ta jedno se i drugo izvodi od „ljubiti (prijati)“, a ljubiti ne znači drugo no onoga, koga ljubiš, voljeti sve bez ikakve potrebe, bez ikakve koristi; ali korist procvate iz prijateljstva, ako i nijesi za nju mario. S takvom sam ja odanošću kao mladić zavolio one starce — Lucija Paula, Marka Katona, Kaja Gala, Publija Naziku, Tiberija Grakha, tasta Scipionu mome; tâ odanost još više sja među vršnjacima, kao na pr. među mnome pa Scipionom, Lucijem Furijem, Publijem Rupilijem i Spurijem Mumiljem; a kao starac opet uživam u ljubavi mladića — tako u vašoj, tako u ljubavi Kvinta Tuberona; a veseli me ljubav sasvim mlađahna Publija Rutilija i Aula Verginija. Budući da nam je život i priroda takva, te jedna dob nastaje iza druge, a ono je najviše željeti, da s istim vršnjacima, s kojima si kao iz kolnice poletio, stigneš na metu; ali jer su ljudske stvari lomne i prolazne, tražiti nam je uvijek nekoga, koga ćemo voljeti i koji će nas voljeti; makneš li ljubav i odanost, makao si svaku ugodnost iz života. Meni Scipion, premda ga iznenada nestade, svejedno živi i vijekom će živjeti, jer krepost toga čovjeka zavoljeh, a ona nije utrnula.

Ona ne lebdi samo meni, koji sam je uvijek kao u ruci držao, pred očima, nego će i potomcima biti svijetla i sjajna; nitko nikada ne će ništa veće umom ni nadom prigrliti, ako ne pomisli, da mu je pred sobom imati spomen i lik njegov. Zaista od svega, što mi je ili sreća ili priroda podala, nemam ništa, što bih s prijateljstvom Scipionovim mogao porediti; tu mi je bila sloga u javnom, tu savjet u domaćem životu, tu odmorak, pun milote. Nikad nijesam, koliko sam opazio, njega ni najmanjom stvarcom uvrijedio, ništa nijesam od njega čuo, što ne bih htio; jedan nam je bio dom, jedan život i to zajednički, jedan boravak nesamo u vojsci nego na putovanju i na selu. Pa što da rečem o težnji našoj, da uvijek nešto spoznamo i naučimo, u čemu smo, narodu daleko od pogleda, sve prosto vrijeme utratili? Pa da je zajedno s njim nestalo sjećanja i spominjanja tome, ej, ne bih nikako mogao podnijeti čeznuća za najboljim drugom i prijateljem! Ali ono nije uginulo, što više — misao i pamet moja togaji i krijepi, pa da sam to očito izgubio, veliku bi mi opet utjehu donosila dob moja; odveć dugo više ne ću u tom čeznuću trajati, a sve kratkotrajno treba podnijeti, ako je i teško.

To sam imao da o prijateljstvu kažem, a vas opominjem: cijenite krepost, jer bez nje ne može biti prijateljstva, i držite, da osim nje nema ništa izvrsnije od prijateljstva!

Preveo *K. Rac.*

Kaj Julije Cezar.

Potječe iz stare porodice plemićke. Rodio se g. 100. pr. Is. Sula ga kao rođaka Marijeva progoni, zato on boravi u Aziji. Poslije smrti Suline vidimo ga u Rimu, gdje se ističe darom govorničkim napadajući pristalice Suline. Da bi se u govorništvu usavršio, otide na Rod k retoru Apoloniju Molonu. Vrativši se u Rim postane za koju godinu kvestor, zatim redom edil, pretor i konzul. Poslije konzulata pođe kao namjesnik g. 58. pr. Is. u pokrajinu Galiju, kojoj je pripadala sjeverna Italija i dio južne Francuske; pokori svu ostalu Galiju, dva puta provali preko Rena u Germaniju i dva puta udari na Britaniju. Pribavivši sebi dobru vojsku i novaca započe građanski rat s Pompejem i sa strankom njegovom, svlada ih i zavlada cijelom državom. God. 44. pr. Is. pade od urotnika. Od njega imamo Zapiske o ratu galskom u 8 knjiga — osmu je napisao legat Cezarov Aulo Hircije — i Zapiske o ratu građanskom u 3 knjige. Djela odaju duhovita pisca i vješto pero; slog je jednostavan i lak, a jezik čist.

Iz „Zapisaka o galskom ratu“.

1. Buna plemićâ. Ariovist i Cezar.

(I. 36.—44.)

Helvećani namisle iseliti se iz domovine svoje, današnje zapadne Švicarske. Kako su imali samo dva puta: jedan veoma težak između Jure i Ženevskoga jezera, a drugi lakši kroz pokrajinu rimsku, zamole Cezara, koji je bio namjesnik u Galiji, da ih pusti svojom zemljom. Cezar podigne utvrde i zakrči im put, a oni krenu onim teškim. Cezar udari zanjima, potuče ih kod Bibrakta i prisili, da se vrate u svoju postojbinu Sad se Gali potuže Cezaru, da ih Germani, ponajpače kralj Ariovist, tlače Cezar krene na Ariovista i stigne gradu Vezoncionu.

Dok je Cezar nekoliko dana kod Vezonciona boravio radi žita i hrane, uzmu naši propitkivati za Germane, a Gali i trgovci stanu im pripovijedajući kazivati, da su Germani gorostasna tijela, nevjerovane hrabrosti i vještine u oružju; često puta su se kažu, s njima sukobili, ali nijesu ni lica ni oštra pogleda njihova mogli podnijeti. Stoga obuze najedamput tolik strah svu vojsku, da se svima nemalo smutila pamet i srce. Strah popade ponajprije vojničke tribune, prefekte i ostale, što su iz grada Rima s Cezarom pošli prijateljstvu za volju, a nijesu imali velikoga iskustva u vojništvu; pa od njih navede ovaj ovu a onaj onu stvar, radi koje mora — kaže — ići na put, i uzmu moliti Cezara, bi li smjeli s njegovim dopuštenjem otići. Neki su, da ne bi na njih pala sumnja, da se boje, od stida ostajali, ali nijesu mogli ni licem kriti straha ni kadšto suza ustaviti; zavukli se u šatore pa kukali nad sudbinom svojom ili s drugovima žalili opću pogibao. Svuda su se po cijelom okolu pečatile oporuke. Riječi i strah njihov zbunio je pomalo i one, u kojih je bilo velikoga vojnog iskustva: vojnike, centurione i časnike konjaničke. A tko bi od njih htio da ga za manju kukavicu drže, govorio bi, da se ne straši neprijatelja nego klanaca na putu i velikih

šuma, što su između njih i Arioviste, ili da se boji poradi žita, hoće li se moći dosta zgodno dovoziti. Neki su pače Cezaru doglasili, da vojnici, kad bude zapovjedio, da se dignu i krenu s bojnim znacima, ne će poslušati zapovijedi ni od straha krenuti.

Kad je on to razabrao, sazove vijeće i u to vijeće pozove sve centurione svih centurija pa ih ljuto prekori: prije svega zato, što misle, da oni smiju pitati i suditi o tom, kuda će ih on voditi ili zašto. Ariovist je, kaže, za njegova konzulovanja silno želio prijateljstvo naroda rimskoga, pa čemu da onda tkogod pomisli, da će on tako ludo pogaziti dužnu zahvalnost? On je bar uvjeren, da Ariovist, kad sazna njegove zahtjeve i spozna pravednost zahtjeva, ne će odbiti ni milosti njegove ni naroda rimskoga. Zarati li se u svom bjesnilu i ludilu, čega da se najposlije boje? Zašto da se ne uzdaju u svoju hrabrost a njegovu opreznost? Zaprijetila je — to pamte oci naši — pogibao od toga neprijatelja, kad je ono Kaj Marije razbio Cimbre i Teutone, a vojska zaslužila hvalu, koliku sam vojskovođa; zaprijetila je od njega i nedavno u Italiji za bune robova, a tad je ipak neprijatelju nešto bila na ruku ratna vještina i stega, što ju je od nas poprimio. Koliko dobra ima u sebi postojanost, to se može po tome suditi, što su onoga, koga su se i slabo naoružana neko vrijeme bez razloga bojali, poslije dobro oružana a dobitnika svladali. Napokon to su oni isti, s kojima su se često puta Helvećani pobili nesamo u svojoj zemlji, već i u njihovoj, pa ih većinom pobijedili; a Helvećani ipak nijesu bili našoj vojsci ravni. Smućuje li koga nesrećna bitka i bijeg galski, taj će, ako uzme tražiti, naci, da je Ariovist, pošto je prosjedio mnogo mjeseci u u okolu i močvarama, a nije izišao u boj, dugotrajnim ratom izmorio Gale pa na njih, kad se više nijesu nadali boju i rastrkali se, iznenada navalio te ih pobijedio više razborom i lukavštinom negoli hrabrošću. Ali ni sam se Ariovist ne nada, da se na taj način, koji je protiv barbara i ljudi neiskusnih bio zgodan, dadu naše vojske uhvatiti. Oni, što se boje tobože radi žita i klanaca na putu, drzoviti su, jer, čini se, sumnjaju o zapovjedniku, ispunja li dužnost svoju, ili mu daju naloge. To je, kaže, njegova briga: žito namiču Sekvanci, Leučani i Lingonci, i već je žito u polju zrelo; o putu će oni sami doskora suditi. Što se pogovara, da se oni ne će pokoriti zapovijedi ni krenuti, to njega ne smeta: ta on zna, komu se god vojska nije pokoravala, u onoga, pošto

je zlo prošao u boju, ili nije bilo sreće, ili su mu, otkrivši kakvo nedjelo, dokazali lakomost; ali njegovo se poštenje vidi iz cijeloga života a sreća u helvetskom ratu. Zato će on ono, što bi bio na dulje vremena odgodio, uskoriti i još noćas o četvrtoj straži krenuti, eda bi što prije vidio, je li u njih jači stid i dužnost ili strah. Ne pođe li za njim nitko, on će ipak ići samo s desetom legijom, o kojoj ne sumnja; i ona će mu biti tjelesna straža. — Tu je legiju Cezar osobito milovao i u nju se poradi junaštva najviše pouzdavao.

Poslije toga su se govora čudnovato svi izmijenili, ušlo je u njih silno oduševljenje i želja za ratom. I prva mu deseta legija po tribunima vojničkim zahvali, što je o njoj vrlo lijepo sudio i pokazao, da je ona najspremnija za rat. Zatim se ostale legije s tribunima i centurionima prvoga reda dogovore, kako bi se pred Cezarom opravdale: one nijesu, kažu, sumnjale niti se bojale niti mislile, da je njima o vrhovnoj ratnoj upravi suditi, a ne zapovjedniku. On primi njihovo opravdanje i uz pomoć Divicijakovu — jer se između drugih u njega najviše pouzdavao — izabere put tako, da će vojsku više od 50.000 koraka voditi unaokolo otvorenim mjestima; i o četvrtoj straži, kako je rekao, krene. Sedmi dan, jer nije puta prekidao, javi mu četa uhodnica, da je vojska Ariovistova od naše 24.000 koraka daleko.

Saznavši Ariovist za dolazak Cezarov pošalje k njemu poslanike: što je, kaže, Cezar tražio odgovor, to mu se, jer je bliže došao, može ispuniti; i on sam misli, da to smije bez straha učiniti. Cezar ne zabaci ponude. Mislio je, da se Ariovist već opamećuje, kad mu sam od sebe nudi ono, što mu je prije, kad je tražio, uskratio. Uvelike se stao nadati, da će se Ariovist, kad sazna njegove zahtjeve, tvrdoglavstva svoga okaniti poradi tolikih dobročinstava, što su mu ih on i narod rimski iskazali. Peti dan od onoga dana bude za dogovor urečen. Kad su međutim često ovamo i onamo jedan drugomu slali poslanike, zatraži Ariovist, neka Cezar ne vodi pješaka na sastanak: on se, kaže, boji, da ga ne bi na prijevaru opkolio: neka jedan i drugi dođu s konjaništvom, inače on ne će doći. Budući da Cezar nije htio s kakoga razloga ukinuti sastanka niti je smio svoje glave povjeriti konjaništvu galskomu, pomisli, da je najbolje oduzeti galskim konjanicima sve konje pa na njih legijske vojnike desete legije, u koju se najviše uzdao, posaditi, da bi imao, ako zatreba, stražu

što odaniju. Kad je to učinio, reče baš dosjetljivo jedan od vojnika desete legije: Cezar, kaže, čini više, nego što je obećao; obećao je, da će mu deseta legija biti tjelesna straža, a sad je uvršćuje u vitezove.

Bila je velika ravnica i na njoj dosta velik brežuljak od zemlje. To je mjesto bilo gotovo u jednaku razmaku od Arioviostova i Cezarova okola. Ovamo, kako je rečeno, dođoše na dogovor. Legiju, što ju je na konjma poveo, namjesti Cezar 200 koraka od onoga brežuljka. Isto tako stadoše konjanici Arioviostovi u jednakoj daljini. Ariovist zaište, da se razgovaraju s konja i da osim sebe na dogovor povedu svaki još deset ljudi. Kad su onamo došli, napomene mu Cezar u početku govora dobročinstva svoja i senatova: Senat ga je, kaže, imenovao kraljem i prijateljem i poslao mu bogate darove. To je malo kome zapalo, a daje se obično ljudima za velike zasluge; on je ta odlikovanja dobio milošću i dobrotom njegovom i senatovom, jer nije imao prava ni razloga valjana, da ih traži. Cezar uzme razlagati, kako stare i kako zakonite veze vežu njih i Eduance; koje je odluke za njih senat i koliko puta i kako časne stvorio; kako su u svako doba Eduanci imali prvenstvo u cijeloj Galiji i prije još, nego su naše prijateljstvo zaželjeli. To je, kaže, običaj u naroda rimskoga, te gleda, da saveznici i prijatelji nesamo ništa od svoga ne gube, nego da ugledom, čašću i dostojanstvom budu veći. Pa tko će da dopusti, da im se otme ono, što su sa sobom donijeli u prijateljstvo naroda rimskoga? Zatim zatraži isto, što je po poslanicima poručio: neka ne diže vojske ni na Eduance ni na njihove saveznike, neka vrati taoce; ako već nikakvih Germana ne može natrag kući da pošalje, a ono bar neka ne da više, da tko prelazi preko Rena.

Ariovist odvrati samo koju na Cezarove zahtjeve, a o svojim vrlinama progovori mnogo: Prešao je, kaže, preko Rena ne svojom voljom, već su ga molili i zvali Gali; doma i roda svoga nije bez velike nade i darova ostavio. On je u Galiji okupio kraj, što su mu ga oni sami ustupili; taoce su svoje volje dali, a danak pobira po pravu ratnom; ta pobjednici ga obično nametnu pobijeđenima. Nije se s Galima on zaratio, već Gali s njim. Sve su države galske došle da se na nj obore, i stadoše protiv njega u oko; sve te čete razbio je i svladao u jednoj bici. Ako opet hoće da se ogledaju, on je i opet spreman da se bije; želi li biti

na miru, a ono nije pravo, da uskrate danak, što su ga do onoga časa s voljom plaćali. Prijateljstvo naroda rimskoga trebalo bi da je njemu na čast i zaštitu a ne na štetu, i u toj ga je nadi tražio. Ako se Galima preko naroda rimskoga oprosti danak i njemu predani ljudi oduzmu, on će baš tako rado pogaziti prijateljstvo naroda rimskoga, kao što ga je tražio. Što silu Germana prevodi u Galiju, to čini za svoju obranu a ne zato, da udara na Galiju; dokazom je tomu, što nije na poziv došao i što nije napao, već se branio. Došao je, kaže, prije u Galiju nego narod rimski. Nikad prije toga nije vojska naroda rimskoga prešla granicâ pokrajine Galije. Što će ona? Što dolazi u njegove zemlje? Ova je Galija njegova pokrajina, kao što je ona naša. Kako ne treba njega puštati, ako bi navalio na našu zemlju, tako smo opet mi nepravedni, što ga smetamo u njegovu pravu. Što Cezar veli, da su Eduance braćom svojom prozvali, neka ne misli, da je takav barbarin i tako nevješt prilikama, te ne bi znao, da niti su Rimljanima Eduanci za prošastoga rata alobroškoga priskočili u pomoć, niti je Eduancima u tim borbama, što su ih imali s njim (Ariovistom) i sa Sekvancima, bila pomoć naroda rimskoga na ruku. On mora sumnjati, da se Cezar ovamo čini prijateljem njegovim, a onamo vojsku, jer je u Galiji drži, drži zato, da njega uništi. Ako ne ode i vojske svoje ne odvede iz tih krajeva, on će ga ne za prijatelja, već za dušmana držati. Ubije li ga, ugodit će mnogim uglednicima i prvacima naroda rimskoga; to je od njih samih po glasnicima doznao. U ovih dakle sviju može on milost i prijateljstvo smrću njegovom steći. Ode li Cezar i prepusti Galiju njemu na volju, on će mu velikom platom naplatiti i ratove, što ih god ushtjedne voditi, bez ikakve muke i pogibli njegove svršiti.

Cezar otide ne opravivši ništa. Poslije se pobije i potuče Ariovista, koji jedva živ uteče preko Rena.

Druga knjiga: g. 57. svlada Cezar sjevernu Galiju (Belgijance).

Treća knjiga: g. 56. pokori zapadnu Galiju.

Četvrta knjiga: g. 55. potjera Germane Svebe preko Rena, gradi most i prelazi Ren. Zatim udari na Britaniju.

2. Prijelaz Cezarov u Britaniju.

(IV. 20.—27.)

Još je nešto malo ljeta ostalo, pa premda su na onim mjestima zime — jer se sva Galija pruža k sjeveru — rane, opet

se Cezar digao da ide u Britaniju, jer je vidio, da je gotovo u svim ratovima galskim dolazila našim neprijateljima odande pomoć; a mislio je, ako i ne bude vremena za vojevanje, opet će mu biti od velike koristi, ako samo zađe na ostrvo, razgleda rod ljudski i upozna mjesta, luke i pristaništa. Gotovo je sve to bilo Galima nepoznato. Ta osim trgovaca nitko ne zalazi uludo onamo; pa ni oni sami ne poznaju ništa doli obalu morsku i one krajeve, što su nasuprot Galiji. Stoga zovnuvši k sebi odasvud trgovce nije mogao doznati, ni koliko je ostrvo, ni koji narodi nastavaju ni koliki; ni koja im je vještina u ratu ni koje imadu običaje, ni koje su luke prikladne za mnoštvo većih lađa.

Misleći, da je Kaj Voluzen prikladan, da to razvidi, izašalje ga prije, nego će sam u pogibao, s jednom ratnom lađom. Njemu naredi, neka se, kad sve istraži, što prije k njemu vrati. Sam pođe sa svima četama u zemlju morinsku, jer je odande bio prijelaz u Britaniju najkraći. Zapovjedi, da se ondje odasvud iz susjednih krajeva skupe lađe i brodovlje, što ga je prošloga ljeta zgotovio za venetski rat. Kad se međutim za namisao njegovu saznalo, a trgovci to dojavili Britancima, dođu iz više država s ostrva k njemu poslanici te obećaju, da će dati taoce i pokoriti se vlasti naroda rimskoga. Kad ih je saslušao i prijazno im obrekao pa ih opomenuo, neka ostanu kod svoje odluke, otpusti ih kući i s njima zajedno pošalje Komija. Njega je Cezar, kad je svladao Atrebate, postavio tamo za kralja te je njegovu hrabrost i razboritost cijenio i mislio o njemu, da mu je vjeran; a ugled je Komijev u tim krajevima mnogo vrijedio. Njemu naloži Cezar, neka obađe države, koje može; neka ih potiče, da se dadu narodu rimskomu pod okrilje, i neka im javi, da će on brzo onamo stići. Voluzen razvidi, koliko mu se nadalo prilike — jer se nije usudio iskrcati i zaći među barbare, — sve krajeve pa se peti dan vrati k Cezaru i javi, što je tamo razvidio.

Dok je Cezar u tom kraju boravio, da prikupi lađa, dođoše iz velikoga dijela zemlje morinske k njemu poslanici da se se opravdaju poradi vladanja svoga u predašnje vrijeme, što su se ono kao ljudi barbari, ne znajući našega običaja, s narodom rimskim zaratili, i da obećaju, da će ono, što im on naloži, izvršiti. Cezar pomisli, da mu se to baš u dobar čas desi; jer niti je htio za leđima ostaviti neprijatelja niti je poradi godišnjega doba imao kad ratovati niti je držao, da mu je zanimanje oko tako neznatnih stvari preče od Britanije. Zaište od njih velik broj talaca; pa kad su ih doveli, primi narod pod okrilje svoje. Pošto je namaknuo i skupio oko 80 teretnih lađa — a to je držao da je dosta za prijevoz dviju legija — porazdijeli ono ratnih lađa, što je osim toga imao, kvestoru, legatima i zapovjednicima pomoćne vojske. Osim toga je bilo 18 teretnih lađa, što ih je vjetar 8.000 koraka onamo dalje ustavljao, te nijesu mogle u istu luku stići; njih razdijeli među konjanike. Ostalu vojsku dade legatima Kvintu Tituriju Sabinu i Luciju Aurunkuleju Koti, da je vode u zemlju menapsku i u one općine morinske, otkuda nijesu k njemu došli poslanici. Legatu Publiju Sulpiciju Rufu zapovjedi, da s ono posade, što je mislio da dostaje, posjedne luku.

Odredivši to i uhvativši zgodno vrijeme za plovidbu zaveze se otprilike o trećoj straži noćnoj i zapovjedi konjanicima, da idu u dalju luku i da se ukrcaju i za njim dođu. Ali kako su se oni sporije dali na posao, sam otprilike o četvrtoj uri dnevnoj pristane s prvim lađama u Britaniji i ondje opazi, kako su se na svima brežuljcima naoružane čete neprijateljske smjestile. A takva je bila priroda kraja, i strme su se gore mora tako dohvatale, da se s poviših mjesta mogla strijela dobaciti na obalu. Misleći, da to mjesto nipošto nije za iskrcanje prikladno, čekao je usidren, dok onamo prispiju ostale lađe, do devete ure. Međutim sazove legate i vojničke tribune; kaže im, što je od Voluzena doznao i što bi rad, da se učini, pa ih opomene, da na mig i na čas obave sve, kako ište uređenje vojničko a ponajpače prilike na moru, gdje je kretanje brzo i nestalno. Kad ih je otpustio i uhvatio u jedan čas i povoljan vjetar i struju, dade znak, i sidra se dignu. Pođe jedno 7.000 koraka odande i stade s lađama na otvorenoj i ravnoj obali. No barbari, kako su razabrali nakanu Rimljana, pošalju naprijed konjaništvo i momčad na bojnim kolima; tu su vrstu ponajviše vikli upotrebljavati u bitkama. A za njima pođu s ostalim četama i nijesu našima dali, da se iskrcaju. Bila je veoma velika neprilika, jer lađe poradi veličine svoje nijesu mogle do na pučini stati, a vojnici su na nepoznatim mjestima sapetih ruku, pod velikim i teškim bremenom oružja morali ujedno s lađa skakati i u valovima stajati i biti se s neprijateljima, dok su neprijatelji s kopna ili zašavši malo u vodu — a svi su im udi bili prosti i mjesta

dobro poznata — smjelo bacali strijele i svoje priučene konje nagonili. Naši prestrašeni i uopće toj vrsti boja nevješti, nijesu bili onako oduševljeni i spremni, kao što su znali biti u bitkama na suhu. Čim je to Cezar opazio, zapovjedi, da se ratne lađe, kojih je oblik barbarima bio neobičniji a kretanje za potrebu prikladnije, malko od teretnih lađa poodmaknu, da se veslima zatjeraju i neprijatelju stave do otvorena boka, pa da se odavde praćama, strjelicama, hitalima neprijatelji suzbiju i maknu. To je našima bilo od velike koristi, jer i oblik lađa i micanje veslima i neobična vrsta hitala smuti barbare, te su stali i nešto malo uzmakli. I dok su naši vojnici otezali, najviše poradi dubljine morske, onaj, što je nosio orla desete legije, zazva bogove, da bi to legiji srećno prošlo za rukom, i reče: „Vojnici, skočite, ako ne ćete neprijatelju orla da izdate! Ja ću sigurno dužnost svoju prema državi i zapovjedniku ispuniti!“ Kad je to u sav glas izrekao, baci se s lađe i jurne s orlom među neprijatelje. Sad se naši među se ohrabre i svi skoče s lađe, da ne bude tolike sramote. Kad su ove s najbližih lađa zapazili, krenu i oni za njima i primaknu se neprijateljima. Ljuto se na obje strane boj bio. Naši su se ipak silno komešali, jer niti su mogli u redovima ostajati niti čvrsto stati niti ići za bojnim znacima, te je jedan s ove a drugi s one lađe, namjerio se on na koje mu drago bojne znakove, za njima pristajao; neprijatelji pak znajući za sve pličine, čim bi koga s obale ugledali, gdje sam za se silazi s lađe, podboli bi konja i na nemoćna nasrnuli; većina bi malinu zaokupila. Drugi bi opet s otvorena boka na sve kolike bacali strijele. Kad je to Cezar opazio, zapovjedi, da se čamci od ratnih lađa, isto tako lađe uhodnice napune vojnikâ; i slao je pomoć onima, što ih je vidio da stradaju. Naši, kako su na suho stali, i svi im drugovi stigli, navališe na neprijatelje i natjeraše ih u bijeg; ali za njima nijesu dalje mogli u potjeru, jer se konjanici na putu nijesu mogli pravca svoga držati i stići na ostrvo. To je jedino Cezaru trebalo dojakošnjoj sreći. Čim su neprijatelji, u bici svladani, od bijega odahnuli, odmah pošalju k Cezaru poslanike za mir i obećaju, da će dati taoce i učiniti sve, što on naloži.

Oluja ošteti brodovlje, a Britanci videći, da Cezar nema lađâ ni konjanika — oluja ih vratila u Galiju —, dignu se, ali ih Cezar razbije. Britanci zamole opet mir, a Cezar se poboji zla vremena, jer je ekvinokcija bila na domaku, pa popravi lađe i vrati se.

Peta knjiga: g. 54. ide po drugi put u Britaniju. Opisuje se Britanija. Svladavši nekoja plemena vrati se. Pobune se Eburonci (između Lütticha i Achena) i sjedine s nekim drugim plemenima. Cezar uguši bunu.

Šesta knjiga: g. 53. prelazi po drugi put Ren, ali ne opravi ništa. Uspoređuju se galski i germanski običaji.

3. Običaji galski i germanski.

(VI. 13.—24.)

U svoj su Galiji dvije vrste ljudi, što su u nekoj cijeni i časti. Ta puk se drži gotovo za roblje; on sam po sebi ne smije ništa, ne zovu ga ni u kakvo vijeće. Većina se, kako ih tište ili dugovi ili silni porezi ili nepravda mogućnijih, daje u ropstvo plemićima, koji imadu nad njima sva ona prava, što ih gospodari imadu nad robovima. Nego od te dvije vrste jedno su druide, drugo vitezovi. Druide se bave oko službe božje, obavljaju žrtve državne i privatne, razlažu vjeru; k njima grne sva sila mladića zaradi nauke, te su u Gala u velikoj časti. Ta oni odlučuju gotovo u svim državnim i privatnim razmiricama; pa ako se počini kakav zločin, ako se ubistvo dogodi, ako se desi raspra o baštini, o granicama, — oni rješavaju, oni određuju platu i kazan. Ne održi li tko, bio pojedinac ili narod, njihove odredbe, ne dadu mu k žrtvama. To je kazan u njih najteža. One, što su tako izopćeni, drže za bogu mrske i opake ljude; njima se svi ugibaju, klone se sastanka i razgovora njihova, da ih se ne bi doticajem primilo kakvo zlo; niti im se daje pravo, kad ga traže, niti dijele s drugima ikoju čast. A svim je druidama jedan na čelu, koji među njima ima najveći ugled. Kad on umre, naslijedi ga ili onaj, što se od ostalih dostojanstvom odlikuje, ili ako ima više premaca, odlučuju druide glasovanjem, a katkada se za prvenstvo biju oružjem. Oni u određeno doba godine posjedaju na svetom mjestu u zemlji karnutskoj, a taj se kraj drži za središte cijele Galije. Ondje se iskupe odasvud svi, što se pru; i pokore se rješenju i sudu druidskomu. Nauka je, misli se, nikla u Britaniji i odande je prenesena u Galiju, te sad oni, koji to hoće bolje da prouče, ponajviše polaze onamo na nauke.

Druide obično ne idu na vojsku niti plaćaju zajedno s ostalima poreza, prosti su od vojništva a slobodni od svake dužnosti. Tolikim odlikovanjima ponukani polaze mnogi svoje volje na

*

nauke, a mnoge šalju roditelji i rođaci. Ondje, kaže se, uče velik broj stihova napamet. Zato ostaju neki po dvadeset godina na naukama. I misle, da se to ne smije na pismo staviti, premda u drugim stvarima, u državnim i privatnim popisima, obično upotrebljavaju grčko pismo. To su, čini mi se, s dva uzroka ustanovili, jer niti bi radi, da se nauka iznosi u narod, ni da se oni, koji uče, oslanjaju na pismo i potom manje mare da upamte; a rado se većini događa, te oslanjajući se na pismo popuštaju u marljivosti izučanja i u pamćenju. Osobito o tom hoće da uvjere, da duša ne gine, nego da poslije smrti od jednoga u drugoga prelazi; i misle, da se tim ljudi najviše potiču na hrabrost, jer prezru strah od smrti. Mnogo pored toga raspravljaju i mladeži predavaju o zvjezdama i o gibanju njihovu, o veličini svijeta i zemalja, o prirodi, o sili i moći besmrtnih bogova.

Druga su vrsta vitezovi. Oni, kad je potreba ili kakav rat nahrupi — a događalo se prije dolaska Cezarova gotovo svake godine, te su ili sami napadali ili branili se —, svi su u ratu; pa što je tko od njih rodom ili imutkom odličniji, to više ima oko sebe sluga i štićenika. Za taj jedini znak ugleda i moći znadu.

Sav je narod galski vrlo predan praznovjerju, te stoga oni, koje srvaju teže bolesti i koji se dese u bitkama i pogiblima, žrtvuju ljude ili se zavjetuju, da će ih žrtvovati; a kod takih su im žrtava u pomoć druide. Jer oni misle, da se božanstvo besmrtnih bogova ne da umilostiviti, ako se čovječji život ne prinese za život čovječji; i javno imaju ovakve žrtve uređene. Drugi imaju silno velike kipove i napune njihove od vrbova pruća spletene ude živim ljudima; potpale ih, a ljudi izdišu plamenom obaviti. Drže, da su kazne onih, što se u krađi ili razbojstvu ili u kakvom grijehu zateku, baš mile besmrtnim bogovima; ali kad nema takvih, kazne i nedužne.

Kao boga štuju najvećma Merkurija. Njegovih kipova ima najviše; on je, kažu, iznašalac svih vještina, on je, kako misle, provodič na putovima i putovanjima, od njega je najveća pomoć u stjecanju novca i u trgovini. Za njim štuju Apolona, Marta, Jupitera i Minervu. O njima misle gotovo isto, što ostali narodi; Apolon da odgoni bolesti, Minerva uči početke u zanatima i umjetnostima, Jupiter ima vlast nad nebesnicima, Mart vodi ratove. Kad namisle pobiti se u boju, ponajviše zavjetuju Martu ono, što će u ratu oteti; kad pobijede, žrtvuju otete životinje,

a ostale stvari snesu na jedno mjesto. U mnogim se državama mogu na posvećenim mjestima vidjeti humci od takovih stvari podignuti. A ne događa se često, te bi tko pogazio vjeru i usudio se ili plijen u sebe sakriti ili položeni zavjetni dar ukrasti, za to je određena najteža kazan s mukama.

Gali se hvale, da su svi potekli od Dita, i vele, da to uče druide. Stoga izračunavaju vrijeme svakoga doba ne po broju dana nego noći; godovna i početke mjeseci i godina broje tako, da se s noću počinje dan. U ostalim se uređenjima svoga života razlikuju većinom od drugih tim, što djece ne puštaju javno preda se, već istom kad poodrastu, te su vojničkoj službi dorasla; pa drže za sramotno, da sin u dječačkoj dobi javno stane ocu na oči.

Koliko novca muž primi od žene kao osobinu, toliko po procjeni priklopi on osobini od svoga dobra. O svemu se novcu tome vodi zajednički račun i dohoci štede; tko koga preživi, njemu dopadnu oba dijela s dobitkom doonda. Muž ima prema ženi, kao što prema djeci, vlast nad životom i smrću; a kad glava obitelji od uglednijega roda umre, sastanu se rođaci, i posumnja li se o smrti, vode istragu protiv žene baš kao protiv roba; pa ako djelo izađe na vidjelo, muče ih vatrom i svakom mukom i onda pogube. Ukopi su prema životu galskomu sjajni i skupi; sve, što misle da je živima bilo srcu drago, bacaju u vatru, pa i životinje. A malo prije naših vremena spaljivali su obavivši ukop, kako treba, zajedno robove i štićenike, za koje se znalo da su onima bili mili.

Države, za koje se misli da nešto bolje ravnaju svojom upravom, imadu zakonom određeno, ako tko što o državi dozna od susjedâ po naklapanju ili kazivanju, da javi poglavarstvu i da nikomu drugomu ne saopći; jer je poznato, da se često nepromišljeni i nevješti ljudi s lažna glasa prestraše i na zlo djelo dadu te o najzamašnijim stvarima odlučuju. Poglavari taje ono, što su odredili, i odaju puku samo ono, što misle da je od koristi. O državnoj se upravi ne smije govoriti, već ako u skupštini.

Germani se mnogo razlikuju od tih običaja. Ta niti imaju druidâ, koji bi službom božjom ravnali, niti mare za žrtve. Za bogove drže samo one, koje vide i koji ih očevidno svojom moći pomažu: Sunce, Vulkana i Mjesec. O drugima nijesu ni po kazivanju čuli. Sav im se život kreće oko lova i vojničkoga zani-

manja; odmalena se muče i gledaju da otvrdnu. Oni, što najdulje ostanu neoženjeni, beru među svojima najveću hvalu; tim se, misle, gaji snaga i jačaju mišice.

Za obrađivanje polja ne mare, te im je većim dijelom hrana: mlijeko, sir i meso. Nitko nema stalne količine zemlje ni svojih međa, nego poglavari i prvaci podijele porodicama i svojtama, što su se ujedinile, od godine do godine zemlje, koliko i gdje im se svidi, pa ih sile, da do godine prijeđu drugamo. Tomu navode mnoge razloge: da ih ne bi neprestani boravak premamio, te mar oko rata zamijenili ratarstvom; da ne bi stali stjecati prostranih međa, pa jači slabijega otjerao s imanja; da ne bi pomnije gradili, kako bi se od studeni i žege zaklonili; da se ne bi rodila kakva pohlepa za novcem, odakle niču stranke i razmirice; da bi zadovoljstvo držalo narod u redu, dok svatko vidi, da ima u njega blaga, koliko u najmogućnijih.

Državama je najveća dika poharati granice i što dalje oko sebe imati pustoš. To je, misle, znak hrabrosti, kad se susjedi iz zemlje potjerani sele, i nitko se ne usuđuje stati u blizini; podjedno drže, da će biti sigurniji, kad se oproste straha od nenadna nasrtaja. Kad se država u ratu brani ili napada, biraju se poglavari, koji će u onom ratu zapovijedati, a imaju vlast nad životom i smrću. U miru nema nikakoga zajedničkog poglavarstva, nego poglavice pokrajina i župa kroje pravo među svojima i izglađuju prepirke. Razbojstva, što se preko granica koje države događaju, nijesu ni na kakvu zlu glasu; to, kažu, biva, da se mladež vježba i da prekrati besposličenje. I kako koji poglavica u skupštini kaže, da će biti vođa, i neka se javi, tko će za njim, — dignu se oni, kojima se sviđa i naum i čovjek; obećaju pomoć svoju, a narod ih pohvali. Tko od njih ne pođe, njega drže za odmetnika i izdajicu, i njemu se poslije ništa ne vjeruje. Gosta, misle, nije pravo vrijeđati; tko k njima bilo s kojega uzroka dođe, toga brane od nepravde i drže za nepovrijeđena; njemu su sve kuće otvorene, i s njim dijele svoju hranu.

Bilo je nekad vrijeme, kad su Germane Gali junaštvom nadvisivali, sami na njih dizali vojsku, poradi sile naroda i nedostatka zemlje slali naseobine preko Rena. I ovako su ona mjesta, što su u Germaniji najplodnija, oko Hercinske šume — ona je, vidim, po kazivanju poznata Eratostenu i nekim Grcima, a zovu je Orcinija — zauzeli Volčani tektosaški i ondje se naselili. Taj narod boravi sve dosad u tom domu svojem i na osobitom je glasu s pravednosti i bojne slave. Sada, jer Germani traju u istoj bijedi, siromaštvu i mukotrpnosti, kao što prije, jer se jednako hrane i odijevaju tijelo, a Galima blizina naših pokrajina i poznavanje prekomorske robe mnogo koješta podaje za obilje i užitak, polako su Gali privikli podlijegati, u mnogo su bitaka pobijeđeni, te se ni sami više ne uspoređuju u junaštvu s Germanima.

Sedma knjiga: Galija se g. 52. pobuni. Vođa joj je Vercingetoriks. Cezar ga najposlije zatjera u Aleziju i podsjedne ga. Alezija se preda, i rat se svrši.

Osma knjiga: (g. 51. i 50.) Gali kušaju opet zbaciti jaram rimski ali uzalud.

Preveo *K. Rac.*

Kaj Salustije Krispo.

On je plebejac iz sabinskoga gradića Amiterna. Rodio se g. 86. pr. Is. Koliko se razbira iz djela njegovih, poznavao je dobro grčku i rimsku knjigu. God. 52., kad je Milon na Apijskoj cesti ubio Klodija, bio je pučki tribun, a kad je prijetio građanski rat između Cezara i Pompeja, maknu ga iz senata tobože radi nevaljala života a uistinu zato, što je uz Cezara pristajao. Poslije ga Cezar vrati u senat, a iza bitke kod Tapsa učini ga namjesnikom u Africi. Sad obogati Salustije, te ga optuže, da je narod gulio. Sud ga riješi. Salustije sagradi na Kvirinalu palaču i na obronku njegovu uredi krasan vrt, u kojem su potonji carevi rado boravili. Poslije smrti Cezarove okani se javnoga života i preda pisanju. Umr'o je g. 35. pr. Is. — Djela su mu: Katilina (urota g. 63.), Jugurta (rat od god. 111. do 105.) i Historije (g. 78.—67. t. j. od Suline smrti do rata gusarskoga) u 5 knjiga. Od posljednjega djela, koje je bilo najbolje, ostalo je samo odlomaka. Ugledao se na Tukidida; upleće govore i pisma, te u njima prikazuje prilike i značaj lica. Slog mu je kratak, zbijen, a jezik izmiješan osebinama starinskim.

Iz „Katiline“.

(1.—12.)

Svi ljudi, koji gledaju da nadvise ostale stvorove, treba da iz svih sila nastoje da svoga vijeka ne prožive tiho poput stoke, što ju je priroda skučila i stvorila trbuhu na posluh. Ta sve biće naše jest u duhu i tijelu: duhom vladamo, tijelom više služimo. Jedno imamo zajedno s bogovima, drugo s nijemom životinjom. Zato se meni zgodnije čini više snagom duha negoli snagom tijela tražiti slavu, pa kako je sam život, što ga uživamo, kratak, ostaviti što trajniji spomen za sobom. Jer slava s bogatstva i ljepote prolazna je i slaba, duševna vrsnoća drži se za dičnu i vječnu. Ali dugo se među ljudima vodila velika prepirka, napreduje li vojništvo više snagom tijela ili vrsnoćom duha. Jer, prije nego li počneš, treba razmisliti, pa kad si razmislio, brzo uraditi. Tako ni jedno ne dotječe samo sobom, već jedno valja da pomaže drugo.

Zato su isprva kraljevi — to je bilo prvo ime vlade po zemljama — različno jedni duh, drugi tijelo vježbali; onda su još ljudi živjeli bez lakomosti, svakomu je svoje dostajalo. Poslije pak, pošto su u Aziji Kir, u Grčkoj Lakedemonjani i Atenjani počeli podjarmljivati gradove i narode, pohlepu za vladom uzimati kao povod ratu i najveću slavu tražiti u najvećoj vlasti: onda se tekar pogiblju i iskustvom pronašlo, da u ratu najviše može duh. Kad bi duševna moć kraljeva i vladara tako vladala u miru, kako u ratu, većma bi jednake i stalne bile prilike ljudske, te ne bi čovjek vidio, da se ovo ovamo a ono onamo prenosi i sve među sobom mijenja i miješa. Jer vlast se lako istim načinom održava, kojim se u početku stekla; ali kad mjesto radinosti navali lijenost, mjesto umjerenosti i jednakosti raskoš i oholost, onda se ujedno s običajima i prilike promijene. Tako se vlast od manje valjana prenosi uvijek na najvrlijega. Što ljudi poizoru, poizbrode i posagrade, sve stoji do duševne vrsnoće. Ali mnogi ljudi, koji bi samo jeli i spavali, provode kao putnici život, neuki i neuglađeni; njima je, svakako protiv prirode, tijelo za raskoš, duša na teret. A njihov ja život i smrt jednako cijenim, jer se o obome šuti; nasuprot pak držim, da istom onaj živi i duševni život uživa, koji zabavljen kakvim

poslom traži slavu slavnim djelom ili plemenitom umjetnošću. Ali u velikom obilju stvari priroda pokazuje jednomu ovaj put, drugomu drugi.

Lijepo je dobro tvoriti državi, a i dobro zboriti nije nipošto na odmet. Slavan možeš postati i u miru i u ratu; svijet hvali mnoge ljude, koji su učinili kakvo djelo ili opisali tuđa djela. Pa ako i ne zapada jednaka slava piscu i tvorcu, a ono mi se opet čini osobito teško pisati povijest: prvo, što djela treba riječima dostići; drugo, što većina misli, da si zlobno i zavidno rekao, ako si pogrješke ukorio; — spomeneš li veliku vrlinu i slavu vrlih ljudi, svatko prima hladno ono, što misli da bi i on lako učinio, a ostalo, kao da je izmišljeno, za neistinu drži. Ja sam se kao mladić isprva poput većine prihvatio državne službe, ali mi se tu mnogo toga protivilo. Jer mjesto čednosti, nesebičnosti i poštenja banila se drskost, podmitljivost, lakomost. Pa premda mi je to srce, nevično nepoštenim sredstvima, preziralo, opet mi kod tolikih mana želja za čašću zavede i iskvari slabu mladenačku dob; i premda nijesam pristajao uza zle običaje ostalih ljudi, opet me je svejedno pohlepa za čašću iznosila na zao glas, kao što i druge, i kinjila me zavišću. Zato, čim mi se duša poslije mnogih nevolja i pogibli smirila, te sam odlučio ostali život provoditi daleko od državne službe, nijesam kanio u nemaru i besposlici zlatno vrijeme dokolice trošiti ni vijeka provoditi u ropskom poslu — težeći polje i lov loveći, već sam se vratio onoj namisli i zanimanju, od kojega me je želja za častima odvela, i naumio sam napisati odabrane dijelove povijesti naroda rimskoga, kako mi se što činilo spomena vrijedno, i to stim više, što mi je duh bio prost od nade, straha i strančarenja. Zato ću, što istinitije uzmognem, ukratko ispripovijedati urotu Katilininu; jer taj zločin držim ja za osobito znamenit zbog neobične opačine i pogibli. Ali značaj toga čovjeka treba ukratko predočiti, prije nego počnem pripovijedati.

Lucije Katilina, čovjek plemenita roda, bijaše veoma jaka duha i tijela ali ćudi zle i opake. Od mladih mu dana omilješe domaći ratovi, ubojstva, grabež, građanski razdor; i u tom je proveo mladost svoju. Tijelo mu je podnosilo glad, studen, nesan više, nego bi itko mogao vjerovati. Ćud mu bijaše smiona, podmukla, promjenljiva, u svemu licemjerna i himbena, pohlepna za tuđim, rasipna sa svojim, vatrena u strastima; dosta rječitosti,

mudrosti malo. Nezasitno ga je srce uvijek gonilo za neumjerenim, nevjerojatnim, previsokim. Poslije Sulina gospodovanja obuze ga silna želja, da bi osvojio državnu vlast, te nimalo nije mario, kako će to postići, već samo da sebi pribavi kraljevstvo. Nagonila mu je svaki dan sve većma divlje srce bijeda i zločinačka svijest: to je oboje bio umnožio onim zločama, što sam ih prije pomenuo. Poticala ga je osim toga iskvarenost države koju su razdirala dva najgora i među sobom protivna zla: raskoš i lakomost. Ali budući da nas je ta zgoda sjetila ćudorednoga stanja države, zato me, rekao bih, sama stvar nuka, da posegnem natrag i ukratko raspravim o uredbama naših starih u miru i u ratu, kako su državom upravljali, koliku su je ostavili, pa kako se pomalo preinačila i od krasne i valjane postala zla i opaka.

Grad su Rim, kao što sam ja saznao, u početku sagradili i naselili Trojanci, koji su se kao bjegunci pod Enejom bez stalna doma amo tamo potucali; uz njih bijahu Aborižani, narod divlji, bez zakona, bez vlade, prost i slobodan. Kad su se unutar istih zidova sastali, nesrodna roda i različita jezika, svaki na svoju živući, preko nade lako su se stopili; tako se za kratko vrijeme od rasijana i rastrkana mnoštva slogom stvorila država. Ali kad im je država porasla građanstvom, uredbama i zemljama te, čini se, bila dosta srećna i dosta moguća, onda se, kao što kod ljudi većinom biva, od obilja porodi zavist. Zato počeše kraljevi i susjedni narodi na njih napadati oružjem, a malo im koji prijatelj pomože, jer se drugi, strahom prestrašeni, uklanjahu pogiblima. Ali Rimljani bijahu i u miru i u ratu na oprezu, pa hiti, spremaj, hrabri jedan drugoga, neprijatelja susretaj; slobodu, domovinu i roditelje oružjem brani. Poslije, kad su pogibli odbili hrabrošću, davahu pomoć saveznicima i prijateljima te sklapahu prijateljstva više čineći negoli primajući dobročinstva. Vladu su imali zakonitu, a ime vladi bilo kraljevstvo. Odabrani ljudi, kojima je tijelo bilo godinama slabo, ali um mudrošću jak, vodili su brigu oko države. Oni se, bilo po starosti ili po sličnoj brizi, zvali oci. Poslije, kad se kraljevska vlast, koja je u početku služila za obranu slobode i širenje države, izvrgla u obijesno gospodstvo, promijeniše način vladanja, urediše godišnju vladu birajući po dva glavara. Tako mišljahu da će se najmanje moći po samovolji uzobijestiti ljudsko srce.

U to se vrijeme poče svatko više isticati i više svoje sposobnosti iznositi. Jer kraljevima su sumnjiviji valjani negoli nevaljali, te ih je tuđe vrline uvijek strah. No preko očekivanja poraste država brzo, stekavši slobodu; tolika težnja za slavom bješe zavladala. Najprije, čim je mladež za rat dorasla, trudom se učila vojništvu u taboru, te se više veselila svijetlomu oružju i bojnim konjma nego zabavama i gozbama. Pa takvim ljudima ne bijaše nikakav napor neobičan, nikakvo mjesto neprohodno ni strmo, nikakav oružan neprijatelj strašan: hrabrost bješe sve nadjačala. Ali za slavu se najviše natjecahu među sobom; svatko se jagmio da neprijatelja rani, na zid se popne, i da ga vide, dok izvodi takvo djelo. To bi držali za bogatstvo, to za dobar glas i veliku slavu. Za hvalom bi čeznuli, novac rado davali, slavu željeli golemu, bogatstvo pošteno. Mogao bih napomenuti, gdje je narod rimski šakom ljudi razbio velike čete neprijateljske, pa koje je od prirode utvrđene gradove oteo na juriš, kad me ne bi to predaleko odvelo od nakane.

Ali doista sreća gospoduje u svemu i svačemu; ona obasjava i potamnjuje sve koliko više po samovolji svojoj nego po pravdi. Djela su Atenjana, kako ja sudim, bila dosta znamenita i veličajna, ali su opet nešto manja, nego što se slave. No budući da su se ondje rodili veliki, umni pisci, zato se djela Atenjana slave kao najveća. Potom se vrlina onih, koji su ih počinili, za toliku drži, koliko su ih riječima mogli uzvisiti slavni umovi. Ali rimski narod nije nikad bio tako srećan, jer što je tko bio umniji, to se više bavio državnim poslovima; nitko nije vježbao uma bez tijela. Sve najvrsniji volio je tvoriti nego zboriti; volio je da djela njegova hvale drugi, nego da sam tuđa pripovijeda.

Zato se ćudorednost i u miru i u ratu gajila. Sloga je bila jako velika a lakomost neznatna; pravo i ćuđoređe više je kod njih samo sobom vrijedilo negoli po zakonima. Svađe, razdore i neprijateljstva podržavahu s neprijateljima, građani se s građanima u vrlini natjecahu. U službi božjoj voljeli su veličajnost, u kući bili štedljivi, prijateljima vjerni. Dvostrukom ovom vrlinom, smjelošću u ratu i pravednošću, kad bi nastao mir, brinuli bi se i za se i za opće dobro. Za to imam evo velike dokaze: u ratu bi kaznili češće zato, što bi tko protiv zapovijedi boj bio s neprijateljima i što bi odazvan prekasno iz boja izašao, negoli zato, što bi se tko usudio ostaviti bojni znak ili potjeran mjesto

svoje zapustiti; a u miru više bi dobrotom negoli strahovanjem vladali, i uvrijeđeni bi radije opraštao, nego se osvećivao.

Ali kad je država trudom i pravdom narasla, pa veliki kraljevi bili u ratu svladani, a divlja se plemena i silni narodi silom pokorili; kad je Kartaga, takmica rimske države, do temelja propala, a sva se mora i zemlje otvorile: onda poče sreća bješnjeti i sve zapletati. Ljudima, što su lako podnosili muke, pogibli, nestalnost i teškoće, bio je mir i bogatstvo — a to je za druge blagodat — na teret i nevolju. Pa najprije poraste požuda za vlašću, zatim za novcem; to bijaše kao njetilo za sva zla. Jer lakomost obori vjeru, poštenje i druga dobra svojstva; mjesto toga nauči ljude oholost i okrutnost pa ne marîti za bogove i sve nuđati na prodaju. Slavičnost prisili mnoge ljude, da postanu podmukli, drugo da kriju u srcu, a drugo da imaju na jeziku; prijateljstva i neprijateljstva da ne cijene samo po sebi, već po koristi; dobri da su više licem nego srcem. To je isprva polagano raslo, kadšto se i kažnjivalo; ali poslije, kad je zaraza poput kuge navalila, preobrazi se država, vlada postane od najpravičnije i najbolje okrutna i nesnosna.

Ali iznajprije je više želja za vlašću nego lakomost mučila srce ljudima, a ta je mana ipak bliže kreposti bila. Jer slavu, čast, vlast želi jednako valjan i nevaljan; no onaj ide za njom pravim putem, dok ovaj, što nema vrlinâ, goni za njom prijevarom i pletkama. Lakomost nosi u sebi želju za novcem, što ga ni jedan mudrac nije zaželio; ona, kao da je puna ljuta otrova, slabi tijelo i dušu čovjeku, uvijek je beskrajna, nezasitna, te je ne umanjuje ni obilje ni oskudica.

Ali pošto je Lucije Sula državu dobio oružjem i poslije dobra početka zlo svršio, trže svatko otimati i grabiti — tko poželi kuću, tko zemlje; pobjednici ne poznavahu ni mjere ni načina, već postupahu sramotno i okrutno s građanima. K tomu je Lucije Sula vojsku, koju je vodio u Aziji, protiv običaja djedovskoga obasipao raskošju i presilnim darivanjem, samo da mu bude vjerna. U ubavim, raskošnim pokrajinama lako se u dokolici tvrdo srce vojničko razbludilo. Tu je prvi put vojska naroda rimskoga naučila pijančovati, kipovima se, slikama i izvajanomu posuđu diviti, za sebe i za državu otimati, hramove plijeniti, sve sveto i nesveto oskvrnjivati. Tako nijesu ti vojnici poslije pobjede

svoje ništa ostavljali pobijeđenima. Tä sreća slabi i mudracu srce, kamoli će se oni pokvareni ljudi uspregnuti u pobjedi.

Kad je bogatstvo počelo pribavljati čast, te ga je pratila slava, vlast i moć, poče obamirati krepost a siromaštvo se držati za sramotu, poštenje za zlobu. Zato po bogatstvu okupi mladež raskoš i lakomost s obješću: otimaj, troši, svoje slabo cijeni, za tuđim pogibaj; za poštenje, za stid, za božansko i čovječansko ne mari; ništa ne štuj, u svemu prevrši. Vrijedno je truda, pošto si vidio kuće i ljetnike poput gradova sazidane, zaviriti u hramove bogova, što su ih naši stari, pobožne duše, posagradili. Oni su dašto hramove bogova kitili pobožnošću, kuće svoje slavom, a pobijeđenima nijesu ništa uzimali doli to, da više ne će moći nauditi. Nasuprot su ove kukavice s najvećim zločinom saveznicima sve ono, što su im ostavili junaci pobjednici, otimale, kao da krivicu činiti znači istom vladati.

Preveo *A. Veber.*

Iz „Jugurte“.

(28.—35., 84.—86.)

Numidski kralj Micipsa podijeli kraljevstvo među sinove Adherbala i Hijempsala i sinovca svoga Jugurtu. Jugurta dade ubiti Hijempsala, a poslije podsjedne Adherbala u Cirti, pa kad se on po nagovoru ljudi iz Italije predao, smakne ga Jugurta, a zajedno zaglave mnogi trgovci italski. U Rimu su potkupljeni ljudi radili u senatu za Jugurtu, da ga mine kazan, ali pučki tribun Kaj Memije ishodi, te se spremi vojska za Afriku.

Jugurta, jer je sebi uvrtio u glavu, da je u Rimu sve podmitljivo, začuvši nenadne vijesti pošalje senatu kao poslanike sina i dva svoja uzdanika, pa kao što je bio naložio onima, koje je poslije umorstva Hijempsalova poslao, tako naloži i ovima, da svakoga novcem zaokupe. Kad su se približavali Rimu, upita Bestija senat, je li mu po volji, da se Jugurtini poslanici puste u grad; a on odluči, ako nijesu došli predati kraljevstva i njega samoga, da za prvih deset dana ostave Italiju. Tu odluku senatovu dade konzul javiti Numiđanima, i tako se oni ne opravivši ništa vrate kući. Međutim se spremi vojska, a Kalpurnije izabra sebi za legate odlične ljude svoje stranke; ugledom se njihovim

mislio zakloniti, ako što skrivi. Među njima bijaše i Skauro. Naš je naime konzul imao mnogo i duševnih i tjelesnih vrlina, ali je svima smetala lakomost; bio je mukotrpan, bistra uma, dosta oprezan, vješt ratu, jak protiv pogibli i prijevare. Uostalom legije prijeđu Italijom u Regij i odanle u Siciliju, zatim iz Sicilije u Afriku. Pa čim je Kalpurnije spremio hrane, u prvi mah provali žestoko u Numidiju, u boju zarobi silu ljudi i uze nekoliko gradova.

Ali kad ga Jugurta preko poslanika stane mititi novcem i pokazivati tegobu rata, što ga je vodio, srce mu se zaraženo lakomošću lako okrene. Uostalom Skaura uzme za druga i pomoćnika u svim osnovama. Premda je on isprva — a većina je njegove stranke bila podmićena — vatreno pobijao kralja, ipak se silnim novcima dade s puta dužnosti i poštenja na zlo zavesti. Ali Jugurda je htio da sebi najprije odgodu rata kupi u nadi, da će međutim isposlovati štogod u Rimu novcem ili prijateljstvom. No kad je Skaura pridobio za se, uzme gajiti veliku nadu, da će opet ishoditi mir, te odluči sam glavom pregovarati s njima o svim uvjetima. Uostalom za jamstvo pošalje zasad konzul kvestora Sekstija u Jugurtin grad Vagu. Za izliku uze se pobiranje žita, što ga je Kalpurnije javno naredio legatima, jer se otezalo predajom, a dotle je trajalo primirje. Zato dođe kralj, kako je bio odlučio, u tabor, pred bojnim vijećem progovori kratko o mrskom djelu svome i kaže, da ga na predaju prime; ostalo obavi tajno s Bestijom i Skaurom. Zatim se sjutradan bez reda obavi glasovanje, i njegova se predaja primi. Ali kvestoru se predade, kako se u vijeću naredilo, trideset slonova, mnogo marve i konjâ i nešto malo novaca. Kalpurnije pođe u Rim na izbor činovnikâ. U Numidiji i u našoj vojsci vladaše mir.

Kad se razglasilo, što se u Africi zbilo, i kako se radilo, stalo se u Rimu na svim mjestima i sastancima govoriti o djelu konzulovu. Puk plane ljutom mržnjom, senat se zabrine. Nijesu pravo znali, bi li odobrili toliku sramotu ili odluku konzulovu uništili; najviše ih je moćni ugled Skaura, za koga se govorilo da je bio savjetnik i drug Bestijin, priječio, da ne rade po istini i dužnosti. Ali Kaj Memije, čije smo slobodoumlje i mržnju na moć plemstva već sprijed pomenuli, počne, dok se senat kolebao i oklijevao, potpaljivati narod u skupštini na osvetu, neka ne odnemari države ni slobode svoje; iznese mnoga obijesna i okrutna

djela plemstva; iz petnih sila upre na svaki način podjarivati srce puku. No jer je u ono doba rječitost Memijeva bila u Rimu na glasu i moćna, držim, bit će zgodno, ako od tolikih mu govora zabilježim jedan; a kazat ću osobito ono, što je on po povratku Bestijinu govorio u skupštini i to ovako:

„Građani! da ljubav k državi u mene ne premašuje sve obzire, mnogo bi me štošta odvraćalo, da ne izlazim pred vas, i to: moć jedne stranke, vaša ravnodušnost, nikakva zakonitost a ponajpače to, što je poštenje više na opasnost negoli na čast. Ta mrzi me pominjati, kako ste ovih petnaest godina bili igračkom obijesti nekolicine, kako su grdno i bez osvete poginuli vaši braniči, kako vam je srce zarazila kukavština i nehaj: ni sad se, gdje su vaši neprijatelji u stisci, ne dižete, nego se i sad bojite onih, kojima treba da ste strah i trepet. Ali premda je tako, srce me ipak nagoni, da se oprem mogućoj stranci. Ja ću zaista okušati slobodu, što mi je namrije otac moj; ali hoću li to učiniti uzalud ili s uspjehom, to je u vašim rukama, građani!

Ne nagovaram vas ja, kako su često činili oci vaši, da se od krivicâ oružjem branite. Ne treba sile, ne treba seobe; samo ih postupanje njihovo neka strmoglavi. Po umorstvu Tiberija Grakha, za koga su kazivali da ide za kraljevstvom, vodile su se istrage protiv puka rimskoga. Po smaknuću Kaja Grakha i Marka Fulvija ubijeni su u tamnici mnogi od vašega staleža; oba puta nije proljevanju krvi učinio kraj zakon, već volja njihova. Ali neka je to bila težnja za kraljevanjem, kad su narodu htjeli vratiti prava; što se god ne može kazniti bez građanske krvi, neka je s pravom učinjeno. Prošlih ste godina mukom mučeći gnjevni gledali, gdje se robi blagajnica, gdje kraljevi i slobodni narodi plaćaju danak nekolicini plemića, gdje oni uživaju najveću slavu i najveće bogatstvo, a opet im nije bilo dosta, što su bez kazne počinili onakva zločinstva; zato su napokon dušmanu predali zakone, veličanstvo vaše, sve božansko i čovječansko. I nije ih stid, niti se kaju, što su to počinili, već stupaju pred vašim očima ponosno dičeći se častima svećeničkim i konzulatom, nekoji svojim triumfima, kao da im je to dika a ne sredsvo za otimačinu. Robovi kupljeni ne podnose krivična silništva gospodara svojih, a vi, građani, za vladanje rođeni, hladnokrvno trpite ropstvo? Ali tko su oni, koji su okupili vladu? Najveći zločinci, krvavih ruku, grozno lakomi, najveći krivci i ujedno najveće na-

pržice, koji se vjerom, dostojanstvom, najsvetijim dužnostima, napokon svim poštenim i nepoštenim koriste. Nekojima je dobar zaklon, što su posmicali pučke tribune, drugima, što su vas nepravedno vukli na sud, većini, što su vas ubijali. Potom, što je tko gore radio, to je sigurniji. Strah svališe sa svoga zločina na kukavštinu vašu; on ih sve skupa nagna, da jedno žele, na jedno mrze, jednoga se boje. Ali to je, ako se među dobrima desi, prijateljstvo, među zlima stranački zulum. Da vi toliko marite za slobodu, koliko oni plamte za gospodstvom, doista se ne bi država, kao što sada, harala, a časti bi od vas zapale najvaljanijima, ne najbezobraznijima. Pređi vaši, da steku prava i veličanstvo osnuju, odijeliše se dva puta i oružani okupiše Aventin, a vi se za slobodu, koju ste od njih baštinila, ne ćete svom snagom boriti i to stim žešće, što je veća sramota stečeno izgubiti nego ga nikako ne steći?

Reći će tko: „Pa što misliš? Treba li kazniti one, koji su neprijatelju izdali državu?“ Ne šakom, ni silom — ta manje dolikuje vama to činiti nego njima trpjeti — već istragom i priznanjem samoga Jugurte. Ako se on preda, zaista će slušati vaše zapovijedi; ako li ih prezire, vidjet ćete dašto, kakav je to mir ili predaja, po kojoj se Jugurti oprostila kazna za zločine, nekolicinu dopalo veliko bogatstvo a državu šteta i sramota. Ali možda se još ni sad nijeste nasitili njihova gospodstva, te vam se više sviđaju ona negoli ova vremena, kad su bila kraljevstva, pokrajine, zakoni, prava, sudovi, rat i mir, napokon sve božansko i čovječansko u rukama nekolicine, a vi, to jest narod rimski, nesvladani od neprijateljâ, gospodari svih naroda, bijaste zadovoljni, da životarite. Ta tko vas se i smio protiviti ropstvu?

Pa ja bih, premda je po mojem mišljenju najveća sramota za čovjeka trpjeti krivicu a ne osvetiti se, svejedno mirno podnosio to, što praštate — ta sugrađani su — najvećim zločincima, samo kad se ne bi milosrđe izvrglo u propast. Ta njima je, kako su bezobzirni, malo, što su počinili zlo, a umakli kazni, ako im se zatim ne oduzme ta sloboda; a ovamo će vama ostati vječna briga, kad vidite, da vam je robovati ili slobodu šakom čuvati. Ta ima li nade, da će biti vjere i sloge? Gospodovati žele oni, vi — slobodni biti; oni žele nepravdu činiti, vi odbijati; napokon sa saveznicima vašim postupaju kao s neprijateljima, s neprijateljima kao sa saveznicima. Može li kod tako različnih težnja biti mira ili prijateljstva?

Zato vas opominjem i pozivam, da tolikoga zločina ne propustite bez kazne. Nije se okrala državna blagajnica, niti su se silom oteli novci saveznicima; ako i jest to težak grijeh, a ono se opet po navici već drži za ništa; najljućemu je neprijatelju izdan ugled senatov, izdano veličanstvo vaše, u miru i u ratu prodaje se opće dobro. Ne istraži li se to, ne kazne li se krivci, što će nam ostati, nego da živimo poslušni onima, koji su to počinili? Jer bez kazne činiti, što je kome volja, to znači kraljevati.

Građani, tim vas ne pozivam, da volite gledati, gdje vaši građani naopako rade negoli pravo, već da praštajući zlima ne upropastite dobrih. Osim toga mnogo je bolje u državi zaboraviti dobro negoli zlo djelo; čestit samo ohladni, ako ga odnemariš, ali zao sve gori biva. K tomu, kad ne bi bilo krivicâ, ne bi ti često trebalo pomoći“.

To i drugo slično govorio je Memije više puta, te nagovori narod, da se Lucije Kasije, koji je onda bio pretor, pošalje k Jugurti i da ga na vjeru državnu dovede u Rim, kako bi se što lakše po izjavama kraljevim otkrili grijesi Skaura i ostalih, koje je zbog mita htio tužiti. Dok se to u Rimu događalo, počine oni, što ih je bio Bestija ostavio u Numidiji na čelu vojske, stupajući stopama zapovjednika svoga silu najsramotnijih opačina. Bilo ih je, koji su podmićeni zlatom predali Jugurti slonove; drugi su prodavali prebjege, neki plijenili mirne; tolika im je lakomost kao pošast osvojila srce. Ali kad Kaj Memije prodre svojim prijedlogom, a cijelo se plemstvo upropasti, krene Kasije k Jugurti te ga prestrašena i s grješne savjesti malodušna skloni, kad se već predao narodu rimskomu, neka radije okusi milosrđe negoli moć njegovu. Osim toga zada mu svoju riječ, a to je on cijenio, koliko da mu se sva država zavjerila; tako je u ono vrijeme Kasije bio na glasu.

Tako dođe Jugurta protiv dostojanstva kraljevskoga u što kukavnijem odijelu s Kasijem u Rim. Premda je bio jaka duha, opet ga navrkaju svi oni, što su ga zaklanjali ili pomagali u svim onim nedjelima, što smo rekli, te podmiti silnim novcem tribuna pučkoga Kaja Bebija, eda bi ga njegova bestidnost branila od svake pravedne i nepravedne kazne. Ali Kaj Memije sazove skupštinu; i premda je puk bio tako kivan na kralja, te su jedni tražili,

da se baci u tamnicu, drugi opet, da se po starom običaju neprijatelj pogubi, ako ne oda sukrivaca, a ono ipak imajući na umu više dostojanstvo nego osvetu stade tišati ogorčenost i miriti ih; napokon kaže, da se zadata vjera državna, koliko do njega stoji, ne će pogaziti. Kad nato sve ušuti, izvede Jugurtu i progovori; pomene njegova nedjela u Rimu i Numidiji, iznese zločine protiv oca i braće; ako i narod rimski zna, tko mu je u tom pomagao i išao mu na ruku, a ono opet voli, da to od njega sazna; prizna li istinu, može se čvrsto uzdati u vjeru i milost naroda rimskoga; prešuti li, ne će izbaviti drugovâ, nego će uništiti sebe i svoje nade. Zatim, kad je Memije završio, a od Jugurte se tražio odgovor, reče pučki tribun Kaj Bebije, za koga smo gore kazali da je bio podmićen, kralju, da šuti; pa premda ga je množina svijeta, što je bila u skupštini silno raspaljena plašila vikom, pogledom, često nasrtajem i svačim drugim, što rado biva od ljutine, nadvlada ipak bestidnost. Tako narod ruglu izvrgnut izađe iz skupštine; Jugurta, Bestija i drugi, koje je uznemirivala ona istraga, opet se ohrabre.

Bio je u ono doba u Rimu neki Numiđanin po imenu Masiva, sin Gulusin, unuk Masinisin. On je u razmirici kraljeva bio ustao protiv Jugurte pa je zato po predaji Cirte i poslije smaknuća Adherbala kao bjegunac došao iz otadžbine. Njega nagovori Spurije Albin, koji je druge godine poslije Bestije bio konzul s Minucijem Rufom, neka — ta od roda je Masinisina, a Jugurtu je zbog opačina pritisnula omraza i strah — od senata ište numidsku kraljevinu. Konzul željan rata volio je, da sve plane, negoli zaspi; njega kao područje dopade Numidija, Minucija Makedonija. Kad o tom stane Masiva raditi, a Jugurta nije imao dosta oslona u svojih prijatelja — ta jednomu nije dala grješna savjest, drugomu zao glas i strah — zapovjedi ovaj Bomilkaru, svojemu najvjernijemu drugu, da bi za novac, kako je mnogo štošta počinio, najmio ubojicâ i iz potaje makao Masivu; ne pođe li tako za rukom, neka kakogod ubije Numiđanina. Bomilkar izvede brzo zapovijed kraljevu; preko ljudi, vještaka u tom poslu, stane uhoditi, kud ide i kad izlazi; napokon sazna, gdje koji čas boravi. U zgodan čas stavi zasjedu. Jedan od onih, što su bili najmljeni za ubistvo, nasrne nešto nesmotreno na Masivu; posiječe ga, ali njega uhvate, pa kako su ga nagovarali a osobito konzul Albin, ispovjedi krivnju. Namah tuže više po pravdi i pravici nego po

pravu međunarodnom Bomilkara, pratioca Jugurtina, koji bješe na vjeru državnu u Rim došao. Jugurta, očevidni krivac toga tolikog zločinstva, ne odustane prije protiviti se istini, dok nije vidio, da je mrskost djela jača od prijatelja i novaca njegovih. Zato, premda je bio kod prve sudbene rasprave dao pedeset talaca između svojih prijatelja, ipak mareći više za kraljevstvo negoli za taoce otpravi tajno Bomilkara u Numidiju sve u strahu, ako njega pogube, da će se ostali zemljaci njegovi prebojati i pogaziti posluh. Pa sam pođe za koji dan onamo, jer mu je senat zapovjedio, da ostavi Italiju. O njemu se pripovijeda da se izišavši iz Rima ćutke na nj ogledao pa napokon rekao: „Potkupljiva li grada, koji će brzo propasti, ako nađe kupca!“

Albin krene u Afriku, ali ne opravi ništa. Njega naslijedi Metel, vrati red u vojsku i onda stane odrješito ratovati s Jugurtom. Njegov je legat Marije, kojemu reče kod žrtve svećenik, da ga čeka sjajna budućnost. Marije uze moliti Metela, da ga pusti u Rim, jer će se natjecati za konzulat. Metel ga poslije duga otezanja pusti, a narod ga izabere za konzula.

Ali Marije, kad je po vrućoj želji puka postao konzul, i kad mu je narod Numidiju dosudio za pokrajinu, uze na plemstvo — a bio je već otprije na nj kivan — napadati, sad vrijeđati pojedine, sad sve skupa; trže govoriti, da je konzulat dobit od pobjede nad njima, i mnogo još po sebe dično a za njih uvredljivo. Međutim mu bijaše najviše do toga, što mu je trebalo za rat; stane tražiti, da se popune legije, pozivati pomoćnu vojsku od naroda, kraljeva i saveznika, dizati iz Lacija sve najveće junake; većinu je poznavao iz vojske, nekolicinu po kazivanju; obilazio islužene vojnike i mamio, da s njim pođu. Senat mu, premda je bio protivan, ne smjede odbiti ni jednoga zahtjeva, pače rado dopusti, da se popuni vojska, jer se mislilo, da vojništvo nije ni puku po ćudi, te će Marije ili izgubiti sredstva za rat ili odanost puka. Ali uzalud im ta nada, tolika je želja obuzela većinu, da pođu s Marijem. Svatko je imao na pameti, da će se plijenom obogatiti, pobjedonosan kući vratiti i mnogo još koješta slično; a Marije ih je govorom svojim dobrano zanio. Jer kad su mu dali sve, što je iskao, i kad je htio novačiti, sazva narod u skupštinu, da ga potakne i da po navadi svojoj udari na plemstvo, pa onda ovako progovori:

„Građani! znam ja, da se većina ne vlada, kad ište vlast od vas onako, kao kad je dobije i vrši; najprije su posleni, smjerni

*

i čedni, a poslije traju dane u lijenosti i obijesti. Ali ja protivno mislim; jer što više vrijedi sva kolika država nego konzulat ili pretura, s to većom brigom treba njom upravljati negoli te časti tražiti. Pa i dobro znam, koliki sam posao po velikoj dobroti vašoj na se uzeo. Spremati rat i ujedno novac štedjeti, u vojnike goniti ljude, kojih ti ne bi htio uvrijediti, kod kuće i uvani za sve se brinuti i sve to činiti sred zavidnika, opornika i protivnika — to je, građani, teže nego što biste mislili. Osim toga, ako drugi posrnu, na obranu im služi staro plemstvo, junačka djela djedova, moć njihovih rođaka i svojaka, množina štićenika; ja imam svu nadu u sebi, a štititi mi je nju vrlinom i poštenjem, jer drugo je slabo. I to, građani, vidim, da su svačije oči u mene uprte, da su uza me pravi i čestiti ljudi, jer valjana djela moja državi su na korist, a plemstvo traži priliku, da me napada. Zato mi je to jače nastojati, da vas ne ulove, već da se njima osnove pomrse. Taki sam od svoga djetinjstva sve do dana današnjega bio, te sam privikao svakomu trudu i pogibli. Što sam prije ove dobrote vaše bez nagrade radio, to mi, građani, nije na pameti, da odnemarim sada, kad sam primio platu. Teško je onima uspregnuti se u vlasti, koji su se, kad su je molili, gradili poštenjacima; meni, koji sam sav život proveo u najčestitijem radu, već je po navici u krv prešlo, da dobro radim.

Naložili ste mi, da ratujem s Jugurtom, a to se plemstvu veoma nažao dalo. Molim vas, promislite sami, bi li bolje bilo to promijeniti pa za ovaj ili drugi taki posao poslati koga iz onoga kola plemićkoga, čovjeka stara roda, u koga je sila slika a ni jedna godina ratna; — dabogme, da u tolikom poslu sasvim nevješt leti bez pameti, žuri se na vrat na nos i uzme koga iz naroda za učitelja u službi svojoj. Tako ponajviše biva, te traži drugoga zapovjednika onaj, kojemu ste vi naredili, da zapovijeda. Znam ja, građani, ljude, koji su istom, kad su postali konzuli, počeli učiti djela djedovska i knjige grčke o vojništvu. Naopakih li ljudi! Istina prije te biraju, onda služiš, ali zapravo priprava za službu ide pred izborom. Poredite sada, građani, s njihovom ohološću mene novajliju. Što oni obično čuju ili čitaju, to sam ja koje vidio, koje radio; što su oni iz knjige, to sam ja vojujući naučio. Sad sudite vi, vrijede li više djela ili riječi! Oni preziru mene novajliju, ja njih kukavice; meni se prigovara radi staleža,

njima radi sramotnih djela. Ja dašto držim, da smo svi po prirodi jedni isti, ali što je tko hrabriji, to je i odličniji. Pa kad biste mogli pitati djedove Albinove i Bestijine, koga bi voljeli za sina, mene ili njih, što mislite, ne bi li odgovorili, da bi najvoljeli što valjaniju djecu? Ako mene s pravom preziru, neka isto čine i starima svojima, koji su poput mene vrlinom stekli plemstvo. Zavide časti mojoj, neka dakle zavide i trudu, poštenju a i pogiblima mojim, jer sam je tim stekao. Ali ti ljudi ohološću zaslijepljeni provode vijek svoj tako, kao da preziru vaše časti; traže ih tako, kao da su pošteno živjeli. Doista na krivom su putu, kad sasvim protivne stvari u jedan mah iščekuju — slast s nerada i nagradu za zasluge. Ali još nešto: kad pred vama ili u senatu govore, u govoru većinom slave svoje djedove; misle, da će biti slavniji, kad pominju njihova junačka djela. Baš protivno; jer što je slavniji bio život onih, to je sramotniji nemar ovih. Pa zaista tako i jest: slava pređa je potomstvu kao svjetlost, te ne da ni dobrim ni zlim djelima njihovim, da ostanu sakrivena. Toga, građani, priznajem, nema u mene, ali zato — a to je mnogo dičnije — ja smijem o svojim djelima govoriti. Sad vidite, kako su nepravedni. Što oni sebi od tuđih zasluga prisvajaju, to meni od mojih krate, tobože, jer nemam slika i jer je moje plemstvo mlado; ali je slavnije steći negoli baštinjeno osramotiti.

Znam doduše, ako im se sad prohtije odgovoriti meni, da će im govor biti veoma rječit i dotjeran, ali budući da oni uza svu očevidnu odanost vašu svuda mene i vas obasiplju grdnjama, nijesam htio šutjeti, da mi ne bi tko usprezanje odbio na grješnu savjest. Jer mene po mom najdubljem uvjerenju nikakav govor ne može uvrijediti, jer istina mora o meni lijepo govoriti, a laž pobija život i značaj moj. Ali jer napadaju na vašu odluku, kojom ste mi povjerili najvišu čast i najveći posao, zato opet i opet promislite, treba li vam se zato kajati. Za opravdanje ne mogu pokazati ni slika ni triumfa, ni konzulatâ svojih djedova, ali ako zatreba, pokazat ću koplja, zastavicu, kolajne i druga bojna odlikovanja a osim toga ranâ na prsima. To su moje slike, to plemstvo, ne baštinjeno kao ono od njih, već što sam ga ja stekao teškim trudom i pogiblima. Nije umjetna riječ moja, za to slabo marim. Vrlina se sama sobom dovoljno pokazuje: njima treba umjetnosti, da sramotne čine pokriju govorom. Ni grčkih

knjiga nijesam učio; slabo sam imao volje, da ih učim, jer one nijesu učiteljima ništa koristile za hrabrost. Ali sam naučio ono, što je mnogo korisnije državi: neprijatelja obarati, na straži stajati, ničega se ne bojati osim sramote, studen i vrućinu jednako trpjeti, na tlih spavati, u isti čas glad i napor podnositi. Takvim ću naukom ja hrabriti vojnike i ne ću s njih kožu derati a sebi ugađati, niti ću slavu sebi a muku njima dijeliti. To je korisno, to za građane dolično zapovjedništvo. Jer, dok ti razmaženo živiš, a vojsku kaznom nagoniš — to znači biti gospodarom, ne zapovjednikom. Tako i slično radeći praoci vaši proslavili su i sebe i državu. Na njih se oslanjaju gospoda te sâma životom sasvim drukčija preziru nas takmace njihove i traže od vas svečasti ne po zasluzi svojoj, već kao dug kaki. Uostalom jako se varaju ti obijesni ljudi. Djedovi im ostaviše sve, što se dalo: bogatstvo, slike i slavni svoj spomen; vrline im ne ostaviše, pa i ne mogoše; samo se ona niti daje na dar niti prima. Vele, da sam škrt i neobrazovan, jer ne znam dobro prirediti gozbu niti imam gluinca kakoga ni kuhara, koji bi me više stajao nego upravnik dobara. To rado priznajem, građani. Ta od oca sam svoga i od drugih čestitih ljudi čuo, da razmaženost dolikuje ženama, trud ljudima, pa da svaki valjan čovjek treba da ima više slave nego bogatstva; oružje mu je nakitom, ne pokućstvo. Dobro dakle, neka uvijek rade, što im godi, što cijene: neka ljube, loču; gdje su mladost proživjeli, neka i starost probave — u gozbama, služeći trbubu; znoj, prašinu i drugo slično neka nama ostave, kojima je to ugodnije nego gozbe. Ali to nije tako. Jer kad se ta grdila osramote svakojakom sramotom, idu da poštenjacima otmu nagradu. Tako na najkrivičniji način razuzdanost i lijenost, ta najgora svojstva, ne škode ništa onima, koji ih gaje, ali nedužnoj državi služe na propast.

Sad, kad sam im odgovorio, koliko ište moj značaj, ne njihova sramotna djela, reći ću koju o općem dobru. Prije svega radi Numidije smirite se, građani! Jer, što je dosad štitilo Jugurtu, sve to ste uklonili — dä lakomost, nevještinu i oholost; a vojska pozna ona mjesta tamo, ali je bora mi revnija nego sretnija, jer je dobar dio vojske zatrla lakomost ili nepromišljenost vođâ. Zato vi, koji ste za vojsku dorasli, upnite se sa mnom i priskočite državi; nikoga neka ne napadne strah bilo s nesreće drugih ili s obijesti vođâ. Ja ću vam na putu i u bici biti savjetnik i ujedno drug u pogibli pa ću sa sobom i s vama u svemu jednako postupati. I doista s pomoću bogova sve je već zrelo: pobjeda, plijen, slava. Pa da i jest to dvojbeno ili daleko, opet bi se svima poštenjacima pristojalo, da pomognu državi. Zaista kukavštinom nitko ne steče besmrtnost, niti ijedan otac poželje djeci, da dovijek žive, već radije da valjano i pošteno život provode. Još bih više, građani, govorio, kad bi riječ mogla kukavicu ojunačiti; ta odvažnu, mislim, rekoh dosta".

Marije progovori tako; pa kad vidi, da je osokolio srce puku, brzo natovari brodove hranom, novcem, oružjem i drugim potrebnim stvarima i zapovjedi legatu Aulu Manliju, neka se s njima otisne. Sam pak poče novačiti, ne po običaju starinskom ni po razredima, već kako je tko imao volje, većinom sirotinju. To je, kažu neki, učinio zato, što nije bilo imućnijih, a drugi zato, da se ulaska, jer su ga ljudi te vrste prodičili i podigli, a čovjeku, koji traži moć, sve najsiromašniji jest najzgodniji; ovaki ne mari za svoje — ta nema ništa —, te mu se sve, što donosi dobitak, čini pošteno. Tako otplovi Marije u Afriku s nešto većim brojem, nego što je bilo određeno, pa za nekoliko dana pristane u Utici. Vojsku mu preda legat Publije Rutilije, jer se Metel bješe uklonio ispred očiju Mariju, da ne vidi, što mu srce nije podnijelo, da čuje.

Preveo *A. Veber.*

Tit Livije.

Rodio se g. 59. pr. Is. u gradu Pataviju (Padovi), koji je u ono doba bio iza Rima najbogatiji grad u Italiji. Otac mu je zacijelo bio imućan, jer ga je valjano dao obrazovati, a sam je Livije već onamo od g. 28. pr. Is. živio u Rimu i nikad nije stupio u državnu službu. On nije pristalica Augustov. Oči je rano upr'o u prošlost; ondje je mislio naći, čega više nije bilo u iskvarenih savremenika njegovih, i odande crpsti, čim će nanovo razbuditi rodoljublje i kreposti. Tako se dade na pisanje povijesti. On je prvi napisao cjelokupnu povijest rimsku. Umr'o je g. 17. posl. Is. Rodni mu grad podiže u 15. v. krasnu grobnicu i to ondje, gdje su se g. 1413. našle kosti, za koje se krivo mislilo da su Livijeve. — Povijest je dospio napisati od osnutka Rima do

smrti Druzove (g. 9. pr. Is.) u 142 knjige, ali se sačuvala samo 1.—10. i 21.—45. Golemi gubitak naknađuju nam kratki sadržaji (periohe). Govore, što su po djelu rasijani, uvelike su hvalili stari; ta on je marljivo čitao Demostena i Cicerona. On je darovit i tankoćutan pisac; u njega ima silnoga mara i ljubavi k istini, ali nema one oštrine, kojom treba da povjesničar prosuđuje i bira izvore.

1. Predgovor.

Hoće li mi se trud naplatiti, ako napišem povijest naroda rimskoga od početka grada, to niti pravo znadem niti bih se, kad bih znao, usudio kazati; ta vidim, da je to stvar, koliko stara, toliko obična, jer pisci, uvijek novi i novi, misle, da će ili u povijesti štogod razjasniti ili vještinom pisanja prostu starinu prestići. Kakogod bilo, ipak će me veseliti, da sam se i sam prema silama svojim pobrinuo za spomen djelâ prvoga naroda na svijetu. A potamni li kod tolike množine pisaca moja slava, tješit će me glas i veličina onih, što će meni ime zasjeniti.

Osim toga je taj posao i silno težak, jer seže onamo natrag više od sedam stotina godina i jer je država, što je od neznatna početka potekla, tako porasla, te već strada sa svoje veličine. A bez sumnje će većini čitalaca manje ugodnosti pružiti prastara povijest i ono, što je njoj najbliže, jer hrle k ovim novim događajima, kojima se snaga naroda, već otprije prvoga, sama zatire. Ja ću naprotiv tražiti nagradu za svoj trud i u tome, što ću pogled svoj od onih nevolja, što ih je tolike godine gledalo naše doba, odvratiti dotle, dok svom dušom one drevne događaje ne prođem bez svake brige, koja bi piscu mogla duh, ako ne odvratiti od istine, a ono ipak zbuniti.

Što se o vremenu, prije nego se sagradio i mislio graditi Rim, pripovijeda više kićeno u pričama pjesničkim negoli po neiskvarenim spomenicima povjesničkim, — to mi nije na umu ni potvrđivati ni pobijati. Starini se prašta, što miješajući ljudsko s božjim veliča osnutak gradova. Pa ako je već kojemu narodu slobodno, da rod svoj posveti i na praoce bogove svede, a ono je tolika ratna slava u naroda rimskoga, te kad on upravo Marta zove ocem svojim, ocem svoga roditelja, podnose to ljudska plemena baš tako mirne duše, kao što pndnose vlast njegovu.

No do toga i do sličnoga, motrilo se i sudilo kako mu drago, ne će mi baš mnogo biti; na ono mi neka svaki za se svrati pozornost, kakav je bio život, kakvi običaji, koji su ljudi i kako za mira i za rata vlast stekli i raširili. Nadalje neka prati umom svojim, kako su se običaji, kad je stega počela malo pomalo propadati, ponajprije stali kao klimati, zatim sve više padati, napokon naglo rušiti se, dok nije došlo sadašnje doba, gdje ne možemo podnositi ni svojih opačina ni lijeka njihova. To je ono, što je osobito kod poznavanja povijesti spasonosno i korisno, da motriš poučne primjere svake vrste, postavljene na sjajan spomenik; odavde odaberi sebi i svojoj državi, za čim ćeš se povoditi; odavde razaberi, što je ružno po svom početku, ružno po svom svršetku, eda bi se toga klonio. Uostalom ili me vara ljubav prema poslu, kojega sam se latio, ili nije nikada bilo ni jedne države ni veće ni nabožnije ni bogatije dobrim primjerima ni države, u koju bi se tako kasno uselila lakomost i raskoš, ni gdje bi se toliko i tako dugo štovalo siromaštvo i štedljivost; dâ, može se reći: što je bila manja vlast, to je bila manja pohlepa. Nedavno unese bogatstvo lakomost, a slasti i lasti čežnju, da u raskoši i nasladi propadneš i sve upropastiš.

Ali tužbâ, koje ni tada ne će biti ugodne, kada budu možda potrebite, neka bar ne bude na početku tolikoga djela. Radije bismo — da je dašto u nas takav običaj kao u pjesnika — započeli s dobrim riječima željama i molitvama k bogovima i božicama, da bi ovako velikome djelu dali srećan napredak.

Preveo *F. Radanović.*

2. Hanibal prelazi Alpe.

(XXI. 32.—38.)

Hanibal stigne od Druencije do Alpa putem sasvim kroz ravnicu a lijepo na miru od Galâ, što su onuda nastavali. Pa makar su već prije čuli o tom glase, koji rado pretjeruju u onom, što nije znano, a ono opet, kad izbliza ugledaše visoka brda i snijeg, što prodire gotovo u nebo, pa na klisurama kolibe — nagrde, sitno i krupno blago prozeblo, ljude nešišane i zapuštene, živo i neživo — sve od studeni ukočeno i drugo na pogled grdnije, nego što se dâ kazati, iznova se razbudi strah.

Kad se s vojskom stanu na prve bregove uspinjati, pomole se brđani, što su odozgo glavice okupili. Da su okupili dolove zaklonitije pa iznebušice banuli u boj, silan bi bijeg i polom učinili. Hanibal naredi vojsci, da stane, i pošalje Gale naprijed, neka razvide kraj; pa kad sazna, da onud nema prolaza, utabori se među samim stijenjem i ponorima a u dolu, što prostranijem uzmogne. Onda mu isti Gali — upustili su se u razgovor s brđanima, jer se jezikom i običajima baš mnogo ne razlikuju — jave, da je planina obdan posjednuta, a obnoć se razиđu svaki svojoj kući. Zorom priđe glavicama, kao da će očevidno i danju silom provaliti klancem. Zatim provede dan gradeći se, kao da smjera, što nije smjerao; onda podiže na istom mjestu, gdje su bili stali, tabor, pa čim spazi, da su brđani s glavicâ otišli i da stražâ ponestaje, zapali samo naoko više ognjica, nego bi trebalo prema broju momčadi, što osta; ostavi prtljagu s konjicom i s većinom pješadije, a sam s ljudima bez bremena, sve najsrčanijim momcima, žurno prijeđe klanac i smjesti se upravo na onim glavicama, što su ih neprijatelji bili držali.

Zatim se u zoru diže i krene ostala vojska. Već su brđani na znak dolazili od kaštela na obično mjesto, kad al' iznenada opaze, gdje im jedni neprijatelji zauzeli vis i nad glavom stoje, a drugi putem prolaze. Jedno i drugo okupi im u isti mah oči i pamet, te se časak skamene; zatim, čim vide žurbu u klancu, i kako se vojska sama sobom smela — najvećma su se konji plašili, — pomisle, kolikogod uvećaju stravu, bit će dosta za propast njihovu, slete — vikli su tomu jednako putem i bez puta — kojekuda sa stijena. Sad Punjane u isti mah pritijesni neprijatelj i nezgodno mjesto, te su se više sami među sobom bili negoli s neprijateljem, jer je svaki tegnuo da sam najprije utekne pogibli. Konji su najviše jada zadavali vojsci; oni se usplahire od vike i krike, što je jekom od šikarâ i dolova rasla, i rastrkaju se; pa kako ih slučajno tko ošinu ili rani, poplaše se tako, te su silu ujedno momčadi i tovara svake vrste uništili; mnoge, jer je tjesnac na obje strane naglo i strmo padao u bezdan, strovali tišma u neizmjernu dubinu, a neke i oružane; živina se s tovarom kotrljala, kao da se kuća ruši. Ma da je to bilo na pogled grozno, a ono se opet Hanibal časak ne mače i ustavi svoje, da smutnja i vreva ne bude još veća. Poslije, kad vidi, da se povorka kida i

da je opasnost, da će vojska izgubiti prtljagu a on će je onda uzalud zdravu prevesti, poteče svisoka i samom već navalom razbije neprijatelja, ali svoje još većma smete. No ta se smetnja, pošto se bijegom brđana pročistio put, za čas smiri, te svi domala prođu nesamo s mirom, nego gotovo mûkom. Onda zauzme kaštel, glavno mjesto onoga kraja, i seoca unaokolo; hranom i stokom, što je ote, prehrani vojsku kroz tri dana; pa jer ih nijesu mnogo smetali ni brđani, u prvi mah prestravljeni, a ni kraj, prevale u ona tri dana priličan put.

Odavde dospiju u drugu župu, koja je, koliko to može biti u brđana, brojila mnogo duša. Tu samo što ne nastrada, ali ne u pravom boju, već sa svoje vještine — s prijevare i zasjede. Starci, glavari kaštelâ, dođu k Punjaninu kao poslanici pa kažu, da ih je tuđa nevolja, najbolja škola, naučila voljeti prijateljstvo negoli iskušati silu punsku; zato će pokorno vršiti zapovijedi, dat će mu hrane i vodičâ za put i talaca za potvrdu obećanja svoga. Hanibal pomisli, da mu ne valja ni slijepo vjerovati ni odbiti, da se ne bi odbijeni prometnuli očitim dušmanima; zato im dobrostivo odvrati, taoce, što su ih tobože nuđali, prihvati, uzme hranu, što su je sami na put snesli, i krene za vodičima njihovim s vojskom onako uvrstanom, kako se ne ide mirnom zemljom. Prednja četa bijahu slonovi i konjanici, za njima stupaše sam s jezgrom pješadije obaziruć se na sve strane i oprezno. Kad stigne na uži put, što se jednom stranom stisnuo pod kosu, koja se nad njim propela, banu odasvud — sprijed i straga — iz zasjede barbari, uzmu izbliza i izdaleka napadati, golemo kamenje na vojsku obarati. Najveća se sila ostrag natisla. Bojni red pješaka, što se na njih okrenu, bez sumnje pokaza, da nije bila posljednja četa osigurana, morao bi ih silan poraz zadesiti u onoj planini. Pa i ovako dođe do krajnje pogibli i gotovo do propasti. Dok je naime Hanibal otezao da sa svojim odjelom zađe u klanac, navale brđani sa strane, jer on nije pješacima onako, kao što je sam bio zakrilje konjanicima, ostavio iza leđa nikakve pomoći; raskinu vojsku po srijedi i ovako zapreme put. Jednu noć provede Hanibal bez konjanika i prtljage.

Sjutradan, kad su se već barbari slabije zalijetali, sastave se čete i prijeđu klancem s dobranim gubitkom, ali opet izginu više živine negoli ljudi. Dalje su brđani već u manjem broju i više na hajdučku nego na vojničku nasrtali sad na prednju sad na

posljednju četu, kadgod im ili mjesto poda zgodu, ili momčad, što odmače ili zaosta, pruži kakvu priliku. Slonovi, kako su uskim i strmim putovima veoma sporo odmicali, tako su vojsku, kudgod su išli, od neprijatelja sigurali, jer narod nenaučan bojao se bliže prići. Devetoga dana stignu na vrh Alpa većinom neprohodnim mjestima i stramputicama, kamo ih zavede prijevara vodičâ ili to, što bi, kadgod ne bi vodičima povjerovali, slijepo zalazili u doline misleći, da ima onuda put.

Na vrhu osta dva dana u taboru, vojnicima, što su od napora i boja bili iznemogli, dade odmora. Nešto tovarne živine, što je među stijenama popadala, dođe u tabor idući tragom vojske. Nasitivši se tolikih jada još im silan strah zada snijeg, što je — ta već su vlašići bili na zalazu — pao. Pa kad se vojska u cik zore digla i sve samim snijegom sporo odmicala, a na svakom se licu ogledala zlovolja i očaj, pođe Hanibal naprijed pa na nekoj glavici, odakle je nadaleko i naširoko pukao vidik, zapovjedi vojnicima, da stanu, i pokaže im Italiju i poljane oko Pada pod gorama Alpama. Oni se, kaže, sada ne penju samo preko bedema Italije nego i grada Rima; ostalo će biti ravno, nizbrdito; u jednom ili najviše u dva okršaja imat će u ruci i vlasti svojoj tvrđu i glavu Italije. Zatim se vojska makne. Ni neprijatelji se nijesu više ništa usuđivali doli zgodom kaki mali nasrtaj iz potaje. Uostalom put je bio kud i kamo teži negoli kod uzlaza, jer koliko su se Alpe ovamo od Italije jače zbîle, toliko su strmije. Ta sav je gotovo put bio presrtan, uzak, klizak, te se nijesu mogli čuvati, da se ne okliznu; pa ako bi tko malo posrnuo, srušio bi se i ne bi ostao na onom mjestu; padali bi jedan preko drugoga a marva na ljude.

Onda dođoše još do kud i kamo uže litice s tako ravnim stijenama, te se vojnik bez bremena tapkajući i hvatajući se rukom šiblja i grmlja, što je naokolo izvirivalo, teškom mukom mogao spustiti. Mjesto je od prirode već otprije bilo presrtno, a nedavno se zemlja odroni i odvalja dobrano 100 stopa strmo u dubinu. Kad su ondje konjanici kao na kraju hoda stali, začudi se Hanibal, što je, te ne da vojsci naprijed. Jave mu, da se ne može prijeko. Sam pođe nato da ogleda mjesto. Nije bilo sumnje, da će morati makar daleko unaokolo voditi vojsku preko okolnih neprohodnih mjesta, kud još nije gazila noga. A tim se putem nije dalo prijeći; jer kako je na stari neotkravljeni snijeg

zapao nov, ne baš dubok, lako je noga čovjeku, koji je stupao, u mekom, ne predubokom snijegu stala, ali kad se hodom tolikih ljudi i tovarne živine raskašio, uzmu koračati po golom ozdo ledu i po osoci snijega, što se topio. Grdna bijaše tu naprezanja; kliski put nije dao nozi da stane, a na nizrbdici joj se još prije iznevjeri; pa makar su se ljudi ustajući pomagali rukama ili koljenom, rušili se nanovo, jer se potpor omakao, a nije bilo naokolo ni grmlja ni korijenja, o koje bi se čovjek mogao nogom ili rukom uprijeti. Tako su se na samu glatku ledu i bljuzgavici valjali. Tovarna je živina stupajući kadšto zagazila u donji snijeg, pala pa ga lupajući jače kopitima, dok se izdizala, skroz probila, te je većina kao putom sputana zapela u tvrdu i duboko zamrzlu snijegu.

Najposlije, kad se uzalud namučilo blago i ljudi, utabore se na vrhu, teškom mukom za to očistivši mjesto; toliko im je snijega bilo pokidati i odbacati. Zatim budu vojnici odvedeni, da prokrče onu liticu, kud je bio jedini prolaz; pa jer je valjalo razbiti stijenu, obore u okolini golemo drveće, okrešu ga, nabacaju silnu gomilu drvâ pa ih zapale, kad je navalio i jak vjetar, za vatru zgodan. Užaren kamen poliju octom, te se raspuca. Ovako od vatre raspucanu liticu uzmu gvožđem lomiti, srednjim zavojima strminu umanjivati, da uzmogne prolaziti nesamo tovarna živina nego i slonovi. Četiri dana potrate oko one litice, te uto malo ne izgine od gladi blago, jer su vrhunci gotovo goli, pa ako ima što krme, potrpa snijeg. Donja strana ima amo tamo prisojnih brežuljaka do potoka blizu šumâ i mjestâ, što su već vrijedna, da ih čovjek obrađuje. Onamo pusti marvu na pašu, a momčadi, što se gradnjom puta izmorila, poda odmora.

Tako otprilike stignu u Italiju petoga mjeseca od Nove Kartage — tako pišu neki — a petnaesti dan preko Alpa.

Uoči bitke na Ticinu.

(XXI. 39.—45.).

Ime je Hanibalovo kod Rimljana bilo već prije razorenja Sagunta glasovito, a Scipiona je opet Hanibal baš zato, što je upravo on protiv njega bio za vodju izabran, držao za vrsna

čovjeka. I pobudili su jedan u drugoga još veće štovanje: Scipion time, što se on, premda ga je Hanibal ostavio u Galiji, stvorio pred njim, kad je ovaj prešao u Italiju; Hanibal opet, što je smjelo pokušao prijeći Alpe pa to izveo. Ipak Scipion prijeđe prije preko Pada, krene do rijeke Ticina i, prije nego što će zaći u boj, uzme vojnicima, da ih ohrabri, ovako besjediti:

„Vojnici! da vodim u boj onu vojsku, što sam je imao sa sobom u Galiji, ne bih vam mario govoriti. Ta čemu hrabriti one konjanike, koji su na rijeci Rodanu sjajno pobijedili konjaništvo neprijateljsko, ili one legije, s kojima sam upravo za ovim neprijateljem na bijegu pošao, pa jer je uzmicao i klonio se bitke, držao to njegovo priznanje za svoju pobjedu? Al' je ona vojska određena za pokrajinu Hispaniju i vojuje s bratom Knejem Scipionom a pod vrhovnim zapovjedništvom mojim ondje, gdje joj je senat i narod rimski naredio; a ja sam se sâm drage volje ponudio za ovaj boj, da imate konzula za vođu protiv Hanibala i Punjana. Stoga mi je sada kao novu zapovjedniku progovoriti koju pred novim vojnicima. — Da dobro znate, kakav je rat i neprijatelj, pomislite, vojnici: s onima vam se boriti, što ste ih u pređašnjem ratu na suhu i na moru pobijedili, od kojih ste danak dvadeset godina pobirali, od kojih ste Siciliju i Sardiniju dobili kao ratnu nagradu. U tom dakle boju bit ćete vi i oni onakva srca, kakva su obično pobjednici i pobijeđeni. Pa sad se oni ne misle biti, jer se usuđuju, već zato, što moraju. Ta valjada ne mislite, da je onima, koji su se, dok im je vojska bila čitava, uklonili bici, više nade sinulo, otkako su gotovo dvije trećine pješaka i konjanika kod prijelaza preko Alpa izgubili. — No „malo ih je doduše, ali su dušom i tijelom krepki, te će njihovoj snazi i sili teško koja sila moći odoljeti". Dä, prikaze su, sjene ljudske, glađu, studeni, blatom i smradom izubijani, satrti i iznemogli među stijenama i liticama; k tomu im prsti ozebli, mišice se od snijega ukočile, udovi od studeni obamrli; oružje rasklimano i polomljeno, konji hromi i slabi. S takvim ćete se konjanicima, s takvim pješacima boriti; zadnje imate tu ostatke neprijateljske, ne neprijatelja. I ničega se više ne bojim nego toga, da će se, kad se vi pobijete, činiti, da su Alpe Hanibala pobijedile. Ali možda ovako dolikuje, da s vođom i narodom, kršiteljima ugovora, sami bogovi bez ikakve ljudske pomoći zavrgnu i priduše rat, a mi, što smo za bogovima po-

vrijeđeni, da zavrgnuti i pridušeni rat dokrajčimo. — Ne bojim se, da će tkogod pomisliti, da ja to kitim, kako bih vas ohrabrio, a sam drukčije osjećam. Prosto mi je bilo ići s mojom vojskom u Hispaniju, krajinu moju, kamo sam bio već krenuo, te bi mi ondje brat bio pomoć u savjetu i drug u pogibli, a Hazdrubal radije neprijatelj nego Hanibal i bez sumnje rat ne tako silan; ali opet, kad sam se vozio na lađama mimo obalu galsku, iskrcao sam se na glas o tome neprijatelju, poslao konjaništvo naprijed i sam krenuo do Rodana. U konjaničkom okršaju — a pružila se prilika, da se samo tim dijelom vojske svoje ogledam — razbio sam neprijatelja; a jer pješadije, s kojom je brzo odmicao, kao da bježi, nijesam mogao po suhu stići, vratih se k lađama, pa što sam brže mogao, obađoh toliko mora i zemlje i dođoh tome ele strašnome neprijatelju gotovo podno Alpa ususret. Čini li se, da sam se ja uklanjao bici pa ne sluteći na nj nabasao ili da sam tragom njegovim banuo preda nj, te ga izazivam i silim, da se ogleda? — Rad sam iskušati, je li zemlja za ovo dvadeset godina odjedared rodila druge Kartažane, ili su oni isti, koji su se kod Egatskih otoka bili i koje ste ucijenili po 18 dinara pa ih onda iz Eriksa pustili; je li taj Hanibal, kako se sam hvali, takmac Herkulovih putovanja ili je podanik, što plaća carinu i danak, i rob narodu rimskomu, što nam ga ostavi otac njegov. A da ga ne goni zločin saguntski, on bi se zaista osvrnuo, ako ne na svladanu domovinu, a ono zacijelo na dom svoj i oca i ugovore, što ih potpisa ruka Hamilkara, koji je na zapovijed našega konzula izveo posadu iz Eriksa, koji je teške uvjete, pobijeđenim Kartažanima nametnute, primio kivan i tužan, koji se na polasku iz Sicilije obvezao, da će narodu rimskomu plaćati danak. — Stoga ja, vojnici, ne ću, da vi onako samo boj bijete, kako to znate s drugim neprijateljima, nego s nekim ogorčenjem i ljutinom, kao da vidite roblje svoje, gdje ujedamput na vas diže oružje. Mogli smo ih, kad su u Eriksu bili zatvoreni, najstrašnijom kažnju ljudskom — glađu pogubiti; mogli smo pobjednice lađe prevesti u Afriku i za malo dana bez ikakva boja raskopati Kartagu, ali oprostili smo im, kad su molili, pustili ih iz opsade, učinili mir s pobijeđenima, držali ih za štićenike svoje, kad ih je tištao rat afrički. Za to dobro dolaze da se obore na našu domovinu, a vodi ih mahnit mladić. — Kamo sreće, da vam je ovo boj samo za čast a ne za spas!

Ali boriti vam se ne za posjed Sicilije ni Sardinije, o kojima se nekoć radilo, već za Italiju! I nema ostrag druge vojske, koja bi se, ako mi ne pobijedimo, neprijatelju oprla; nema drugih Alpa, te bi mogli, dok preko njih prelazi neprijatelj, pribaviti novu pomoć. Vojnici! ovdje treba da se opremo, kao da se pred zidovima rimskim bijemo. Svatko neka misli, da oružjem ne brani svoje tijelo, nego ženu i nejaku djecu; neka ne mari samo za svoje domaće brige nego neka ima jednako na umu, da u naše ruke sada senat i narod rimski upire oči. Kakva će biti naša snaga i hrabrost, takva će poslije biti sudbina grada Rima i rimske vlasti". Tako Rimljanima konzul.

Hanibal misleći, da vojnike treba prije činom negoli riječju hrabriti, namjesti vojsku, da gleda prizor, uokrug, a u srijedu stavi svezane brđane, što ih je zarobio; baci im pred noge oružje galsko, naloži tumaču, da ih pita, bi li se tko, ako mu se skinu okovi i za pobjedu dobije oružje i konja, htio mačem ogledati. Kad svi do jednoga zaištu mač i mejdan, i za to se kocka baci, svaki poželi da bude onaj, koga će sreća za taj boj odabrati. I čija bi kocka ispala, on bi ushićen — a drugi mu čestitali — od veselja poskakivao, brzo oružje grabio i na svoju igrao. A dok su se borili, bilo je srce nesamo drugovima zarobljenika nego također uopće gledaocima tako obuzeto, te nijesu sudbine dobitnika hvalili većma negoli onih, što su dično umirali.

Kad su vojnici nekoliko parova vidjeli, pa ih se to ovako dojmilo, raspusti ih Hanibal pa onda pozove na okup i ovako im, kako kažu, stane govoriti:

„Vojnici! budete li sudeći o svojoj sudbini osjećali onako, kako ste malo prije osjećali gledajući tuđi udes, onda pobijedismo. Ta ono nije samo prizor bio nego kao neka slika vašega položaja. I ne znam, nije li vas sreća jačim okovima i većim nevoljama nego zarobljenike vaše sputala: zdesna i slijeva zatvoraju vas dva mora, a nemate nikakve lađe ni za bijeg; naokolo je rijeka veća i silnija od Rodana, ostrag se natisle Alpe, preko kojih ste jedva prešli, dok ste bili čili i krepki. Tu, gdje ste se prvi put sreli s neprijateljem, pobijediti vam je ili mrijeti. — I ista sreća, što vas je primorala, da se bijete, nuđa vam, ako pobijedite, takvih nagrada, da većih obično ljudi ni od bogova besmrtnih ne traže. Da Siciliju samo i Sardiniju, što su ih ocima

našim oteli, svojim junaštvom mislimo natrag zadobiti, opet bi bila dosta sjajna plata; ali ovako ima sve, štogod su Rimljani s toliko pobjeda stekli i zgrnuli, biti vaše a sa samim gospodarima. Za tu tako bogatu platu dederte s dobrom pomoću božjom pograbite oružje! Dosta je, što dosad goneći za stokom u pustim gorama luzitanskim i celtiberskim ne vidjeste od svojih tolikih muka i pogibli baš nikakve koristi; već je vrijeme, da dobru i bogatu vojnu službu vršite i zaslužite veliku nagradu za svoju muku, pošto ste tolik put preko tolikih gora i rijeka i kroz tolike naoružane narode prevalili. Ovdje vam je sreća dala kraj naporima; ovdje će vam, kad doslužite, dati dostojnu platu. — Nemojte misliti, da će pobjeda biti onako teška, kao što je zamašan rat. Često je prezren neprijatelj krvav boj bio, a na glasu narodi i kraljevi sasvim slabu udarcu podlegli. Ta oduzmete li im taj pusti sjaj imena rimskoga, po čemu se smiju oni s vama isporediti? Da ne pominjem dvadesetgodišnjega vojevanja vašega a s onom hrabrošću, s onom srećom, stigoste amo pobjedonosno od Herkulovih stupova, od Oceana i sa krajnjih granica svijeta kroz tolike divlje narode hispanske i galske; borit ćete se s vojskom novaka, koju su upravo ovoga ljeta sasjekli, pobijedili i podsjeli Gali; koja još ne pozna vođe, a ni vođa nje. Zar da se ja, koji sam se gotovo u bojnom šatoru oca, najslavnijega zapovjednika, rodio a zacijelo othranio, koji sam pokorio Hispaniju i Galiju, koji sam nadvladao nesamo narode alpinske nego, što je kud i kamo veće, same Alpe, — ja da se isporedim s tim vođom od šest mjeseci, uskokom svoje vojske? Pokaže li tko njemu danas Punjane i Rimljane oduzevši im bojne znakove, siguran sam, da ne će znati, kojoj je vojsci konzulom. Ja to, vojnici, ne cijenim malo, što vas nikoga nema, komu ne bih naočigled sam često puta učinio kakvo junačko djelo, komu ne bih opet ja kao vidok i svjedok njegova junaštva mogao navesti slavna djela njegova te kazati, gdje i kada su se zbila. S vama, koje sam tisuću puta pohvalio i nadario, izaći ću prije kao hranjenik vas sviju negoli kao zapovjednik u boj protiv onih, što jedan drugoga niti znadu niti poznaju. Kudgod svrnem očima, sve vidim, gdje diše hrabrošću i snagom: stara pješaka, konjanike najjunačnijih naroda na zauzdanim i nezauzdanim konjima, vas vjerne i hrabre saveznike, vas Kartažane, koji smjerate biti se kako za domovinu, tako za osvetu najpravedniju.

Zamećemo rat i spravni silazimo pod bojnim znacima u Italiju, a borit ćemo se to smjelije i hrabrije, što je veća nada, veća srčanost u napadača negoli u napadnuta. Raspaljuje nam osim toga i podbada srce bol, nepravda i nedostojno postupanje. Za žrtvu zatražiše najprije mene vođu, zatim vas sve, što ste podsjedali Sagunt; a da su nas njima predali, mučili bi nas krajnjim mukama. Narod okrutan i obijestan, svim hoće da gospoduje i zapovijeda; misli, da je pravedno, da on određuje, s kim ćemo ratovati, s kim u miru živjeti. Sapinje nas i zatvora granicama od gora i rijeka i ne da nam, da ih prijeđemo, a sam se onih granica, što ih postavi, ne drži. „Da nijesi prešao preko Hibera! Mani se Sagunćana! Da se nikud nijesi s mjesta makao!“ Je li ti premalo, što najstarije pokrajine moje Siciliju i Sardiniju ote? Otimaš li i Hispaniju? Pa odem li odavde, u Afriku ćeš prijeći. Prijeći? Prešao si, velim. Dva konzula poslaše ljetos — jednoga u Afriku, drugoga u Hispaniju. Nigdje nam ništa ne ostaviše do ono, što bismo oružjem pridobili. Oni imaju oslona; njih će, dok budu sigurnim i mirnim putovima bježali, njihova zemlja, njihovo polje primiti; zato smiju biti strašivice i kukavice. Ali vi morate biti junaci, pa kako pobjedu od smrti samo siguran očaj dijeli, morate ili pobijediti ili, ako sreća drijemne, radije u boju negoli na bijegu poginuti. Ako se to svima dobro u pamet usjeklo i usadilo, opet vam velim: pobijediste! Nikakva oružja oštrijega od prezira smrti nijesu besmrtni bogovi dali čovjeku, da pobijedi“.

4. Bitka kod Kane.

(XXII. 44.—50.)

Konzuli Emilije Paulo i Terencije Varon dobro istraže putove i za Hanibalom stignu Kani. Punjanin im je bio na pogledu. Utvrde dva tabora u istoj gotovo daljini kao ono kod Gereonija, a i čete razdijele kao prije. Kako je rijeka Aufid tekla do jednoga i drugoga tabora, mogli su momci vodonoše, gdje je komu bilo na ruku, do nje, ali ne bez boja; ali opet su Rimljani iz maloga tabora, što je bio s onu stranu Aufida, išli slobodnije po vodu, jer na onoj obali nije bilo nikakve posade neprijateljske. Kad se Hanibal ponada, da će konzuli na mjestu kao stvorenu

za konjaničku bitku — a tim je dijelom svoje sile bio nepobijeđen — izaći u boj, postavi vojsku i stane neprijatelje nasrtanjem Numiđana izazivati. Sad navali opet na tabor rimski buna vojnička i nesloga među konzulima. Paulo je naime Varonu prigovarao, da je nepromišljen kao Sempronije i Flaminije, a Varon opet njemu iznosio Fabija kao primjer baš krasan za plašljiva i mlitava vođu. Ovaj se zaklinjao bogovima i ljudima, da nije ni malo kriv, što je Hanibal već kao zastarom dobio Italiju; njega sapinje drug njegov, mač i oružje oduzima vojnicima, što su gnjevni i željni boja. Onaj je opet kazivao, ako se legije bace i rinu u ludu i nepromišljenu bitku, pa ih štogod zadesi, da će on biti bez svake krivnje, ali će dijeliti svaku nesreću; neka Paulo gleda, da u onoga, u koga je jezik junačan a nepromišljen, ruke budu onako krepke u boju.

Dok su gubili vrijeme više svadnjom negoli svjetovanjem, vrati Hanibal iz bojnoga reda, što je uvrstan stajao dugo u dan, ostale čete u tabor, a Numiđane pošalje preko rijeke, da napadnu momčad, što je iz maloga tabora rimskoga išla na vodu. Tek što su izašli na obalu, natjeraju bukom i vikom tu neuređenu hrpu pa dojašu ća do straže pred nasipom i gotovo do samih vrata. A to, da laka četa već i tabor rimski strahuje, tako ogorči Rimljane, te ih je jedino to, što je onoga dana bila vrhovna vlast u Paula, zadržalo, da smjesta ne prijeđu rijeku i ne stanu u bojni red. Stoga sjutradan Varon — njega dopade onaj dan zapovjedništvo — istakne, da nije ni pitao druga svoga, zastavu i u redu prevede čete preko rijeke. Paulo je išao za njim, jer mu je bilo lakše ne odobravati negoli ne pomagati odluke Varonove. Prešavši rijeku združe i one čete, što su ih imali u malom taboru, sa svojima i uvrstaju vojsku ovako: na desnom krilu — bilo je bliže rijeci — namjeste rimske konjanike, zatim pješake; lijevo krilo zapreme na kraju saveznički konjanici, a dalje amo pješaci, koji se u sredini sastave s rimskim legijama; strijelci s ostalim lakim pomoćnim četama budu prva bojna vrsta. Konzuli su zapovijedali krilima: Terencije lijevim a Emilije desnim, Geminu Serviliju dadoše, da ravna bojem u sredini.

U cik zore pošalje Hanibal Balearane i drugu laku momčad naprijed, prijeđe rijeku, pa kako bi koju četu preveo, tako bi je u bojni red namještao. Galske i hispanske konjanike porazmjesti blizu obale na lijevom krilu protiv rimskoga konjaništva, desno

krilo dade numidskim konjanicima, a u sredinu stavi pješake tako, te su Afrikanci zapremili oba kraja, a među njima po srijedi bili Gali i Hispanci. Da ti je bilo vidjeti Afrikance, zacijelo bi držao: vojska je rimska; tako su bili naoružani oružjem, što su ga uneke kod Trebije, a većinom kod Trazimena pootimali. U Gala i Hispanaca bili su štitovi gotovo jednoga oblika, ali mačevi nejednaki i različiti: Galima silno dugački i bez šiljka, Hispancu opet, koji je više vikao bodimice negoli sijekući napadati neprijatelja, kratki — stoga prikladni — i zaoštreni. Pojava tih naroda bila je koliko poradi silna tijela, toliko sa spoljašnosti strašnija negoli drugih. Gali su bili do pasa goli, a Hispanci su stali u prtenim košuljama, što su bile skerletom optočene a sjale osobitom bjelinom. Svih pješaka, što su tada u bojni red stali, bilo je na broj 40.000 a konjanika 10.000. Lijevo je krilo vodio Hazdrubal, desno Maharbal, a sredinu uze sebi sam Hanibal s bratom svojim Magonom. Sunce se, bilo što su se naumice onako namjestili ili što su slučajno tako stali, u jedne i druge jako zgodno upiralo sa strane, jer su Rimljani bili okrenuti k jugu a Punjani k sjeveru; ali vjetar — volturnom ga zovu tamošnji žitelji — dunu Rimljanima naprotiv i noseći im silnu prašinu baš u oči ote vidik.

Kad se vika digla, potekoše pomoćne čete, i bitku zametnu najprije lako vojništvo; zatim se sukobi lijevo krilo konjanika galskih i hispanskih s desnim krilom rimskim, no ne onako, kako se bije konjaništvo. Ta morali su se čelom o čelo sraziti, jer naokolo ne osta nikakoga prostora za skretanje; odavde ih je rijeka, odande vojska pješačka zatvorala. Kako su na obje strane silom ravno naprijed htjeli, a konji stali i najposlije se u hrpu zbili, obuhvatao je momak momka pa ga s konja skidao. Velikim već dijelom nastade pješačka bitka, ali opet se boj više ljuto negoli dugo bĭo; konjanici rimski budu nadbijeni i dadu pleći. Potkraj kreševa konjaničkoga porodi se bitka pješačka, a bila je isprva i snagom i hrabrošću na obje strane jednaka, dok su stajali redovi Gala i Hispanaca; napokon Rimljani — a upinjali su se dugo i često puta — pognaju svojim savijenim i zbijenim bojnim redom klin neprijateljâ, koji je bio odveć tanak pa stoga preslab, a poodskočio je od ostaloga bojnog reda. Zatim, kad su ih natjerali, a oni brzo uzmicali, trgoše za njima. Jednim ih mahom struja ljudi, što su od strave glavom bez obzira bježali,

zanese najprije u sredinu vojske, a onda dospiju bez zapreke do četa afričkih, što su na obje strane — ali dalje natrag — stale, dok se sredina bojnoga reda, gdje su stajali Gali i Hispanci, malko bila pružila naprijed. A čim se taj klin potisnut najprije izravna s čelom vojske, a zatim uzmičući po srijedi i ulekne, taman skrenu Afrikanci u zavoj i svojim krilima zaokupe sa strane Rimljane, što su slijepo srtali u sredinu, pa šireći svoje krakove naskoro zatvore neprijatelja i ostrag. Sad se Rimljani preturivši uzalud jednu bitku okane Gala i Hispanaca, kojima su leđa išarali, pa s Afrikancima zavrgnu novu bitku — nesamo stoga nepovoljnu, što su se opkoljeni morali protiv hajke sa svih strana tući, nego i zato, što su oni bili umorni, a neprijatelj čil i krepak.

Već se i na lijevom krilu rimskom, gdje su konjanici saveznički stajali protiv Numiđana, zametnu boj isprva polako, a započe se s prijevarom punskom. Pet stotina otprilike Numiđana, što su osim običnoga oružja svoga imali pod oklopima sakrit mač, dojašu od svojih tobože kao prebjezi sa štitom na leđima, onda najedamput poskaču s konja pa štit i koplje bace pred noge neprijateljima. Njih puste Rimljani kroz sredinu bojne vrste, odvedu do zadnjih i nalože im, da se posade ostrag. I dok se bitka na sve strane zametala, ostadoše na miru, ali kad boj svima obuze dušu i oči, pograbe štitove, što su svuda među hrpama sasječenih tjelesa ležali, navale straga na rimsku vojsku pa udarajući po leđima i sijekući im listove silan učine polom a nekud još veću stravu i metež. Kako je ovamo strah i bijeg, a onamo bio uporan boj, ali u slaboj već nadi, odazove Hazdrubal, koji je na onoj strani zapovijedao, Numiđane iz sredine bojnoga reda, jer su se već slabo bĭli s protivnicima svojim, pa ih pošalje u potjeru za neprijateljem na bijegu; a hispanske i galske konjanike sjedini s Afrikancima, što su već bili sustali više od sječe negoli od boja.

Na drugoj je strani bitke bio Paulo. Premda ga je namah u početku bitke teško ranila praćica, opet je sa zbijenom momčadi mnogo puta naletio na Hanibala i na nekoliko mjesta uspostavio boj, a konjanici su ga rimski zaklanjali te najposlije ostavili svoje konje, jer je u konzula nestajalo snage, da konjem ravna. A kad je netko Hanibalu donio glas, da je konzul zapovjedio konjanicima, neka sađu s konja, on je, kažu, rekao: „Eh da mi

ih svezane preda!“ Pješačka bitka konjanika bijaše neprijateljima kao gotova pobjeda. Pobijeđeni su voljeli na svom mjestu mrijeti nego bježati, a pobjednici razjareni na njih, što pobjedi njihovoj staju na put, sjekli su, kad ih nijesu mogli u bijeg natjerati. Natjeraše ih ipak, jer ih je malo još preostajalo, a bili naporom i ranama izmoreni. Sad budu svi raspršani, te su oni što su mogli, hitali natrag konjima, da se spasu. Kad je vojnički tribun Knej Lentul jahao mimo konzula i vidio ga, gdje na kamenu krvlju oblit sjedi, reče: „Lucije Emilije, na te se, što jedini nijesi kriv današnjemu porazu, moraju bogovi obazreti. Uzmi ovoga konja, dok još ima u tebe snage, a ja te mogu kao pratilac dići i braniti! Nemoj da bude ova bitka smrću konzulovom u crno zavita, i bez toga je dosta suza i žalosti!“ Nato će konzul: „Kneju Kornelije, slava tebi, junače! Ne gubi žaleći — uzalud ono vremena, što ti još ostaje, da se izmakneš iz ruku neprijatelju! Idi, javi službeno ocima domovine, neka utvrde grad Rim i neka ga, prije nego dođe dobitnik neprijatelj posadom osiguraju; a napose kaži Kvintu Fabiju, da sam imajući na umu njegove naputke i živio dosad i evo umirem. Daj da na ovom razboju svojih vojnika izdahnem, da me opet radi službe ne tuže i da ne moram druga svoga tužiti, kako bi tuđom krivnjom zakrilio svoju nevinost!“ Dok su bili u riječi, navali najprije hrpa građana, što su bježali, a zatim neprijatelji. Konzula, jer nijesu znali, tko je, zasuše strjelama; Lentula u vrevi ponese konj. Tad stanu nadaleko svuda bježati. Sedam tisuća ljudi pobježe u mali tabor, deset u veliki a do dvije u samo selo Kanu; njih namah opkoli Kartalon sa svojim konjanicima, jer nikakva utvrda nije branila sela. Drugi konzul, bilo po slučaju ili naumice, ne pridruži se nikakvoj četi bjegunaca te s pedeset otprilike konjanika umače u Venuziju. Kaže se, da je poginulo 45.500 pješaka, 2.700 konjanika i to gotovo toliko građana, koliko saveznika. Među njima bijahu oba konzulska kvestora Lucije Atilije i Lucije Furije Bibakul i 29 vojničkih tribuna, nekoliko isluženih konzula, pretora i edila; među njima pominju Kneja Servilija Gemina i Marka Minucija, koji je prije godinu dana bio zapovjednikom konjanika a prije nekoliko godina konzul. Palo je osim toga 80 što senatora, što opet ljudi, koji su bili u onakoj službi, po kojoj bi morali doći u senat, ali su svoje volje kao prosti vojnici stupili u legije. Tri tisuće pješaka i 1.500 konjanika bude, tako kažu, pohvatano.

To je bitka kanska, po znamenitosti ravna porazu na Aliji, ali kako je po onom, što se poslije bitke dogodilo, lakša, jer se neprijatelj ustavio, tako je polomom vojske teža i strašnija. Pa kako je bijeg kod Alije grad izdao, tako je opet vojsku spasao; kod Kane krenu s onim konzulom, što je bježao, jedva 50 ljudi, a s drugim konzulom, koji je izdisao, ostade gotovo sva vojska.

Preveo K. Rac.

Lucije Anej Seneka.

Rodio se g. 4. pr. Is. u Kordubi od umna i obrazovana oca retora. Odraste u Rimu, proboravi neko vrijeme kod tetke u Egiptu, vrati se u Rim i stupi u državnu službu. Klaudije ga ženi Mesalini za volju progna na Korziku, a Agripina ga pozove natrag i učini učiteljem sinu svomu Neronu. Seneka obogati i dokopa se konzulata. Kad je Neron stupio na prijesto, a Seneka opazio, da je caru nepriličan, ukloni se, koliko je mogao, s dvora. Ni to mu ne koristi. God. 65. posl. Is. mora u smrt — prereže sebi žile, jer se tobože s Pizonom urotio protiv cara. — Piše pjesme i prozu. Imamo duhovitu menipsku satiru „Klaudije buča“ (lakrdija o smrti cara Klaudija) pa epigrame i 9 tragedija. U tragediji obrađuje grčku priču; ne ide za samom ljepotom i umjetnim sastavom dramskim, koliko za tim, da potrese; on je više retor nego pjesnik, deklamacija (govori) preteže nad radnjom. Tragedija njegova utječe na talijansku, francusku (Corneille, Racine), dă na englesku (Shakespeare). Prozom u obliku dijaloškom i u obliku pisma piše djela filozofska o srdžbi, duševnom miru, sreći, dobročinstvu, kratkoći života, uopće o ćudoređu u duhu stoičkom. Znamenita su Moralna pisma prijatelju Luciliju u 20 knjiga. Ljudi su poslije smrti na nj napadali koje radi bogatstva njegova, koje radi okrutnosti Nerona, kojemu je on bio učiteljem; a zadijevali su se i o književna djela njegova. I već je tonuo u zaborav, ali ga kršćanski pisci prigrle, jer mu se misli donekle primiču kršćanskoj nauci; što više — učiniše ga kršćaninom. U srednjem ga vijeku marljivo prepisuju, njegova Prirodnjačka istraživanja (7 knjiga) bila su glavna školska knjiga za fiziku.

Iz „Pisama“.

1. Što je od potrebe, da bez štete budeš sam?

(I. 10.)

Tako je. Ja svojeg uvjerenja ne mijenjam: kloni se mnoštva, kloni se maline, kloni se čak jednoga! Ja ne znam nikoga, s kim bih te želio vidjeti u društvu. Pazi, kud ja mislim: ja se usuđujem, da Tebe Tebi povjerim. Krates — tako pričaju — učenik onoga istog Stilpona, kojega sam u posljednjem pismu pomenuo, opazi mladića, gdje šeće u samoći, pa ga zapita, što tu radi sam. A on odgovori: „Govorim sam sa sobom!“ Nato će Krates: „Molim te, čuvaj se i dobro pazi, da ne govoriš sa zlim čovjekom!“ Žalosna i strašljiva čovjeka običajemo čuvati, da ne bi samoću na zlo upotrijebio. Nema čovjeka bezumna, koji bi se smio sam sebi ostaviti; onda ljudi snuju zle nakane, onda drugima ili sebi samima unapredak spremaju pogibli. Onda rađaju svoje zlotvorske želje; onda si duša iskiti ono, što je od straha ili stida tajila; onda ona smjelost zaoštrava, požudu draži, ljutinu podbada. Najposlije jedina korist, koju samoća daje, da nikome ništa ne povjerava, nikakoga se svjedoka ne boji, za luđaka je izgubljena: on se sam odaje. Pazi dakle, čemu se od Tebe nadam, pače za što sam sebi jamčim, — jer nada je ime neizvjesnu dobru; ja ne nalazim nikoga, s kim bih Te volio vidjeti u društvu nego s Tobom. Sjećam se, kad si Ti nekoliko riječi, punih velikodušnosti, punih jezgre izbacio. Ja sam odmah sebi čestitao i rekao: „To nije došlo tek onako s usana, take izjave imaju osnov. Taj čovjek nije nikao iz prostoga naroda, taj gleda na pravu dobrotu!“ Tako govori, tako živi: pazi, da te ništa ne pritisne! Stare svoje želje ostavi bogovima, drugih se novih prihvati: moli za dobru pamet, za dobro zdravlje duševno pak onda tjelesno! Zašto ti to ne bi često želio? Slobodno moli boga: nije strašno, što ćeš ga moliti.

Nego da po svojem običaju pismo otpravim s kakim malim darom, istina je, što sam u Atenodora našao: „Znaj, da si se onda svih strasti riješio, kad dotle dotjeraš, da od boga ništa ne moliš, osim što pred svakim možeš moliti!“ Ali ovako, kolika je ludost ljudska! Najgadnije želje šapću ljudi bogovima; kad bi

ih tko slušao, oni bi umuknuli i što nijesu radi, da itko na svijetu zna, to pričaju bogu! Možebit bi dakle ovo bio spasonosan nauk: živi s ljudima tako, kao da te bog gleda: tako govori s bogom, kao da te ljudi slušaju! Zbogom!

2. Kako je brzo vrijeme i kako ga valja upotrebljavati.

(I. 12.)

Kamo se god okrenem, vidim dokaze svoje starosti. Došao sam na svoje imanje i stanem se tužiti na troškove za trošnu kuću. Upravnik veli: nije njegova nemarnost kriva: on čini sve, ali je kuća stara. A ta je kuća ispod mojih ruku nikla. Šta će sa mnom biti, kad se kamenje, staro kao ja, već mrvi? Srdit na njega prihvatim prvu priliku, da se izderem: „Vidi se“, kažem, „da su ovi makljeni zapušteni. Nemaju lišća; kako su grane čvoraste i kao spržene, kako su panjevi kršljavi i suhi! Toga ne bi bilo, da ih tko okopava i zalijeva!“ On se kune mojim dobrim duhom, da on za sve i sva vodi brigu, ali su makljeni vremeniti. Budi među nama rečeno, — ja sam ih sadio, ja sam im prvo lišće vidio. Okrenem se k vratima i kažem: „Tko je onaj kršljavac? Pravo imaš, što si ga metnuo blizu vrata, jer on već gleda na groblje. Gdje si njega našao? Kakvo ti je to bilo veselje, da primiš tuđega mrtvaca?“ Nato će on: „Zar me ne poznaš? Ja sam Felicion, kojemu si obično donosio sličice. Ja sam sin upravnika Filosita, tvoj ljubimac!“ — „Boga mi“, kažem, „taj je poludio. Ta on je još bio dijete, kad je bio moj ljubimac!“ — „To može lako biti, samo što mu zubi ispadaju!“

To dugujem svomu dobarcu, što mi se moja starost pokazala, kud sam se god okrenuo. Zagrlimo je i ljubimo je! Puna je uživanja, ako se njom znaš koristovati. Najslađe je voće, kad ga nestaje; djetinjstvo je najdražesnije, kad je na izmaku; onome, koji rado pije, najslađa je posljednja čaša, ona, što ubija, od koje je sasvim pijan. Najveću ugodnost, što je koji užitak u sebi ima, čuva za svršetak. Najugodnija je dob, koja već ide nizbrdo, ali opet naglo ne pada; a i ona, koja s jednom nogom stoji u grobu, ima svojih užitaka; ili namjesto užitaka dolazi baš to, da ih ne treba. Kako je slatko, ako si svoje požude umorio

i njih se ostavio! „Ali je“, veliš, „mrsko smrt imati pred očima“. Prvo i prvo ona treba da je tako isto pred očima mladiću kao starcu: ne poziva nas po redu. Onda nitko nije tako star, da bi bila grjehota, da se nada još jednomu danu. A jedan je dan korak života. Cio je vijek sastavljen od dijelova te ima krugove, od kojih veći zaokružuju manje. Jedan obuhvata sve druge te ih opkoljuje. Taj se vuče od dana rođenja do posljednjega časa. Drugi završuje godine mladosti. Treći zaokružuje i omeđuje cijelo djetinjstvo. Onda i sama godina sadržaje sve časove, koji time, što se umnožaju, život sačinjavaju. Mjesec je zaokružen užim krugom, a najuži opseg ima dan; no i on se vuče od početka do kraja, od ishoda do zahoda. Zato veli Heraklit, kojemu je tamni govor pribavio nadimak: „Jedan je dan jednak svakomu!“ To je jedan uzeo ovako, drugi onako. Jedan kaže: jednak je po satima. I pravo govori. Jer ako je dan vrijeme od 24 sata, onda moraju svi dani među sobom biti jednaki, jer noć ima, koliko je dan izgubio. Drugi veli: jedan je dan jednak svima po sličnosti, jer i najduži rok nema ništa, što se ne bi nalazilo u jednom danu, — ima svjetlosti i tmine; pa kako je sad kraći, sad duži, prema mijeni u svemiru, tako sačinjava više svijetla i tmnine, a ne nešto drugo. Neka se dakle svaki dan uređuje tako, kao da on završuje red i zaglavljuje broj dana života. Pakuvije, koji je Sirijom na svoju korist upravljao, znao bi se opiti i kao kod pogrebnih gozba sam sebi pjevati opijelo; onda bi ga od stola nosili u postelju, a raskalašno društvo bi pljeskalo i uz glazbu pjevalo: „Svršen je život, svršen život!“ Nije bilo dana, da se on ne bi tako pokopao. Što je on pri zloj savjesti činio, deder činimo mi pri dobroj! Pa kad hoćemo da legnemo spavati, veselo i dobre volje recimo:

„Živio jesam i put prevalio od boga suđen!“

Dade li bog još i sjutrašnji dan, primimo ga veselo! Onaj je najsrećniji i najbezbrižniji imalac samoga sebe, koji sjutrašnji dan mirno iščekuje. Tkogod može reći: živio sam, taj svaki dan ustaje na dobitak.

Nego sad mi valja pismo završiti. „Tako dakle“, veliš, „zar ću ga dobiti bez ikakoga darka?“ — Ne boj se, nešto će ponijeti. No zašto velim „nešto“? Ponijet će mnogo. Jer što je divnije od ovih riječi, koje mu predajem, da ih Tebi donese: „Zlo je u nevolji živjeti, ali u nevolji živjeti nije nikakva nevolja!“

Pa kako da nije nikakva? Odsvakud vode putovi k slobodi mnogi, kratki, lagani. Blagodarimo bogu, što se nitko ne može u životu držati! Iste nevolje smijemo pogaziti. — „To je“, veliš, „Epikur rekao. Šta će ti tuđe?“ — Što je istina, to je moje. Ja Ti ne ću prestati govoriti o Epikuru, da oni, koji se tek na riječi zaklinju i ne prosuđuju, što se govori, već tko to govori. znadu: što je dobro, to je opće dobro. Zbogom!

3. Najprije treba ići za mudrošću, briga za spoljnja dobra u tome ne smije da smeta.

(II. 17.)

Baci sve to od sebe, ako si pametan ili, bolje rečeno, da opametiš, i trči iz zatrke, što igda možeš, za zdravom pameti! Ako je štogod, što Te drži, a Ti to odriješi ili prereži! — „Zabavljen sam“, veliš, „gospodarstvom; hoću da ga uredim tako, da mi bude dosta, ako se i ničim ne bavim, pa da ne bude siromaštvo meni i da ja ne budem kome na teret!“ — Kad ovako govoriš, kao da moć i jakost dobra, na koje Ti misliš, ne poznaješ. Ti istina u glavnom razumiješ, koliko filozofija koristi; no u pojedinom se još nijesi o tome dosta potanko uvjerio i još ne znaš, koliko nam ona posvuda pomaže, kako ona — da se Ciceronovim riječima poslužim — i u najzamašnijim stvarima ide na ruku i u najmanje sitnice silazi. Vjeruj mi, samo Ti nju pitaj za savjet! Ona će Te svjetovati, da ne sjediš kod svojih računa. Ti tražiš i želiš tim svojim zatezanjem to postići, da se ne bi trebao bojati siromaštva. A što onda, ako ga treba željeti? Mnogima je u težnji za mudrošću bogatstvo bilo na putu; siromahu ništa nije na putu, ništa ne zadaje briga. Kad truba zatrubi, on zna: ne tiče se njega; čuje li se pomaganja, on traži, kako bi izmakao, a ne, šta bi iznio. Treba li u lađu, nema buke u luci, nema na obali vreve poradi pratnje njega jednoga. Ne okružuje ga mnoštvo robova, kojima za hranu treba poželjeti plodnost prekomorskih krajeva. Lako je nahraniti malo želudaca, dobro odgojenih, koji ništa drugo ne ištu, nego da su puni. Glad malo stoji, gadljivo grlo mnogo. Siromaštvo je zadovoljno, ako prijeke potrebe može namiriti. Zašto bi se dakle Ti nećao, da uzmeš siromaštvo za ukućanina, kad pametan bogataš

njegov način življenja uzima za ugled? Ako želiš živjeti za dušu, a ono treba da si siromah ili nalik na siromaha. Tvoje nastojanje ne može biti uspješno, ako ne mariš za zadovoljstvo, a zadovoljstvo je svojevoljno siromaštvo. Okani se dakle ovakih izgovora: „Koliko je dosta, toliko još nemam; kad do te svote dotjeram, onda ću se sasvim baciti na filozofiju!“ Baš na to se najprije treba spremati, što Ti odlažeš; i na što se poslije drugih stvari spremaš, s tim treba počinjati. Ti veliš: „Hoću da spremim, odakle ću živjeti!“ A ti podjedno i uči, kako ćeš sebe spremiti! Ako Ti što brani dobro živjeti, ne brani Ti dobro mrijeti. Nema razloga, zašto bi nas od filozofije odvraćalo siromaštvo, pače ni ni nevolja. Tko za tim ciljem ide, taj mora čak i glad trpjeti. Ne treba najprije stjecati, do filozofije se može doći i bez putnine. Tako dakle? Kad sve budeš imao, onda ćeš i mudrost htjeti imati? Ona će Ti biti posljednje sredstvo života i, da tako rečem, tek dodatak? Ne, već ako išta imaš, a Ti odmah budi filozof. Ta otkud znaš, nemaš li već odviše? A ako ništa nemaš, a Ti traži filozofiju prije no išta! — „Ali ja ne ću imati najpotrebitije!“ Prvo i prvo to se ne će zbiti, jer priroda sasvim malo ište, a pametan se čovjek ravna po prirodi. Imade li nešto malo, tek da može životariti, on će s tim biti zadovoljan, on će bez straha i brige za ono, što je preko potrebe, gladi i goloti dati svoje pa će se vječnomu radu bogatih i hitnji onih, koji za bogatstvom idu, bez brige i veselo smijati i reći: „Što se tako sam zatraješ? Hoćeš li čekati na kamate od svoje glavnice ili na trgovački dobitak ili na oporuku bogata starca, kad smjesta možeš obogatiti? Mudrost je po sebi blago; ona ga daje onome, komu ga je učinila izlišnim“. Ovo se tiče drugih, Ti si imućnima bliži. Prenesi se u drugi vijek pa imaš suviše. Što je dosta, to ima svaki vijek.

Ja bih ovdje mogao pismo završiti, de Te nijesam razmazio. Parćanske kraljeve ne smije nitko pozdraviti bez dara, a Tebi bez dara nije slobodno reći: zbogom! A kakav dar? Uzajmit ću ga od Epikura: „Mnogi, koji su obogatili, nijesu time svojim jadima učinili kraj, već su ih tek promijenili“. Tome se ja ne čudim, jer pogrješka ne leži u stvarima nego u samoj duši. Ono, što nam otegoti siromaštvo, otegoti i bogatstvo. Kao što je sve jedno, ili Ti bolesnika položio u drvenu postelju ili u zlatnu

— kamo ga god preneseš, prenijet će sa sobom i svoju bolest — tako je sve jedno, ili se bolesna duša položila u bogatstvo ili u siromaštvo. Njezina mana ide s njom. Zbogom!

Preveo *St. Senc.*

Kornelije Tacit.

Jedan je od najvećih historika svih naroda. Prvoj se časti dovinuo pod Vespazijanom, pod Neronom dođe do konzulata, a pod Trajanom upravlja Azijom. Kad mu je tast Agrikola god. 93. posl. Is na umoru, boravi po službi izvan Rima, možda u Belgiji. Još iste se godine vrati u Rim. Umr'o je valjada početkom vlade Hadrijanove. — Djela mu izlaze istom poslije smrti Domicijanove, a to su: Razgovor o govorništvu, Agrikola (životopis tasta njegova), Germanija (o zemlji, običajima i plemenima germanskim), Historije (od Galbe do smrti Domicijanove), i najbolje djelo, što se obično zove Anali (od smrti Augustove do pada Neronova). Posljednja dva djela i Razgovor nijesu se potpuno sačuvali. Pisanje je Tacitovo psihološko; ne mari toliko za same događaje, koliko za čovjeka — nosioca njihova; njegovu nam dušu raskriva. Događajima traži unutrašnju svezu po uzrocima njihovim. Pripovijedanje prožima svojim osjećajima, te nam on zapravo prikazuje ono onako, kako mu se čini, a ne kako jest, ali pored svega toga gleda, da bude nepristran i što objektivniji. Njemu nije samo do toga, da nam poda povijest onoga doba, nego da stvori umjetno djelo.

Iz „Razgovora o govorništvu“.

(28.—31., 33.—42.).

Prijatelj Fabije pitao je češće Tacita, zašto govorništvo nazaduje. Zato napisa Tacit razgovor, što ga je on veoma mlad čuo u kući pjesnika Materna, nekadašnjega odvjetnika; tu se nađu također slavni retori a učitelji Tacitovi Marko Aper i Julije Sekundo. Aper nagovara Materna, da se vrati govorništvu, ali Materno slavi tihu sreću pjesničkoga života. Nato uniđe Vipstan Mesala, i zapodjene se raspra o nazatku govorništva. Mesala najposlije iznosi uzroke propadanju ovako:

„Tko ne zna, da su i rječitost i druge vještine sašle od one stare slave ne zbog slaba dara u ljudi nego zbog lijenosti u

mladeži, zbog nehaja u roditelja, zbog neznanja učitelja i zbog zaborava starinskoga običaja? Ta se zla rodiše iznajprije u Rimu, doskora se razliše po Italiji, a već prodiru u pokrajine. Kako su vama bolje poznata zla vašega zavičaja, govorit ću o Rimu i o njegovim osobitim i domaćim pogrješkama, koje nas dočekuju odmah iza poroda te se gomilaju u životu našem od jednoga doba do drugoga. No prije ću nekoliko kazati o strogosti i o zaptu naših starih, o odgoji i u naobrazbi djece. Prije se naime svaki sin, rođen od čestite majke ne uzgajaše u izbici najmljene dojilje nego na krilu i na grudima svoje majke, kojoj je bila osobita slava paziti kuću i dvoriti djecu. Izabirala bi se koja starija rodica, kojoj se po čestitu i prokušanu vladanju mogao povjeriti sav podmladak one obitelji; a pred djecom niti se smjelo govoriti, čega se stidiš, niti raditi, što se ne pristoji. S nekom svetošću i s poštovanjem ne upravljaše ona samo djetinjom naukom i poslom nego i njihovim odmorom i igrom. Tako smo čuli da je Kornelija, majka Grakhâ, Cezarova mati Aurelija, Augustova Atija uzgajala i pripremala sinove za prvake. Ova strogost i red išli su za tim, da svačija priroda iskrena, čista, nikakvom opakošću neiskvarena, odmah sa svom dušom prigrli plemenite umjeće, pa da svatko, naginjao on k vojništvu ili k nauci pravnoj ili govorništvu, samo to radi, to dokraja usiše.

A sad se novorođenče predaje kakvoj Grkinji, njoj se dodaje ovaj ili onaj od svih robova, ponajviše najzadnji, koji nije podoban ni za koji ozbiljan posao. Njihovim se bajkama i krivim nazorima odmah napunja nježna i nevješta duša, te nitko u cijeloj kući ne mari, što će pred mladim gospodičićem govoriti ili raditi. Pače i sami roditelji ne uče mališa ni valjanosti ni čednosti nego obijesti i jezičini, po čemu se malo pomalo ušulja u njih bestidnost i preziranje svoga i tuđega. A kad dušu popogrješke osvoje i zaokupe, kako li malo mjesta ostaje plemenitim umjećama?

Prelazim na prve početke učeničke. Tu se oni premalo trude; ne muče se dosta, da upoznadu pisce ni da proniknu u starinu ni da prouče prirodu ili ljude ili prilike, nego ištu one, koje zovu retorima. Odmah ću kazati, kada je njihovo zanimanje prvi put uljezlo u ovaj grad, i kako nijesu imali nikakva ugleda u naših starih. Ali treba da se osvrnem na onu nauku, kojom su se — tako smo čuli — koristili oni govornici, kojima se beskrajni

trud i svakidašnje razmišljanje i neprestane vježbe u svakoj vrsti nauke nalaze i u njihovim knjigama. Jamačno vam je poznata knjiga Ciceronova, što se zove Brut, gdje u posljednjem dijelu — sprijed pominje stare govornike — navodi svoje početke, svoje stupnje, regbi uzgoj svoje rječitosti pa priča, da je u Kvinta Mucija učio građansko pravo, u akademika Filona, u stoika Diodota da je duboko pronikao u sve dijelove filozofije; a nezadovoljan s tim učiteljima, koje mogaše slušati u Rimu, prošao je također Ahajom i Azijom, ne bi li uhvatio svu različnost sviju nauka. Tako se, Herkula mi, može razabrati iz Ciceronovih knjiga, da mu nije nedostajalo znanja ni u geometriji ni u muzici ni u gramatici, a najzad ni u kakvoj plemenitoj nauci. On poznavaše tančinu dijalektike, korist moralke, gibanja i uzroke stvarî. Da, tako je, dragi moji, tako: iz velike naobrazbe, iz premnogih nauka i iz znanja sviju stvari izvire i odvire ona divna rječitost; govorniku se snaga i vrsnoća ne zbija, kao u drugim strukama, u tijesne i male granice, nego je govornik onaj, koji može govoriti o svakom pitanju lijepo i kićeno i s uvjeravanjem prema dostojanstvu građe, prema koristi prilikâ, na nasladu slušačima.

O tom bijahu stari uvjereni, a da to postignu, ne treba im — to razabirahu — u retorskim školama deklamovati niti samo jezik i glas vježbati kontroverzijama, koje su izmišljene i bez ikakve sveze s istinom, nego im treba napuniti grudi onim naukama, gdje se raspravlja o dobru i o zlu, o poštenu i o sramotnu, o pravu i o nepravu; ta to je građa govorniku za govor. Na sudu naime raspravljamo o pravdi, kod vijećanja o koristi, u pohvalama o poštenju, ali opet se ponajviše ovi pojmovi između sebe spajaju; a o tom može obilato i različito i kićeno govoriti samo onaj, tko je upoznao čovječju prirodu i snagu kreposti a opakost pogrješakâ, tko razabira ono, što se ne može svrstati ni među kreposti ni među poroke. Iz tih vrela ističe također to, da će lakše u suca srdžbu ili potaći ili ublažiti, tko znade, što je srdžba, i brže ga nagnati na milosrđe, tko znade, što je milosrđe i kakvo ga ganuće duše pobuđuje. Tim umijećima i vježbama vješt govornik opipat će, imao on govoriti pred ljutitim ili pred strastvenim ili pred zavidnim ili pred tužnim ili pred bojazljivim, bîlo duše i, kako gdje zatreba, upotrijebit će ruke i udesiti govor; pripravit će svako sredstvo i spremiti ga za svaku potrebu. Ima ljudi, koji više vjeruju vrsti govora kratka, zbita,

što odmah obuhvata sve dokaze; za takve bit će dobro, ako si se bavio dijalektikom. Drugima više godi govor širok i miran i izveden iz općenih misli; da njih ganemo, pozajmit ćemo od peripatetikâ već gotova i za svaku raspravu pripravljena mjesta. Akademici će dati okretnost na mejdanu, Platon uzvišenost, Ksenofont slatkoću; a ne će biti govorniku na odmet, ako uzme neke vrsne rečenice u Epikura i u Metrodora i njima se, kako stvar ište, okoristi. Ne pomišljamo mi ovdje mudraca ni stoika nego čovjeka, koji mora neke nauke usisati, a sve okusiti. Stoga su stari govornici obuhvatali i znanje građanskoga prava, učili se gramatici, muzici i geometriji.

Ogledat ću sada njihove vježbe. Vježbu donose sa sobom same nauke, te nitko ne može obuhvatiti tolike, tako duboke, tako različne stvari, već ako se pridruži znanju vježba, vježbi darovitost, darovitosti vještina rječitosti. Odatle se razabira, da je isti postupak, i kad zamišljaš, što ćeš reći, i kad govoriš, što si zamislio. No ako se kome to čini odviše nejasno, te razlučuje znanje od vježbe, to će jamačno dopustiti, da je duh izučen i nakrcan ovim naukama kud i kamo spremniji, kad dođe do onih vježba, za koje se čini da su govornička osobina.

U naših dakle predaka vodio bi otac ili koji rođak onoga mladića, koji se spremao za trg i za rječitost, izučena već domaćom uputom i nakrcana plemenitim naukama k onome govorniku, koji je bio u državi najviše na glasu. Privikao se njega slijediti, njega pratiti, sve njegove govore slušati bilo na sudu ili u skupštini, te je čuo i prepirke i bio kod pravdanja i, da tako reknem, učio kresati u kreševu. Odatle mladićima odmah veliko iskustvo, velika stalnost, veoma mnogo suda, jer su učili sred svjetlosti i sred samih pogibli, gdje bez kazne nitko ne govori što ludo i nezgrapno, te ga ne bi sudac odbio, ni protivnik mu prigovorio, pa najzad ni sami ga prijatelji prekorili. Poučavali bi se dakle odmah u pravoj i nepokvarenoj rječitosti; i premda su pratili jednoga, ipak bi upoznavali sve branitelje onoga vremena u premnogim parnicama i sudovima, a imali i kojekakve zgode, da vide ukus samoga naroda, te bi odatle lako uhvatili, što se u koga hvali ili ne sviđa. Tako su imali učitelja, doista najboljega i najbiranijega, koji im je podavao pravu sliku rječitosti, ne njezinu sjenu; imali protivnikâ i premaca, koji su se borili mačem, ne štapom; imali uvijek brojno, uvijek novo sluša-

teljstvo — protivnike i prijatelje, te se ni loša ni dobra riječ nije izmakla. Tu znate, da se ona velika i trajna slava rječitosti ne postiže manje na protivničkim klupama nego na svojim; što više — ondje se stalnije podiže, ondje sigurnije jačâ. Pa Herkula mi, uz takve je učitelje onaj mladić, o kojem zborimo, bio učenik govornikâ, slušač trga, pohađač sudova, poučen i izvježban tuđim iskustvom; slušajući svaki dan znao je zakone, ne bijahu mu nepoznata lica sudaca, pred očima mu bijaše često običaj skupština, mnogoput je upoznao ukus naroda; pa latio se ili optužbe ili obrane, odmah bi sâm i jedin podoban bio za svaku parnicu.

Sada naprotiv vode naše mladiće u školu onima, koji se zovu retori. Poznato je, da su se oni pomolili malo prije Ciceronova vremena, i da se nijesu sviđali našim predima, te su na zapovijed cenzora Krasa i Domicija morali zatvoriti, kako veli Ciceron, školu bestidnosti. Ali, kako rekoh, vode mladiće u škole, za koje ne bih lako osjekao, nanosi li u njima više zla umu mjesto ili saučenici ili vrsta nauka. Jer tu nema poštovanja, onamo ne zalazi nitko osim jednako nevješt; od saučenikâ nema nikakve koristi, jer dječaci među dječacima i mladići među mladićima govore i slušaju se s jednakom bezbrižnošću; a same su vježbe ponajviše beskorisne."

Govorništvo propada, jer su se političke prilike promijenile. Napredak u uljudbi jest nazadak u govorništvu.

„Velika se rječitost kao oganj hrani građom, raspiruje se strastima i bukteći sve jače sja. Ovako se i u našoj državi podiglo govorništvo starih. Pa ako su i govornici naših vremena posligli ono, što im se moglo dati u uređenoj, mirnoj i sretnoj državi, ipak se čini, da su za onoga nemira i slobode više postizavali, jer je svaki govornik, dok se sve burkalo i nije bilo jednoga upravljača, toliko vrijedio, koliko je mogao pridobiti narod, koji se kolebao. Odatle neprestana predlaganja zakona i ime „pučki prijatelj"; odatle govori poglavara, koji su gotovo noćili na zboristu; odatle optužbe moćnih tuženika i neprijateljstva, koja su i cijele kuće zarazila; odatle stranke velikaša i neprestane borbe senata s pukom. Premda je sve to razdiralo državu, ipak je vježbalo govornika onoga vremena, i činilo se, da ga obasipa velikim nagradama; jer što je tko više mogao govorom, to je lakše polučivao časti, to je većma natkriljivao drugove u

časti, to je više stjecao milosti u prvakâ, više ugleda u senatorâ, više sjaja i slave u puka. Oni imadijahu također na pretek klijentelâ spoljašnih naroda; njih poštovahu poglavari, što su smjerali ići u pokrajine, njih počašćivahu, kad su se vratili; njih, čini se, pozivaše sama pretura i konzulat, oni nijesu ni kao privatnici bili bez moći, jer su razborom i ugledom svojim upravljali i narodom i senatom. Što više — svi bijahu uvjereni, da bez govorništva ne može nitko u državi ni postići ni zadržati ugledno i visoko mjesto; nije začudo, što ih je to preko volje vodilo pred narod. Budući da je bilo premalo ukratko u senatu glasovati, ako tko nije svoje mnijenje prije duhovito i rječito branio; budući da su kakogod osumnjičeni ili optuženi morali odgovarati svojim ustima, budući da nijesu mogli ni svjedočanstva na sudu davati izočni ni na pismu, nego bijahu prinuđeni govoriti glavom nazočni: potom je najvećim nagradama rječitosti pridolazila također velika potreba njezina; pa kao što se činilo krasnim i slavnim, da se tko smatra za govornika, tako naprotiv bješe sramota, da se tko drži za nijema i nerječita.

Nije ih dakle manje poticao stid nego nagrada, da ne pripadaju radije među klijente nego među branitelje, da od predaka naslijeđene sveze ne prijeđu k drugima, pa da se natječu za časti, a ne postignu ih, ili da postignu, a valjano ne vrše, kao da su lijeni i nepodobni za njih. K tomu pridolažaše sjaj tuženikâ i znamenitost parnicâ, a to već samo sobom veoma koristi govorništvu. Ta velika je razlika, imaš li govoriti o krađi ili pak o mitu kod izbora, o pljenidbi saveznikâ i o ubijanju građana. Istina bolje je, da se taka zla ne događaju, te je ono stanje države najbolje, kad ne trpimo ništa takvo; no kad se događaju, podaju silnu građu govorništvu. Sa znamenitošću predmeta raste snaga duhu, te nitko ne može izreći slavna i sjajna govora, već ako nađe prema tomu građu. Ne slave, mislim, Demostena govori, što ih je sastavio protiv svojih skrbnika, pa i Cicerona ne čini velikim govornikom, što je branio Publija Kvincija ili Licinija Arhiju; Katilina, Milon, Ver i Antonije podali su mu onu slavu. Ne kažem ja to zato, kao da je bilo za državu od velike koristi, što je rađala zle građane, te su govornici imali bogatu građu za govore, nego — ponovo pominjem — zato, da se opomenemo pitanja i znademo, da o onome predmetu govorimo, koji se lakše pomalja u burna i nemirna vremena. Tko ne zna, da je korisnije i bolje uživati mir, nego

da te muči rat? Pa opet ratovi iznose više dobrih boraca nego mir. Tako i rječitost. Ta što je češće govornik stajao regbi na bojištu, što je više udaraca i zadao i zahvatio, što mu je jači i ljući protivnik, što navali u boj, to viši i uzvišeniji i s tih borba većma na glasu živi u ustima ljudi, koji su po prirodi takvi, te vole sigurnost.

Prelazim k obliku i običaju starih sudova. Premda je sadašnji trg spretniji za istinu, ipak je više podupirao govorništvo stari, na kojemu ne bijaše nitko prisiljen dovršiti govor za koju uru, slobodne bijahu odgode, svak sebi odabiraše mjeru govoru svomu, te ne bijaše određen ni broj dana ni braniteljâ. Najprije je to Knej Pompej za trećega konzulata svoga stegao i regbi nametnuo uzde govorništvu, ali ipak tako, da se sve raspravljaše na trgu, sve po zakonima, sve pred pretorima. Što je veći dokaz, koliko su se znatniji poslovi nekoć pred njima vršili, nego to, što su parnice centumvirske, koje sada zapremaju prvo mjesto, tako zasjenjene bile sjajem drugih sudova, da se ne čita nikakav govor Ciceronov ni Cezarov ni Brutov ni Celijev ni Kalvov ni najzad ikojega drugog velikog govornika izrečen pred centumvirima?

Možda će se činiti neznatno i smiješno, što kanim kazati, no ipak ću reći makar i zato, da mi se nasmijete. Koliko su poniženja, mislimo, zadali ti haljinci, u kojima se sapeti i regbi zakukuljeni razgovaramo sa sucima? Koliko su snage otele govoru dvorane i pismare, u kojima se već gotovo većina parnicâ raspravlja? Kao što trk i trkalište pokazuju plemenita konja, tako ima neko govorničko polje, pa ako se govornici po njemu ne kreću prosto i slobodno, rječitost slabi i lomi se. Pače osjećamo, da nam je po nja i briga oko dotjerana sloga na putu, jer sudac često pita, kad započneš, pa treba da iza pitanja njegova opet počneš. Često dokaze i svjedoke prekida branitelj; dođe uto ovaj ili onaj govorniku, pa se parnica raspravlja kao nasamo, a govorniku treba vike i pljeskanja i regbi nekakva glumišta; tako što se svaki dan desilo starim govornicima, kad je trg tolikim i tako slavnim ljudima vrvio, kad su klijenti i tribusi i poslanstva gradova i jedan dio Italije stajali uz tuženike, kad je narod rimski u većini sudova mislio, da mu je stalo do toga, kako će pući sud. Dobro se zna, kad su Kaja Kornelija i Marka Skaura i Tita Milona i Lucija Bestiju i Publija Vatinija tužili i branili, sjatio

se cio grad, te bi ono živo upletanje naroda i najhladnijega govornika moglo potaći i raspaliti.

Pa već neprestane skupštine i pravo navaljivati na sve najmoćnijega pa sama slava s neprijateljstva — ta većina govornika nije štedjela ni Publija Scipiona ni Lucija Sule ni Kneja Pompeja, — kolik žar namicahu duhu, kolike li vatre govoru!

Ne govorimo ni o čemu mirnom ni krotkom, što se raduje valjanosti i umjerenosti; ona velika i čuvena rječitost pitomica je razuzdanosti — ovu su ludovi zvali slobodom, — pratilica buna, ostan razuzdanomu narodu, bez posluha, bez strogosti, prkosita, smiona, drska, što se ne rađa u dobro uređenim državama. Ta za kojega smo govornika Lakedemonjanina čuli, za kojega Krećanina? A u tim je državama, pripovijeda se, bio najstroži red i najstroži zakoni. Ne znamo ni za govorništvo u Makedonaca ni Perzijanaca niti ikojega drugog plemena, koje je bilo zadovoljno stalnom vladom. U Rođana se pomolilo nekoliko govornika, a najviše u Atenjana, u kojih je sve mogao narod, sve nevješe, sve, da tako rečem, svi. I naša država, dok je lutala, dok se zatirala strankama, prepirkama i razdorima, dok ne bijaše nikakva mira na trgu, nikakve sloge u senatu, nikakve umjerenosti na sudu, nikakva poštovanja prema višima, nikakva obuzdavanja od poglavara, iznijela je bez sumnje silniju rječitost, kao što neobrađeno polje rađa bujnijim nekim biljem. Ali niti je državi vrijedila rječitost Grakhâ toliko, te bi trpjela i prijedloge njegove, niti je Ciceron onakom smrću svojom lijepo okitio govorničku slavu svoju.

Pa i ovo, što je ostalo govornicima od staroga trga, dokazom je, da država nije pročišćena i da nije uređena, kako se želi. Ta tko nas zove u pomoć nego krivac ili nesretnik? Koji grad dolazi pod našu klijentelu, već ako kojega uznemiruje ili bližnji narod ili domaća nesloga? Koju pokrajinu branimo osim plijenjenu i izmrcvarenu? Pa bi i bilo bolje ne tužiti se nego kazniti. Da se nađe država, u kojoj ne bi nitko griješio, izlišan bi bio među nevinima govornik, kao što liječnik među zdravima Kao što se najmanje upotrebljava i najmanje uspijeva liječničko umijeće u onim plemenima, gdje ima najboljega zdravlja i najzdravijih ljudi, tako je manja čast i manja slava govornička uz dobre običaje i uz ljude spremne vladaru na posluh. Ta što treba dugačkih rasprava u senatu, kad se dobri brzo sporazumiju?

Što mnogih govora pred narodom, kad se o državi ne brinu nevješe i mnogi nego jedan i to najmudriji? Što treba svojevoljnih tužbâ, kad se griješi tako rijetko i tako neznatno? Što bljutavih i pretjeranih obrana, kad tuženicima ide ususret milosrđe onoga, koji sudi? Vjerujte mi, vrli i, koliko treba, rječiti ljudi, da ste se vi rodili u pređašnje vijekove, ili da su se oni, kojima se divimo, rodili u naše doba, pa da koji bog iznenada izmijeni vaše živote i vijekove, niti bi vama nedostajalo one najveće hvale i slave u rječitosti niti njima umjerenosti i usprezanja. Sada, kad više nitko ne može polučiti u isto doba veliku slavu i velik mir, neka svatko upotrebljava dobro svoga vijeka, a ne kudi drugoga."

Doreče Materno, a nato će Mesala: „Bilo je koješta, čemu bih se protivio; bilo je, o čemu bih želio, da se više kaže, ali je dan već odmakao". „Bit će", reče Materno, „poslije po tvojoj volji. Pa ako ti je što nejasno u ovome mome razlaganju, porazgovorit ćemo se o tom iznova." Tada ustane, zagrli Apra i reče: „Ja ću tebe tužiti pjesnicima, a Mesala starinarima". „A ja vas", kaže, „retorima i sholasticima". Nasmiju se i raziđu.

Preveo *dr. M. Šrepel.*

Iz „Anala".

1. Uvod. Konac vlade Augustove i početak Tiberijeve.

(I. 1.—2., 4.—15.)

Grad je Rim isprvine bio u vlasti kraljeva. Slobodu i konzulat osnovao je Lucije Brut. Diktature se uzimahu za neko vrijeme; vlast decemvira nije preko dvije godine, a ni konzulsko pravo vojničkih tribuna nije dugo trajalo. Ni Cinino ni Sulino gospodstvo nije bilo trajno, a moć Pompejeva i Krasova brzo je prešla na Cezara, oružana sila Lepidova i Antonijeva na Augusta, koji je cijelu državu, građanskim ratovima istrošenu, pod svoju vlast dobio. No srećne i nesrećne događaje staroga naroda rimskoga zabilježili su slavni pisci; i za opisivanje vremena Augustovih bilo je dičnih umova, dok ih nije sve veće ulagivanje zastrašilo. Povijest Tiberijeva, Kajeva i Klaudijeva pa i Nero-

nova ovamo je, dok su oni bili u cvijetu, od straha iskrivljena, a kad su bili mrtvi, sastavljena je pod dojmom svježe mržnje. Zato je moja nakana, da nešto malo pripovijedam o Augustu i i to konac njegova vladanja, onda odmah vladanje Tiberijevo i ono dalje, bez mržnje i strančarske ljubavi, za koju ni izdaleka nemam razloga.

Kako poslije umorstva Brutova i Kasijeva nije bilo više nikakve republikanske vojske, a Pompej kod Sicilije bio svladan, Lepid uklonjen, Antonije smaknut, ostade i Julijevoj stranci samo Cezar kao vođa. On se odreče imena triumvirskoga gradeći se konzulom, koji je zadovoljan tijem, da za zaštitu demokracije ima tribunsko pravo. A kad je vojsku darovima, a narod darivanjem žita a sve skupa slašću mira primamio, počeo se pomalo dizati i vlast senata, poglavara, zakona sebi prisvajati — bez ičijega otpora, jer su najžešći plemići bili pali na bojištu ili kroz osude, a ostalima, koje je bogatstvom i častima odlikovao, kako je već koji na robovanje bio spremniji, bila je sigurna sadašnjost milija od opasne prošlosti, jer su se novim prekretom bili podigli. Ni pokrajinama nije to stanje države bilo protivno, jer im je gospodstvo senata i naroda bilo zazorno poradi razmirica mogućnika i lakomosti činovnika, protiv kojih je od zakona bila slaba pomoć, jer su ih nasiljem, strančarenjem i mitom izvraćali.

Kod kuće je bio mir, imena poglavara bila su ista, mlađi se naraštaj rodio tek poslije bitke kod Aktija, a i stariji većinom za građanskih ratova. Koliki su još ostali, koji su vidjeli republiku?

Tako se dakle državni ustav preokrenuo: nigdje više nije bilo staroga, nepokvarenoga mišljenja; pa kako su svi bili lišeni jednakosti, obraćahu svoju pažnju na zapovijedi vladarove ne bojeći se zasad ništa, dok je August u naponu i sebe i kuću i mir držao. No kad njegovoj već prilično velikoj starosti i tjelesna bolest stane dodijavati, te se približavao konac životu i nova nada, onda uzme nekolicina o blagodati mira priklapati, većina se rata bojati, nekoji ga željeti. Još ih je bilo najviše, koji su svakojake glasove o budućim gospodarima razglašivali: kako goropadni i pogrdnim postupanjem raspaljeni Agripa ni starošću ni iskustvom nije tolikomu teretu dorastao, kako je Tiberije Neron, istina, u naponu, u ratu prokušan, ali je pun stare, Klaudijevoj porodici prirođene oholosti, pa se očituju mnogi znakovi

njegove bjesnoće, ako ih on i suspreže; da je on i od rane mladosti u carskom dvoru odgojen i kao mladić obasut konzulatima i triumfima; pa ni onih godina, koje je pod izlikom „zaklona od svijeta“ na Rodu u zatočenju proveo, nije ni na što drugo mislio nego na osvetu, pretvaranje i tajne želje. K tome je tu još i njegova mati sa svojom ženskom slabošću: morat će se robovati ženi i k tome dvjema mladićima, koji će u prvi kraj državu potlačiti a danas sjutra i rastrgati.

Dok je svijet tako i slično govorio, dotle je zdravlje Augustovo propadalo, a sumnjalo se o kakom zločinu njegove žene. Bio se naime pronio glas: „da se August prije nekoliko mjeseci s jednim pratiocem Fabijem Maksimom odvezao na Planaziju, da bi pohodio Agripu, što su znali tek odabrani pouzdanici; ondje je bilo na obadvije strane mnogo suza i znakova ljubavi, i tako ima nade, da će se taj mladić kući djeda svojega vratiti. To je Maksim odao svojoj ženi Marciji a ona Liviji. To je car dočuo, pa kad je malo poslije toga umr'o — ne zna se, je li svojevoljnom smrću —, onda se kod njegova ukopa čulo uzdisanje Marcije, koja je sebe krivila, da je bila uzrok smrti svojega čovjeka“. — Bilo kako mu drago, tek što je Tiberije stupio na zemlju ilirsku, pozove ga njegova mati brzim pismom, i nije se moglo stalno saznati, je li on Augusta kod grada Nole još živa zatekao ili mrtva. Jer Livija je palaču i ulice stražama dala zatvoriti; a od časa do časa izdavali su se dobri glasovi, dok nije — počem je bilo određeno, što je onaj čas iziskavao — u isti mah pukao jedan glas: da je August umr'o, i da je vlast preuzeo Neron.

Prvi je čin nove vlade bilo umorstvo Postuma Agripe, kojega je iznenada onako nenaoružana centurion, čovjek hrabra srca, jedva mogao da smakne. O tome Tiberije u senatu nije ni riječi spomenuo; on se izgovarao naredbama svojega očuha, kojima je tribunu svoje straže naložio, da Agripu smakne, kako on sam izdahne. August se bez sumnje mnogo i ljuto tužio na toga mladića pa je izradio, te je njegovo zatočenje senatskom odlukom potvrđeno. Ali nigda nije bio tako tvrd, da bi ikojega svoga dao smaknuti; a da bi zaradi sigurnosti svoga pastorka dao unuka svoga ubiti, to se nije moglo vjerovati. Bliže je bilo istini, da su Tiberije i Livija, on od straha a ona od maćuhinske mržnje umorstvo zazornoga i mrskoga mladića pospješili.

Kad je centurion po vojničkom običaju javio, da je njegovu zapovijed izvršio, odvrati Tiberije, da nije dao nikaku zapovijed, pa će on o svom činu morati pred senatom polagati račun. Kad je to saznao Salustije Krispo, koji je careve tajne znao, — on je tribunu poslao carevo pismo — poboja se, da će biti okrivljen, a onda bi bilo jednako opasno, ili lagao ili istinu govorio — i svjetuje Liviju, da se ne razglašuju tajne carskoga dvora, savjeti prijateljski, vojničke usluge; i neka Tiberije ne slabi snagu carskoga ustava iznoseći sve pred senat, jer je glavni uvjet carske vlasti, da drugoga računa nema do onoga, koji se jednomu daje.

No u Rimu su u ropstvo srtali konzuli, senatori, vitezovi. Što je koji bio slavnijega roda, to se više pretvarahu i pritajenim licem odavahu u isti čas plač i veselje, jadikovanje i ulagivanje, da ne bi pokazali veselje poradi smrti careve ni još veću žalost poradi novoga cara. Konzuli Seksto Pompej i Seksto Apulej prvi se zakleše na riječi Tiberija Cezara, a pred njima opet Sej Strabon i Kaj Turanije, onaj glavar carske straže, ovaj glavar žitničarstva, malo zatim senat, vojništvo i narod. Tiberije ostavljaše naime u svemu prvi korak konzulima, kao da postoji stara republika i kao da pravo ne zna, bi li carsku vlast primio; pače i pozivnicu, kojom je senatore u vijećnicu pozivao, izdao je tako, te je sprijed zapisao samo tribunsku vlast, koju je od Augusta dobio. Pozivnica je bila kratka i sadržajem veoma čedna: on će se, kaže, o počastima svojega očuha posavjetovati i ne će se od njegova mrtva tijela udaljiti; to je jedina javna služba, koju sebi prisvaja. Ali već poslije Augustove smrti dao je kao imperator carskoj straži geslo; straže, vojništvo i drugo bješe kao na dvoru; vojnici bi ga pratili na trg, vojnici u vijećnicu. Pisma četama otpravljao je tako, kao da je carsku vlast preuzeo; a u neprilici nije bio nigdje, već ako bi govorio u senatu. Glavni je uzrok tomu bio strah, da se ne bi Germaniku, koji je u svojoj ruci imao tolike legije, silne savezničke čete, nečuvenu ljubav naroda, prohtjelo, da radije preuzme carstvo, nego da bi ga čekao. K tome mu je bilo i do javnoga mišljenja, da bi se radije reklo, da ga je država pozvala i odabrala, nego da se on nastojanjem jedne žene i posinjenjem jednoga starca došuljao do prijestola. Poslije se pokazalo, da se je on samo zato pretvarao, da bi i plemstvu u dušu zavirio; jer on je dobro pamtio i riječi i lica pa ih je na zlo izvraćao.

Na dan prve senatske sjednice nije dao ni o čem raspravljati osim o posljednjim počastima Augustu. U njegovoj oporuci, koju su djevice Vestalke predale, bili su Tiberije i Livija zabilježeni kao baštinici, a Livija bila upisana u porodicu julsku s imenom Augusta. U drugom su redu kao baštinici bili zapisani njegovi unuci i praunuci a na trećem mjestu najugledniji građani, njemu većinom mrski, tek da bi se kod potomstva pohvalio i proslavio. Zapisi nijesu premašili obične mjere, osim što je za državu i prosti narod 43,500.000 sesteraca, za vojnike carske straže po 1.000 a za vojnike legijske i za građanske čete rimske po 300 sesteraca odredio. Poslije toga se raspravljalo o počastima. Među predloženima su najznamenitije bile ove. Gal Azinije predloži, da bi sprovod išao kroz Triumfska vrata; a Lucije Aruncije, da bi se pred sprovodom nosila imena izdanih zakona i imena naroda, što ih je on svladao. Tome je Mesala Valerije dodavao, da bi se svake godine ponovila zakletva imenu Tiberijevu A kad ga je Tiberije upitao, je li to na njegovu zapovijed predložio, odvrati: on je od svoje volje govorio, pa će u stvarima, koje se države tiču, jedino za svojom pameću ići, pa makar to bila i uvreda. To je bio još jedini način udvoravanja! U tom će senatori u jedan glas: da bi se mrtvo tijelo na ramenima senatorskim nosilo do lomače! Cezar to odbije nadutom čednošću i opomene narod oglasom: da mu se ne bi onako, kao što je negda od prevelike ljubavi sprovod blago pokojnoga Julija poremetio, i sada prohtjelo, da Augusta radije spali na trgu nego na Martovoj poljani, gdje je sebi mjesto odredio. Na dan pogreba bili su namješteni vojnici kao za stražu; a oni, koji su sami vidjeli, i oni, koji su od svojih starih čuli o onome danu još nejaka ropstva i slobode, nesrećno vraćene, kad umorstvo diktatora Cezara jedni smatrahu za najgadniji a drugi za najdivniji čin, — podrugivahu se svakojako, što se sada sijedi vladar, koji je dugo vladao, koji se i za vlast svojih baštinika nad državom pobrinuo, mora dabogme vojničkom pomoću štititi, tek da bi pogreb njegov bio miran.

Tom se prigodom štošta govorilo o Augustu. Većina se čudila, čemu se ne treba čuditi: da je isti dan bio negda prvi njegova vladanja i posljednji njegova života; da je u Noli izdahnuo u istoj kući i sobi, u kojoj je umr'o i njegov otac Oktavije. Mnogo se govorilo i o broju njegovih konzulata, kojim je

dostigao Valerija Korva i Kaja Marija zajedno; o tribunskoj vlasti, koju je bez pretrga imao 37 godina; o imenu „imperator", što ga je 21 put dobio; i o drugim počastima, koje je više puta ili prvi dobio. Ali razboriti su njegov život koje uzvisivali, koje prekoravali: da ga je štovanje prema ocu i nevolja države, u kojoj u ono doba zakonima više nije bilo mjesta, natjerala na građanski rat, koji se niti započinjati niti voditi ne može zakonitim sredstvima. Mnogo je popustio Antoniju, mnogo Lepidu, samo da bi se ubilcima svoga oca osvetio. Počem je ovaj od tromosti ostario, a onaj raspuštenim životom propao, nije rastrganoj domovini bilo drugoga lijeka, nego da dođe pod vlast jednoga čovjeka. No zato opet nije ustav uredio pod imenom kralja ni diktatora, već pod imenom glavara, pa je državu omeđio velikim morem ili rijekama dalekim; legije, pokrajine, — sve je zajedno u uskoj svezi; pravica je u građana, obzirnost prema saveznicima, i isti se Rim uvelike poljepšao; veoma se rijetko postupalo silom, da bi uopće bio mir".

Ovamo se opet govorilo: „Štovanje prema ocu i stanje državno uzeto je za izliku, a uistinu je želja za vladom bila povod, zašto je darovima skupio veterane i kao mlad čovjek bez državne službe nabavio vojsku, potkupio konzulove legije pa se pretvarao, kao da pristaje za strankom Pompejevom. No malo zatim, kad se odlukom senatovom dokopao dostojanstva i vlasti pretorske, te su Hircije i Panza bili ubijeni — bilo od neprijatelja, ili je Panza zaglavio od otrova ulivena u ranu, a Hircije od svojih vojnika i lukava nagovaranja Cezarova, — okupi on vlast nad četama jednoga i drugoga. Senatu protiv njegove volje silom izmami konzulat, a oružje, koje je dobio protiv Antonija, okrene protiv republike; izgon građana i razdjeljivanje zemalja nijesu odobravali ni oni, koji su to učinili. Istina on je smrt Kasijevu i braće Brutâ odbio na račun očeve mržnje, premda bi bilo u redu, da se lična mržnja općoj koristi žrtvuje; ali on je Pompeja prividnim mirom a Lepida uinjenim prijateljstvom prevario! Onda je tarentskim i brundizijskim ugovorom i udajom svoje sestre primamio Antonija, koji je lukavo rodbinstvo glavom platio. Poslije toga je istina nastao mir ali krvav: dođe poraz Lolijev i Varov, a u Rimu su ubijeni ljudi kao Varon, Egnacije, Julo".

I u domaći su život njegov dirali: „da je Neronu oteo ženu, Vedije Polion raspušteno živio; kako je napokon Livija kao mati bila nesreća za državu, kao maćuha nesreća kući Cezarâ. Štovanju bogova više nema mjesta, jer je njegova volja, da u hramovima njemu u božanskom liku štovanje iskazuju domaći i strani svećenici. Pače ni Tiberija ne uze za nasljednika iz ljubavi ili zato, što je za državu mario, već zato, što je u njegovu oholu i okrutnu dušu zavirio, htjede da ga ispoređuju s gorim od sebe i ovako steče slavu". August je naime prije nekoliko godina, kad je od senata ponovo tribunsku vlast za Tiberija iskao, premda mu je govor bio pun hvale, nekoliko riječi nabacio o njegovu vladanju i njegovim navadama, da bi ih osudio, premda ih je tobože ispričavao.

Nego kad je ukop po običaju obavljen, određen mu je hram i božansko štovanje.

Poslije toga trgnu moliti Tiberija, a on stao koješta govoriti o veličini vlasti, o svojoj slabosti: jedini duh božanskoga Augusta mogao je nositi toliki teret; pa kako je on i njega pozvao, da bi s njime vladalačke brige dijelio, iskusio je i sam, kako je težak i kako je sreći izložen teret upravljati cijelom državom. Stoga neka u državi, koja se upire na tolike izvrsne ljude, ne prenese sve na jednoga čovjeka; više njih će udruženim naporom lakše državne poslove obavljati.

U takom govoru bilo je više dostojanstva nego iskrenosti, a Tiberijeve su riječi i u stvarima, kojih nije htio da krije, — bilo od prirode ili od navike — svagda bile dvojbene i nejasne; sad pak, kad je baš nastojao, da bi svoje misli duboko sakrio, zapletao se još većma u nejasnoću i sumnju. Senatori naprotiv, koji su se jedino bojali, da bi se moglo činiti, da ga razumiju, počnu jadikovati, plakati, moliti, dizati ruke prema bogovima, prema liku Augustovu i njegovim koljenima; nato zapovjedi, da se spis donese i pročita. Sadržavao je državnu snagu, koliko je građana i saveznika pod oružjem, koliko ima brodovlja, kraljevina, pokrajina, danka i poreza, potreboća i troškova za darove. Sve je to bio August svojom rukom popisao i — ne zna se, da li od straha ili iz zavisti — dodao savjet, da bi se država na svoje međe stegnula.

Međutim se senat do najkukavnijih molba ponizio, a Tiberiju slučajno izmakne: „kako upravi cijele države nije dorastao,

tako će preuzeti brigu nad onim dijelom, koji mu se već povjeri". Nato će Anizije Gal: „Pitam te, Cezare, koji dio države želiš, da ti se povjeri?" Iznenađen neočekivanim pitanjem za čas umukne, onda se sabere i odgovori: za njegovu stidljivost nije ni malo dično, da išta bira ili odbija od nečega, čega bi se uopće volio riješiti. Nato će Gal — ta po njegovu licu naslućivaše, da je uvrijeđen —: on nije, kaže, zato pitao, da bi razdvojio, što se rastaviti ne da, već da bi se i njegovim priznanjem potvrdilo, da je država jedno tijelo i da njom ima ravnati duh jednoga čovjeka. Na koncu pohvali Augusta pa sjeti samoga Tiberija njegovih pobjeda i odličnoga rada kroz tolike godine u mirno doba. No opet nije mogao njegove srdnje da ublaži, jer mu je odavno bio mrzak, kao da, otkad se oženio Vipsanijom, kćeri Marka Agripe, koja je negda bila žena Tiberijeva, — za većim teži, nego što građaninu dolikuje; pa kao da je i on onako prkosan, kakav je bio njegov otac Polion Anizije.

Poslije toga uvrijedi ga tako isto Lucije Aruncije govorom, koji se nije mnogo razlikovao od govora Galova. Istina Tiberije se nije otprije srdio na Aruncija, ali on je o njemu sumnjao, jer je bio bogat, slobodan, veoma darovit i isto toliko u javnosti na glasu. Ta i August je u svojim posljednjim razgovorima, kad je o tome govorio, tko bi, premda vrijedan, da dobije vladalačko mjesto, to mogao odbiti, ili tko bi ga, premda nesposoban mogao poželjeti, ili tko bi ga mogao i htio dobiti, — rekao: „Manije Lepid je sposoban, ali ne mari za to; Gal Anizije ima želju ali manje sposobnosti; Lucije Aruncije nije nevrijedan, pa će se usuditi, ako dobije priliku". O prvoj se dvojici pisci slažu, mjesto Aruncija pominju nekoji Kneja Pizona; svi su osim Lepida naskoro pletkarenjem Tiberijevim u svakojake tužbe bili zapleteni. I Kvinto Haterije i Mamerko Skauro uvrijediše njegovu sumnjivu dušu, Haterije tim, što je rekao: „Dokle ćeš, Cezare, dopustiti, da država bude bez glave?" — a Skauro time, što je rekao: „po tome, što on po pravu svoje tribunske vlasti konzulima nije kratio, da svoje prijedloge iznose, ima nade, da molbe senatove ne će ostati neuslišane". Na Haterija udari odmah, Skaura, na kojega se mnogo više ljutio, pusti u miru. Najposlije, kad mu je dodijala vika sviju i preklinjanje pojedinih, pomalo popusti, ne da bi priznao, da vladu prima, već da bi učinio kraj svojemu nećanju a moljakanju njihovu. Poznato je, da je Haterije

došao u carski dvor, da moli oproštenje, i pao Tiberiju, koji je baš šetao, pred koljena, te ga malo nijesu vojnici smaknuli, jer se Tiberije slučajno ili zato, što su ga njegove ruke uhvatile, srušio. I opet nije Tiberija pogibao takoga čovjeka mogla da ublaži, dok nije Haterije Augustu molio, i ona ga svojim usrdnim molbama obranila.

Mnogo su se senatori i Augusti ulagivali. Jedni predlagahu, da bi se zvala „roditeljka", drugi „mati domovine", više njih, da bi se imenu carevu dodalo „sin Julijin". Tiberije se izgovarao: „Ženskama treba časti odmjereno podjeljivati, i on će istu umjerenost pokazati u onome, što se za njega odredi." No uistinu je bio zabrinut od zavisti pa je odlikovanje žensko smatrao za svoje poniženje i zato nije htio ni dopustiti, da se njoj odredi liktor, što više — zabranio je žrtvenik adopcije i druge takve počasti. Ali zato je za Germanika Cezara zaiskao prokonzulsko zapovjedništvo, te su poslani poslanici, da mu ga predadu i da bi ga podjedno u tuzi zbog smrti Augustove tješili Što se isto nije iskalo za Druza, uzrok je bio taj, što je Druzo bio izabran za konzula pa je sam bio glavom u Rimu. Za kandidate preture imenovao je dvanaestoricu, broj ustanovljen od Augusta; a kad je senat svjetovao, da bi ga povisio, zaduži se zakletvom, da ga ne će prekoračiti.

U to se vrijeme izbori državnih činovnika od narodne skupštine prenesu na senat. Do toga dana obavljahu se naime nekoje stvari prema željama kotara, i ako u glavnima odlučivaše volja careva. Narod se nije potužio — osim praznim mrmljanjem, — što mu je pravo oduzeto, a senat je to rado prihvatio, jer se oprostio darivanja i gadnoga moljakanja, dok se Tiberije zadovoljio tim, da smije preporučiti četiri kandidata, koji se ne smiju odbiti, već se moraju bez natjecanja imenovati.

2. Germanik na istoku, smrt i pogreb njegov.

(II. 55., 59.—61., 69.—75., 82.—83., III. 1.—6.)

Germanik utiša u Germaniji bunu vojničku, zatim vojuje s Germanima, razbije ih više puta, sahrani kosti palih u Teutoburškoj šumi, nađe orla nesretne vojske Varove. Na poziv Tiberijev vrati se u Rim, slavi slavlje i domala ide kao zapovjednik na istok. Ujedno pošalje Tiberije u Siriju Pizona, čovjeka silovita, pa mu — tako se vjerovalo — dade tajne naloge.

Ovamo pohiti Knej Pizon, da bi što brže svoj zadatak započeo. Pošto je atensko građanstvo bučnim ulazom zastrašio, otrese se na nj oštrim govorom šibajući podmuklo Germanika, što je vrijeđajući dostojanstvo rimskog imena prevelikom prijaznošću počastio — ne Atenjane, koji su od tolikih poraza već izumrli, već onaku smjesu kojekakih naroda, jer ti su Atenjani saveznici Mitridatovi protiv Sule i Antonijevi protiv obožavanoga Augusta. I stare im je grijehe iznosio: kako su protiv Makedonaca loše sreće, a protiv svojih ljudi siloviti bili. On se na njihov grad i iz lične mržnje srdio zato, što na njegovu molbu nijesu htjeli da pomiluju nekoga Teofila, kojega je areopag poradi prijevare osudio. Odande preplovi brzo kroz Ciklade i stigne najkraćim putem kod ostrva Roda Germanika, koji je dobro znao, kakvi ga napadaji čekaju, ali je opet bio tako prijazan, da mu je, kad ga je bura prema klisurama nosila, te se propast njegova neprijatelja mogla odbiti na slučaj, — svoje galije u pomoć poslao, da bi ga iz pogibli izbavio. No opet se Pizon nije dao ublažiti, već se ustavi jedva jedan dan, ostavi Germanika i pohiti naprijed. A kad je u Siriju k legijama stigao, stane ih kvariti darivanjem, ulagivanjem, potpomaganjem prostih vojnika, uklanjajući stare centurione i oštre tribune, podjeljujući njihova mjesta svojim štićenicima, pa i najgorima — dajući, da u okolu planduju, u gradovima po volji žive, po selima se raspušteno klatare; i tako je dotle dotjerao, te su ga općeno zvali „ocem legija“. Ni Plancina se nije držala ženske pristojnosti, već je išla k vježbama konjaničkim i pješačkim pa grdila Agripinu i Germanika; a našlo se i među dobrim vojnicima nekoliko spremnih slušati zlo, jer se tajom govorilo, da to baš ne biva bez careve volje.

One godine, kad su Marko Silan i Lucije Norban bili konzuli, zaputi Germanik u Egipat, da bi na svoje oči vidio starine, ali izlika je bila briga za tu pokrajinu. I doista otvori žitnice i tim umali cijenu žita; a i inače usvoji štošta, što je narodu bilo milo. Obilazio je bez vojničke pratnje, neobut i u grčkoj nošnji, ugledajući se u Publija Scipiona, koji je — tako se pripovijeda — to isto više puta činio u Siciliji, premda je udilj buktio rat s Punjanima. Tiberije prekori njegovu nošnju i njegovo vladanje tek blagim riječima, no stim žešće udari na to, što je protiv odredaba Augustovih bez dopuštenja vladarova u Aleksandriju

unišao. Jer među ostale upravne tajne Augustove pripada i zabrana, da senatori ili svijetli vitezovi rimski bez njegova dopuštenja ne smiju ići u Egipat, — a tim je tu pokrajinu od carstva odijelio, da ne bi nitko Italiju mogao glađu pritisnuti, ako bi tu pokrajinu i s njom ključeve suhe zemlje i mora osvojio, makar imao i malu četu protiv silne vojske.

Ali Germanik još ne znajući, da se njegovu putovanju zabavlja, poveze se uz Nil počevši od grada Kanopa. Odonud je krenuo do najbližega ušća rijeke, posvećenoga Herkulu, za kojega starosjedioci pričaju da se kod njih rodio i da je najstariji, a oni, što su poslije bili hrabri kao i on, da su po njemu dobili ime. Potom pohodi velike ruševine stare Tebe. I doista su se na golemim zidinama još nalazila egipatska pismena, kojima je negdašnja moć zabilježena; a jedan stariji svećenik dobivši nalog, da svoj materinji jezik tumači, stane pričati, kako je negda ondje stanovalo 700.000 za rat sposobnih momaka, pa je s tom vojskom kralj Ramzes Libiju, Etiopiju, Mediju, Perziju, Baktriju i Skitiju osvojio i zemljama, u kojima nastavaju Sirani, Armenjani i susjedni Kapadočani, ovamo do Bitinskoga, onamo do Likijskoga mora gospodovao. Tu se čitalo također, kolik je narodima nametnut danak, težina srebra i zlata, broj oružja i konja, hramovima poklonjeni tamnjan i slonova kost; koliku je množinu žita i svih potreba koji narod plaćao — baš tolika sila, kako je sada nameće nasilje Parćana ili moć Rimljana.

Uostalom Germanik je i druga čudesa pozorno motrio; među njima poglavito Memnonov kameni lik, koji, kako ga sunčane zrake pogode, glasno zazvuči, onda među razbacanim i jedva prohodnim gomilama pijeska kao gore visoke piramide, sagrađene natjecanjem i bogatstvom kraljeva; u zemlji iskopana jezera, gdje bi se ocijedila voda od poplave Nilove; a na drugim mjestima usko i neizmjerno duboko korito, kojega ne može dosegnuti mjerničko olovo. Odande je došao u Elefantinu i Sijenu, negdašnju krajnju među rimske države, koja sada seže do Crvenoga more.

Na povratku iz Egipta nađe Germanik, da je sve, što je kod legija ili u gradovima naredio, ukinuto ili naopako okrenuto. Otuda potekoše teški prigovori Pizonu i ljuti odgovori njegovi careviću. Nato Pizon odluči, da će iz Sirije, ali ga skorašnja bolest Germanikova zadrži. No kad je dobio glas, da se Ger-

manik oporavio, te su se za njegovo zdravlje upriličivale žrtve, dade dovedene žrtve, pripravu za žrtve i narod iz Antiohije, što je došao k slavi, po svojim liktorima rastjerati. Onda otide u Seleukiju čekajući bolest, koja je Germanika opet stigla. Strašnu jakost bolesti još uveća uvjerenje, da mu je Pizon dao otrova; i doista su se u podu i u stijenama nalazile iskopane ljudske kosti, pjesme od prokletstva i ime Germanikovo, urezano u olovne ploče, napola spaljene kosti, truležom obavite, i druge pogubne stvari, kojima se, kako svijet vjeruje, duše zapisuju podzemnim dusima. K tomu je na ljude, što ih je Pizon poslao padala tužba, kao da paze, je li bolest krenula nagore.

Taj glas Germanika tako isto razljuti kao prestraši: „ako na njegovu pragu vrebaju, ako pred očima svojih neprijatelja mora dušu izdahnuti, — što će tek njegova jadna žena, što njegova nejaka djeca dočekati? Pizonu se čini, da mu otrov sporo djeluje, zato se žuri i hiti, da bi pokrajina, da bi legije samo njegove bile. No Germanik još nije tako onemoćao, niti će nagrada za ubistvo ostati ubojici". On napiše pismo, u kojem mu prijateljstvo otkazuje; mnogi dodaju, da mu je zapovjedio, da iz pokrajine otide. A Pizon ne čekajući duže otplovi ali polagano, da mu ne bi bilo daleko vratiti se, ako bi mu Germanikova smrt Siriju otvorila.

Careviću sine nada za kratko vrijeme, i on se pridigne, ali onda onemogne tijelom; i kad mu je blizu bio smrtni čas, progovori sakupljenim prijateljima ovako: „Da mrem svojom smrću, bilo bi moje bolno osjećanje i prema bogovima pravedno, što me roditeljima, djeci, domovini u naponu preranom smrću otimaju. No ovako, gdje mi je zločin Pizonov i Plancinin život presjekao, stavljam vam na srce posljednje molbe: javite mojemu ocu i bratu, koje su me gorke uvrede izmučile, koje zasjede zaplele, te sam jadan život ružnom smrću završio. Svi oni, koji su se od mene čemu nadali, koji su mi po krvi rođaci, pače i oni, koji su na me živa mrzili, — plakat će zato, što je od ženske prijevare pao čovjek, koji je negda bio u cvijetu pa je iz tolikih ratova živu glavu iznio. Vi ćete imati prilike, da se pred senatom potužite i na zakone pozivate. Nije to glavna dužnost prijatelja, da mrtvoga pustim jadanjem do groba prate, već da se sjećaju onoga, što se njemu htjelo, i da izvrše ono, što im je on naložio. Plakat će za Germanikom i ljudi nepoznati;

osvetit ćete ga vi, ako ste voljeli mene nego moje dostojanstvo. Pokazujte narodu rimskomu unuku obožavanoga Augusta, moju ženu; nabrajajte njezine šestero djece! Smilovanje će biti s tužiteljima; a onima, koji opake naloge smišljaju, svijet ili ne će vjerovati ili ne će praštati!" — Zakleše se prijatelji, da će prije izgubiti glavu, nego će se osvete odreći, a pri tom se ticali desnice čovjeka na samrti.

Nato se okrene k svojoj ženi i zamoli je u ime svoje uspomene i u ime zajedničke djece, neka se okani prkosa, neka se pokori nesmiljenoj sudbini; a kad se u Rim vrati, neka težnjom za vlašću ne draži moćnijih. To je govorio pred prijateljima i još drugo nasamo, čim je, kako se mislilo, strah od Tiberija pokazao. Malo zatim izdahne na neiskazanu žalost pokrajine i okolnih naroda. Požališe i strani narodi i kraljevi; tolika je u njega bila prijaznost prema saveznicima, blagost prema neprijateljima; ili ga tko vidio ili slušao, jednako ga je štovao, jer ako je i čuvao veličinu i dostojanstvo svoga uzvišenog položaja, a ono se opet klonio mržnje i oholosti.

Pogreb njegov, bez djedovskih likova i bez sjaja, obavljen je svečano pohvalnim govorima i pominjanjem njegovih vrlina. Bilo je i ljudi, koji su njegovu ličnost, starost, način smrti, već i poradi blizine mjesta, gdje je umr'o, sa sudbinom Aleksandrovom uspoređivali. „Jer obadva, ljudi od oka, odlična roda, ne mnogo preko 30 godina stari, poginuše u tuđem svijetu od lukavstva svojega roda, samo što je Germanik prema prijateljima blag, u uživanju umjeren, u jednom braku, sa zakonitom djecom živio; i opet je tako isto bio junak u boju, premda nije bio naletica i premda mu ne dadoše, da bi tolikim pobjedama slomljenu Germaniju pod jaram ropstva skučio. Ali da je on sam odlučivao, da je po vlasti i po imenu bio kralj, bio bi toliko sigurnije njegovu ratnu slavu dostigao, koliko ga je blagošću, umjerenošću i ostalim dobrim svojstvima pretekao". Tijelo otkriše, prije nego što će se u Antiohiji — to je mjesto bilo za pogreb određeno — spaliti. No je li na sebi imalo tragova otrovanju, nije izvjesno poznato; jer kako je koji više žalio Germanika i o sumnji bio uvjeren ili je volio Pizona, tako su jedni ovako govorili, drugi onako.

Nato su legati i drugi senatori, koji su bili ondje, vijećali, komu da se dâ uprava Sirije. Pa kako su se drugi slabo oti-

mali, biralo se dugo između Vibija Marza i Kneja Sencija; zatim popusti Marzo Senciju, koji je bio stariji pa se življe natjecao. On pošalje ženu, imenom Martinu, koja je u onoj pokrajini zbog trovanja na glasu i Plancini veoma u volji bila, u Rim, jer su to iskali Vitelije i Veranije i ostali, koji su krivnju i optužbu spremali, kao da su već krivci pred sud pozvani.

Agripini, premda je od tuge i tjelesne slabosti klonula, bilo je nesnosljivo sve, što je osvetu zatezalo. Zato se ukrca s pepelom Germanikovim i s djecom. Svi su je sažaljavali, što ona, gospođa kneževske krvi, koju su domalo prije vikli gledati u najljepšoj bračnoj sreći, u kolu ljudi, što su je štovali i željeli dobro, sada mrtve ostatke u naručju nosi ne znajući, kako da se osveti, zabrinuta za sebe i poradi tolike nesrećne djece toliko puta nesreći izložena. Međutim stigne Pizonu kod otoka Kosa vijest, da se Germanik prestavio. On je primi s veseljem, zakolje žrtve, pođe u hramove; bio je izvan sebe od veselja, a Plancina još objesnija, te je crninu za izgubljenom sestrom sada prvi put zamijenila veselom opravom.

Kad je u Rimu pukao glas o bolesti Germanikovoj, pa je svatko, kao obično iz daljine, zlo na gore uvećano javljao, porodi se tuga, srdnja i jadikovanje. Zato je dašto, kažu, na kraj svijeta otpravljen, zato Pizonu pokrajina povjerena; na to su tajni dogovori Augustini i Plancinini smjerali. Prva je istina, što su stariji ljudi o Druzu govorili: vladarima se ne sviđa građansko osjećanje njihovih sinova, pa im je jedino zato život prekraćen, što su nastojali, kako bi se narodu rimskomu sloboda i jednako pravo povratilo. Ovake je razgovore općinstva vijest o Germanikovoj smrti tako raspalila, te su prije poglavarskoga oglasa, prije senatove odluke javne poslove prekinuli, trgove ispraznili i kuće pozatvorali. Svuda stoji tišina i uzdisanje, ništa nije samo naoko; pa premda su i odijelom žalost odavali, još su više žalili u srcu. Slučajno donesoše trgovci, koji su, dok je Germanik još bio u životu, iz Sirije otišli, veselije glasove o bolesti njegovoj. Odmah se povjerovalo, odmah razglasilo. Kako je koji dolazio ususret, pripovijedao bi i ono, što je tek načuo, drugima, a oni od veselja štošta dodali i opet dalje širili. Po Rimu se trči amo tamo i razbijaju vrata hramova. Vjeru im je potkrepljivala noć i u tmini sigurnije uvjeravanje. Ni Tiberije se nije protivio lažnomu pripovijedanju, dok se pomalo s vremenom

nije rasplinulo. I narod je još jače tugovao, kao da mu je Germanik još jedamput ugrabljen.

Počasti su izmišljene i određene, što su ih god iz ljubavi prema Germaniku mogli izmisliti: da se njegovo ime u salijskoj pjesmi pjeva, da se na mjestima za Augustove svećenike kurulske stolice namjeste i nad njima vijenci od hrastova lišća; kod igara u cirku da se njegov lik od slonove kosti naprijed nosi, a na Germanikovo mjesto da se flamen i augur biraju jedino iz plemena Julijeva. Tomu dodadu slavoluke u Rimu, na obali Rajne i na sirskoj gori Amanu s natpisom o njegovim djelima i o tome, da je za opće dobro umr'o; grobni spomenik podignu u Antiohiji, gdje je spaljen, i humak u Epidafni, gdje je izdahnuo. Likova i mjesta, na kojima bi se imao štovati, ne bi nitko lako nabrojio. No kad se predlagalo, da bi se njegov lik na zlatnu, neobično veliku štitu među najvrsnijim govornicima smjestio, osiječe Tiberije: on će mu, kaže, posvetiti obični i jednak drugima, jer govorničke vještine ne odlučuje stalež; a ovamo je za Germanika dosta veliko odlikovanje, ako se među stare pisce uvrsti. Viteški red prozove onaj odsjek u glumištu, koji se zvao „odsjek za mlađe", odsjekom „Germanikovim" i odredi, da viteške čete 15. srpnja za likom njegovim koračaju. Mnogo traje i danas, no gdješto je odmah ukinuto ili se po vremenu zaboravilo.

Bez pretrga ploveći burnim morem stigne Agripina do otoka Korkire, koji leži spram obale kalabrijske. Ondje ostane nekoliko dana, da bi se sabrala u ljutoj tuzi, koje nije mogla da podnosi. Uto se njezin dolazak razglasi, i njezini najbolji prijatelji i mnoge vojničke ličnosti, kako su već pod Germanikom služili, a i mnogi znanci iz okolnih gradova, jedni držeći to za dužnost prema caru, a većina povodeći se za njima, — pohite u grad Brundizij, kamo je najprije mogla doploviti i najsigurnije pristati. I kako se brodovi na pučini morskoj pokazaše, napuniše se nesamo luka i obala morska, već i zidovi i krovovi, i otkud se najdalje moglo vidjeti, rastužena mnoštva, koje se među sobom pitalo, bi li Agripinu, dok iz lađe izlazi, ćutke ili s kakim poklikom dočekali. I još se nijesu složili u tome, što bi bilo najpristalije, a brodovi se polagano primaknu, ali ne kao obično s veseljem veslača, već u svemu lica turobna. Kad je Agripina sa svoje dvoje djece, držeći mrtvačku žaru, oborenih očiju iz lađe izišla, uzdahnuše svi u isti čas, i nijesi mogao da razlikuješ jadanje rodbine, stranih,

*

muških ili ženskih, tek što su oni, koji su došli na doček pa su istom počeli tugovati, veću žalost pokazivali nego Agripinina pratnja, koja je od duge tuge već bila klonula.

Car je poslao dvije kohorte carske straže s nalogom, da poglavarstva Kalabrije, Apulije i Kampanije iskažu spomenu njegova sina posljednje počasti. Zato su njegov pepeo tribuni i centurioni na ramenima nosili. Naprijed su išli bojni znaci bez nakita i liktorske šibe oborene k zemlji; a gdje su prolazili kroz naseobine, tu je narod bio u crnini, a vitezovi u trabeji, — prema imutku mjesta paleći tkanja, kadove i druge kod pogreba obične stvari. Što više — i iz gradova, koji su ležali na strani, opet su dolazili ususret i priređujući duši pokojnikovoj klanice i žrtvenike dokazivali svoju tugu suzama i jaukom. Druzo je došao ususret do Taracine s bratom Klaudijem i s djecom Germanikovom, koja su ostala u Rimu. Konzuli Marko Valerije i Marko Aurelije — oni već bjehu počeli službovati — senat i veliko mnoštvo naroda zaokupiše cestu hrpimice i plačući, kako je komu bilo oko srca; jer tu nije bilo laskanja, kad su znali, da Tiberije svoju radost, što je Germanik mrtav, slabo taji.

Tiberije i Augusta nijesu izišli držeći, da je ispod njihova veličanstva, kad bi javno naricali, ili da se ne bi njihovo pretvaranje opazilo, kad bi tolike oči njihovo lice ispitavale. Da je mati Antonija ikakvu znamenitu službu kod ukopa vršila, o tome ne nalazim ništa zabilježeno ni kod povjesničara ni u tadašnjim novinama, premda su osim Agripine, Druza i Klaudija također ostali rođaci poimence popisani; — ili ju je priječila bolest, ili joj srce, tugom svladano, nije dalo, da veličinu nesreće na svoje oči gleda. Ja bih prije vjerovao, da su je Tiberije i Augusta, koji nijesu htjeli da iz dvora izlaze, ustavili, da bi se svijetu činilo, kao da je njihova tuga jednaka njezinoj i da po primjeru materinu ni baba ni stric ne idu na pogreb.

Onoga dana, na koji su smrtne ostanke u grobnicu Augustovu polagali, bila je na izmjenu pusta tišina i ljuto naricanje; gradske su ulice bile pune ljudstva, cijela Martova poljana zubljama rasvijetljena. Tu je stajala vojska pod oružjem, državni činovnici bez počasnih znakova, narod poređan po kotarima vičući: „Propade republika, nestade svake nade!“ — odrješitije i iskrenije, nego što bi čovjek vjerovao, da su im sadašnji vladari na pameti. Ali ništa nije Tiberija više uvrijedilo nego živo

učešće, koje je sav svijet Agripini pokazao tim, što ju je u glas nazivao dikom domovine, jedinim potomkom Augustovim, jedinim ugledom davnine i podjedno pogledajući prema nebu i k bogovima molio, da bi joj djeca ostala zdrava i da bi svoje neprijatelje preživjela.

Bilo je ljudi, koji su iščekivali sjaj javnoga ukopa ispoređujući ga s veličanstvenim počastima, koje je Germanikovu ocu Druzu August bio iskazao. On je naime po najljućoj zimi do Ticina išao ususret pa se nije od mrtva tijela dijelio, već je s njime zajedno u Rim unišao; odar okruživaše lik Klaudijev i Julijin, mrtvoga oplakaše na trgu, pohvališe ga pred zborištem, ukratko — obasuše ga svima počastima, što su ih stari našli, ili potomci izmislili. A Germanik nije dobio ni običnih počasti, koje idu svakoga plemića. Istina njegovo je tijelo poradi daleka puta u tuđoj zemlji kako tako spaljeno, ali to mu je više počasti trebalo iskazati poslije, koliko ih je više sudbina u početku uskratila. Brat mu nije više nego jedan dan hoda, a stric ni do gradskih vrata izišao ususret! Gdje su one stare uredbe, da se pred odar postavi lik njegov, gdje su pjesme, spjevane za spomen njegovih vrlina, gdje pohvalni govori i suze ili bar uinjena prilika tuge?

To je Tiberije saznao, pa da bi prigovore općinstva ušutkao, izdade oglas: „kako su mnogi svijetli Rimljani za državu umrli, ali nitko nije tako živim čeznućem proslavljen; a to je i njemu i svima na čast, ako se ne prekorači mjera. Jer ne pristaje jedno isto kneževskim ličnostima i narodu, vladaru svijeta, što dolikuje neznatnim porodicama ili općinama. Novom je bolu dolikovala tuga i utjeha, koju daje tugovanje; no treba i dušu opet ohrabriti, kako su negda blago pokojni Julije, kad je jedinicu kćerku izgubio, i obožavani August, kad mu je smrt ugrabila njegova dva unuka, tugu od sebe bacili. Ne treba starijih primjera: koliko je puta rimski narod poraz vojske, smrt vojvoda, propast cijelih plemićkih porodica postojano podnosio. Vladari su smrtni, država je vječna. Neka se dakle opet laćaju običnih poslova, pa kako je blizu bila slava Megaleskih igara, neka opet traže veselje i zabavu“. I tako se oni okane žalosti pa se vrate k svojim poslovima.

3. Smrt Tiberijeva.

(VI. 50.—51.).

Već je Tiberiju slabilo tijelo, već su ga izdavale sile, ali još nije pretvaranje. Duh mu bio sveđer oporan; napet u govoru i pogledu, kadikad smišljenom prijaznošću sakrivao je očitu slabost. Promijenivši više puta prebivalište nastani se najposlije kod Mizenske glavice u dvorcu, kojemu je negda Lucije Lukul bio gospodar. Ondje se evo ovako saznalo, da mu se konac života primiče. Bio je na glasu vješt liječnik, imenom Hariklo, koji istina nije cara obično liječio, ali mu je opet pripadom davao savjete. Taj, kao da se po svom poslu na put sprema, primi kao iz počitanja njegovu ruku i opipa mu bĭlo. No Tiberije se dosjeti; jer on — ne zna se, je li ga to uvrijedilo pa stoga to većma tajio gnjev svoj — dade prirediti gozbu i ostane za stolom duže nego obično, kao da svojemu prijatelju na rastanku daje čast. Ali Hariklo uvjeravaše Makrona, da mu snage nestaje i da ne će više od dva dana živjeti. Nato se oni, koji su bili oko cara, brže o svemu dogovore i pošlju glasnika k legatima i četama. Dne 16. ožujka nestade mu daha, te se mislilo, da je smrtni vijek završio. Već su carevića Kaja salijetali s čestitkama, i on se spremao da preuzme carsku vlast, kad najedamput stigne vijest, da se Tiberiju vraća glas i vid i da zove sluge, neka mu nose jela, da bi ga slabost minula. Sad se svi prestraše. Većina se kud koji razbjegne, pretvarajući se svaki, kao da je žalostan ili da ništa ne zna; a carević šuteći, kao da se okamenio, iščekivaše poslije najveće nade posljednji čas. No Makron sasvim bez straha zapovjedi, da na starca nabacaju mnoge pokrivače i da ga tako zaguše i onda iz sobe otidu. Tako zaglavi Tiberije u 78. godini života.

Njegov je značaj imao različna vremena: prekrasno, što se tiče života i glasa, dok je bio privatan čovjek ili vojvoda pod Augustom; pritajeno i lukavo, što se tiče pretvaranja vrlinama, dok su Germanik i Druzo bili u životu, a dok mu je mati živjela, bio je napola dobar, napola zao; grozan sa svoje okrutnosti, ali skrivajući svoju opaku ćud, dok je Sejana volio ili njega se bojao. Najposlije se otvoreno bacio u zločine i sramotu, kad je pod noge metnuo stid i strah pa se poveo samo po svojoj prirođenoj ćudi.

Preveo *St. Senc.*

4. Požar Rima.

(XV. 38.—43.)

Dogodi se nesreća — ne zna se, da li po slučaju ili zlobom carevom, jer obadvoje pripovijedaju pisci —, ali teža i groznija od svih, što su grad Rim zadesile strašnim požarom. Buknu u onom dijelu cirka, koji je brežuljku palatinskom i celijskom na domaku. Tu planu vatra u daščarama, gdje je bilo robe, što plamen podjaruje; i mahom osili, a vjetar je raspiri, te zahvati cirk, kako je dug bio, jer ne bijaše po srijedi ni kuća ogradom ograđenih ni hramova zidom opasanih ni druge kakve obrane. Silom se raširi požar najprije po dolu, zatim se stane dizati na visine pa onda opet pustošiti nizine; a svaku je pomoć pretekao nesretnom brzinom pa i tim, što mu je grad bio izvrgnut tijesnim i krivudastim ulicama i golemim hrpama kućâ; ta taki je bio stari Rim. Pa još k tomu pomisli jauk prestravljenih žena, nemoćne starce i nejaku djecu pa one, što su gledali spasti sebe ili druge; dok bi bolesne vukli sa sobom ili čekali, svuda bi smetali — jedni postojkivanjem, drugi žurbom. I često puta, dok bi se obazreli, zaokupilo bi ih sa strane ili sprijeda; ili kad bi izišli na bližnje mjesto, našli bi se — ta i ono je zahvatila vatra — u istoj nevolji, a mislili su, da je daleko od njih. Najposlije ne znajući, čega bi se klonili, kuda li krenuli, napune ceste i polegnu po poljima. Neki izginuše — a mogli su se izbaviti, — jer su izgubili sav svoj imutak, pače svakidašnji kruh, a drugi opet od ljubavi k svojima, što ih nijesu mogli spasti. I nitko se nije usudio braniti; jer su se mnogi često grozili i nijesu dali gasiti, a drugi su opet naočigled bacali zublje i u sav glas vikali, da im je to netko naložio, bilo zato, da mogu slobodnije otimati, ili na zapovijed.

Neron je u to doba boravio u Anciju i nije se prije u Rim vratio, dogod se nije vatra primakla dvoru njegovu, koji je spajao Palacij i vrtove Mecenatove. Ali opet se nije mogla ustaviti, te je i Palacij i dvor i sve naokolo progutala. Na utjehu naroda, što je ostao bez kuće i kućišta, otvori polje Martovo, zgrade Agrìpine, što više — svoje vrtove i na brzu ruku ponačini kolibe, kamo će se kukavi svijet zakloniti. Iz Ostije i bližnjih gradića dovezoše suđe, a cijena se žitu obali ća na tri sesterca. Ako je to i bilo narodu na korist, opet promaši cilj, jer se pronio glas, da se

upravo ončas, kad je grad gorio, popeo na pozornicu u kući svojoj i pjevao požar Troje ispoređujući ovu sada nesreću s onom starodavnom.

Istom šesti dan stane požar podno Eskvilina, poslije kako su porušili kuće nadaleko i naširoko, eda bi se plameno more svud namjerilo na zemlju i pusto regbi nebo. Ali istom što ih minu strah, bane iznova još jače. Vatra trže opet bjesnjeti ali više po prostranim mjestima u gradu, i stoga je manje ljudi zaglavilo. Hramovi božji i trijemovi, što su bili za ugodnost, naširoko propadoše. I još se gori glasi pronosili o tom požaru, jer je na emilijanskom imanju Tigelinovu provalio, te se činilo: Neron se želi proslaviti tim, da će osnovati nov grad i svojim ga imenom prozvati. Ta Rim se dijeli u 14 kotara, a od njih samo četiri stajahu čitavi, tri se do temelja sruše, dok u ono sedam ostalih osta kućama samo koji trag, a bile su podrte i näpô izgorjele.

Uostalom se Neron okoristi ruševinama rodnoga grada svoga i dade sagraditi palaču, u kojoj ne će toliko biti začudo drago kamenje i zlato — ta to je već prije bilo obično i radi raskoši poznato —, koliko polja, jezera i kao uvani na osami ovdje šume, ondje otvorena mjesta i daleki vidici; a izumili su to i izveli graditelji Sever i Celer, u kojih je bilo dara i smionosti, da kušaju i ono, što je priroda zakratila, i da se poigraju blagom carevim.

Ono grada, što ga je palači preteklo, nijesu, kao ono poslije požara galskoga, podigli bez reda i kojekuda, nego su gradilišta izmjerili, udesili široke ulice, stegli visinu kućâ, proširili im predvorje i dodali trijem, koji će od suuca zaklanjati pročelje zgrada. Neron obeća, da će na svoj trošak dati te trijemove posagraditi pa gradilišta očistiti i tako ih predati gospodarima.

Preveo *K. Rac.*

Kaj Plinije Cecilije Sekundo.

Rodio se u Komu. Bio je u 18. godini, kad mu je ujak i poočim Plinije Stari kod provale Vezuva g. 79. posl. Is. zaglavio. Učio je u Rimu, stupio u državnu službu i popeo se do konzulata. Tacit mu je bio prijatelj. Umr'o je g. 113. — Osim govora

Panegirika caru Trajanu imamo zbirku Pisama (9 knjiga) i Dopisivanje s carem Trajanom. „Dopisivanje“ sadržaje prava pisma, koja nijesu bila namijenjena za čitanje; u njem se nalaze i odgovori Trajanovi. Sva su pisma od velike vrijednosti za poznavanje tadašnjega života i prilika.

Iz „Pisama“.

1. Smrt Plinija Staroga.

(VI. 16.)

Kaj Plinije pozdravlja svoga Tacita.

Išteš, da Ti napišem smrt ujaka svoga, kako bi je što vjernije mogao ispripovijedati potomstvu. Hvala Ti! Vidim, ako Ti prodičiš smrt njegovu, bit će mu slava neumrla. Premda je propao s najljepšim krajevima, te će kao kakav narod, kao kakav grad s glasovite propasti svoje regbi dovijek živjeti, pa premda je sâm stvorio silu trajnih djela, a ono će opet vječnost Tvojih spisa mnogo pridonijeti neumrlosti njegovoj. Držim, sretan je, komu su bogovi dali, da stvara, o čemu je vrijedno pisati, ili da piše, što je vrijedno čitati; a najsretniji je, kome obadvoje. Među ovima bit će moj ujak i po svojim i po Tvojim knjigama. Stim radije prihvaćam, što više — molim Te, uvrsti to! — Bio je u Mizenu i sâm glavom zapovijedao brodovljem. Na 24. kolovoza oko 7. ure kaže mu mati moja, da se vidi oblak neobične veličine i oblika. On se baš nasunčao, zatim mrzlo okupao, legao, poblagovao i u knjigu se zadubao, — odmah zaište obuću, popne se na mjesto, odakle se to čudo moglo najbolje vidjeti. Dizao se oblak — gledajući izdaleka nijesi znao, s kojega brda; poslije se doznalo, da je to Vezuv. Bio je većma podoban i nalik na omoriku negoli na koje drugo drvo. Propeo se uvis kao silno dugačak panj i pružio nekolike grane, dašto, jer ga je svježa struja izbacila, a kad je malaksala, zape on, što više — težinom svojom pritisnut rasplinu se ušir. Sad bijaše bijel bjelcat, sad mrk i ljagav, kako je već digao zemlju ili pepeo. Njemu kao čovjeku učenu učini se znamenito i vrijedno, da se izbližega promotri. Dade opremiti brzicu; ponudi mi, da idem s njim, ako me volja.

Odvratih, da volim učiti, a slučajno mi je sâm zadao, što ću pisati. On na vrata, a stigne mu pismo od Rektine Taskove, koja se prepala od opasnosti, što joj je prijetila; njezin je dvorac ležao podno gore, a nije bilo spasa doli lađom. Molila ga, da je izbavi iz te tolike pogibli. On promijeni odluku, te što je iz radoznalosti započeo, završi s velikodušjem. Opremi četveroredne lađe, sam se ukrca; nije mislio samo Rektini, već i mnogima — milina je kraja bila silu svijeta privukla — donijeti pomoć. Hita onamo, otkle drugi bježe; ravno jedri, ravno krmi u pogibao; bez straha kazuje i bilježi, kako je okom uhvatio, svaki kret, svaki oblik nesreće. Već se sipa na lađe pepeo; što oni bliže, to topliji i gušći; već pada i plavac pa crno, opaljeno, od vatre zdrobljeno kamenje; stvori se iznenada pličina i obale nasu gora lomeći se — ne možeš naprijed. Malo se zamisli, bi li udario natrag; onda krmaru, koji ga je nagovarao, neka bi to učinio, kaže: „Sreća pomaže junaka. Kreni k Pomponijanu!“ Bio je u Stabiju, otkinut zalivom po srijedi, jer se more uvalilo među obale, što se pomalo zakreću i uvijaju. On ukrca prtljagu u lađe, premda se još nije primicala opasnost, ali je bila na pogledu, a kad je stala rasti, bila sasvim blizu; naumi bježati, čim se umiri protivan vjetar. S tim se vjetrom ujak moj — bio mu je veoma povoljan — poveze, zagrli prestravljena, stane ga tješiti i bodriti; dade se odnijeti u kupelj, ne bi li ovakom nebrigom svojom ublažio strah njegov. Okupavši se legne, ruča veselo ili — a to je jednako veliko — nalik na vesela. Uto u gori Vezuvu sine na više mjesta silno širok plamen, i planu požari na visini. Sjaj i svjetlost još se više isticala u mraku noćnom. Da bi umirio preplašene, kazuje, da su seljaci u strahu ostavili oganj, te zapušteni zaseoci na osami gore. Onda otide na počinak, usne pravim zdravim snom. Ta dah su njegov, koji mu je radi omašnoga tijela bio teži i glasniji, čuli ljudi, što su bili pred vratima. Ali dvorište, iz kojega se išlo u stan, već potrpa pepeo i izmiješani plavac tako visoko, da mu ne bi bilo izlaza, da je dulje ostao u sobi. Probude ga, izađe i vrati se k Pomponijanu i drugima, koji su bdjeli. Posavjetuju se, bi li ostali u kući ili uvani lunjali, jer od čestih i silnih udaraca njihala se kuća pa se — tako se činilo — kao iz temelja svoga pomicala sad ovamo, sad onamo ili se vraćala natrag. Pod vedrim se nebom opet bojali — padao je plavac, makar lak i šupljikav; ali su opet voljeli ovo ispore-

divši pogibli. U njega ustupi razlog razlogu, u drugih strah strahu. Jastuke nature na glavu i stegnu plahtama; to im je bila obrana od onoga, što je padalo. Već je drugdje bio dan, ondje bila noć od svake noći crnja i mrklija; ali su nam opet u mraku baklje i razna svijetla utjeha bila. Odluči saći na obalu i sasvim izbliza ogledati, može li se već na more; sve dosad je ono bilo jednako grozno i protivno. Ovdje baci plahtu, legne na nju pa opet i opet zaište i gucne hladne vode. Zatim natjeraju plamenovi i vonj sumpora, preteča plamena, druge u bijeg. Pozovu njega. Opirući se o dva roba pridigne se i odmah sruši, jer mu je — tako se ja domišljam — odviše gust dim spriječio dah i zatvorio dušnik, koji mu je od prirode i onako bio slab, uzahan i često sipljiv. Kad opet zabijeli dan — to je bio treći iza onoga, što ga je on posljednji put gledao, — nađu tijelo čitavo, neozlijeđeno i pokrito onako, kako je već bio odjeven; položaj je tijela bio više nalik na čovjeka, koji spava, negoli na mrtvaca. Međutim smo ja i mati bili u Mizenu. Ali to se ne tiče povijesti, pa i nijesi drugo no konac njegov htio čuti. Dakle ću završiti. Jedno ću nadodati: prošao sam sve, kod čega sam bio i što sam odmah, dok se još najviše istina kazuje, čuo. Ti izvadi najpotrebitije! Drugo je pisati pismo, drugo povijest; drugo prijatelju, drugo svima. Zbogom!

2. Provala Vezuva.

(VI. 20.)

Kaj Plinije pozdravlja svoga Tacita.

Veliš, da te je pismo, što sam ga po želji Tvojoj pisao o smrti ujakovoj, navelo, te bi rad saznati, kakav sam ja, kad sam ono u Mizenu ostao — to sam počeo, a prekinuo —, nesamo strah nego i nezgode preturio. Ako mi i trne duša, kad se toga sjetim, počet ću. Kad je ujak pošao, upotrijebih ostalo vrijeme — zato sam i ostao — za nauk. Zatim se okupah, ručah, spavah nemirno i kratko vrijeme. Već mnogo dana prije toga javljao se potres, ali nije zadavao straha, jer je u Kampaniji običan. Ali one noći navali tako, te se nije činilo, da se sve miče, već upravo izvraća. Nahrupi u sobu mati moja; baš sam se dizao, da je tako isto, ako spava, probudim. Sjednemo u dvorištu kućnom, koje

je dijelilo more od kuće nevelikim razmakom. Ne znam, bi li ovo krstio junaštvom ili nerazborom. Bio sam u 18. godini; zaištem knjigu Tita Livija i kao u dokolici stanem čitati pa i — to sam bio počeo — ispisivati. Evo prijatelja ujakova, koji ga je nedavno iz Hispanije pohodio; pa kako mene i majku vidi, gdje sjedimo, ja dapače čitam, prekori njezinu strpljivost a moju bezbrižnost; ali ja svejedno zuri u knjigu. Već je bila 1. ura ujutru, a još nema dana, kao da mu se ne će. Već su naokolo kuće poraspucale, te nas obuzme — bili smo istina na otvorenu ali tijesnu mjestu — silan strah, da će se zacijelo srušiti. Sada istom odlučimo iz grada izaći, za nama krene prestravljeni narod. Voli on — a to je u stravi nalik na razboritost — odluku tuđu nego svoju, te nas na odlasku silnom hrpom tura i gura naprijed. Izađemo između kuća, stanemo. Tu mnogo čudo, mnogu strahotu preturimo. Kola, što ih dadosmo izvesti, stanu — a bilo je sasvim ravno polje — amo tamo teturati, a nijesu ostala na svom mjestu ni onda, kad su podmetnuli kamenje. Osim toga vidimo: more samo sebe guta, a trešnja ga kao odbija. Obala se zaista makne naprijed, a sila životinja morskih ostane na suhom pijesku. Na drugoj strani kida se crna, strašna oblačina — presijecaju je sijevajući ispretrgane ognjene strijele — u dugačke plamene likove; nalik su na munje i još veći. Sada će onaj isti prijatelj iz Hispanije krepčije i žešće: „Ako brat tvoj a tvoj ujak živi, želi, da ste zdravi; ako je zaglavio, zaželio je, da ostanete u životu. Pa što onda čekate, te ne odete?“ Odvratimo, da ne ćemo mariti za svoj spas, dogod ne znamo za njegov. Ne počeka dulje, poteče i skokom grabeći izmakne se pogibli. Za čas se stane oblačina spuštati na zemlju, prekrije more, okupi i zastre Kapreju; ono Mizena, što izviruje, ote oku. Sad trže majka moliti, opominjati, siliti, da bježim, kakogod mogu; ta ja, kaže, mogu, mlad sam, a nju je pritisnula starost i slabost, te će spokojno umrijeti, ako meni ne skrivi smrt. Otpovrnem joj, da ne ću živ odande, ako ne s njom. Zatim je uhvatim za ruku, silim je, da se požuri. S mukom me sluša i jada se, što me ustavlja. Eno već pepela ali još rijetka! Obazrem se: gusta magluština natisnu se iza leđa, poput bujice sali se na zemlju i goni za nama. „Skrenimo“, rekoh, „dok još vidimo, da nas na cesti ne obori i u mraku ne zgazi gomila, što za nama ide!“ Istom što sjednemo, a noć navali, ne onakva bez mjesečine i oblačna, već kakva je u zatvorenu mjestu,

kad zatrneš svijetlo. Možeš čuti jauk ženâ, vrisku djece, viku ljudî; jedni viču roditelje, drugi djecu, a opet drugi žene; po glasu ih prepoznavaju. Ovi žale svoju nesreću, oni nesreću roda svoga; ima ih, koji od straha smrtnoga žele smrt; mnogi dižu ruke k bogovima; više njih kazuje: nema više nigdje nikakvih bogova, vječna je ovo noć i posljednja svijetu. A bilo ih je i takovih, koji su izmišljenim i lažnim strahovanjem još uvećavali pravu pogibao. Bilo je tu ljudi, koji su javljali, da se u Mizenu ovo srušilo, ono gori, — same laži, ali se opet vjerovalo. Malo sine, ali nam se to ne učini kao dan, već preteča vatre. I plane vatra ali daleko; opet pritisne mrak, opet silan i težak pepeo. Često se dižemo i stresamo, — bio bi nas inače potrpao pa i prignječio težinom. Mogao bih se pohvaliti, što mi se kod tolike opasnosti ne ote ni uzdah ni riječca malodušna, da nijesam dašto mislio, da ja sa svime, sve sa mnom gine, a to mi je bila velika utjeha smrti. Najposlije se ona tmuša razrijedi i kao u dim i maglu rasprša; doskora zabijeli prvi dan, a i sunce grane ali blijedo, kakvo zna biti, kad pomrča. Zbunjeno još oko gleda —, sve se izmijenilo, sve je dubokim pepelom kao snijegom pokrito. Vratimo se u Mizen, okrijepimo kako tako tijelo, provedemo noć lebdeći i kolebajući se između nade i straha. Strah pretegne, jer jednako traje trešnja, mnogi u ludilu strašnim proricanjem smiju se svojoj i tuđoj nevolji. A mi, premda smo iskusili pogibao i još je čekali, opet nijesmo ni onda imali na pameti, da otidemo, dok ne stigne glas o ujaku. Ovo ćeš — nije nipošto za povijest — čitati, ali ne ćeš o tom pisati; a sebe ćeš, jer si dašto tražio, kriviti, ako se bude činilo, da nije ni za pismo. Zbogom!

Preveo *K. Rac.*

Iz „Dopisivanja“.

1. Kaj Plinije caru Trajanu.

(96.)

Gospodaru, običaj je moj, da Tebi javljam sve, u čemu nijesam načistu. Pa tko će bolje voditi neodlučnost moju ili neznanje uklanjati? Kod istrage kršćanâ nijesam nikad bio; zato i

ne znam, što se i koliko obično kazni ili istražuje. I prilično sam se kolebao, treba li se išta obazirati na dob, ili nema tu nikakve razlike među nejakima i jakima; hoću li oprostiti, ako se tko pokaje, ili onomu, tko je uopće bio kršćanin, ne koristi, što se ostavio toga; bi li se kaznilo samo ime, makar je i bez nedjela, ili nedjela, ako za ime prionu. Međutim postupao sam s onima, koje su mi tužili kao kršćane, ovako. Pitao bi ih, jesu li kršćani. Ako bi priznali, zapitao bi ih po drugi i po treći put, a zagrozio im se smrtnom kaznom; ako ne bi porekli, dao bi ih odvesti. I nijesam sumnjao, da se mora zacijelo kazniti tvrdoglavost i neskršena opornost, pa bilo što mu drago, što ispovijedaju. Bilo je i ovako mahnitih, za koje sam, jer su bili građani rimski, odredio da ih valja u Rim otpraviti. Domala se, kako to obično biva, po samom postupku, kad se krivnja objašnjivala, pokazalo više vrsta. Dopadne mi ruku tužba bezimena, a sadržavala je mnoga imena. Tko bi od njih tajio, da je kršćanin ili da je bio pa bi sa mnom zazivao bogove i Tvojemu se liku, što sam ga s kipovima božjim baš za to dao donijeti, tamnjanom i vinom klanjao i još k tomu grdio Krista — a na tako što, kako se kaže, ne ćeš nagnati pravoga kršćanina —, toga, držao sam, treba pustiti. Drugi, što ih je tajni tužitelj, imenovao, rekoše, da su kršćani, poslije porekoše; bili su, kažu, doduše, ali su se okanili — neki pred više godina, mnogi ća prije dvadeset. Svi su se i liku Tvome i kipovima božjim poklonili i pogrdili Krista. Tvrdili su, da je ovo sav grijeh ili zabluda njihova, što su se u određeni dan u zoru sastajali, pjesmu Kristu kao bogu među sobom naizmjence pjevali i zaklinjali se, ali ni za kaki zločin, već da ne će počinjati krađe ni razbojstva ni preljuba ni krenuti zadanom vjerom ni povjerena blaga zatajiti, ako se natrag zaište; poslije toga su se obično rastajali i opet dolazili da blaguju hranu ali običnu i nedužnu; a to, kažu, nijesu više radili poslije moje naredbe, kojom sam po Tvojoj zapovijedi zabranio tajna društva. Zato sam pomislio, da je prijeka potreba, da dvije sluškinje, što su se zvale „službenice“, ispitam — pa i na mukama, — koliko je istine. Ništa drugo nijesam našao nego krivo, pretjerano praznovjerje. Zato sam odgodio osudu i Tebi se za savjet utekao. Učini mi se, da je vrijedno o tom posavjetovati se, pogotovo radi mnoštva ljudî, što zapadaju u pogibao. Ta mnogi svake dobi, svakoga staleža pa i obojega roda, dovode se i dovodit će se u opasnost. I nije se

samo po gradovima nego i po selima i na osami raširila zaraza, to praznovjerje, za koje se čini da se dâ ustaviti i popraviti. Zaista zna se, da su se hramovi, gotovo već opustjeli, počeli polaziti, nanovo da se prinose godišnje žrtve, davno napuštene, i da se kupuje blago za žrtvu; a za nj bi se dosad samo rijetko kad našao kupac. Odatle je lako domisliti se, koliko se svijeta dâ popraviti, ako se oprosti okajniku.

2. Trajan Pliniju Sekundu.

(97.)

Moj Sekundo, radio si, kako je valjalo, ispitujući one, koje su Ti tužili, da su kršćani. Ta ne može se nešta općeno odrediti, što bi imalo nekud stalan oblik. Ne treba ih tražiti; ako ih prijave, pa im se dokaže, valja ih kazniti, ali opet tako, da se onomu, koji poreče, da je kršćanin, i djelom to potvrdi t. j. našim se bogovima pokloni, oprosti, makar mu je prošlost sumnjiva; ta pokajao se. A na bezimene se tužbe ni u kojem prestupku ne treba obazirati, jer je to rđav primjer i ne dolikuje našemu doba.

Preveo *K. Rac.*

Tumač.

Krupnijim se brojevima označuje stranica, brojevima u zagradi pjesma a ostalima redak.

10. Sredinom 4. v. pr. Is. počinje vlada u Rimu kod Velikih ili Rimskih igara (u rujnu) uvoditi glume. S vremenom se glumi i o Megalezijama (u travnju) na čast velikoj majci bogova Kibeli pa o Pučkim igrama (u studenom), o Apolonskim (u srpnju); osim toga glumi se kod triumfa, ukopa slavnih ljudi i kod drugih zgoda. Isprva bi se podigla drvena pozornica kod hrama, u cirku ili na trgu (kod ukopa). Narod bi se smjestio pred pozornicom, a nekima bi robovi donijeli stolice. Prvo potpuno kazalište s nizovima sjedala — sve dašto od drva — sagradi g. 146. Lucije Mumije a Pompej g. 55. prvo kameno. Kazalište se odlikuje, što ima p o z o r n i c u, inače je u glavnom gotovo kao grčko. Scenska se zgrada diže do navrh gledališta te ima petora vrata. Proscenija je jedamput dulja, te joj stupovi ne dopiru samo do prvoga kata, nego se dižu do krova. Dolje između stupova, gdje nema vrata, stoje mjesto oslikanih ploča kipovi. Polovicu okrugloga igrališta grčkoga zaprema pozornica, s koje vode stube u konistru t. j. u drugu polovicu. Prilazi su dvoji; gornji vode na pozornicu, donji u gledalište; da bude mjesta za donje, prikratili su oba krila gledalištu, te ono zaprema samo pô kruga. — Prikazivati se počelo rano ujutru i trajalo sve do pred ručak (oko 4 sata). Za glume su se o Velikim igrama i Megalezijama starali k u r u l s k i e d i l i, o Pučkim igrama p l e b e j s k i e d i l i, o Apolonovoj slavi g r a d s k i p r e t o r, kod ukopa r o d. Činovnici dobivaju za to neku svotu od države, ali troše i od svoga. Koje će se drame glumiti, o tom bi se činovnici ili rođaci posavjetovali s kazališnim ravnateljem, a ravnatelj bi po dogovoru kúpio drame u pjesnika; ređe bi se činovnik ili rođak izravno s pjesnikom nagodio. Terencije je za dvije predstave svoga Eunuha dobio neobičnu svotu 8.000 sesteraca (1.600 K). Ravnatelj je ujedno uglavio, koliko mu se ima platiti, ako uspije ili ako ne uspije gluma. — Ravnatelj je slobodnjak, on također glumi i to prve uloge. Glumci su robovi ili slobodnjaci. Isprva je glumio sam pjesnik, ali Plaut nije više bio glumac. Muškarci glume i ženske uloge, istom se u poznije vrijeme javljaju g l u m i c e (v. 3.). Obrazine su u običaju negdje poslije Terencija; isprva liče lice i upotrebljavaju vlasulju. — Za kazališnu opremu brinuo se poseban

redatelj, koga je najmio i plaćao onaj, koji je priredivao slavu. — Zbora redovno nema komedija, on dolazi u tragediji. Stanke ispunja glazba. Frulač svira u dvojnice — dva klarineta, koji se na jednom kraju, što se meće u usta, sastaju, a onda sve više razilaze. Glazba nije djelo pjesnikovo nego glazbenikovo. Frulač prati i glumce: sve osim jampskih trimetara, koji se naprosto govore, pjeva se ili recituje uz frulu. Kad treba da glumac pjeva, pjeva poseban pjevač na strani, a glumac samo kretnjama prati pjesmu, kao da on pjeva.

12. 37. slovo odugo: I. — **52.** trnuti: od straha.

13. 77. novaca: u Ateni se o velikim praznicima dijelio novac među građane.

17. 206. ne dam li: govori Stafili.

19. 235. kuhare: kuhara s pomoćnicima. — 236. prismok: sva jela osim kruha. — 238. Cerera (Demetra), božica polja i žita. — 243. Vulkan (Hefest), bog vatre, umjetnik kovač. — 261. Lar, kućno božanstvo.

20. 277. čiji je: sin. — 280. dapače: jest, mnogo ti je bolje, nego kažeš, pa i želim, da ti je dobro. — 289. Gerion, div s tri tijela u Hispaniji; njega ubi Heraklo i odvede mu krasna goveda. — 290. Argo, stooki pastir, sin Zemlje; njega postavi Hera (Junona), da pazi na Iju, što ju je zavolio Zeus (Jupiter) i pretvorio u kravu.

22. 336. kongij: 3 litre. — 338. slijeve: Grku znači svaki znak s lijeve strane nesreću.

23. 358. ne visiš: na vješalima.

24. 385. Silvan: bog šumski, čuvar stadâ, što se za žege zaklanjaju u hlad šumski. — 393. arslan, sprijed orao, ostrag lav.

25. 411. sjede: pjesnik misli gledaoce.

26. 15. Neptunov unuk: smjera, čini se, na Antigona Gonata, sina Demetrija Poliorketa, koji se gradio sinom Posidonovim (Neptunovim). — 19. baš teške muke: trice. — 24. za kolačima: ja bi ga ostavio, ali me hrana uza nj veže.

27. 38. popis: pločica voskom prelita; na njoj su upisani najmljeni vojnici. — Pera šilj: pisaljka; na jednom je kraju bila oštra, da se može pisati, a na drugom tupa, da se zamaže, ako se što pogriješi; donja je naslaga voska bila bijela a gornja crna, da se urezana pismena jače ističu. — 53. sastavi: sastavio bi, da ti nije mač otupio.

29. 6. njoj: mladoj. — 9. od plaće: rob dobiva na mjesec, da se prehrani, nešto žita i novaca. — 15. posvete: Atenjani su mušku djecu, kad su ojačala, posvećivali nekim svetim tajnama.

31. 56. k zaštitniku: imadu ga robovi, da ih štiti, pogotovo ako im se radi o glavi. — 60. pedagog: rob, koji svuda prati dječaka gospodareva; tako zove Davo Fedriju, jer dočekuje i prati sviračicu.

32. 69. Dorka, valjada žena Getina.

33. 91. Fana, žena Antifontova. — 100. da se pričinim: glumci u to doba nemaju obrazine.

34. 110. vješat: pooštrit će kazan; objesit će me, pa će me onako u zraku lupati.

35. 133. potucanje: rasipni bi sinovi znali pobjeći u Aziju i stupiti u vojsku dijadohâ kao plaćenici.

38. 209. bude l' molio: dodaj »odbit ću«. — 210. vraćao: bude li na silu gonio iz kuće Fanu, a njega na sud vukao. — 224. odvest će: kući vode krivca pa ga drže kod sebe kao u zatvoru, dok ne plati.

43. (2.) 1. diko: misli se Epikur (341.—270.), grčki mudrac iz Atene; učio je, da je svrha životu ugoda, ali ne onakva, koja stoji do tjelesnoga užitka, već ugodni mir duševni, kojega ne muti ni strah ni strast ni muka.

44. 22. smiješe se: tiha sjedišta.

45. (1). 1. vrabac je ptica Venere (Afrodite), božice ljubavi; gospođama je rimskim bio ono, što je nama danas u kući kanarinac. — Ljuba: Klodija, sestra pučkoga tribuna Klodija, koga je na Apijskoj cesti g. 52. pr. Is. ubio Milon; nju je Katul po svom pjesničkom idealu Sapfi nazvao Lezbija. — (2.) 1. Kupido (Amor): sin Venerin. — 14. Orko: podzemni svijet.

46. (3.) 7. Hiberska, Hispanija. — (5.) 1. Sirmio: poluotok na južnoj obali Gardskoga jezera. — 2. Neptun: Posidon, bog mora i jezerâ.

47. (6.) Daleko od roda u tuđini izdahnu brat Katulov, a dospio je onamo prateći nekoga namjesnika. Kasno dospijeva Katul, da kaže bratu posljednji »zbogom« i prinese žrtvu zadušnicu. — 7. darove: cvijeće, vijence, ljevanicu. — (7.) 4. friške: Frigija je u širem smislu obuhvatala i Bitiniju s gradom Nikejom, što je bila u plodnoj a žarkoj dolini. — 6. grad' ma: Troja, Smirna, Milet, Efes.

50. 32. za prćiju: pjesnik prikazuje, kao da je on rob; svaki rob može sebi nešto privrijediti, a to je njegova osobina (prćija). — 51. rijekama znanim: Mincio, Pad. — 52. vrelima svetim: jer u njima prebivaju nimfe. — 54. hiblejska: Hibla, grad u Siciliji, na glasu sa pčelarstva. — 62. Parćanin: narod u Perziji.

51. 3. poštena: jer stostruko vraća čovjeku. — 8. asirska boja: tirski grimiz, grad je Tir bio sa svoga grimiza na glasu. — 12. živa jezera: prirodna, ne umjetna. Tempa: krasna dolina u Tesaliji; njom teče rijeka Sperhej. Ovdje znači: lijepa, hladovita dolina. — 14. brlog: ima lova.

52. 20. pute: pjesnik bi najvolio napisati pjesmu filozofskoga sadržaja o prirodi poput Empedokla ili Lukrecija; ako to ne, a ono će bar opjevati život seoski. — 21. mjeseca muke: pomrčine i mijene. — 27. ledena krvca: Empedoklo uči, da je krv oko srca ono isto, što mišljenje; hladna je krv uzrok duševne nespo-

*

sobnosti. — 29. neslavan: ne će se proslaviti kao filozof. — 30. Tajget: gora u Lakoniji, gdje djevojke slave slavu Bakhovu. — 31. Hem: gora Balkan. — 33. onome: Epikuru; on je nastojao raspršati praznovjerje i ljude oprostiti straha od smrti i kazni na drugom svijetu. — 35. Aheront: podzemna rijeka. — 37. Pan: pastirski bog, zadaje ljudima kadikad velik strah; odatle »panski strah«. — Silvan: v. b. **24.** 385. — 40. Istar: Dunav. — 42. nije mu žao: stoici su nastojali u sebi ugušiti svako čuvstvo, da tako postignu bešćutnost, duševni mir. — 44. krutoga prava: jer se ono ne da ni moljakanjem ni suzama ni strahovanjem mijenjati. — 45. mahnitog trga: jer su tu sudovi, pa se čuje pravdanje i vika. — Narodnoga arhiva: nalazi se u hramu Slobode; tu su državne isprave, spisi o zakupu carine, poreza i pašnjaka; pjesnik hoće da kaže, da ratar nije zakupnik carine, poreza ni pašnjakâ. — 46. jedni: trgovci; tajnovito: jer ima pličina i grebena; maća: idu u vojnike, da zasluže nešta. — 47. obijaju: laskavci. — 48. na grad: gleda u građanskom ratu obogatiti. — Penati: zaštitnici ognjišta i staro ime grada Tira. — **52.** dvorski pljesak: hoće da bude blagostanja porodičnoga. — 52. saranskom: Sara (hebr. Zor), miljenac cijeloga naroda, da ga pljeskanjem pozdravljaju, kad dođe u kazalište.

53. 62. sikionska: izvrsna maslina; grad Sikion u Peloponesu. — 72. Lenej: Bakho. — 79. kralj diktejski: Zeus (Jupiter) po gori Dikti na Kreti, gdje su ga othranili svećenici, kad im ga je potajno mati Reja predala, da ga očuva od Krona (Saturna), koji je svako svoje muško dijete progutao, jer je znao, da će ga sin svrgnuti s prijestola nebeskoga. — 81. zlatni: jer je doba njegove vlade bilo za čovjeka zlatni vijek. — 1. Pjevanje I.—VI. sjeća nas Odiseje, VII.—XII. Ilijade. — **4.** zlopamtne: kad se Tetida, Ahilejeva mati, udavala za Peleja, bili su na pir pozvani svi bogovi i božice osim Eride (Svađe). Da bi se osvetila, baci među božice zlatnu jabuku s natpisom »najljepšoj«. O jabuku su se otimale Hera (Junona), Atena (Minerva) i Afrodita (Venera). Odu do pastira Parisa, sina Prijamova, a on dosudi jabuku Afroditi, jer mu je obrekla najljepšu ženu. Zato se Hera rasrdi na Trojance i progoni Eneju, kao što u Odiseji Posidon Odiseja. — 5. grad: Lavinij u Laciju.

54. 7. visokog Rima: on je veličanstven i ujedno stoji visoko na sedam brežuljaka. — 15. od Sama: na Samu se osobito Hera (Junona) štovala. — 16. oružje i kola: ona zalazi i u boj. — 20. tirske tvrđave: Kartaga. — 22. Libija: Afrika. — Parke (Sudenice): Klota (Prelja) prede nit života, Lahesa je razvlači, Atropa (Neminovna) prereže. — 23. Saturnija: kći Saturnova, Junona, žena i sestra Jupiterova. — 28. Ganimed: Jupiter ugrabi preko svoga orla lijepoga mladića, sina trojanskoga kralja Trosa, i učini ga vinotočom; tu je službu doonda vršila Junonina kći Heba (Mladost). — 30. Danajci: Grci. — 34. od sikulske: Trojanci prispiju lutajući u Siciliju, a odanle sada plove u Italiju, gdje im je suđeno udomiti se. — 38. teukarski: trojanski. — 41. Ojlejev Ajaks: kad su Grci plijenili Troju, izvuče Ajaks, sin lokranskoga kralja Ojleja, proročicu Kasandru, kćer Prijamovu, za kosu iz hrama Atenina (Minervina).

55. 52. Eolija: Liparski otok na sjeveroistoku Sicilije. — 80. Eur: jugoistočnjak; Not: južnjak; Afrik: jugozapadnjak. — 83. Teukri: Trojanci po starom kralju svojem Teukru.

56. 85. eter: zrak, nebo. — 89. Blago li: sjeća nas oluje u Odiseji, v. Primj. iz grč. književ. str. 49. — 92. Tidejev sin: Diomed. — 95. Sarpedon: kralj likijski; ubi ga Patroklo. — Simois: rječica trojanska. — 97. Akvilon: sjevernjak. — 103. Oltari: grebeni kod otoka Egimura blizu luke kartaške. — 106. seka: pličina. — 114. Neptun (Posidon): brat Jupitera i Junone. — 121. Zefir: zapadnjak.

57. 128. ostve: trozub, znak vlasti Neptunove. — 134. Triton: bog morski. — Kimotoja: kći morskoga starca Nereja. — 150. luku: kartašku.

58. 188. na Eurote žalu: tako se u Odiseji opisuje ljepota Nausikajina, v. Pr. grč. knj. str. 51. — Kint: brdo na Delu. — 189. Dijana (Artemida): lovica, kći Letina (Latonina), ima na sebi kratku haljinu i lovačke čizmice, na plećima luk i tobolac. — Oreade: gorske nimfe, koje prate Dijanu.

59. 208. obrani: odabrani. — 220. Hesperija: zemlja na zapadu, ovdje Italija. — 225. Orion: kad ta zvijezda izlazi i zalazi, rado je kiše i oluje.

60. 246. Jul: sin Enejin, zove se i Askanije. — 247. sikanski: sicilski. — 258. konje: Sunce se vozi na kolima. — 260. erički: oko gore Erika u Siciliji.

61. 274. jednog: Oronta. — 282. vještačke ruke: tako se u Odiseji riše ljepota Odisejeva poslije kupanja, v. Pr. grč. knj. str. 53.

62. 309. Teukar: polubrat Ajanta, sina Telamonova. Kad je Ahilej pao, natjecali su se junaci za oružje njegovo. Dosude ga Odiseju. Ajant stoga poludi, udari na stado grčko pa misleći, da su to vojvode grčke, kojima se htio za oružje osvetiti, posiječe blago. Kad se osvijestio, od sramote i straha ubije se sam. Kad se Teukar vrati kući, protjera ga Telamon, jer nije Ajanta osvetio. Teukar dospije na Kipar i osnuje tamo grad Salaminu. — 314. pelaškog: grčkoga. — 316. teukarskog: Heraklo, kad je jednom zgodom zauzeo Troju, dade Telamonu, koji se na toj vojni desio, kćer trojanskoga kralja Laomedonta za ženu. Njezin sin je Teukar. — 7. Ulikso: Odisej. — 8. Dolopci i Mirmidonci: plemena tesalska, vojnici Ahilejevi. — 15. vještinom: Palada Atena (Minerva) jest božica umijeća.

64. 57. Dardanskih: trojanskih. — 82. Palamed: sin eubejskoga kralja Nauplija, a Nauplije praunuk egipatskoga kralja Bela. Palamed je prisilio Odiseja, da ide u rat trojanski. Odisej se naime, da ne mora na vojsku, učini lud pa uzme orati po kamenu i sijati sol. Palamed trgne mač, kao da će mu posjeći sinčića Telemaha. Odisej se prepadne i ovako oda. Da bi se osvetio, potvori poslije Palameda, da je potkupljen od Trojanaca i zato da zagovara mir. Narod povjeruje i kamenuje ga. — 83. Pelazgi: Grci.

65. 117. djevojku: Ifigeniju. — 133. trakove: žrtva se kiti vrvcama (trakovima).

66. 161. za istine veliku službu: grade, čuvaj riječ svoju, ako istinu govorim i iznosim stvari, radi kojih zaslužujem, da me pomiluješ!

67. 189. Tritonija: Atena (Minerva); ima na glavi kacigu, na prsima oklop, u desnici koplje, do lijeve noge stoji štit.

68. 225. Pergam: gornji grad, tvrđava trojanska. — 241. Dejfob: brat Hektorov, poslije smrti Parisove muž Helenin; Menelaj ga je one noći, kad je Troja pala, zatekao u snu, ubio i nakazio. — 242. Vulkan (Hefest): vatra.

69. 243. Sigejsko: oko glavice Sigeja. — 252. na prag: bježi k vratima tvrđave, da iz nje umakne napolje.

70. 282. Zorinim konjma: zora sviće od istoka, istočnjak juri na njezinim konjma. — 283. Nerej: starac, bog morski. — 296. pod nebom: u krovu nad atrijem je otvor, kroz koji ulazi svjetlost. Palaču Prijamovu pomišlja pjesnik kao kuću rimsku. S ulice se u uglednih Rimljana dolazi najprije u predvorje, a odanle se na vrata, koja su uvijek zatvorena, a čuva ih vratar, ulazi u prostor, gdje ima rob vratar svoju sobicu; zatim se na druga vrata, koja su samo zastrta, dospijeva u atrij, natkrito dvorište, u kojem se nalazi žrtvenik (ognjište); iz atrija se ide u odaje. U dnu atrija je kuhinja i gospodarev arhiv, a iza svega pruža se vrt s trijemom.

71. 319. brine se: pravda. — 322. okaljao: mrtvac je nečist. — 337. spopadne: vidio je kroz otvor na krovu sve, što se dogodilo. — 340. Kreuza: žena Enejina. — 345. na Vestinu pragu: u hramu Vestinu. — 346. Tindarakćer: Helenu. — 351. Erinija (Furija): Srda, zla božica; nesreća.

72. 354. opako: jer je ona slaba žena.

73. 395. jedan vidjeti razor: kad je Heraklo zauzeo Troju, v. b. **62.** 316. — 400. vjetromimunjom: pala mu je kap.

74. 444. slijevestrane: Rimljaninu je lijeva strana sretna, jer se vrač okreće na jug, te mu je nalijevo istok; Grk se okreće prema sjeveru, zato mu je istok zdesna. — 448. idejska planina: gora Ida kod Troje.

75. 486. lidijski Tiber: pričalo se, da su Etruščani došli iz Lidije u Maloj Aziji; Etrurijom teče Tiber, zato ga pjesnik zove lidijskim.

76. Drugo i treće pjevanje sjeća nas pripovijedanja Odisejeva kod Alkinoja. Četvrtim se pjevanjem nastavlja prvo.

77. 18. Tako šalje u Odiseji Zeus (Jupiter) Herma (Merkurija) k nimfi Kalipsi, koja voli Odiseja i ne pušta ga kući; v. Pr. grč. knj. str. 48. — 24. dva puta: u boju s Diomedom i kod zauzeća Troje. — 32. auzonski: Auzonci, pleme na zapadnoj obali srednje i južne Italije. — 40. otvora: Merkurije (Hermo) otvora na drugom svijetu oči mrtvacu, kojemu se na ovoj zemlji zatisnu oči.

78. 48. Kilenjanin: Merkurije se rodio na arkadskom brdu Kileni. — 54. oddjeda pomajci: majka mu je Maja, kći Atlantova.

79. 91. Fama: Glas. — 93. tijatka: bakhantkinja. — 94. izvade: kad bi se počelo svetkovanje u Tebi, iznijelo bi se iz hrama pohranjeno sveto sude, gradom bi se orio poklik: »Iju, Bakho!«, a bakhatkinje bi sa štapom u ruci — bio je ovit bršljanom i lozom — pošle iz Tebe na Kiteron. — 117. Elisa: Didona. — 120. lučeva spominjo: nijesam obećavao ženidbe; lučevi se pale, kad navečer vode mladu u novi dom.

80. 126. grinijski: u gaju kod grada Grinije u Maloj Aziji bilo je proročište Apolonovo. — 127. likijsko: proročište u Patari u Likiji. — 135. tako: dodaj »opominje me«. — 138. njegove: Askanijeve.

81. 1. Kao što Odisej, tako polazi i Eneja u podzemni svijet. — 16. upravio: Paris je s pomoću Apolona ustrijelio Ahileja, unuka Eakova. — 19. masilskim: Masiljani, pleme numidsko; Sirte: danas Sidra i Kabes. — 28. Trivija: Dijana; ona je božica mjeseca (Luna), potom noćna i podzemna božica i božica čaranja, a napokon lovica Dijana na zemlji; stavljali su joj kipove s tri glave na raskršćima i zvali je Trivija. — 29. zgradit: August je g. 28. pr. Is. posvetio hram Apolonov na Palatinu; u njemu je Apolon stajao među Latonom i Dijanom. — Svetkovine: igre Apolonske i stoljetne; potonje je g. 17. pr. Is. slavio August. — 31. rečenja: knjige sibilinske — 32. birane ljude: zbor petnaestorice, koji je čuvao knjige sibilinske i u potrebi gledao u njih.

82. 47. Ksant: rječica u zemlji trojanskoj. — 48. drugi Ahil: Turno, sin nimfe Venilije. — 52. žena: Lavinija, kći kralja Latina a zaručnica Turnova. — 55. iz grčkoga grada: iz Palanteja na Palatinu, osnova ga Arkađanin Euandar. — 70. Avern: podzemlje. — 71. Dit: Pluton, Had.

83. 76. Kokit: rijeka kukanja, teče kroz jezero Stigu. — 86. Prozerpina (Persefona): kći Demetrina a žena Plutonova. — 97. crno: za podzemne, noćne bogove.

84. 109. Hekata: Trivija, v. b. **81.** 28. — 112. mati Eumenidâ: Noć; Eumenidama (Milostivima) su se prozvale Erinije (Furije), kad su oprostile Orestu, što je mater ubio. — Velikoj sestri: Zemlji. — 114. stiškomu kralju: Plutonu. — 115.

čitave: kad se žrtvuje podzemnim bogovima, ne blaguje se od žrtve, jer mrke bogove ne možeš zvati na gozbu, veselje. — 120. boginja: Hekata.

85. 178. bogove strah: kleti se Stigom za bogove je najsvetija zakletva. — 198. prelastio: prevario.

86. 202. tronog: proročište; na tronogu sjedi proročica.

87. 225. Alkid: Heraklo po djedu Alkeju. — Piritoj, kralj tesalskoga naroda Lapita, htjede Plutonu oteti Prozerpinu; zato krene s prijateljem Tesejem u podzemni svijet, ali ih tu stiže kazan; Heraklo došavši po Kerbera izbavi samo Teseja. — 231. amfriska: Apolonova, jer je Apolon na rječici Amfrisu u Tesaliji pasao blago kralja Admeta. — 235. stričevu: Pluton je muž i stric Prozerpini, jer je ona kći Jupitera i Demetre, a Jupiter je brat Plutonu. — 237. Ereb: Mrak, Podzemlje. — 255. sva tri: ima tri glave. — 297. marpeska: Marpes, gora na otoku Paru, gdje se lomi mramor parski. — 299. Sihej a ubi Pigmalion, a nato krenu Didona iz Tira i osnova Kartagu.

89. 305. Dejfob: v. b. 68. 241. — 316. retejski: glavica Retej u zemlji trojanskoj. — 317. Mani: duše pokojnikâ. — 335. jami: uze.

90. 338. Eolid: Odisej; pričalo se, da Odisej nije sin Laerta nego lukavca Sisifa, komu je otac bio tesalski kralj Eeol. — 364. Tisifona: Furija, kći Neba i Zemlje. — 375. Gnosijca: iz grada Gnosa na Kreti.

91. 406. svećenik tračk i: Orfej.

92. 414. pejan: pjesma Apolonu. — 416. Eridan: Pad. — 449. letska rijeka: Leta, Zaborav.

93. 475. Božanski: Cezar, koji je posinio Oktavijana Augusta; Cezar je poslije smrti svoje proglašen bogom. — 477. Garamanti: u Africi. — 478. iza zvijezda: izvan zviježđa u suncopasu, južnije od Garamanta i polutnika. — 479. meotska: Skitija oko Meotskoga jezera (Azovskoga mora). — 483. maslinovom: maslinu nosi Numa radi svoje miroljubivosti; kličav: prosijed. — 485. Kura: grad u zemlji sabinskoj.

94. 492. prutiće: nose ih liktori; isprva su se nosili sa sjekiricama u gradu, poslije samo izvan grada kod vojske; sjekirice su znak vlasti nad životom i smrću. — 495. sinove: izgnani kralj Tarkvinije zasnuje urotu, u koju su bili zapleteni i sinovi Brutovi; Brut ih dade zato smaknuti. — 498. Publije Decije Mus žrtvova se g. 340. u boju s Latinima kod Vezuva, sin njegov g. 295. u ratu samnitskom kod Sentina a unuk g. 279. u ratu s Pirom kod Askula. — Druze pominje pjesnik osobito zato, što je žena Augustova Livija bila iz te porodice; Marko Livije Druz Salinator pobijedi g. 207. na Metauru Hazdrubala. — 499. Tit Manlije Torkvat dade smaknuti sina, jer se mimo zabranu njegovu pobio s Latinima. — Marko Furije Kamil oslobodi g. 390. Rim od Gala. — 500. dvije duše: Cezar i Pompej; Pompej se oženi s kćerju Cezarovom Julijom. — 504. Monekova kula: u Liguriji, danas Monaco; Monek (samostanac) zove se Heraklo, jer je ovdje imao sam za se hram. — 508. s Olimpa: Cezar; kao Julijevac izvodi rod od Jula, sina Enejina a unuka Venerina. — 510. onaj: Lucije Mumije razori g. 146. Korint, te se Grčka pretvori u pokrajinu rimsku. — 512. onaj Mikenu: Emilije Paulo svlada g. 168. kod Pidne posljednjega kralja makedonskoga; makedonski su kraljevi izvodili rod svoj od Ahileja, unuka Eakova. Mikenu nije razorio Paulo, već grad Argo. — 514. okaljan: v. b. 54. 41. — 515. Aulo Kornelije Kos ubi vejentskoga kralja Lara Tolumnija. — 517. Fabricije: poslanik u ratu s Pirom. — 518. Atilije Seran je orao, kad su mu javili, da je postao konzul. — 529. vojvodskom odorom: Marko Klaudije Marcel pobijedi u 2. punskom ratu Hanibala kod Nole, zauze Sirakusu. Razbi Gale kod Klastidija na Padu i ubi im vođu Viridomara; kad bi rimski vođa vodu neprijateljskoga svojom rukom ubio, skinuo bi odoru s njega i odnio na Kapitol u hram Jupitera Feretrija. Prvi je donio takav plijen Romul, drugi Kos, treći Marcel.

95. 533. Kvirin: Romul; nije zapravo Marcel posvetio njemu plijen, već Jupiteru. — 535. mladić: Marko Klaudije Marcel, sin sestre Augustove Oktavije. Umr'o je g. 23. pr. Is., a bilo mu je 19 godina. Ukopan je u grobnici Augustinovoj na obali rijeke Tibera. Kad je to mjesto Vergilije čitao Augustu i Oktaviji, onesvijesti se ona, a August mu za ove retke dade do 50.000 K.

96. 1. U Homera vidimo, gdje izlazi štit ispod ruke Hefestove, u Vergilija se Eneja čudi gotovu štitu. Ondje su slike iz običnoga života a ovdje iz povijesti rimske (prošlost se prikazuje kao budućnost, a to se zove »vaticinatio ex eventu«). Slike su: vučica doji Romula i Rema, otmica Sabinjanaka, Met Fufecije, Porsena podsjeda Rim, Gali u Rimu, Katilina u Tartaru, Katon u eliziji, boj kod Aktija i slava u Rimu.

97. 21. Horacije Kokles ustavi kralja etruščanskoga Porsenu, kad je već htio mostom prijeći u Rim; suzbijao ga je, dogod nijesu građani iza leđa njegovih most porušili; onda skoči u vodu i prepliva na drugu stranu. — 22. Klelija: jedna od djevojaka, što su ih Rimljani morali predati Porseni za jamstvo; ona uteče, sretno prepliva Tiber i stigne u Rim. — 23. na vrhu: štita. — 24. tarpejske: s Tarpejskoga obronka na Kapitolu — priča se — strmoglaviše Rimljani Tarpeju, kćer zapovjednika tvrđave Spurija Tarpeja, jer je sabinskom kralju Taciju izdala grad.

97. 42. Leukat: glavica na otoku Leukadi nasuprot Aktiju. — 47. plamena dva: oči; očina zvijezda: August ima na kacigi repaticu, jer se ona tri dana poslije smrti Cezarove pojavila, te se vjerovalo, da se to Cezar, poočim Augustov, u nju pretvorio. — 49. nakit: g. 36. pobijedio je na moru Seksta Pompeja i dobio vijenac pomorski, iskićen nakitom u obliku kljunića lađenih. — 52. crvenog: žal Crvenoga mora. — 54. Egipćanka: Kleopatra.

98. 59. brodove s tornjići: brodovlje Agripino. — 62. sistar: čegrtaljka, kojom se čegrtalo kod službe božice Iside; to je ovalan obruč od kova, a poprijeko su provučene šipke, koje se mogu amo tamo pomicati. Kleopatra uzima sistar mjesto trublje. — 63. guje: ona se poslije smrti Antonijeve usmrtila ujedom zmijinim. — 64. Anubis: egipatski bog s pasjom glavom. — 69. Belona: božica rata. — 71. Sabejci: u Arabiji. — 76. ruhom: haljinom zove, kao što danas mašu rupcem. — 78. trostruki: u tri dana slavio je tri triumfa: dalmatinski, aktijski i aleksandrijski. Triumf se slavi ovako: triumfator odjene košulju (tuniku) palmovim lišćem ispisanu, šarenu togu i uzme u ruku bjelokosni štap — sve to se čuva na Kapitolu —, zatim stane na niske četveroprežne dvokolice a iza njega rob, koji mu nad glavom drži zlatan vijenac. Povorka se uvrsta na Martovu polju. Pred triumfatorom ide činovništvo, zatim senat, onda dolaze nosila s plijenom, slike zauzetih gradova i krajeva, slike bitaka, odlični zarobljenici u verigama. Za triumfatorom jašu viši časnici, a za njima kreće vojska i pjeva često rugalice triumfatoru svomu. Produ preko trga na Kapitol, gdje triumfator žrtvuje i prikaže Jupiteru lovor-vijenac, kojim su prutići liktorski ovjenčani. Završuje se s gozbom na Kapitolu. Priredi je senat. — 84. snježanom: na pragu mramornoga hrama Apolonova, što ga je August na Palatinu g. 28. posvetio.

99. 1. Niz i Eurijal sjećaju nas Diomeda i Odiseja, što u Ilijadi idu u tabor trojanski. — 3. lovica: jer u gori Idi ima mnogo divljači. — 36. nenazočna: ako mi se tijelo ne nađe, neka mi se bar obave pogrebni obredi i naspe prazan grob (kenotafij).

100. 44. kralja: Askanija. — 58. Vesta (Hestija): božica kućnoga i državnog ognjišta; ona je sijeda, jer je pepeo siv. — Asaraka Lar: Asarak, sin trojanskoga kralja Trosa a djed oca Enejina. — 63. Arizba: grad u zemlji trojanskoj. — 70. perjanicom: i kacigu s crvenom perjanicom.

101. 103. Gnošanin: v. b. **90.** 375. — 111. odličje: hrabri vojnici rimski dobivaju kolajne, lančiće, narukvice. — 112. Tiburac: iz Tibura (danas Tivoli).

102. 128. kćeri Latonina: v. b. **58.** 189. i **81.** 28.

104. Palant nas sjeća Patrokla, Turno Hektora. — 9. sestra: nimfa Juturna.

105. 30. Alkid: v. b. **87.** 225., na povratku iz Hispanije (v. b. **20.** 289.) dospije preko Alpa u Italiju, gdje ga pogosti Euandar.

106. 58. tkanicu: o njoj visi mač. — 59. zločinstvo: Danaj i brat Egipto zavade se radi vlade. Danaj u strahu od 50 sinova Egiptovih pobjegne s 50 kćeri u Argo. Za njim dođu sinovi Egiptovi, da se izmire i ožene s kćerima Danajevim. Otac, da se osveti, nagovori kćeri, neka u svadbenoj noći ubiju muževe; sve osim Hipermnestre poslušaju, zato nose u podzemlju vodu u sud s probušenim dnom.

107. 31. Priverno: grad u Laciju. — 39. Amazen: potok u Laciju.

108. 58. Trivija: v. b. **81.** 28. — 65. ukosnici: nakit za kosu. — 69. strimonskog: s rijeke Strimona (Strume) u Makedoniji. — 82. ugnut: sveden.

109. 90. oružje: strjelice. — 98. Termodont: rijeka u Pontu na Crnom moru. — 101. japiški: apulski.

110. 125. čistim štitom: bez nakita. — 145. Kibela: Reja, mati bogova. — 150. sroga: s luka; dva roga su sastavljena u luk. — Gortin: grad na Kreti; Krećani su bili na glasu strijelci. — 154. tunika: donja haljina, košulja; preko nje se ogrne toga.

111. 162. Sorakt: gora sa svetištem Apolonovim u Etruriji.

112. Juturna ostavlja brata, kao što Atena (Dejfob) Hektora; v. Pr. grč. knj. str. 36.

115. 1. kraljevskih: od Lukomonâ iz Etruriji.

116. 5. paoma: nagrada dobitniku, otkako je Aleksandar osvojio istok. — 8. trima častima: edilskom čašću pa preturom i konzulatom. — 12. atalsko t. j. najveće; kralj pergamski Atal III. ostavio je Rimu svoje bogatstvo: umjetnine, skupocjeno suđe, pokućstvo, sagove. — 13. kiparskoj: od kiparskoga t. j. veoma dokućstvo, sagove. — 14. Mirtojsko more oko otočića Mirta kod Eubeje; bilo je veoma opasno. — 16. ikarske: Ikarija, otok u Egejskom moru. — 19. masik: dobro vino s gore Masika na granici između Kampanije i Lacija. — 29. bršljan: posvećen Dionisu (Bakhu), bogu zanosa; bršljanov je vijenac nagrada pjesniku. — 32. Euterpa, Polihimnija: Muze. — 34. barbit: kitaru; Horacije se povodi za Lezbljanima Alkejem i Sapfom.

117. 6. Pira: žena Deukalionova; samo se njih dvoje spaslo, kad je Jupiter potopio svijet. — 7. Protej: morski bog, koji umije proricati i mijenjati svoj oblik; — stoku: tulnjeve. — 15. spomenik: kuća kralja Nume, nedaleko hrama Vestina, koji se nalazi podno Palatina na jugoistoku trga; na nj udara bog Tiber, jer je on kao državno ognjište okaljan umorstvom Cezarovim, a na kraljevski stan Numin navaljuje, jer je u njemu Cezar kao veliki svećenik imao ured svoj. — 17. Ilija: Reja Silvija, mati Romula i Rema a po smrti žena Tiberova; ona se jada radi ubistva Cezarova. — 21. oštrio: građanin protiv građanina.

118. 28. pjesme: nabožne. — 32. maglom: zastire se, jer prinosi okajnicu. — 33. Ericinka: Venera (Afrodita), koja je imala hram na sicilskom brdu Eriku. — 36. praoče: Mart (Ares), bog rata, otac Romula i Rema. — 40. Marzi: pleme italsko. — 42. krilati: Merkurije (Hermo); ima krioca na šeširiću ili na nogama. — 43. Maja: kći Atlantova. — 46. kvirinski: bog Kvirin, Romul.

119. 1. Kipranka: Venera (Afrodita) je bila svuda, kamo su Feničani doprli, zaštitnica mornarska. — 2. braća Helenina: Dioskuri, blizanci Kastor i Poluks, pretvoreni u zvijezde, štite mor-

nare za oluje. — 3. otac vjetrova: Eol, v. str. 55. — 14. Hijade: vlašići; izlaze u svibnju i navješćuju kišne dane, zato su tužne. — 20. Akrokeraun: glavica na obali epirskoj, na zlu glasu radi brodoloma, leži nasuprot italskomu gradu Brundiziju, iz kojega se plovilo u Grčku. — 27. potomak Japetov: Titanin Prometej, koji je dao vatru ljudima; zato namijeni Jupiter čovjeku drugo zlo: bozi načine krasnu ženu Pandoru i dadu joj posudu, u kojoj su bile nevolje. Jupiter je pošalje Prometejevu bratu Epimeteju. On je primi, a Pandora radoznala nadigne zaklopac, da vidi, što je u posudi; iz nje navale nevolje, a kad je zaklopila, osta u njoj samo još nada.

120. 36. Herkulov trud: Herkul (Heraklo) odvede iz podzemlja Kerbera. — 1. Zefir: zapadnjak. — 5. kiterska: rodila se iz pjene morske kod Kitere, otoka na jugu Lakonije. — 6. Gracije: tri Dražesti, pratnja Venerina. — 7. Vulkan (Hefest): muž Venerin, glavar radionica kiklopskih t. j. vatrometnih gora. — 11. Faun: bog, živi u šumi i štiti zvjerad, srodan je Panu; on i otac njegov Piko su proroci, kao bogu proljeća žrtvuje mu se 13. veljače. — 14. Lucije Sestije Kvirin, pristalica Brutov. — 16. Mani: duše pokojnih.

121. 1. Rod: grad na Rodu. — 3. dvomorskoga: jer je na Istmu. — 4. Tempa: v. b. **51.** 12. — 6. grad Palade: Atena. — 9. Argo, Mikena: gradovi božice Here (Junone). — 11. Larisa: u plodnoj tesalskoj ravnici, sijelo raskošne gospode, dok se Lakedemon (Sparta) ističe mukotrpnim životom. — 12. dom glasni: pećina odjekuje jekom, u njoj prebiva proročica (sibila) Albuneja. — 13. Anijen: pritok Tiberov, pravi slapove kod Tibura. — Tiburno: osnivač grada Tibura (Tivoli). — 15. bijeli: što vedri. — 19. Lucije Munacije Planko bio je legat Cezarov, poslije vrhovni zapovjednik u Galiji, upravnik Sirije i Azije; pristajao je uz Antonija, a poslije ga radi obijesti Kleopatrine ostavi i prijeđe k Oktavijanu; na njegov prijedlog dobije Oktavijan ime August. — 21. Teukar: v. b. **62.** 309.

122. 23. topolovim: topola je posvećena Herkulu; kad je pošao po Kerbera pa ovjenčao topolom glavu, izblijedi donja strana lišća od znoja. Teukar se ovjenčava topolom, jer mu je kao osnivaču naseobine provodič Herkul. — 29. dvoja: na Salamini i na Kipru. — (6.) 1. nov val: novi građanski rat. — 5. drijevo: jarbol. — 9. bogova: likovi bogova zaštitnika, koji su bili na lađi izrezani, a otkinuo ih val. — 12. pontska: lađa građena od izvrsna drva iz šume na Pontu u Maloj Aziji.

123. 17. nedavno: poslije bitke kod Filipa dodija pjesniku politika, a sad za vlade Augustove mari opet za javni život. — 19. more među Cikladama: koliko »opasno«. — 20. bijelima: bijele, kršne obale Ciklada. — (7.) 3. Aristije Fusko: prijatelj Horacijev. — 5. Sirte: danas Sidra i Kabes. — 7. Hidasp: pritok Inda. — 8. bajovni: jer se pričalo, da ima tamo golemih zmija pa mravi, koji zlato traže, i drugo. — 13. Dauno: mitski kralj apulski. — 15. Juba: kralj mumidski.

124. 8. Liris: potok u Laciju, danas Garigliano. — 9. Kales: grad u Kampaniji, na glasu s dobra vina. — 12. trg sirski: mirodije dovezene u Rim iz sirskih luka Berita, Tira i Seleukije. — 16. laki: lako se probavlja.

125. 4. Delije: bit će onaj, koji je u doba građanskih ratova od Kasija prebjegao k Antoniju, od Antonija k Oktavijanu. — 8. falernskog: falernski kraj u Kampaniji uz goru Masik, na glasu s dobra vina. — 15. sestara triju: Parke, v. b. **54.** 22. — 21. Inah: prvi kralj argivski t. j. veoma odličan rod. — 24. Orko: podzemlje. — 28. čamac: Haronov, v. str. **87.**

126. 3. kvirit: miran građanin, ne vojnik. — 5. Pompej Var bio je poslije bitke kod Filipa još i u ratu, što ga je vodio Seksto Pompej kod Sicilije. — 12. poljubi: u znak, da se predaje; hvališa: prije bitke su se junačili. — 13. Merkurije (Hermo) načini kao dječak prvu liru od željvine kore, zato je zaštitnik lirskomu pjesniku; isti je bog i čuvar pratilac čovjeku na putu. — 21. masik: v. b. **116.** 19. — 25. Venera: tako se zove najbolji hitac kod kockanja, kad se svaka od 4 kocke iskrene na drugi broj: 1, 3, 4, 6; kockama se određivalo, tko će ravnati stolom. — 25. Edon: Edonci, pleme tračko, pijanice.

127. 8. tirs: štap ovit lozom i bršljanom, nose ga bakhatkinje, v. b. **79.** 94. — 13. nakit družice: vijenac s glave zaručnice svoje Arijadne, kćeri kralja Mina, uvrsti Bakho u zvijezde. — 14. Pentej: kralj tebanski, priječio je Bakhovo bogoštovlje, zato mu bakhantkinje razvale kuću, a njega — držale su ga za zvijer — rastrgaju na Kiteronu. — 16. Likurg: Drijantov sin, kralj naroda edonskoga u Trakiji, natjera boga Bakha, zarobi pratnju njegovu; Bakho učini, te kralj poludi, ubije ženu i sina; kad nerodica navali, baci ga narod u pećinu, gdje ga konji ili panteri razderu. — 17. krotiš: odnosi se na put njegov iz Indije u Evropu. — 19. Bistonke: bakhantkinje tračkoga plemena Bistonaca imadu zmije u kosi ili se njima pašu. — 23. lavljim: Bakho se bio s Gigantima u obliku lava. — 24. Ret: Gigant. — 29. ugledo: Bakho pođe u podzemlje, izvede mater Semelu, učini je besmrtnom i nazva Tiona. — 30. zlatnim rogom: u ruci; u njemu ima vina i opaja sve pa tako i Kerbera. — 32. trojim: ima tri glave.

128. 17. poraza: kod izbora; prava vrlina ne otima se o milost naroda, koji po svojoj volji dijeli i oduzima časti; vrlinu mora svatko štovati. — 25. šutnju: smjera na čuvanje službene tajne, kako je August tražio. — 26. svetu Cerere (Demetre): misterije eleusinske (v. Pr. grč. knj. str. 343. b. **155.** 1083.). — 28. čuna: život se ljudski poredi s čamcem, na koji ne smiješ uzeti grješnika, jer će ti ga munjom razbiti Div (Jupiter), koji kazni onoga, što ne čuva tajne. 32. u nogu hroma: spora je, ali dostižna.

129. (13.) 3. sjutra: 13. listopada slave se Fontanalije, slava na čast nimfama vrela. — 9. Sirijažar: pasji dani. — 13. tebe: nesamo Kastaliju (na Parnasu), Hipokrenu (na Helikonu) i druga slavna vrela. — (14.) 9. eujada: bakhantkinja. — 10. Hebar: danas Marica.

130. 11. Rodopa: planina Dospat. — 14. najade: nimfe povotkinje, uopće nimfe. — 19. Lenej: Bakho. — (15.) 6. Libitina: božica smrti; uz njezin se hram desio ured, u kojemu se bilježila matica mrtvih i naručivali sprovodi, kao što danas kod kakoga pogrebnog društva. — 9. djevicom: vestalinkom; veliki svećenik ide 15. ožujka s glavaricom vestalinaka iz svoga stana, nekadašnjega dvora Numina, na Kapitol, da se pomoli za dobro države. — 10. Aufid: danas Ofanto, rječica kod Venuzije. — 11. Daun: v. b. **123.** 13. — 13. eolski pjev: lezbljansku popijevku. — 16. Melpomena: Muza.

131. 2. Antonije Julo: sin Antonija, svladanoga kod Aktija; odgoji ga maćuha a sestra Augustova Oktavija, te je potom bio član porodice Augustove; kušao je i pjevati pjesme, g. 2. pr. Is. dade ga August pogubiti, jer ga je osramotio. — 12. slobodna sklada: slobodna po ritmu i gradnji strofâ. — 13. bogove i vladare (heroje) slavi himnom i pejanom. — 15. Centauri: u boju s Lapitima. — 16. Himera: sprijeda lav, u srijedi koza, ostrag zmaj; ubi je Belerefont (v. Pr. grč. knj. str. 349. b. **204**. 92.). — 17. elejska: stečena u Elidi u Olimpiji, dobitnika slavi epinikija. — 19. konj: gospodar konja; kipova: dobitniku bi se stavio kip. — 21. plačnoj: misli se tužaljka, tren. — 25. dirkejskog: Dirka, vrelo tebansko; Pindar je iz Kinoskefale kod Tebe. — Labud: ptica Apolonova. — 28. matinska: brdo Matin u Apuliji, odakle je Horacije.

131. 35. uzbrdinom: bit će put od Vestina hrama dalje; o triumfu v. b. **98.** 78. — 36. Sigambri: ti Germani provališe g 16. pr. Is. u Galiju i poraziše Lolija, August ih pokori. — 42. igre: senat se zavjetovao, da će, kad se vrati August, posvetiti žrtvenik »Mira Augustova« i prirediti gladijatorske igre. — 44. praznu: u svečane se dane nije sudilo. — 54. riješit će: zavjeta.

133. 3. istamski: igre na Istmu, obično se pominju olimpijske, jer su najslavnije. — 5. ahejskih: grčkih; misli se slava, s kojom grad dočekuje dobitnika svoga, v. Pr. grč. knj. str. 336. b. **102.**; za Grka je ideal pobjeda u javnim igrama, za Rimljanina pobjeda u ratu. — 10. voda: Anijen. — 12. eolskom: v. b. **130.** (15.) 13. — 17. Pijerida: Muza.

134. 5. žita rod: polja se obrađuju opet, otkad su prestali ratovi građanski. — 6. Divu (Jupiteru): Parćani su tri vojske rimske porazili i bojne znakove rimske pribili u svojim hramovima; August ih g. 20. prisili, te su znakove vratili. On ih smjesti u hram Marta Osvetnika, pa jer se taj hram nalazi na Kapitolu, kaže pjesnik, da je vratio Divu, jer se i njegov hram nalazi na Kapitolu. — 8. vrata: natkriti su prolazi bili posvećeni bogu Janu; najznamenitiji je bio na trgu, kojim je vojska polazila u boj i vraćala se; dogod je koja četa u boju, otvoren je. Jan je bog početka, prvi mu je mjesec posvećen; ima dva lica: jedno je okrenuto naprijed, drugo ostrag; jedno gleda u budućnost, drugo u prošlost. Isprva je bio bog svijetla i vratar neba; puštao dan napolje i opet ga zatvorao. Tako postane na zemlji bog izlaza i ulaza. — 21. Gećani: Tračani među Balkanom i Dunavom. — 24. kojim do Tanaja: Skitima na Donu. — 26. Liber: Bakho. — 32. potomstvo: Julijevci (August).

135. 1. Dijana (Artemida): v. b. **58.** 189. i **81.** 28. — 5. sibilinska: sibilinske su knjige bile sastavljene u stihovima; po njima je slava uređena. — 9. Sunce: Apolon. — 14. Ilitija: u Grka božica poroda, rano se prometnu Artemidom, božicom svjetlosti (mjeseca). U Rimljana je božica poroda Lucina (svjetlost), njezino ime prijeđe na Junonu (Heru), božicu braka, ali se pridijevalo i Dijani. — 16. Genitalis: Rodilja. — 21. za stoljeće treba 110 godina. — 23. triput: tri dana i tri noći traje slava; obnoć se slavila, jer je isprva bila namijenjena Ditu (Plutonu) i Prozerpini (Persefoni). — 25. Parke: v. b. **54.** 22. — 30. Cereri (Demetri) se žrtvuju prvine poljske.

136. 35. dvorožna Luna: mlad mjesec, Dijana. — 39. šaka: ne svi. — zvana: proročište im Apolonovo reče, da idu u Italiju. — 49. bijelih: bozima svjetlosti žrtvuje se bijelo a bozima tame crno blago. — 53. Medan: Parćanin, v. b. **134.** 6. — 60. Obilje: poslije gladne godine 22. i 21. svanuše rodne; Obilje ima u ruci rog, iz kojega sipa blagoslov. — 61. Febo: bog svjetlosti, bog proroštva, strjeljač, bog pjesništva, glazbe i liječništva. — 65. palatinske: na Palatinu pred hramom Apolonovim, gdje pjeva i igra kolo.

137. 69. Algid: brdo u Laciju, Dijana je kao zaštitnica saveza rimskoga i latinskoga imala svetište na Aventinu u Rimu i na Algidu. — 70. muževa petnaest: kad je August posvetio hram Apolonov na Palatinu, uveo je zbor petnaestorice, koji je upravljao tom slavom. — 75. naučiv: od pjesnika, on nas je uvježbao. — (1.) 7. praga: nije klijenat, koji mora uraniti pa ići k svomu zaštitniku i čekati pred vratima, da ga pozdravi. — 9. oko jablana: mjesto kolja sadi se drveće, da se na nj penje loza.

138. 21. Prijap: bog vrtova. — Silvan: šumski bog i čuvar meda, v. b. **24.** 385. — 35. ždral dolazi zimi sa sjevera u Italiju, držali su ga za slastan zalogaj. — 49. lukrinske: iz Lukrinskoga jezera u Kampaniji. — 50. sklač, obliš: morske ribe; njih nema u Tirenskom moru, već ih katkad s istoka donese oluja.

139. 53. ptica afrička: koka biserka. — 54. lještarka: vrsta kokoši. — 59. Terminalije: 23. veljače na čast Terminu,

bogu medâ. — 65. radosnijeh: kad se gazda raduje, raduju se i kućni bogovi. — 69. upo: na Ide t. j. 15. ili 13. dana otkazuje se posuđena svota, a prvoga opet posuđuje. — (2.) 2. smiren: zataknut. — 8. Svetom ulicom (Sacra via): tud je prolazio triumfator na Kapitol, v. b. 98. 78. — 9. Parćanâ t. j. najvećega dušmana.

140. 13. jača sila: sudbina. — Satire i Pisma ispjevana su u heksametru. — 11. onaj: seljak; ima parnicu, a morao se jamcima ujamčiti, da će u određeni dan doći na sud; on šeće trgom, gleda život gradski i hvali ga.

141. 36. Dažnjak (vodenjak): u taj znak zalazi sunce mjeseca siječnja; razumijeva se početak kiša, zime. — 43. odgovara tvrdica pjesniku. — As: bakren sitniž, neko 6 fil. — 47. međ robovi: vodi se četa robova na trg na prodaju, a jedan između njih nosi za sve hljeba u mrežici.

142. 90. na polju: kad bi na Martovu polju vježbao magarca za jahanje, smijali bi ti se ljudi, a trud bi bio uzalud. — 100. svih Tindarida: djeca kralja Tindareja jesu Kastor, Poluks, Helena i Klitemnestra; robinja ubija Umidija, kao što je Klitemnestra Agamemnona.

143. 107. uzrok nezadovoljstvu jest lakomost, zavist pa to, što ljudi sebe ne porede s bjednijim bližnjima svojim. — 113. s bilježe: da bi kola kod utrke u jednom redu jurnula, poredane su pregrade za kola u dva polukruga, koji se sprijed sastaju; na znak padne konop s dvije posljednje najdalje pregrade, a onda redom dalje tako, da na početku utrke, kad posljednja kola polete iz prve pregrade, stoje sva kola u jednom redu. — 119. Plocije Krispin: stoik, pomaman stihotvorac; slijepac: duhom. — (2.) 12. Bolan: nagao čovjek; on bi se raspalio, okosio na brbljavca i tako ga se brzo riješio.

144. 17. leži: bolestan. — 21. Visko: prijatelj Mecenatov i Horacijev. — 22. Varije: v. str. 5. — 24. kretati: plesati; Hermogen: pjevač i glazbenik. — 28. svrši: spravi i mene u grob! — 29. žara: zemljani lonac, u kojem se nalaze ispisani ždrebovi; starica ih u loncu potrese, zatim vuče i gata. — 34. Vestin hram: v. b. 117. 15. — 58. Aristije Fusko: njemu je namijenjena oda 7. — 72. protivnik: tužilac dolazi od suda, zateče tuženika, kojega nije ondje bilo; smije ga smjesta voditi na sud, ali ne bez svjedoka; zamoli dakle Horacija, da mu bude svjedok, Horacije ne odgovara ništa, nego mu odmah pruži uho u znak, da prihvaća ponudu i da će imati na pameti svjedočanstvo.

146. 10. popovskih: pjesnik se zasitio grada i pobjegao odande, kao što rob kakoga svećeničkog zbora, koji se žrtvenih kolača preio i zato utekao. — 16. Lava: u znak Lava dolazi sunce 23. srpnja, a u to doba izlazi Pas — nastaju pasji dani. — 19. libijski piljak: mozaik od numidskoga mramora. — 20. olovne cijevi: vodovod. — 24. tjeraj: priroda i prosvjeta biju boj, priroda pomalo nadjača krivi ukus gradskoga čovjeka, da on i ne osjeti. — 25. gnjusanje: od života na selu. — 26. sidonski: pravi (iz Sidona). — 27. akvinski lišaj: Akvin u Laciju, gdje se, čini se, jeftinom biljevnom bojom crveno bojadisala vuna. — 28. štetu: trpi nevješt kupac. — 34.—38. tu je basnu pripovijedao Stesihor (oko g. 600.) sugrađanima Himeranima, kad su Falarisa učinili vrhovnim zapovjednikom i dali mu tjelesnu stražu. — 40. podlo: jer slobodu žrtvuje za užitak.

147. 48. za užem: novac treba da kao kakvu životinju vodimo na užu, a ne da on uže drži i nas vuče. — 49. Vakuna: stara sabinska božica. — (2.). 2. Vinije Azina: znanac Horacijev; nije rob, već je to pjesnik izmislio, da nasmije Augusta; pripadao je društvu Augustovu. — 8. samarom lupiš: nemoj, kad onamo stigneš, kao magare (Azina, asinus = magarac), srdito na breme, udariti samarom o drvo, zid ili vrata, da ga zbaciš; ime si časno baštinio od oca, a nijesi dobio radi kakvih magarština svojih. — 14. Pirija: pjana robinja nosila je ukradenu vunu tako, da su je odmah uhvatili. — 15. podgradac: bogataš je k sebi na objed pozvao priprosta čovjeka iz svoga kotara. Bio je običaj, da kad tko legne za stol, skida sandale i preda svomu robu, koji ga je dopratio. Siromah nema roba pa u neprilici turi sandale u pusteni šešir i stavi pod pazuho.

148. Pizoni: otac i dva sina. — 7. knjiga: pjesma. — 20. al' na što: ako umiješ dobro slikati čempres, simbol smrti, ne možeš to upotrijebiti na slici, koja prikazuje spas od smrti. — 21. amfora: posuda od 26 l; smisao: to je baš tako, kao kad lončar hoće amforu da načini, a izađe krčag. — 32. Emilijeva škola: za gladiatore.

149. 48. novu: podaš novo značenje. — 50. potpasani: nekad su Rimljani pod togom mjesto tunike (košulje) nosili zaslon, kojim su pasali bokove. — 52. skoro građene: istom skovane. — 54. Varije: v. str. 5. — 55. Cecilije Stacije: pisac komedija, savremenik Enijev. — 61. ovetšale: zastarjele. — 63. Neptun: more, luka nasipima zaklonjena. — 65. kraljevsko: poput onih, što su ih egipatski i babilonski kraljevi stvorili. — 75. nejednako: heksametar s pentametrom, elegički distih. — 78. čuvstvo smirenih želja: ljubavna elegija i epigram na zavjetnom daru, što ga čovjek daje bogu, kad mu se želja ispuni. — 77. malenu: prema epu. — 78. pru: držali su Arhiloha, Mimnerma i Kalina za osnivače elegije. — 80. smiješna (igra): komedija; ozbiljna igra: tragedija.

150. 83. bogove i bogova djecu: pejani, himne i ditirambi; šakača, konja: epinikije. — 85. jade: ljubavna pjesma; vino: počašnica. — 86. izvjesni: sprijed pomenute vrste treba da znam ili nijesam pjesnik. — 90. Tijest: v. Pr. grč. knj. 359. b. **291.** 10. — 94. Hremo: lice u jednoj Terencijevoj komediji;

psuje sina radi ljubavi k nekoj djevojci. — 95. Telef: v. Pr. grč. knj. str. 348. b. **192.** 431. — Pelej: kad su se Grci razorivši Troju vratili, protjeraju sinovi Akastovi slaboga starca Peleja, i on se potuca. — 99. lijepe: umjetno dotjerane. — 113. vitez i pješak: obrazovani i prosti svijet. — 118. Kolšanin je divlji, Asirac mekoputan, Tebanac glup, Argivljanin srčan.

151. 119. smišljaj: pišući dramu vadi gotova lica iz priče i crtaj im značaj prema priči ili stvori novo lice, ali pazi, da u značaju njegovu ne bude protuslovlja. — 120. opet: t. j. poslije Homera. — 123. neobuzdana: u osveti. — Ina: Atamant, kralj u beotskom Orhomenu, odvrgne ženu Nefelu i oženi kćer Kadmovu Inu, koja progoni Nefelinu djecu Friksa i Helu, dok ih mati ne ukloni na zlatorunu ovnu. Hela padne u Helespont, a Frikso dospije u Kolhidu. Hera (Junona) učini, te Atamant poludi i držeći ženu i djecu za lavicu i laviće razdere sina Learha, a s drugim sinom Melikertom skoči Ina u more, gdje postane morska božica Leukoteja. — 124. Ija: v. Pr. grč. knj. str. 113. (sadržaj »Prometeja«). — Iksion: prevari tasta Ejoneja za vjenčane dare, te ga sruši u jamu, punu žeravice. Zeus ga oprosti toga grijeha, ali kad dirnu u čast Herinu, pripe ga na kolo u podzemnom svijetu. — Orest: v. Pr. grč. knj. str. 122. — 128. teško je: lakše je dobro poznat predmet iz priče (povijesti) obraditi u drami negoli zamisliti neku misao i nju radnjom prikazati. — 132. ne motaš: građa, koju su drugi već obradili, bit će tvoja svojina, ako osnovom djela i crtanjem licâ nešto novo stvoriš, ako se ne držiš ropski originala. — 135. strah: boji se zastraniti od originala ili se ne uzda u se. — Sastav: osnov i jedinstvo cjeline, a to će se poremetiti, čim se tko udalji od originala, za kojim se slijepo poveo. — 136. cikličkі: v. Pr. grč. knj. str. 2. — 140. onaj: Homer. — 141. pjevaj mi: početak Odiseje. — 145. Antifat: kralj ljudoždera Lestrigonaca, v Pr. grč. knj. str. 65. sadržaj 10. pjev. Odiseje. — 146. Diomedov povratak: poslije prve vojne na Tebu (v. Pr. grč. knj. str. 342. b. **126.**) krene sedam sinova onih junaka, što su postradali u boju, opet na Tebu; među njima bio je Diomed, sin Tidejev. Kad je Meleagar poginuo (v. Pr. grč. knj. str. 336. b. **103.** 70.), ubije se mati njegova, a otac Enej oženi se i dobije sina Tideja, oca Diomedova. Ep bi dakle promašio, kad bi htio obraditi povratak Diomedov iz vojne na Tebu, a počeo bi ća sa smrću Meleagrovom. — 147. od blizanaca: tiče se cikličkoga epa »Kiprije«, koji se počinjao sa svadbom Peleja i Tetide (v. b. **53.** 1.) i s ljubavlju Zeusa k Nemesi, koja rodi trojke Helenu, Kastora i Poluksa; tu djecu othrani Leda, žena kralja Tindareja (druga priča kaže, da su to prava djeca Ledina). Helenu odvede po obećanju Afroditinu Paris. — 148. uvijek hrli: opseže samo gnjev Ahilejev t. j. 51 dan desete godine rata. — 155. padne: zapravo »digne«; rimsko kazalište ima zastor, koji se na početku odozgo spušta, a na svršetku diže; grčko ga kazalište nema. — Pljeskajte! v. str. 41.

152. 161. čuvar: pedagog. — 162. rudine: Martovo polje, na kojem mladići jašu ili vježbaju tijelo. — 181. bog: deus ex machina. — 182. četvrti: tri su glumca redovno od potrebe, četvrti, ako je potreban, ne govori. — 192. taneće: smjesa bakra i drugoga kova; isprva je frula bila od drva, trske ili kosti i imala 4 glasnice (rupice), poslije je dobila više glasnica, i umetali se pomični koluti od mjedi, koji su služili kao tipke; glas joj je bio jak kao u trublje.

153. 193. jednostavna: jedna, ne dvije skupa. — 194. započet: podati glas, po kojem će zbor zapjevati. — 195. zaglušala: nekad, dok je još malo naroda polazilo kazalište, samo je svirala pratila zbor, a sada se svirka i sama za se ističe. — 200. ugađat: dolaziti natrušen u kazalište. — Genij: duh čuvar; svaki ga čovjek ima od poroda svoga, on ga radi kratka života nuka, da uživa; Geniju ugađati znači, koliko slušati ga i piti. — 204. time: tako se zbude, te se pratnja svirale i citare i zborna pjesma sve više udaljivala od one klasičke jednostavnosti. — 205. halje: počeo nositi dugačke grimizne haljine. — 206. strunama: citari; Terpandrova je imala 7 a Timotejeva (u doba Euripodovo) 11 žica; po ovim riječima pjesnikovim čini se, da je amo tamo citara pratila zbor u tragediji; redovno se dašto upotrebljavala svirala. — 208. misli: u zbornoj pjesmi. — 209. zvuče: svojim nadutim jezikom. — 211. za satirsku igru v. Pr. grč. knj. str. 338. b. **109.** — Strog: ozbiljni tragički pjesnik doda trilogiji još šaljivu satirsku igru. — 218. malo čas: u tragediji. — 219. krčme: neka ne govori sasvim prosto a ni odviše poletno. — 221. tragedija: tragička lica, što su se malo prije prikazivala u trilogiji, moraju se dostojno vladati i govoriti, ako se jave u satirskoj igri. — 227. Davo, Pitijada, Simon: lica u komediji; Davo je previjan rob, Pitijada lukava djevojka, Simon zaljubljeni starac. — 228. talent: 4.715 K. — 229. boga gojenca: Bakha, na koga je, dok je bio dječakom, pazio satir Silen kao kakav rob pedagog. Silen, veseo a ćelav starac, jahao je na magarcu i obično bio pripit.

154. 234. Fauni: satiri. — 235. s raskršća: prost građanin; strga: obrazovan građanin. — 239. grašak i kesten: hrana prostoga puka. — 248. on: jamb; čist je jamb bio rijedak u najboljega rimskog tragičkog pjesnika Akcija, koji je živio u 2. v. pr. Is. — 265. Kamena: Muza. — Tespis: stari atički pjesnik tragički, uveo glumačko odijelo (v. Pr. grč. knj. str. 338. b. **109.**); on se, kažu, vozio od mjesta do mjesta i prikazivao. — 267. pjevali, glumili: zbor i glumac (sâm Tespis). — 268. haljina: dugačka, što se po zemlji vukla. — 269. čuvidu (obrazinu) zapravo izumi Tespis; pomost: za orhestru t. j. mjesto, gdje je stajao zbor s glumcem. — 270. koturno: cipela s debelim drvenim potplatom i s visokom petom. — 273. zakon: komički su pjesnici atenski ljuto napadali državnike, zato im se to g. 440. za-

brani; za tri godine ukide se zabrana, a obnovi g. 416. — Poslije g. 404., kad je Sparta svladala Atenu, okani se komedija pitanja, koja zasijecaju u javni život; krupna se šala i prosta igra gubi a pomalo i sam zbor. — 282. Pompilijeva krvi: Pizoni pripadaju rodu Kalpurnijevu, a rod Kalpurnijev potječe od Kalpa, sina kralja Nume Pompilija. — 275.—284. smisao: nije grčka drama nedostižna, rimskim pjesnicima treba samo više mara. — 287. dugi su nokti i brada znak usijane glave; kupelji se kloni, jer u jednu ruku ne mari za čistoću, a u drugu izbjegava buku društvenu, te traži zabit i tišinu. — 289. glasi cijenu: po spoljašnosti držat će ga svijet za pjesnika. — 290. Antikira: mjesto na Malijskom zalivu, gdje je rastao kukurijek, kojim se ludost liječila. — 292. pročišćam: kukurijekom. — 294. ne marim zato: da gradim pjesme, nego ću biti vještak, što sam ne stvara, već svjetuje druge. — 300. spisi sokratske škole: pjesnik dramski treba da se filozofski naobrazi, jer će ovako dublje u život proniknuti.

156. 313. glatkuriječ: u Grka je sadržaj i oblik u skladu, u njih ima duha i lijepa jezika; on ne ide, kao što odgoja rimska, za bogatstvom, već samo za slavom. — 315. as: teži 327 g, dijeli se u 12 uncija (dvanaestina), uncija = 27.3 g. — 322. cedrovim uljem nakvase se knjige, da ih moljci ne izjedu. Listovi su knjige jedan do drugoga prilijepljeni, a na oba kraja toga cijelog traka nalazi se po jedan prutić za namatanje i odmatanje. Tko čita, odmata jednom rukom stranicu po stranicu, a drugom namata pročitano; kad dočita knjigu, premota je, da ne ostane svršetak knjige na početku. Knjiga se sprema u tok, na kojem je izvana naslov djela. Tok se stavlja na police u knjižnicu. — 327. isteče: zaboravi se. — 330. Lamijom plaše djecu, da će ih poždrijeti. — 332. Ramni: odlična mladež, koja ne voli poučnih pjesama. — 335. braća Soziji bijahu tada u Rimu najznamenitiji knjižari. Knjižari su imali izvježbane robove, kojima se u dvoranama kazivalo u pero; tako se najedamput mogla zgotoviti velika naklada.

157. 344. prepisivač knjige u knjižara; pogrješka: u pravopisu. —345. pjevač, što pjeva uz citaru. — 347. Heril: loš pjesnik iz Jasa u Kariji, pratio je u Aziji Aleksandra Velikoga i opjevao djela njegova. — 360. Mesala: Marko Valerije Mesala Korvin, v. str. 4. — 361. Kascelije: na glasu pravnik u Ciceronovo doba. — 363. izlog: i on se stidi ovakvih djela. — 365. sardinski je med bio gorak. — 370. kolut: do 2 kg. težak, baca se u daljinu. — 373. svotom: tko je htio biti vitez, morao je imati bar 400.000 sesteraca (80.000 K, sesterac = 20 fil.) imutka; »ocijenjen svotom viteškoga reda« znači, koliko bogat. — 375. smisao: pa ja ne ću pisati, ako vidim, da nemam za to dara. Minerva (Atena): božica umijeća. — 378. Spurije Mecije Tarpa: znamenit kritik.

158. 384. Amfion: v. Pr. grč. knj. str. 344. b. **156.** 1111. — 389. u drvo: tako na pr. zakoni Solonovi — 392. Tirtej: v. Pr. grč. knj. str. 83. — 393. gatnje: proročanstva su se rado sastavljala u heksametrima — 394. put u životu: u didaktičkim pjesmama Hesiodovim, Solonovim i Teognisovim. — 395. milost u kralja: na dvoru Teronovu u Agrigentu, Hijeronovu u Sirakusi, Polikratovu na Samu i Pisistratovu u Ateni borave pjesnici Simonid, Anakreont, Pindar, Bakhilid i drugi. — 394. pijerski poj: pjesma Muza. — 396. odmor: glumi se o blagdanima. — 402. utrkom: u Olimpiji ili drugdje na igrama. — 406. sada: trebalo bi da pjesnici mnogo uče i trude se, ali oni to ne čine, već misle, da su daroviti, pa im stoga ne treba nauka. — 407. posljednjeg: tako viču djeca u nekoj igri.

159. 428. Kvintilije: pjesnik, iskreni prijatelj Vergilijev i Horacijev. — 440. Aristarh: iz Samotrake, živi u Aleksandriji u 2. v. pr. Is.; proslavio se uzornom kritikom teksta Homerove Ilijade i Odiseje. — 443. žutica: mislilo se, da je to prelazna bolest. — 444. ludilo vjersko: vjerski zanos. — Dijana srdita svaljuje ludilo na čovjeka.

160. 454. Empedoklo: filozof iz Agrigenta živi sredinom 5. v. (v. Pr. grč. knj. str. 5.); priča se, da je htio, da ga ljudi drže za besmrtna, pa se bacio u Etnu, ali mu je ona izbacila sandalu, te su se ljudi dosjetili prijevari. — 463. tjera: sve bježi kao pred medvjedom, što uteče.

161. 3. feačkoj: na Korkiri. — 6. kostiju kup: kad bi se tijelo spalilo, pokupio bi rod kosti, poškropio ih vinom i mlijekom, dodao mirišljivih tvari, sušio ih, onda spremio u žaru. 11. ždrebove: ona je iz žare nekoga vrača — bilo ih je mnogo na javnim mjestima — izvukla tri ždrijeba t. j. pločice s natpisom, iz kojega se gatalo; zatim je preko roba triput pitala astrologa; i njih je bilo po ulicama. Budući da je svaki put dobila povoljan odgovor, držala je, da će joj se želja ispuniti. — 18. Saturnov dan: subota; u subotu, držali su Rimljani, nije dobro početi, jer je zvijezda Saturno nesretna; osim toga je subota praznik židovski, a kod one zbrke bogoštovljâ u Rimu slavili su tada i Rimljani subotu. — 23. Isida: egipatsko božanstvo, koje se rano u Rimu udomilo. Ona je božica plodova nalik na Demetru (Cereru), a njezina služba slična misterijama. Budući da se štovala u obliku krave, pomjerila se s grčkom Ijom (v. b. **20.** 290. i Pr. grč. knj. str. 113.), te je bila božica gospođâ, brodarstva i ljekarstva. Zazivali su je dvaput na dan: rano ujutru i poslije podne oko 2 sata; pri tom se čegrtalo sistrom (čegrtaljkom) t. j. mjedenim šipkama, što su bile provučene kroz obruč na dršku, te su se amo tamo mogle pomicati. 26. lik: zavjetne pločice sa slikama i natpisima. — 28. dver: tko bi se u božice dostao zdravlja, stao bi pred otvorena vrata hrama božičina pa pjevao kipu božičinu pjesme i molio molitve. — Tkanicom: svećenici i štovatelji božičini nosili su lanene haljine, jer su vunu držali za nečistu. — 30. farski: Far, otok pred Aleksandrijom; znači, koliko egipatski. — 36. grud: jedra.

162. 49. strah me: za život moj. — 55. pomisao na smrt ublažuje pjesnik blaženstvom u Eliziju. — 59. darčin: njegova se mirišljiva korica dodaje pomasti. — 64. mirtovac: mirta je posvećena Veneri (Afroditi). — 71. Iksion: v. b. **151.** 124. — 73. Titija baciše u Tartar Apolon i Dijana (Artemida), jer im je uvrijedio mater Latonu (Letu). — 75. Tantal: v. Pr. grč. knj. str. 337. b. **106.**

163. 77. Danaja kćeri: v. b. **106.** 59. — 78. Leta: podzemna rijeka, Zaborav. — 80. zaželje: suparnici njegovi hoće da mu preotmu Deliju pa zato žele Tibulu, da se iz vojske ne vrati skoro. — (2.). 5. Genije: v. b. **153.** 200. — 9. Cerinte: možda se pod tim imenom krije Kornut, koji je volio Sulpiciju, rođakinju Mesalinu. Njihovu je ljubav Tibul proslavio u IV. knjizi svojih djela.

165. 20. arkadskom bogu: Panu. — 7. dinar: mrtvu se meće u usta sitan novac kao vozarina za Harona. — 9. trublje: na sprovodu. — 10. djedovâ: Scipionâ.

166. 12. zalozi: troje djece. — 13. Parke: v. b. **54.** 22. — 14. breme: šaka pepela u žari. — 18. bog: Dit (Had, Pluton), koji sudi sam ili prepušta Eaku, Minu i Radamantu — 21. braća: polubraća Eakova Mino i Radamant, jer su oni sinovi Zeusovi, kao što i Eak. — 22. Eumenida zbor stoji kao kakvi liktori, da izvrše osudu; v. b. **84.** 112.— Slušačima: sjenama, koje stoje i slušaju kao narod rimski na trgu. — 23. Sisif valja u podzemlju uzbrdo kamen, a kad dođe na vrh, otkotrlja mu se natrag. — Iksion: v. b. **151.** 124. — 24. Tantal v. b. **162.** 75. — 26. vrata, što ih čuva Kerber na lancu, neka se sad ne otvoraju niti zatvoraju. — 28. sestre: kćeri Danajeve, v. b. **106.** 59.; smisao: trpjela ja, što one! — 30. Numantin: Publije Kornelije Scipion Afrikanski Numantinski Mladi zauze Kartagu i Numanciju. — 31. Liboncі se nijesu istakli u boju ,ali se zato mati njezina Skribonija od roda libonskoga udala za Augusta. — 32. napisi: pod voštanim likovima djedova u atriju; vise u kovčežićima o zidu po kućama plemićkim. — 33. djetinja halja: optočena grimizom; nju je zaručnica na dan svadbe skinula i sa svojim igračkama prikazala Larima u svojoj očinskoj kući. — 39. onog: Lucija Emilija Paula, čijega je sina, potonjega Scipiona Mladoga, posinio sin Scipiona Afrikana Staroga; potom je i Paulo rod Kornelijin. Paulo je kod Pidne g. 168. svladao kralja makedonskoga Perseja, a kraljevi su se makedonski gradili, da potječu od Ahileja. — 41. udio: radi mene nije muž moj Paulo kao cenzor morao ublažiti strogost cenzure; živjela sam kreposno. August je g. 22. pr. Is. pokušao da vrati staru rimsku cenzuru i podigne porodični život iz rasula, ali ne uspije, jer su cenzori — lakoumni Lucije Munacije i slabo nadareni Paulo, muž Kornelijin, bili nesložni. Svakih 5 godina postavljahu se 2 cenzora. Oni prebroje narod; svi odrasli moraju im se javiti i po duši kazati, kolik im je imutak; udovice i malodobni unose se u poseban popis. Popisi se pohrane u državnoj blagajni. Cenzori paze

na ćudorede, daju u zakup državna imanja, poreze, carinu i javne radnje. Radi života mogu isključiti čovjeka iz senata. Prekoriti i kazniti mogli su samo, ako su obadvojica bila za to. Službu završuju sa žrtvom — žrtvuje se svinja, ovca i bik — i s molitvom za državu. — 46. luča dva: luč na svadbi i luč na ukopu; čestito sam živjela u braku od udaje do smrti.

167. 51. Klaudija: unuka Apija Klaudija Slijepoga dokaza nevinost svoju tim, što je g. 204. pr. Is. brod, na kojem se nalazio kip božice Kibele, krenula, kad se u Tiberu nasukao. — Kibela: frigijska božica, majka bogova, ima obično na glavi krunu s malim kulama. — 53. nitoj: vestalinki Emiliji; kad je utrnula vatra na ognjištu Vestinu, i nju krivili, zazove Vestu, baci komad haljine na pepeo, i vatra plane. Tako se opravda. — 55. Skribonija je još živjela, ali se rastala s Augustom, koji je doveo u kuću Liviju. — 58. Cezarov: Augustov. — 59. sestrica: polusestra Julija, kojoj je otac August, dok je otac Kornelijin bio Kornelije Scipion. Poslije smrti Scipionove udala se mati njezina za Augusta. Pjesnik laska Augustu, jer Julija nije baš bila na dobru glasu. — 60. bog: August. — 61. počasne halje: August odredi, da majke s troje djece smiju nositi posebnu haljinu. — 65. brat: Publije Kornelije Scipion. — 66. sestru: Korneliju. — **67.** kćerka se rodi, kad je muž bio cenzor. — 69. čun: Haronov. — 70. Kornelija zaboravlja, da je pred sucima donjega svijeta.

169. 3. ploča: takav je bio zakonik 12 ploča u Rimu. — 18. hrast je drvo Jupiterovo (Zeusovo), lovor Apolonovo, omorika Neptunovo (Posidonovo), mirta Venerino (Afroditino). — 25. Kao što je Zeus svrgao Krona, tako je Jupiter Saturna.

170. 30. nejednaku: nestalnu. — 62. Astreja: Pravda.

171. 1. Tiresija: vrač tebanski. — 3. Ismenke: Tebanke, po tebanskom potoku Ismenu. — 4. Latona (Leta): kći Titanina Keja i Titanke Febe. — 8. lišćem: lovorom. — 17. Tantal, kralj na Sipilu u Frigiji, sin Zeusov; žena mu je Plejada Diona, kći Atlantova. Nioba je udata za sina Zeusova a kralja tebanskoga Amfiona, zato joj je Zeus svekar. — 22. Kadmo sagradi Kadmeju, tvrđavu tebansku, a donji grad obzida Amfion.

172. 38. jamite: uzmite. — 42. Kint: brdo na Delu, kolijevka Apolona i Dijane (Artemide). — 51. Feb i Feba zovu se Apolon i Dijana po baki Febi. — 58. što se crvene: konji su pokriti grimizom.

173. 90. nešišan: mladići se šišaju, kad se primaknu zrelijoj dobi.

174. 147. taje: prokapljuje.

175. 2. Iksion: v. b. **151.** 124. — 13. zemlja Pelopova: Pelop je (v. Pr. grč. knj. str. 337. b. **105.** 181. i **106.** 25.) vladao isprva u Frigiji, poslije u Peloponesu. — 17. Atlantov unuk: Merkurije (Hermo), sin Maje, kćeri Atlantove.

176. 51. dvobojne: isprva je tamnozelena, poslije pocrni; ona je posvećena Minervi (Ateni), božici umjetnosti i znanosti. — 52. drijenak: ukuhan. — 53. žućanica: Endivic. — 55. od rude: od zemlje. — 61. urme: datule.

177. 107. Kibira: grad u Frigiji. — Filemon se pretvori u hrast, Baukida u lipu. — 109. vijence: dali su ih obližnji stanari.

178. Fabijevci su izginuli g. 477. — Ide: 13. ili 15. dan mjeseca; ovdje 13. veljače, kad su se slavile Faunalije na čast Faunu, v. b. **120.** 11. — 2. naotoku: tiberskom u Rimu; tu je bio hram Esuklapov (Asklepijev). — 9. karmentska vrata: Kapitolu na jugozapadu. — 11. Kremera: brza rječica Rimu na sjever. — 18. tuščanska (Toscana): etruščanska, tirenska.

179. 47. Maksim: Kvinto Fabije Maksim Kunktator, vođa u ratu s Hanibalom. —15. pegasijski valovi: vrelo Hipokrena na Helikonu; nastade, kad ondje nogom udari krilati konj Belerefontov Pegas, v. Pr. grč. knj. str. 349. b. **204.** 92.

180. 20. Lezbljanka: Sapfa. — 27. smene: s pohvale moje. — 42. Ir: prosjak u Odiseji.

181. 4. devetsto tisuća: neko 13.3 km. na sjeveroistoku od Rima; rimska milja t. j. 1.000 koraka = 1·48 km. — 6. konzula dva: Hircije i Panza, pali su g. 43. kod Mutine u boju s Antonijem. — 7. reda: viteškoga; on je vitez od starine, a nije tek sam postao. — 12. dvjema kolačima: na godovno djeteta prikazivao bi se kolač čuvaru Geniju. — 13. od praznika: svetkovina se Minervina slavila od 19.—24. ožujka; prvi dan nije bilo u cirku igara, potom se pjesnik rodio 20. ožujka, kad su se počinjale igre gladijatorske. — 22. Meonjanin: Homer. — 23. Helikon: brdo Muza u Beotiji. — 28. slobodniji plašt: toga bez grimiznoga ruba; dobivali su je dječaci onoga dana, kad su postali punoljetni; do punoljetnosti nosili su grimizom optočenu. — 29. pruga: tunika (košulja) sa širokim grimiznim trakom, kako su je nosili senatori i mladi vitezovi, koji su mislili postati viši činovnici. — 34. trojicezbor (tresviri capitales): nadzirali su državnu tamnicu, pazili, da se ovrše smrtne osude; sudili su robovima. — 35. stegoh: odložih tuniku sa širokim trakom i uzeh drugu sa uskim trakom t. j. okanih se službe i težnje za višim častima.

182. 39. aonske: Aonija, Beotija; sestre aonske: Muze. — 43. Ptice: Makro iz Verone pjevao je o pticama, zmijama i bilju. — 47. Pontik: ispjevao je ep Tebajidu; Baso: pjevao je jampske pjesme, oboje se izgubilo. — 50. auzonskom: v. b. **77.** 32. — 53. on: Tibul. Kornelije Gal: elegički pjesnik. — 56. Talija: Muza komedije, ovdje uopće Muza šaljive pjesme. — 57. narodu: biranu društvu. — 60. Korini pjeva ljubavne elegije. — 65. Kupid: v. b. **45.** (2.) 1. — 68. za me se po gradu nije ništa pogovaralo. — 75. lustar: pet godina.

183. 86. znadeveć: kao što se u Rimu sastaju ljudi na trgu i tu sve i sva doznavaju, tako ima — pomišlja pjesnik — trg u podzemlju, gdje duše čuju novosti. — 93. pisejska: jer je Olimpija bila u kraju, gdje i grad Pisa. — 94. deseti put: pjesniku je bilo 50 godina, kad je bio izgnan; on krivo broji olimpijadu po 5 godina, a ima samo 4. — 96. lijevi žal: zapadna obala. — 104. orude: strpljivost.

184. 117. Istar: Dunav.

185. (4.). 4. Flak: Horacije. — (8.) 3. Maron: Vergilije. — 6. podaj darovitim ljudima bezbrižan život, i bit će velikih pjesnika. — 9. vitez tuščanski: Mecenat, v. b. **115.** 1. i **178.** 11. — 14. falernca: v. b. **125.** 8.

187. 17. Galateja, Testilida: lica u Vergilijevim Bukolikama; znači: ostavio se Bukolikâ. — 19. Italija: Georgike. — Boj junačine: Enejida. — 20. Komar: pominje se među njegovim prvijencima. Sačuvana pjesma Komar nije od njega, a sadržaj je ovaj: pastir zaspi na paši, došulja se guja, ali ga uto ubode komarac, te ga spase; pastir ubije komarca, koji mu se poslije u snu ukaže i plače sudbinu svoju; pastir mu podigne grob i okiti ga cvijećem. — (9.) 2. prozor: puk je gradski imao na prozoru vrtić. — 9. Kozmov list: list, od kojega je tvorničar Kozmo priređivao ulje za pomast. — 18. vepar kalidonski: radi njega je stradao Meleagar (v. Pr. grč. knj. str. 336. b. **103.** 70. i pjesmu Bakhilidovu na str. 108.). — 19. Prokna: kći kralja atenskoga Pandiona a žena Tereja, kralja Daulije u Fokidi; sin joj je Itis. Da bi se osvetila mužu, koji je zavolio sestru njezinu Filomelu, ubi sina i spremi ga mužu za jelo. Muž stane progoniti i Proknu i Filomelu. Na bijegu se prometne Prokna lastavicom, Filomela slavujem, Terej futavcem. Prokna ovdje znači: lastavica. —

188. 3. Sibila: v. str. 81. — 4. Baja: na glasu morsko kupalište; put vodi onamo kroz Kumu. — 5. Prohita: danas Procida, otočić kod Mizena. — Subura: najživahniji kraj u gradu Rimu. — 9. čitaju: društvu. — 10. krca se: pred gradom, jer obdan smiju gradom prolaziti samo ona teretna kola, što voze građu za javne gradnje. — 11. do svodova: kod Kapenskih vrata, što vode na Apijsku cestu, jest vodovod, građen na svodove. — 12. priji: nimfi Egeriji, koja ga je putila, kako će urediti bogoštovlje. — 13. šumica: pred Kapenskim vratima lijevo od ceste. — 14. Židovu: za Domicijana se zabrani sirotinji židovskoj stanovati u gradu; dade im se mjesto pred gradom, pa su za to plaćali neki porez. — Koš i sijeno: jer nijesu smjeli u subotu ložili vatre, skuhali su hranu dan prvo i metali je u sijeno, da im ostane topla. — 16. prosjači šuma: gaj je pun prosjaka (Židova). — 18. pravima: nijesu više prirodne, umjetno su izgrađene.

189. 25. Dedal: on doleti u Kumu i ondje sagradi hram. — 27. Lahesa: v. b. **54.** 22. — 30. crno u bijelo: živu od nepoštenja. — 31. rijeke, luke: čišćenje i ređenje korita riječnih pa gradnje u lukama. — 32. na lomaču: za novce prirediti spro-

vode. — 33. pod koplje: zakupnici državnih radnja, ako im posao ne bi uspio, znali bi na prijevaru veći dio imutka svoga spasti, a drugo bi došlo »pod koplje« t. j. na prodaju; zakupnik bi izgubio građanska prava. »Glava« znači: pravo, što ga potpun građanin ima. — 36. zvjezdama: nijesam astrolog, niti želim smrt ocu, da baštinim. — 37. žabi: nijesam od žabe prireĎivao otrova, da koga otrujem. — 40. tatom: misli namjesnike i više činovnike, koji uz pomoć nižih činovnika varaju i gule svijet. Pratilac: nijesam bio u pratnji nikakva namjesnika. — 46. Vero: gulio kao namjesnik tri godine Siciliju, tužio ga za to Ciceron; ovdje znači: nepoštenjak poput Vera. — 47. Tag: Tajo u Španjolskoj; obrasao je šumom. — 54. ahejskog: potomaka pravih Grka; većinom su pogrčeni istočnjaci. — 55. Oront: Nahr—el—Asy kod Antiohije. — 57. poprečne žice: harfa, u Rim dolaze cijele družbe sviračica i igračica s frulačem na čelu; čekaju kod cirka, dok ih tko ne najmi. — 59. Kvirin: Romul. — 60. korvač: živi i odijeva se kao atlet grčki. — 61. Sikion: u gorskom kraju u Peloponesu. — 62. Andar, Sam: otoci u Egejskom moru. — Tral: grad u Lidiji. — 63. Alabanda: grad u Kariji. — Eskvilin, Viminal: brežuljci u Rimu.

190. 66. Isej: govornik na glasu u doba Juvenalovo. — 72. napravi: Dedal, rodom iz Atene. — 73. od mene: ti ljudi, što se nijesu na putničkoj, već na tovarnoj lađi dovezli u Rim, obogatili su, te zapremaju prvo mjesto u društvu: prvi hoće da se u oporuci kao svjedoci potpišu i na uglednija mjesta kod stola da legnu. Tri su počivaljke oko stola, na svakoj leže po trojica; najuglednija je ona, što stoji u pročelju, a posljednja je njoj nadesno; počinje se brojiti s prvim mjestom desno na pročelju, zatim se redaju nalijevo do posljednjega mjesta lijeve počivaljke, a odavde se prelazi na desnu počivaljku. — 75. smokve: suhe iz Antiohije. — 76. Aventin: brežuljak u Rimu; smisao: ne vrijedi li ništa, što sam korjenika rimska. — 77. boba: maslina. — 81. Antej: sin Posidonov, vladar u Libiji; tko bi onuda putovao, s njim bi se po'rvao, svladao ga i ubio; Herkul (Heraklo) ga nadrva digavši uvis, da mu se ne bi noge ticale zemlje, jer je u njega bilo snage samo, dok je stajao na zemlji. — 85. Tajida: hetera. — 86. Dorida: sluškinja; robinje imadu haljinu bez plašta (gornjega odijela). — 89. ondje: u Grčkoj; Antioh i drugi su glumci, za neke se od njih zna da su živjeli za Domicijana. — 91. narod: grčki. — 93. žeravke: posudu sa žeravom, što se zimi upotrebljava za grijanje u sobi i uvani. — 96. onaj: g. 204. dovedu iz Pesinunta u Frigiji Kibelu (v. b. 167. 51.) u Rim, a delfijsko proročište odredi, da je žena najčestitijega čovjeka primi u kuću. Senat proglasi takvim Publija Kornelija Scipiona Naziku. Idejsko: gora Ida kod Troje. — 97. iznese: veliki svećenik Lucije Cecilije Metel iznese paladij iz gorućega hrama Vestina g. 241. i oslijepi.

191. 103. samotračkim: misterije su samotračke pored eleusinskih onda u Rimljana bile najviše na glasu. — 112. Prenesta, Gabij, Tibur: u Laciju. — Volsinij: danas Bolsena, u Etruriji. — 120. Ukalegon: str. 68. 242. — 125. Kodro: filozof. — Prokula: patuljica. — 126. stolić s mramornom pločom za ures, kondijer ne može da stane na nj, zato je pod stolom s kipom kentaura Hirona, učitelja Ahilejeva. — 135. sud: nema suda u znak žalosti; tako je bilo, kad je Germanik umr'o. — 139. Poliklit: glava realističke kiparske škole argivske.

192. 145. od cirka: igara u cirku ima samo u Rimu. — Sora, Fabraterija, Fruzinon gradovi oko Juvenalova imanja Akvina u Laciju. — 150. Pitagorovac: vegeterijanac. — 158. kolija: b. 188. 10. — 159. gonič: mazgar, kad se s mazgama ustavi. — 160. Druzo: car Klaudije, sin Druzov, koga je teško bilo probuditi; morsko tele: tulanj. — 162. liburnijskim: kao lađa liburnijska. — 170. čavlić: potplat je vojnički čavlima obit. — 171. na zabavu: misli zabavice, na koje bi svatko sam donosio jela; da ne ohladne, nose ih robovi na pomičnom ognjištu. — 173. Korbulon: možda gorostasni Knej Domicije Korbulon, vojvoda za Klaudija i Nerona. — 176. kola: voze građu za javnu gradnju, v. b. 188. 10. — 179. ligurski: kararski mramor.

193. 184. potpiruje vatru: za kupelj. — 185. strugalom se u kupelji struže koža, zato je masno. — 186. na obali: na podzemnoj rijeci Aherontu; njega čekaju kod kuće, a on je već mrtav — kola ga satrla. — 189. novčić: vozarina. — 190. visina kućâ: August odredi, da ne smiju biti kuće više od 70 stopa (21 m), dakle četiri kata; za Trajana kažu da je krajnju visinu snizio na 60 stopa (18 m). — 201. poput Pelida: mnogi, ako ne izbije koga, ne može spavati; Ahilej je plakao cijele noći, kad mu je pao Patroklo. — 207. bakalja: nema u gradu rasvjete, sam sebi svatko svijetli, kad obnoć ide. — 216. u židovskom hramu: u prosjačkom društvu. — 218. jamstvo: uvrijediš li ga ili u obrani udariš, kani te tužiti, i ti se moraš ujamčiti, da ćeš doći na sud.

194. 224. daščara: dućan. — 226. Pomptinske bare u Laciju, Galinska šuma u Kampaniji; tu su boravili razbojnici, pa kad bi se zaradi sigurnosti postavile vojničke straže, nalegli bi lupeži u Rim pa tu otimali i ubijali. — 233. mjesto konzula su neko vrijeme bili tribuni s konzulskom vlašću. — 234. jedna: Mamertinska s podzemnim zatvorom Tulijanom i sa Stubama uzdisajâ. — 240. Cerera (Demetra) i Dijana (Artemida) imale su hramove kod Akvina. — 242. potkovan: u prostim cipelama; smisao: ja ću seljak tebi za satire podati građu i ovako ti pomoći.

197. Parnica je kriminalna. Od sredine 2. v. pr. Is. naprijed uvode se pomalo za kriminalne prekršaje, što ih je doonda sudila narodna skupština, stalni sudovi porotnički. Zločina ne progoni državna, dogod se ne javi tužitelj; državnoga odvjetnika nema. Tuži se predsjedniku pretoru; on odredi, tko će tužiti krivca, ako se javi

više tužitelja; drugi mogu tužbu potpisati. Predsjednik povede istragu, presluša stranke, primi isprave i odredi rok raspravi. Na dan rasprave predsjeda sudu, iždreba porotnike iz popisa, što ga svake godine sastavlja gradski pretor; nekolicinu iždrebanih zabace stranke. Tuženik dolazi u crnini i vodi sa sobom advokate — prijatelje i rođake, da bi oni porotu ganuli na milost. Tužitelj govori prvi, zatim branitelj tuženikov (odvjetnik, patron). Nato se porota zakune i glasuje. Svaki porotnik ima šimširovu pločicu, voskom namazanu; na jednoj strani stoji slovo A (absolvo, odrješujem), na drugoj C (condemno, odsuđujem). Porotnik zaliči jedno slovo ili obadva i baci u žaru. Većina odlučuje; ako je većina pločicâ prazna, odredi se drugi rok. Kaže li trećina porote na početku glasovanja, da joj nije sve jasno, mora se rasprava nanovo početi, ali to biva samo kod tužbe radi globljenja; inače vrijedi takva izjava, kao da su ti porotnici predali praznu glasovnicu. Predsjednik prebroji glasove i proglasi osudu. Kazan je izgon. Sudnice su na trgu, a svaki je sud javan. — 17. t o m u n a u k u: govorničkomu.

198. 1. z a k o n i t o m s u d u: na sudu, koji sudi onima, koji su zakon Kaja Papija prekršili; tiče se onih, koji sebi krivo prisvoje građansko pravo; po njemu je Gratije tužio Arhiju. — 4. o v a j n a č i n: način pohvalna govora; još su dvije vrste: sudbeni govor na sudu i državni u senatu i skupštini. — 6. n a t r g u su sudnice, vijećnica senatska i govornica za skupštine. — 27. I t a l i j a: osobito južna. Velika Grčka. — 28. g a j i l i: prije rata savezničkoga. — 51. g r a đ a n s t v o m: Grci su mogli biti građani u više gradova, Rimljani samo u jednom. — 34. z a k o n z u l a: g. 102. Katul je bio govornik i pisac. — 38. L u k u l i: Lucije Licinije Lukul, vođa u ratu s Mitridatom; njega zamijeni u vojvodstvu Pompej, zato je na Pompeja mrzio. Gradio je sjajne kuće sa šetalištima, kupeljima, slikama i kipovima; skupljao knjige, puštao ljude u svoju knjižnicu, volio filozofe, bio govornik i pisao grčki. On poludi. Njegov brat Marko nije se tako istakao. — O p t o č e n u: grimizom kao malodoban, v. b. **181.** 28.

199. 3. N u m i d s k i: Cecilije je ratovao s Jugurtom, naslijedio ga Marije. — 4. P i j e: upisao je Arhiju u građane. M a r k o E m i l i j e Skauro: siromašan plemić, potkupio ga Jugurta; napisao je svoj život. — K a t u l (otac): v. b. **198.** 34.; s i n: obrazovan čovjek i srednji govornik. — 5. L u c i j e Licinije K r a s: izvrstan govornik, utjecao je na Cicerona. — 9. n a o k o: da se čini, kao da su obrazovani. — 11. M a r k o: brat Lucijev, v. b. **198.** 38. — 13. r a v n o p r a v a n: građani saveznoga grada imadu jednako pravo, kao da su Rimljani. — 16. Pučki tribuni Marko Plaucije S i l v a n i Kaj Papirije K a r b o n izniješe g. 89. pr. Is. prijedlog, po kojemu mora, tko hoće da bude građanin rimski, biti građanin kojega savezničkoga grada, boraviti u Italiji i za 60 dana prijaviti se pretoru. Arhija je bio građanin heraklejski, boravio g. 89. u Rimu i na vrijeme se prijavio pretoru Metelu.

Zakoni se stvaraju u skupštini tributskoj. Narodne su skupštine (komicije) bile troje: k u r i j a t s k e, c e n t u r i j a t s k e i t r i b u t s k e. Isprva je u kraljevo doba bila samo skupština kurijatska, a polazili su je patriciji, klijenti i puk. Samo su patriciji imali pravo glasa. Glasovalo se po kurijama. Servije Tulije, kaže se, razdijeli sav narod u razrede i centurije i to u vojničke svrhe; zato se još u potonje vrijeme drži c e n t u r i j a t s k a skupština izvan područja (pomerija) gradskoga na Martovu polju, narod se obnoć saziva trubljom — jer je vojska polazila u cik zore —, i dok traje skupština, vije se crveni bojni barjak na Kapitolu ili na Janikulu. Centurijatska skupština potisnu kurijatsku, koja se održala samo za neke osobite zgode, tako na pr. za izbor nekih svećenika, i ako je tko htio javno graditi oporuku. Puk je u doba republike imao svoje p u č k e skupštine (koncile), na koje nijesu dolazili patriciji. Odluke su vrijedile samo za puk. S vremenom se one pretvore u skupštine (komicije) t r i b u t s k e, te ih je polazio sav narod rimski. — Centurijatsku skupštinu saziva viši činovnik ili niži preko višega. Činovnik — on je i predsjednik skupštini — izda nalog i odredi dan, koji treba da je u koledaru označen sa C (dies comitialis, dan skupštinski). Od toga dana do same skupštine moralo je isrpva proteći 30 dana, poslije 24 t. j. tri sajmovna dana (trinundinum, 3.8 = 24). Kroz to vrijeme držali su se s a s t a n c i (koncije). Na dan skupštine odmah poslije ponoći obavi predsjednik auspicije. Nekad je ogledao let ptica, poslije zobanje kokošiju. Uza nj se desi jedan gatar (augur). Ako su znaci bili povoljni, i nitko nije javio ništa nezgodno, dade predsjednik još obnoć trubiti na zidovima gradskim i na Kapitolu. Najprije se obavi koncija. Ovrši se molitva i žrtva, a onda prelazi na predmet: imenuju se kandidati za izbor konzula, pretora ili cenzora, ili se sasluša tužba i obrana. Poslije koncije glasuje narod po centurijama. Nekad se glasovalo usmeno, a u drugoj polovici 2. vijeka pismeno. Iždreba se jedna centurija, koja će prva glasovati, a zove se p r e r o g a t i v a. Centurije idu redom iz ograde kroz tijesne prolaze (mostove), te svaki preda glas svoj. Većina u centuriji čini jedan glas. Čim je neki prijedlog dobio većinu glasova, prestalo se glasovati. U potonje vrijeme često glasuju sve centurije do kraja. Odluku oglasi predsjednik i to svakako prije zalaza sunčanoga, inače se odgađa do prvoga dana (C), kad opet smije biti skupština. Odluka ne vrijedi, ako je predsjednik ne oglasi.

Tributska skupština bira pučke tribune i edile pa kvestore i neke druge činovnike i stvara z a k o n e. Tko iznosi zakonski prijedlog, mora ga prijaviti činovniku, u čije područje zasijeca prijedlog, pa senatu i oglasiti narodu u gradu i na selu; prijedlog se napiše na drvene ploče i javno izloži. Prema mišljenju naroda mijenja predlagač prijedlog ili ga se sasvim odrekne. Skupština se sastaje na trgu ili na Kapitolu. Ovrše se auspicije, kao kod skupštine centurijatske; za stare pučke skupštine (koncile) nije toga trebalo. Kod stvaranja zakona predsjeda viši činovnik, dok su nekad predsjedali samo pučki tribuni i edili. Glasuje se po tribusima. Iždreba se pre-

rogativa, ona glasuje, i glasovanje se njezino oglasi; nato glasuju svi tribusi u isti mah. Za glasovanje su ograde kao kod centurijatske skupštine. Svaki građanin dobije dvije pločice: jednu sa **UR** (uti rogas, kako predlažeš) i drugu sa A (antiquo, protivim se). Ako se glasovi raspolove, odluči se ždrijebom. Odluku mora oglasiti predsjednik. Ona se napiše i spremi u državnu blagajnicu (Saturnov hram), ako je predsjedao konzul, a ako pučki tribun ili edil, u hram Cererin. Za narod se odluka prepiše na drvene ili mjedene ploče, koje se izlože na trgu, kod svetišta Slobode (Atrium Libertatis), kod hrama Jupitera Kapitolinskoga i kod hrama Vjere (Fides) na Kapitolu.

200. 6. onakom ispravom: to je popis Metela u Rimu. — 7. Apije Klaudije Pulher: g. 89. pretor. 9. Publije Gabinije Kapiton: urotnik, drug Katilinin. — 11. pošao: tražio je, da onaj čovjek, čije je ime stajalo na ispravljenom mjestu, na sudu dokaže svoje građansko pravo. Lucije Lentul: pretor g. 89. — 13. popisu: Metelovu. — 16. Grčka: donja Italija. — 17. neznatnim: glumcima. — 20. poslije podijeljenoga: saveznicima italskim. — 21. Papijev: v. **198.** 1. — 24. za prošlih: od g. 70. — 25. za pretprošlih od g. 86. — 26. za prvih g. 89. — Lucije Julije Cezar i Lucije Licinije Kras: g. 89. cenzori. — 30. vladao: nije se dao procijeniti, v. b. **166.** 41. — 31. oporuku graditi po rimskom pravu i baštiniti mogao je samo građanin; višeputa: zato, što je išao u opasnost, u boj s Lukulom. — 33. državnoj blagajni: kad bi se vođa vratio, predao bi popis pratilaca svojih blagajni, da im se isplati neka potpora. — 37. buke: pravdaša.

201. 7. opasnost: kriminalna parnica; probitak: civilna parnica. — 13. rane: počinju se još prije četiri sata po podne. — 24. propali: urotnici g. 63.

202. 3. Afrikan: Mladi. — Kaj Lelije: Mudri, prijatelj Scipiona Mladoga. — Lucije Furije Filo: prijatelj Lelija i Scipiona Mladoga. — 10. prilici: sreći i nesreći. — 16. Roscije: glumac. — 38. kamenje, pustoš: Amfion gradi Tebu (Pr. grč. knj. str. 344. b. **156.** 1111.), Orfej zadivi zvjerad.

203. 17. Lucije Plocije: pristalica Marijev, prvi latinski retor (inače su bili Grci). — 36. ovoga evo: nazočnoga Katona Utičkoga.

204. 1. Rođanin: Enije; Rudija nije bila grad savezнички. — 12. pisaca: Anaksimena, Kalistena, Onesikrita, Ptolemeja, Aristobula, Klitarha, Nearha i pjesnika Herila. — 17. Veliki: Pompej. — 18. Teofan; pratilac Pompejev, opisao je rat Mitridatov. — 24. Sula: Marije i Pompej su davali građanstvo s dopuštenjem naroda rimskoga, a Sula, Cezar i Antonije su to činili po svojoj volji. — 28. oduljim: elegičkim distisima. — 29. prodavao: na trgu sjedio i dao prodavati blago osuđenih.

205. 3. Decim Junije Brut: konzul g. 138., sagradi od plijena, što je donio iz Hispanije, hram Martu s velikim kipom Martovim. — 5. Akcije: v. b. **154.** 248. — Marko Fulvije Nobilior: svladao je g. 189. Etolce i sagradio hram Herkulu i Muzama. — 10. činili: štovali pjesnike. — 36. sude: da je duša besmrtna.

206. Koji dan poslije smrti Scipionove g. 129. pohode Fanije i Scevola tasta svoga Lelija, prijatelja Scipionova, i tu se zapodjene razgovor o prijateljstvu. — Fanije je pisao o trećem punskom ratu i o nemirima u doba Grakha. — Scevola je revno vršio dužnosti građanske; rano bi ustajao i svjetovao svakoga, koji bi u njega tražio savjeta; već kao slab starac dolazio bi prvi u vijećnicu. — 18. muška toga: bez grimiza, v. b. **181.** 28.; mušku togu bi dječak obukao na trgu pred pretorom. — 29. Tit Pomponije Atik: pisac i prijatelj Ciceronov.

207. 1. Publije Sulpicije: govornik i vojskovođa; isprva pobornik optimata, poslije pristalica Marijev, g. 88. najljući protivnik tadašnjih konzula Kvinta Pompeja Rufa i Kornelija Sule; Sula ga progna, te zaglavi.

208. 13. sedmorica: Tales, Bijant, Pitak, Solon, Hilon, Kleobul i Perijandar. Acilije i Katon odlikuju se, kao što i ona sedmorica, samo praktičkom mudrošću, koja zasijeca u javni i privatni život. — 14. Apolonovo proročište: Herefont, učenik Sokratov, pitao je u Delfima, tko je najmudriji, a proročiste odgovori:

Sofòklo j' mudar, al' Euripid mudriji,
A od svih ljudi Sokrat ponajmudriji.

15. sveblago: stoička nauka. — 19. naviječe: auguri su se sastajali da se o svojim poslima posavjetuju i vijećaju. — 37. Lucije Emilije Paulo (v. b. **166.** 39.) izgubi starijega sina 5 dana prije svoga triumfa nad Persejem, a mlađega 2 dana poslije slave. — Kaj Sulpicije Gal: konzul g. 166., bavio se mnogo grčkom knjigom i zvjezdarstvom. —

209. 13. besmrtnosti: da ne će nikad izdahnuti. — 17. prije vremena: g. 147. u 36. godini svojoj, a zakon je Vilijev tražio za konzulat najmanje 43 godine. — 18. drugi put: g. 134. — prekasno: jer je numantinski rat (g. 141.—133.) državi već mnogo jada zadao. — 19. dva grada: Kartagu g. 146. i Numanciju g. 133. — 36. godinu dana: g. 148. — 34. narod: pristalice Scipionove a protivnici Grakhovi. Scipion je zakonski prijedlog Grakhov o zemljišnom posjedu pobijao.

210. 3. vjera onih: Pitagorovci su učili o besmrtnosti duše i o seobi njezinoj; za odgoju su osnivali bratovštine (Pr. grč. knj. str. 5.). — 11. Filo, v. b. **202.** 3. — Manije Manlije: govornik i pravnik. — 12. o državi: taj je razgovor u Ciceronovoj Državi; o besmrtnosti govori odlomak iz 6. knjige, koji nam se sačuvao pod imenom »San Scipionov«; zove se tako, jer Scipion Stari govori u snu Scipionu Mladomu o besmrtnosti duše. — 34. tri do četiri para: Tesej i Piritoj, Ahilej i Patroklo, Orest i Pilad, Damon i Fintija.

211. 1. što o njemu misliš: vrijednost prijateljstva; kakvim ga držiš: biće prijateljstva. — 16. odviše natanko: stoici. — 21. Kaj Fabricije Luscin: nepodmitljivi poslanik u ratu s Pirom oko g. 280. — Manije Kurije Dentat: pobjednik Samnićana i Pira. — 22. Tiberije Korunkanije: konzul g. 280., prvi veliki svećenik od roda plebejskoga.

216. 23. u sreći: svojoj; u nesreći: prijateljevoj.

217. 16. Lucije Paulo: v. b. **208.** 37.; Marko Katon: Stari. — 16. Kaj Gal: v. b. **208.** 37. — 17. Publije Nazika: zet Scipiona Staroga, zvao se Korkulum (Srdašce). — Tiberije Grakho: otac tribuna Tiberija i Kaja. — 19. Lucije Furije: v. b. **202.** 3. — Publije Rupilije: konzul g. 132. — Spurije Mumije: brat Mumija, osvajača Korinta, v. b. **94.** 510. — 21. Kvinto Tuberon: sin sestre Scipiona Mladoga, opirao se tribunu Tiberiju i Kaju Grakhu. — 22. Publije Rutilije Rufo: učio je pravo, kao što i Aulo Verginije, u Scevole Pontifika. — 24. izkolnice: v. b. **143.** 113.

219. Vojska je rimska do na početak 1. v. pr. Is. bila građanska, savezničkа i inozemska, a dijelila se u pješadiju i konjicu. Građanin je bio vezan na vojnu službu od 18.—46. godine. Najimućniji su bili konjanici, ostali pješaci; kasnije su svi pješaci, a od konjanika se razvi stalež viteški. Najveći siromasi (capite censi) bili su, dok se još domaći vojnik sam hranio i oružao, do u prijekoj potrebi oprošteni od vojništva, poslije su služili kao vojnici u mornarici — veslači su robovi —, a napokon su ih uzimali u legije; rado su išli u vojnike radi plaće, darova i plijena, dok su se imućniji sve više otimali vojničkoj službi. Isprva sretamo samo 1 legiju, za punskih ratova 4 a onda sve više. Cezar sâm ima u Galiji najprije 4 stare, pomalo dobavi još 7 a krstile se brojevima 1 i 6 — 15. — U savezničkoj vojsci služe Latinjani i druga plemena italska, a kad ona zadobiju građansko pravo rimsko, nestane savezničkih četa. — Novačenje naredi senat ili namjesnik u pokrajini, a novače legati i tribuni; na vojsku zove vođa kadšto i islužene vojnike (dobrovoljce). Novaci se svečano zakunu. Služba im u Cezarovo vrijeme traje bez prekida 16—20 godina. — Legija je isprva u boju uvrstana u falangi, u neprekinutom bojnom redu, poslije se namješta u tri bojne vrste, koje su razno oružane pa razne dobi i veličine; u prvoj vrsti stoje mladići, u drugoj stariji, u trećoj najstariji. Red nije više neprekinut, već pocijepan u manipule, koji stoje u razmaku, a imadu po 2 centurije; manipuli mladih su veći, starijih manji; svakomu manipulu pripada stalan broj lakih pješaka. Napokon se po 3 manipula sklope u jednu kohortu. Razlike u veličini, dobi i oružju manipulâ s vremenom nestane, lako oružane domaće čete zamijene tuđinci (pomoćne čete), građansku konjicu nadomjeste Hispanci, Germani i Numidani, a siromašni se građani novače u legije. U Cezara služe građani samo kao teški pješaci (legijaši). Legija broji 10 kohorata, kohorta 3 manipula, manipul 2 centurije. Legija bi morala zapravo imati do 6.000 momaka, ali u Cezara ima oko 3.000. U boju je sada uvrstana u dvije ili tri vrste; ako su 3 vrste, stoje u prvoj 4 kohorte a u drugoj i trećoj po 3; kohorte druge vrste stoje iza razmakâ prve vrste, a treća vrsta je pričuva. — Znak legije je orao, znak manipula ruka ili rt kopljani; oboje se nalazi na prutu. Prut je manipula iskićen polumjesecima, životinjama, kolutima i zastavicom. Konjica ima zastave, što vise s prečke. — Svom vojskom zapovijeda vođa, legijama legati ili kvestor, blagajnik ratne blagajne, a centurijama centurioni. Legate bira senat između sebe na prijedlog vođin, centurione imenuje vođa birajući ih između proste momčadi. Najniži je centurion 60. centurije a najviši centurion prve. Orlonoša i znakonoša pripadaju u podčasnike, niži su od centurionâ. Nad centurionima a pod legatom su viši časnici tribuni; svaka ih legija ima 6, paze na red u taboru, nadgledaju straže, vode manje odjele; Cezar ih imenuje sâm između mladih vitezova i senatorskih sinova, koji prate vođu, da izuče ratnu školu. — Bojno vijeće sačinjavaju u Cezara legati, kvestor i onih 6 centuriona svake prve kohorte. — Legijaš ima kratak, dvorezan mač o desnom boku, zatim koplje 1.5 m. dugo, štit, kacigu i oklop. Koplje ima vrh šiljka od nada, a ostali je šiljak od meka gvožđa; kad udari kamo, odmah se svine, te ga neprijatelj ne može upotrijebiti, što više — mora baciti svoj štit, ako ga u nj pogodi, jer ga drveni držak koplja, što se okrene k zemlji, smeta u hodu; koplje se izmetne na početku boja i shvati do 30 m daleko. Štit je drven, telećom kožom prevučen, po rubu okovan, u srijedi ima gvozdenu kvrgu. Oklop je kožan, pokrit kovnim pločama ili ljuskama ili je sastavljen od karičica. Vojnik se ogrne plaštem, koji se kopča o desnom ramenu; vođa ima grimizan. — Laku prtljagu (žito bar za po mjeseca, sude, oruđe) nosi svaki na viljuški; osim toga uprti još po koji kolac za gradnju ograde na nasipu tabora. Tešku prtljagu (žrvnjeve, hitala i šatore) otpremaju vozari (robovi) redovno na mazgama. — Pomoćne čete su laki pješaci i konjanici i to sve sami inozemci. Zapovijeda im prefekt i to Rimljanin ili njihov domaći čovjek; šalje ih koji kralj, ili ih vođa nasnubi. Naoružani su svojim domaćim oružjem. — Na putu ide teška prtljaga iza svake legije; ako je neprijatelj blizu, meće se sva prtljaga u sredinu. — Vojska prevaljuje na dan redovno 25 km.; svaki put, kad gdjegod stane i misli noćivati, gradi tabor. Pionira nema; legijaš gradi opkope, utvrde, ceste, mostove i lađe. Tabor izmjere mjernici, obično ima oblik četverokuta. Iskopa se naokolo jarak, od iskopane zemlje naspe se nasip, po srijedi na svakoj strani načine se vrata. Od vrata do vrata pružaju se glavni putovi. Poprečni put dijeli tabor u prednju i otražnju stranu; u prednjoj se namjeste šatori za legije, u otražnoj je velik prostor — trg s govornicom, s koje vođa govori sakupljenoj vojsci. U dnu trga stoji u srijedi stan vođin, a do njega s jedne strane stan kvestorov,

s druge stan legata, a dalje stanovi tribuna, prefekata, pratnje, tjelesne straže, dobrovoljaca i pomoćne vojske. — Prost vojnik ima u Cezara prije građanskih ratova 120 dinara (96 K) g o d i š n j e p l a ć e, poslije dobiva više. — 8. o s t a l e: ugledne mladiće.

220. 6. s v i h c e n t u r i j â: a ne, kao obično, samo centurione prvih kohorata. — 16. C i m b r e g. 101. kod Vercela, a prije toga g. 102. T e u t o n e kod Akve Sekstije. — 18. z a b u n e r o b o v a: od g. 73.—71.; vodio ih je Spartak, a većinom su bili Germani, od Marija zarobljeni. — 36. S e k v a n c i: susjedi Helvećana, Juri na zapad; L e u č a n i: u današnjoj južnoj Lotaringiji; L i n g o n c i: na jugozapadu Vogeza.

221. 4. o č e t v r t o j s t r a ž i: razumijevaju se straže od 4 momka, koje se četiri puta t. j. svaka 3 sata mijenjaju; prva traje od 6—9, druga od 9—12, treća od 12—3, četvrta od 3—6. Vrijeme se određuje vodenicom urom, a trubač daje znak, kada treba da se straže izmijene. — 14. p r v o g a r e d a: prve kohorte. — 18. D i v i c i j a k: Gal, Eduanac, Cezarov uzdanik. — 19. 50.000 k o r a k a: neko 74 km, korak: 1.48 m. — 22. 24.000 k o r a k a: 35.5 km.

222. 18. E d u a n c i: između Ligera (Loire) i Arara (Saône). — 33. d a r o v a: nekad su se Sekvanci i Eduanci otimali o prvenstvo u Galiji, pa jer su Sekvanci bili slabiji, pozovu u pomoć Ariovista; on potuče Eduance i nastani se u Sekvanskoj.

224. 16. z e m l j a m o r i n s k a: u sjevernom primorju Galije. — 19. v e n e t s k i: Venete, primorce u današnjoj Bretagni, pobio je Cezar g. 56. — 25. A t r e b a t i: današnji Artois.

225. 8. 8.000 k o r a k a: 11.9 km. — O n a m o d a l j e: danas Amblateuse. — 11. m e n a p s k u: između donjega toka Moze i Šelde. — 17. o č e t v r t o j u r i d n e v n o j: dan od izlaza do zalaza sunčanoga dijeli se na 12 dijelova, potom su zimi danje ure kratke a ljeti duge; 4. ura: oko 10 sati ujutru; 9. ura: oko 3 sata popodne. — 18. p r i s t a n e: kod Dovera. — 28. p o v o l j a n: dunuo je zapadnjak, a struja u kanalu krenula na istok; tako se Cezar vozio 2 i po sata sjeveroistočno i pristao kod Walmercastela i Dealea. — 29. 7.000 k o r a k a: 10.4 km.

226. 5. n e o b i č n i j i: Britanci nijesu na velikim lađama imali vesala. — 26. s o t v o r e n a b o k a: zdesna, gdje ih nije štit zaklanjao.

227. 23. k a r n u t s k o j: oko današnjega Orléansa.

228. 31. M e r k u r i j e: Teutates. — 34. M a r t: Hesus. — 35. J u p i t e r: Taranis.

229. 6. D i t: Pluton. — 8. n o ć i: Kelti, Grci pa i drugi stari narodi računaju vrijeme po mjesecu, ne po suncu, zato počinju dan brojiti od zalaska sunčanoga.

230. 37. H e r c i n s k a š u m a: gore od Schwarzwalda do Karpata. — 38. E r a t o s t e n: rodom iz Kirene, umr'o u Aleksandriji g. 192. pr. Is., bavio se gramatikom, astronomijom, matematikom i

geografijom. — 39. V o l č a n i: dvije su grane i to Tektosažani (između Pireneja i Narbona oko Toulouse) i Arekomičani njima na istok s glavnim mjestom Namaus (Nîmes).

232. 2. t i h o: bez slave. — 24. o v o o v a m o: misli se u prvom redu na često mijenjanje vlade, koja se od jednoga na drugoga prenosi. — 30. p o i z o r u, p o i z b r o d e i p o s a g r a d e: sve, što urade na polju ratarstva, mornarstva i graditeljstva. — 32. k a o p u t n i c i: koji prolaze zemljom, a nemaju pravoga osjećanja ni smisla za nju.

233. 28. o d n a d e: nije se nadao častima. — 35. d o m a ć i r a t o v i: između Marija i Sule; u b o j s t v a: nedjela Katilinina za proskripcija Sulinih; g r a b e ž: njegovo upravljanje Afrikom, koju je g. 66. nemilo globio.

234. 17. A b o r i ž a n i: pominju se kao starosjedioci Lacija.

237. 5. p o š t e n j e z a z l o b u: kad je tko pošteno živio, držalo se, da to radi samo u nekoj zloj nakani, da osujeti težnje drugoga koga. — 13. o v e: sadašnji Rimljani.

238. 19. z a j a m s t v o: da Jugurta vidi, da Kalpurnije pošteno misli. — 25. b e z r e d a: nije se pazilo na običan red, da se sve najprije dobro razjasni, a onda glasuje.

240. 12. d v a p u t a: g. 494. ili 474. i g. 450.

242. 1. p o s t a r o m o b i č a j u: išibati i pogubiti sjekirom. — 9. u v j e r u: onu, što mu je zada država.

243. 1. m e đ u n a r o d n o m: vjera, što ju je država Jugurti zadala, vrijedila je i za njegovu pratnju. — 25. s r e d s t v a: momčad.

244. 27. s l i k a: v. b. **166.** 32.; sila slika t. j. s t a r o plemstvo.

245. 18. t o g a: slave predâ. — 34. k o p l j a: počasna koplja bez rta, zastavice i druga odlikovanja t. j. vijence, narukvice, lančiće.

248. 28. M a r t: otac Romula. praoca naroda rimskoga.

249. Hanibal je, kako misle, krenuo ili preko Mont Cenisa ili preko Mont Genèvra. Ako je išao preko Mont Cenisa, onda je Durancija današnji Drac, pritok Isère; ako je prelazio Mont Genèvrom, bit će, da je krenuo uz lijevu obalu Isère, zatim uz Drac do Gapa a odavde u dolinu gornje D u r a n c e do Briançona, onda na previju Mont Genèvra (1869 m), odakle vodi put u Cesaunu, u dolinu Dore Ripuarije pa dalje u Suzu i Turin.

250. 17. b e z b r e m e n a: bez lake prtljage, koju je svaki vojnik sam nosio. — 34. m n o g e: goniče.

251. 33. i z a l e đ a: zadnja se četa okrenula prema neprijatelju, koji ju je ostrag napao; potom joj sada, kako se okrenula, nitko nije leđa štitio; konjanici su s prtljagom prošli klancem.

252. 13. v l a š i ć i su g. 218. zašli 7. studenoga, pa to je bio starima početak zime i prestanak plovidbe. — 29. u ž e l i t i c e: sav je put bio uzak, ali je još uži bio, gdje se klanac pružao do strmih stijena. — 33. 100 s t o p a: 30 m (stopa = 30 cm); put je uzduž po srijedi pukao, pa se izvanjska polovica odronila; ono puta, što je ostalo, bilo je preusko za slonove, mazge i konje.

*

253. 4. led: stari smrznuti snijeg. — 7. potpor: ruke i noge. — 30. Nova Kartaga: u Hispaniji. — 33. Publije Kornelije Scipion: otac Scipiona Afrikana Staroga.

254. 14. pod vrhovnim zapovjedništvom: on je konzul, brat ne. — 20. u predašnjem ratu: u prvom punskom. — 21. dvadeset godina: od svršetka prvoga punskog rata.

255. 19. Egatski otoci: na zapadu Sicilije, bitka g. 241. — 20. 18 dinara: 14.4 K (dinar = 80 fil.). — Eriks: glavica na Siciliji. — 21. Herkulovih: v. b. **20.** 289. i b. **105.** 30. — 37. tištao: poslije prvoga punskog rata nijesu mogli plaćati najamnike. Oni se pobune i slože s ogorčenim podanicima kartaškim u Africi. Rat potraje preko 3 godine.

256. 34. rijeka: Pad.

258. 27. Hanibal je, prije nego su novi konzuli Emilije Paulo i Terencije Varon stigli, krenuo od Gereonija u Apuliji i utaborio se kod Kane, jer mu je ponestajalo žita, a oko Kane su usjevi bili gotovo zreli. — 29. Aufid: danas Ofanto. — Tekla: po srijedi; veliki je tabor bio po svoj prilici na lijevom brijegu, a mali nešto više na desnom.

259. 5. Sempronije: potučen na Trebiji g. 218., Flaminije kod Trazimenskoga jezera g. 217. — 6. Fabije: Maksim Kunktator (Krsmalac). — 25. zastavu: crvenu; ona se istakne na vojvodskom šatoru u znak, da treba poći u boj. — 30. zatim pješake: prema sredini bojnoga reda. — 31. daljeamo: prema sredini. — 35. Servilije Gemin: konzul prošaste godine t. j. 217. — 36. Balearani: praćari. — 38. galske i hispanske konjanike vodio je neki Hazdrubal, sredinom (pješadijom) je zapovijedao Hanibal, a uvrstao ju je tako, da su na oba kraja stajali Afrikanci, između njih po srijedi — ne u istom redu, već nešto naprijed — Gali i Hispanci. Gali i Hispanci nijesu bili u ravnom redu uvrstani, već četa po četa koso kao stepenice prema sredini, te je njihov bojni red bio gotovo klin, nalik na polumjesec. Paulo zapovijeda rimskom konjicom, a savezničkom (prema istoku) Varon; pješadiju vodi Servilije.

260. 7. nejednaki: nejednako dugi. — različiti: po obliku. — 35. pognaju: u sredinu među Afrikance, koji su na obje strane dalje ostrag stajali. — Savijenim: rimska vojska ne osta u ravnom redu, već skrene na oba kraja i tako se zbije.

261. 1. u sredinu: u klin Gala i Hispanaca. — 20. kroz sredinu bojne vrste: konjaničke. — 27. onamo: u sredini, gdje su na rimsku pješadiju, koja je potisnula pješake Gale i Hispance, navalili Afrikanci. — 28. iz sredine: Numiđani su razbivši lijevo krilo rimsko udarili iza leđa na središte. — 31. Afrikancima: pješacima, što su s boka i straga okupili rimske legije. — 33. na drugoj strani: valjada na lijevoj strani središta punskoga, gdje je bio jedan dio Afrikanaca (drugi se desio na desnoj strani središta); Paulo je po svoj prilici, kad mu je bilo krilo, kojim je zapovijedao, razbijeno, s ostatkom napao pješake Afrikance, što su do njega stajali.

262. 11. dići: na konja pa ići kraj tebe pješke i braniti te. — 32. kvestori: od g. 267. ima ih 8, bira ih tributska skupština. Sula ih povisi na 20. Dvojica ravnaju državnom blagajnom i arhivom; oboje je u Saturnovu hramu. Ostali kvestori dese se kod vojske kao upravnici ratne blagajne. Kvestori, što su u gradu, primaju sve uplate za državu, porez, carinu, plijen, danak, dohotke s državnih imanja, zapljene i globe; izdavaju novce po nalogu senata za mornaricu, vojsku i drugo; namjesnici pokrajinski polažu pred njima račun. — 33. pretor: isprva je isto, što i konzul; g. 336. se to pocijepa, te pretor preuzima civilno sudstvo nad građanima; g. 241. sretamo dvojicu: gradski (urbanus) sudi građanima, a drugi — zove se »peregrinus« — u civilnim parnicama među strancima i građanima. Prvi je ugledniji i zastupa konzule, kad su uvani. Od g. 227. naprijed ide peregrin i još dvojica pretora kao namjesnici u pokrajine, a peregrinove i svoje poslove vodi gradski pretor. Sula uveća broj na 8, šestorica su predsjednici stalnih sudova kriminalnih (v. b. **197.**); ni jedan pretor ne ide sada odmah u pokrajinu, već istom onda, kad navrši godinu službe u gradu. — 34. edili (kurulski): dvojica, bira ih tributska skupština; vode brigu za grad, žito i igre; oni su redarstveni nadzornici za bogoštovlje, ćudoređe, zdravlje, ceste, gradnje i opskrbu grada. Isprva su sami patriciji, poslije mogu to biti i plebejci. Ima i edila plebejskih, koji su bili pomoćnici pučkih tribuna, te su zajedno s njima uvedeni; imadu gotovo istu vlast kao i kurulski.

264. 4. Krates: cinički filozof. — 5. Stilpon: filozof megarske škole Euklidove (Pr. grč. knj. str. 7.). — 30. Atenodor: iz Tarsa, bio je učitelj Augustov.

265. 14. duhom: Genijem, v. b. **153.** 200.

266. 11. užim: nego godina. — 12. Heraklit: v. Pr. knj. grč. str. 5. — 13. nadimak: Skotejnos (Tamni). — 36. ga: pismo.

267. 4. istina: ona ne pripada jednomu, već svima; ona je općeno dobro.

268. 25. zatrajatise: zabaviti se.

270. 33. prve početke: čitanje, pisanje, računanje, glazbu uči gramatist (literator). — 34. upoznadu: to je drugi stupanj obrazovanja; uči se književnost, povijest, filozofija, državno uređenje; sve to uči gramatik. Nauk govornički je treći stupanj, a uče retori.

271. 11. geometrija: računstvo i zvjezdarstvo. — 12. dijalektika: stari razlikuju tri područja filozofije i to dijalektiku (logiku, zakone mišljenja), etiku (moralku, zakone volje), fiziku (zakone prirodne). — 22. kontroverzije: prepirke, koje su zamijenile sudbene govore. — 24. odobru i ozlu: državni govori u skupštini i senatu; poštenu i sramotnu: govori pohvalni i prijekorni (treća vrsta govora, v. b. **229.** 12.). — 25. o pravu i nepravu: sudbeni govori.

272. 5. okretnost: u logičkom prepiranju; uzvišenost: pjesnički govor. 6. slatkoću: njega zovu atička pčela, Muza. — 34. Epikur: v. Pr. grč. knj. str. 8.; ugoda se ne stječe po Epikuru jelom i pilom, već mirom duševnim, što ga ne muti ni strah ni strast ni muka. — Metrodor: najznamenitiji učenik Epikurov. — 8. stoik: v. Pr. grč. knj. str. 8., stoici su jednostrano gajili samo dijalektiku (logiku). — 9. neke nauke: govorništvo. — 26. kod pravdanja: na kraju govora stavljali bi protivnici jedan drugomu pitanja, da ovako još jednom istaknu sve najznamenitije; bilo je i vrijeđanja. — 29. sred svjetlosti: ne u tami školske sobe. — 39. štapom: kao kod vježbe u mačovanju.

273. 2. izmakla: prigovoru ili pohvali. — 3. protivničkim: od protivnika možeš mnogo naučiti. — 10. sâm: bez pouke od kakva vještaka; jedin: bez drugih pomagača tužitelja ili branitelja. — 30. kolebao: nije znao, uz koga bi pristao.

274. 3. poglavari: zato, da ih ne tuže radi guljenja. — 13. svojim ustima: ne ustima svoga pomoćnika, prijatelja. — 32. skrbnici: Afob, Demifont i Teripid, prevarili su ga za 14 talenata (66.011 K). — 33. Kvincija je Ciceron g. 81. zastupao u civilnoj parnici; Kvinciju je Seksto Nevije radi tobožnjega duga zaplijenio imanje i tvrdio, da to imanje već ima 30 dana; Ciceron se ovom zgodom prvi put u javnosti pojavio.

275. 6. sigurnost: svaki se rado kloni opasnosti, bilo na sudu ili drugdje, pa se čudi onomu, koji se toga ne boji. — 12. za trećega konzulata: g. 52. u parnici Milonovoj; tužitelj je po odredbi Pompejevoj smio govoriti samo 2 sata, a branitelj 3 sata. — 14. na trgu: ne u zatvorenoj dvorani; pred pretorima: ne, kao što sad, pred senatom i carem. — 16. centumvirske: centumviri, 100 porotnika, sude u civilnim parnicama, osobito o baštini. — 18. Celije i Kalvo: savremenici Ciceronovi; Kalvo je i pjesnik. — 23. haljinci: putno odijelo mjesto toge. — 24. razgovaramo se: jer suci često prekidaju pitajući ovo ili ono. — 25. dvorane (zatvorene): neotvoreni trg. — 31. dođe: da ga sluša. — 38. Kornelija, koji je bio tužen zbog uvrede veličanstva, branio je g. 66. Ciceron s dva govora; Marka Emilija Skaura, tužena g. 54. zbog guljenja, branio je Ciceron i još petorica odvjetnikâ; Bestiju, tužena zbog podmićivanja kod izbora, branio je g. 56. Ciceron; Sestija je tužio pučki tribun Klodije, a branio ga Ciceron; protiv Sestija je svjedočio Vatinije, zato se na nj obori Ciceron u obliku pitanja; istoga Vatinija brani Ciceron Cezaru za volju, kad su ga g. 54. tužili zbog mita kod izbora.

276. 22. obuzdavanja: nijesu obuzdavali govornike. — 32. netužiti se: bolje je, da nema razloga, da se tko tuži, nego da se mora kazniti krivac.

277. 2. svojevoljnih: tuže, da ih nitko ne sili, niti im je krivac što škodio. — 19. sholastici: učeni govornici, retori.

278. 10. Cezar: Oktavijan August. — 12. tribunsko pravo: g. 36. postao je tribun zauvijek do smrti. — 36. Agripa: sin vojvode Agripe i kćeri Augustove Julije, bude prognan na otok Planaziju (danas Pianosa) na jugu Elbe.

279. 4. na Rodu: od g. 6. pr. Is. do g. 2. posl. Is. — 6. mati: Livija, žena Tiberija Klaudija Nerona, preudala se za Augusta i donijela mu sa sobom dva pastorka Tiberija (potonjega cara) i Druža.

280. 15. tribunsku vlast: iza imena svoga dodao naslov »tribun«. — 27. geslo: parola na pr. Dobra mati, Sreća. — 39. izvraćao: tumačio, da odaju mržnju.

281. 9. 43,500.000 sesteraca: 8,700.000 K (sesterac = 20 fil.); što je državi ostavio, dolazi u državnu blagajnu, a što puku, podijeli se među siromašnije građane. — 10. 1.000 sesteraca: 200 K. — 11. 300 sesteraca: 60 K. — 12. Azinije Gal: sin Azinija Poliona. — 13. Triumfska vrata: nijesu vrata nego samo luk na Martovu polju. — 25. Julija: Kaja Julija Cezara. — 26. na Martovoj poljani sagradio je August mausolej, v. b. **95.** 536.

282. 1. dostigao: Valerije Korvo bio je 6 puta, Marije 7 puta konzul. — 24. Aulo Hircije i Vibije Panza: oni pobijede kod Mutine g. 44. Antonija, ali obojica zaglave; u pomoć im je došao Oktavijan. Senat htjede prevariti Oktavijana, ali se on izmiri s Antonijem i sklopi s njim i s Lepidom triumvirat. — 30. oni: triumviri; opravdavali su se, da to tako mora biti, jer prilike ištu. — 33. sa Sekstom Pompejem sklopio je g. 39. mir, a druge godine već započeo rat. — 34. tarentski: g. 37. — Brundizinski: g. 40.; Oktavijan dade sestru Oktaviju za ženu Antoniju, da bude vez čvršći. — 37. Marko Lolije i Kvintilije Var budu od Germana poraženi i to prvi g. 16. pr. Is. a drugi 9. posl. Is. (u Teutoburškoj šumi). — Varon Murena uroti se protiv Augusta g. 23. pr. Is. a Egnacije Rufo g. 19. pr. Is. — 38. Antonije Julo: v. b. **131.** 2.

283. 1. oteo: Tiberije Klaudije Neron naoko dobre volje prepusti Oktavijanu svoju 19 godišnju ženu Liviju, v. b. **279.** 6. — 2 Vedije Polion: hranio je živim robovima murene u svom ribnjaku. — 36. od zavisti: da se ne bi tko drugi proslavio proširenjem granicâ.

284. 2. Azinije: v. b. **281.** 12. — 33. konzulima: oni su predložili senatu, neka Tiberije preuzme vladu; senat to prihvati, a Tiberije nije intercedirao; nato je došlo do rasprave, da bi se ta odluka senatska izvršila.

285. 1. Augusta: Livija. — 9. Julijin: Julija se prozvala Livija, jer ju je Gaj Julije Cezar Oktavijan August pokćerio. 14. adopcija: v. b. **285.** 9. — 15. Germanik boravi od g. 12. posl. Is. kao namjesnik u Germaniji. — Prokonzulsko zapovjedništvo: do smrti, ne će ga gubiti, makar se vratio iz pokrajine. — 18. Druzo: sin Tiberijev. — 19. za kandidate: kandidati bi se javili, a car bi imenovao 12 i javio imenovanje senatu ili konzulima. — 25. kotari: tribusi (skupština tributska). — 27. senat: do viših službа osim kvesture mogli su doći samo senatori;

kvesturu su dobivali i drugi. — 28. d a r i v a n j a: morali su mititi izbornike.

286. 4. v r i j e đ a j u ć i: unišao je njima na čast samo s jednim liktorom. — 30. o n e g o d i n e: g. 19. posl. Is. — 32. b r i g a: bila je ondje glad; ž i t n i c e: državne. — 34. n e o b u t: u sandalama; g r č k a n o š n j a: palij.

287. 2. s v i j e t l i t. j. oni, koji su imali cenzus senatorski, te su mogli postati senatori; oni nose širok trak oko vrata na tunici. — 5. s u h e z e m l j e i m o r a: otok Far pred Aleksandrijom jest ključ za Egipat s mora a Peluzij na kopnu. — 8. K a n o p: na zapadu od Abukira. — 26. M e m n o n o v k i p: u zapadnom dijelu ruševina stare Tebe kod Medinet Habu dižu se još danas dva golema kipa. Sjeverni kip zvali su Grci Memnonovim (Memnona, sina Titona i Zore, ubio je Ahilej pod Trojom, v. Pr. grč. knj. str. 335. b. 85. 5.). God. 27. pr. Is. obori potres gornji dio kipa, car Septimije Sever ga obnovi; odonda se čuje zvuk, jer na podnožje ne tlači tolika težina kao nekad — oblomljeni je kip lakši od staroga —, te podnožje (kamen) kod izlaza sunčanoga jače titra. — 28. p i r a m i d e: na zapadu Memfisa kod Gizeha. — 30. j e z e r a: egipatski se zvalo Fiom en Mere (jezero poplave), odatle ime Merisovo jezero, na jugu Memfisa; poslije provali voda nasipe i preli se u jezero Birket el Korn. 31. d u b o k o: u južnom Egiptu, gdje teče među stijenama; kod Sijene (danas Assuan) i Elefantine, otoka u Nilu, dere voda, te se nije moglo spustiti olovo ravno do dna. — 34. C r v e n o m o r e: Perzijski zaliv.

288. 2. A n t i o h i j a: danas Antaki, glavni grad Sirije; Germanik je stanovao u predgrađu Epidafni. — 4. S e l e u k i j a: nedaleko Antiohije, danas Kespy. — 30. o c u: Tiberiju, on ga je po želji Augustovoj posinio; b r a t: Druzo, v. b. **285.** 18.

289. 4. o n i m a: Pizonu i Plancini, kao da su im to naložili car i Livija. — 38. i d r u g i s e n a t o r i: i legati su bili senatori, jer su najmanje navršili kvesturu.

290. 14. K o s: blizu obale na jugu zapadne Male Azije.

291. 4. s a l i j s k o j: pjeva je svećenički zbor Salijaca; sastavljena je u dva dijela, prvi sadržava stihove za pojedine bogove, a u drugom se samo nabrajaju imena bogova; u drugi je dio došlo ime Augustovo i Germanikovo. — 8. f l a m e n: bio je svećenik (flamen) boga Augusta. — 10. A m a n: danas Akma Dagh, na granici Kilikije. — 20. z a m l a đ e: vitezovi imadu svoj odio, a tako i senatori i to mladi za se i stariji za se; nad v i t e š k i m s e č e t a m a (konjaničkim centurijama) svake godine 15. srpnja svečano držala smotra. Za cara Augusta susretamo vitezove s državnim konjem. To je u Rimu bio zbor za paradu. Komu bi car poklonio viteškoga konja, uvrstio bi se u taj zbor, koji je bio u 6 četa razdijeljen, a zapovijedao njime prijestolni nasljednik. U zboru su služili sinovi senatorski, koji još nijesu u senat stupili, pa i sinovi ljudi, koji su se bogatstvom, rodom i zaslugama isticali. — 37. d v o j e d j e c e: Kaligula i Julija.

292. 9. t r a b e j a: svečana haljina viteška. — 14. s d j e c o m: to su Neron, Druzo, Agripina, Druzila.

293. 9. grad T i c i n: danas Pavia. — 35. M e g a l e s k e i g r e: v. b. **10.**, K i b e l a: v. b. **167. 51.** v. b. **190. 96.**

294. M i z e n s k a g l a v i c a: Napulju na zapad. — L u c i j e L u k u l: v. b. **198.** 38. — 14. M a k r o n: zapovjednik tjelesne straže. — 33. S e j a n: zapovjednik tjelesne straže prije Makrona.

295. 2. c a r e v o m: Neronovom. — 4. c i r k: Circus Maximus. — 5. d a š č a r e: dućani. — 27. A n c i j: primorski grad u Laciju. — 30. v r t o v i M e c e n a t o v i: na Eskvilinu. — 32. A g r i p i n e: što ih Augustov vojvoda Agripa podigao. — 35. t r i s e s t e r c a: 60 fil.

296. 11. e m i l i j a n s k o m d o b r u T i g e l i n o v u: emilijansko dobro dio grada blizu Martova polja između Kapitola i Kvirinala. Tigelin je gajio konje za utrku i tako stekao milost u cara Nerona, te najposlije postao zapovjednik tjelesne straže carske. Kad je prijetila propast Neronu, prijeđe ka Galbi, a poslije pada Galbina zada sam sebi smrt, jer se na nj digla bijesna svjetina.

297. 6. t r a j n i h d j e l a: v. str. 6. — 11. M i z e n: postaja brodovlja, Napulju na zapad. — 12. o k o 7. u r e: oko 1 sat popodne, v. b. **225.** 17.

298. 6. č e t v e r o r e d n e: ratne lađe s 4 reda vesala ili možda samo s tri reda, a četveroredni znači, koliko četiri reda veslača; potom bi najgornjim veslima veslala po dvojica a ostalima po jedan. — 16. P o m p o n i j a n: prijatelj Plinijev u Stabiju; Stabij i Pompej, primorski gradići na jugu Vezuva u današnjem Napuljskom zalivu. — 21. v j e t r o m: Plinije je bio na sjevernoj strani zaliva a Pomponijan na južnoj; vjetar je duhao od sjevera na jug. — 28. k a z u j e t. j. da ih nije upalio Vezuv, već da su ljudi u hitnji ostavili vatru na ognjištu, i od toga sada gore kuće. — 31. g l a s n i j i: hrkao.

299. 13. s i p l j i v: astmatičan.

300. 3. L i v i j a: Povijest Livijevu. — 7. p r v a u r a: 6 sati. — 23. b r a t t v o j: brat matere mladoga Plinija. — 28. K a p r e j a: Capri; — o n o M i z e n a: Mizenska glavica.

301. 8. u M i z e n u: u gradu. — 13. m o g a o b i h s e p o h v a l i t i: ne mogu se hvaliti, jer sam vidio, da ćemo svi izginuti; da je samo meni prijetila smrt, onda bih se smio junakom graditi.

302. 13. u R i m: da im tamo sude; Plinije je bio namjesnik u Bitiniji. — 33. s l u ž b e n i c e: žene, što su se posvetile Bogu, podupirale siromahe i dvorile bolesnike.

303. 5. z a ž r t v u: takvo blago mora biti bez mane, dobro ugojeno; trebalo ga je mnogo, te je potom bilo bogato vrelo trgovini, koje je s razvitkom kršćanstva stalo sahnuti.

Ispravci.

Mjesto „Kaj“ čitaj svuda „Gaj“.

Na str.	1.	u retku	15.	stavi iza „činovnika“ zarez.
„ „	2.	„ „	2.	„gjekojega“ popraviu „gdjekojega“.
„ „	2.	„ „	8.	iza „upotrebljava“ izostavi zarez.
„ „	9.	„ „	11.	„drži li ga se“ dodaj „tko“.
„ „	12.	„ „	61.	mj. „ne zađe još“ čitaj „još ne zađe“.
„ „	15.	„ „	139.	iza „po volji“ stavi upitnik.
„ „	41.	„ „	280.	iza „gdje“ izostavi zarez.
„ „	65.	„ „	126.	iza „mučo je“ stavi zarez.
„ „	74.	„ „	442.	mj. „bar sada“ čitaj „sada bar“.
„ „	83.	„ „	79.	mj. „Crni ga“ čitaj „Crni da“.
„ „	95.	„ „	532.	mj. „sart“ čitaj „satrt“.
„ „	137.	„ „	11.	mj. „gojno“ čitaj „rasijano“.
„ „	139.	„ „	5.	iza „tvrđa“ dodaj „one“.
„ „	149.	„ „	46.	iza „pjesnik“ izostavi zarez.
„ „	149.	„ „	62.	iza „začile nove“ stavi točku.
„ „	153.	„ „	212.	iza „šalu“ stavi zarez.
„ „	155.	„ „	306.	mj. „njojzi“ čitaj „njemu“.
„ „	161.	„ „	22.	promijeni ovako: „Il' znaj: pošao si, a bog ti zabrani poć!“
„ „	169.	„ „	6.	mj. „nijesu“ čitaj „nije“.
„ „	183.	„ „	93.	iza „svijet“ stavi zarez.
„ „	240.	„ „	13.	mjesto „baštinila“ čitaj „baštinili“.
„ „	269.	„ „		u životu Tacitovu mj. „pod Neronom“ treba da je „pod Nervom“.
„ „	275.	„ „	29.	mj. „po nja“ čitaj „pomnja“.
„ „	296.	„ „	28.	mj. „suuca“ čitaj „sunca“.
„ „	308.	iza r. 18.		uvrsti redak 20.
„ „	313.	u retku	22.	„Augustovoj“ mj. „Augustinovoj“.
„ „	329.	„ „	41.	„ložiti“ mj. „ložili“.
„ „	336.	„ „	8.	„od vrata“ mj. „oko vrata“.
„ „	336.	„ „	15.	„čuo, nije tlačio, titrao“ mj. „čuje, ne tlači, titra“, a mj. „odonda“ čitaj „poslije potresa“.

56 K
28 "
28 "
28 "
36 k.v.ž
12 K s.
188 K

60
590
330
980

23·30
690

520
330
60
980

1 zastopi od 5 m i pak je jedno